

ოთარ ჯანელიძე

ოპოზიციური სპექტრი
საქართველოს დემოკრატიულ
რესპუბლიკაში

გამომცემლობა „მნიგნობარი“
თბილისი - 2024

წიგნში განხილულია ოპოზიციის ფენომენი, შესწავლილი და წარმოჩენილია ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიების საქმიანობა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ეროვნულ საბჭოში, პარლამენტსა და დამფუძნებელ კრებაში. გამოკვლევას ერთვის 1918 - 1921 წწ. საქართველოს ოპოზიციური სპექტრის წარმომადგენელთა ბიოგრაფიული პორტრეტები.

ნაშრომი განუთვნილია პოლიტიკოსების, ისტორიკოსების, ჟურნალისტების, ჰუმანიტარული პროფილის სტუდენტობისა და საქართველოს პოლიტიკური ისტორიით დაინტერესებული ფართო მკითხველისათვის.

რედაქტორი: **მალხაზ მაცაბერიძე**
პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

გარეკანის
დიზაინი: **პაატა ნაცვლიშვილი &
ოსკარ შმერლინგი**

© ოთარ ჯანელიძე 2024

ISBN 978-9941-514-56-2

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინათქმა.....	5
----------------------	----------

თავი პირველი

§ 1. ოპოზიციის ფენომენი.....	7
-------------------------------------	----------

თავი მეორე

§ 1. მემარჯვენე ოპოზიცია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში.....	13
§ 2. ხელისუფლებისა და მემარჯვენე ოპოზიციის დაპირისპირება დამფუძნებელი კრების წინასაარჩევნო პერიოდში	32

თავი მესამე

§ 1. მემარცხენე ოპოზიცია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში.....	36
§ 2. მემარცხენე ოპოზიცია საქართველოს ეროვნულ საბჭოსა და პარლამენტში	42
§ 3. მემარცხენე ოპოზიცია საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში.....	62

თავი მეოთხე

§ 1. დისკუსია თავდაცვისა და უსაფრთხოების საკითხებზე.....	81
§ 2. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და ოპოზიციური პარტიები	96
§ 3. მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკა და ოპოზიცია.....	107
§ 4. აგრარული საკითხი	125
§ 5. რელიგიური პოლიტიკა.....	142

§ 6. რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის პრობლემა	156
§ 7. ოპოზიციური სპექტრის კონსტიტუციური მეხედულებანი.....	190
§ 8. ხელისუფლებასთან ოპოზიციის კონსტრუქციული თანამშრომლობა	207
§ 9. დამოკიდებულება ბოლშევიკებთან	216
თავი მეხუთე	
სხვა ოპოზიციური ძალები	228
§ 1. დამნაცუთიუნი	
§ 2. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია...	245
დასკვნა	250
დანართი.....	254
საქართველოს ოპოზიციური სპექტრი	
ბიოგრაფიულ პორტრეტებში	254
Summary	354

XIX-XX საუკუნეების მიჯნიდან საქართველოში აღმოცენებული იდეური მიმდინარეობები, ორგანიზაციები, პარტიები, ჯგუფები თუ კავშირები პოლიტიკურ კლასად ჩამოყალიბდნენ და სწრაფად დაიმკვიდრეს ადგილი სამოღვაწეო ასპარეზზე. რუსეთის იმპერიაში ახალი ფორმალური თუ არაფორმალური პოლიტიკური ინსტიტუტების (სახელმწიფო სათათბირო, რევოლუციური საბჭოები) წარმოშობის პარალელურად, პოლიტიკური ძალები უკვე სერიოზულ აქტორად გვევლინებიან და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაზე. თანდათან გამოიკვეთა პოლიტიკური ელიტაც, როგორც სხვადასხვა სოციალური ფენის ინტერესთა გამომხატველი ბირთვი, რომელიც მოწოდებული იყო ასევე ახალი ნორმებისა და ღირებულებების დასამკვიდრებლად. რომანოვთა იმპერიის სახელმწიფოებრივი რეჟიმის პირობებში პოლიტიკურ პარტიათა ნაწილი თვითმპყრობელობას დაუპირისპირდა და მასთან ჭიდილში იზრდებოდა, როგორც ოპოზიცია.

საქართველოში არსებული პოლიტიკური პარტიებისა თუ მიმდინარეობათა მრავალი მახასიათებელი ნიშნიდან ყველაზე თვალში საცემი მათი იდეოლოგიური ერთფეროვნება იყო. საზოგადოებაზე ასე თუ ისე გავლენის მქონე ქართულ პოლიტიკურ ორგანიზაციათა აბსოლუტური უმეტესობის მსოფლმხედველობრივ საფუძველს სოციალიზმი წარმოადგენდა. სოციალისტური იდეები განსაზღვრავდა სოციალ-დემოკრატიული, სოციალისტ-ფედერალისტური და სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიების პროგრამულ დოქტრინებს. ერთადერთი არასოციალისტური ორგანიზაცია ქართულ პოლიტიკურ სპექტრში, რომელიც მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის სიმპათიებს იმსახურებდა, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია იყო.

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ხსენებული პოლიტიკური პარტიების როლი და ადგილი ახლებურად გადანაწილდა. სოციალ-დემოკრატები (მენშევიკები) ხელისუფლებაში აღმოჩნდნენ (ჯერ, როგორც კოალიციის დომინანტი, ხოლო შემდეგ ერთპარტიული მმართველი ძალა), სხვებმა კი მის ოპოზიცია შეადგინეს. მათგან, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია მე-

მარჯვენე, ხოლო ესერები და ფედერალისტები მემარცხენე ოპოზიციად ჩამოყალიბდნენ. ეს პარტიები და მათი ლიდერები 1918-1921 წლებში, როგორც სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის, ისე პოლიტიკური პროცესის მთავარი მონაწილენი იყვნენ და თვალსაჩინო კვალიც დატოვეს საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მატთანადი.

საბჭოთა პერიოდში ხსენებული პარტიების მიერ განვლილი გზა საგანგებოდ გაყალბდა ან სულაც დავიწყებას მიეცა. ბოლო დროს ვითარება შეიცვალა. გამოქვეყნდა ნაშრომები, რომლებშიც მიუკერძოებლად წარმოჩნდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ესა თუ ის ასპექტი, შეიქმნა პოლიტიკური პარტიათა საქმიანობის ამსახველი გამოკვლევები და სხვა, მაგრამ მამინდელი ოპოზიციის მოღვაწეობა მთლიანობაში ჯერაც არ ყოფილა შესწავლილი.

წინამდებარე ისტორიულ-პოლიტოლოგიური ხასიათის მონოგრაფია ამ ხარვეზის გამოსწორების ცდაა. წიგნში განხილულია ოპოზიციის ფენომენი, გაშუქებულია მემარჯვენე და მემარცხენე ოპოზიციის საქმიანობა საქართველოს ეროვნულ საბჭოში, საქართველოს პარლამენტსა და დამფუძნებელ კრებაში. ასევე, გადმოცემულია საქართველოში არსებული არაქართული პოლიტიკური პარტიების - დამნაცვთიუნისა და რსდმპ-ს დამოკიდებულება ქართული სახელმწიფოსა და მისი ხელისუფლებისადმი. დანართის სახით ნაშრომს ერთვის საქართველოს ოპოზიციური სპექტრის ბიოგრაფიული პორტრეტებიც.

§ 1. ოპოზიციის ფენომენი

*ოპოზიცია – ესაა ხელოვნება იმის აღთქმისა,
რის შესრულებაც მთავრობას არ შეუძლია.
ჰროლდ ნიკოლსონი*

პოლიტიკური ტერმინი „ოპოზიცია“ ლათინური წარმოშობის სიტყვაა და „დაპირისპირებას“, „წინააღმდეგობას“ ნიშნავს. მასში „ერთი მეხედულებებისა და პოლიტიკის მეორისადმი დაპირისპირების პროცესიც“ იგულისხმება და „რაიმე საზოგადოების ან ორგანიზაციის შიგნით არსებული ჯგუფიც, რომელიც თავის მეხედულებებს, თავის პოლიტიკას უმრავლესობის მეხედულებებსა და პოლიტიკას უპირისპირებს“.¹ სოციოლოგიურ ენციკლოპედიაში ოპოზიციის ასეთი განმარტებაც გვხვდება: „2. ორგანიზაცია, პარტია, პირი, რომელიც გამოდის ხელისუფლების გაბატონებული აზრის, ხელისუფლების სისტემის, კონსტიტუციის, მთლიანად პოლიტიკური სისტემის წინააღმდეგ“.²

ოპოზიცია როგორც საზოგადოებრივი პროტესტის ფორმა, ძირითადად პოლიტიკური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი ფენომენია, თუმცა მისი მოქმედების ასპარეზი არ არის შეზღუდული მხოლოდ პოლიტიკით და იგი ვლინდება სოციალურ, ეკონომიკურ, სულიერ-კულტურულ სფეროში და სხვ.

სიტყვა „ოპოზიცია“ პოლიტიკურ ლექსიკაში დაახლოებით მეთვრამეტე საუკუნის 30-40-იანი წლებიდან დამკვიდრდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში მის პირველმეომტანებად ინგლისელ მოაზროვნეებსა და სახელმწიფო მოღვაწეებს გ. ბოლინბროკსა და ე. ბრეკს მიიჩნევენ.

უზოგადესი განმარტებით, ოპოზიცია ხელისუფლების ანტონიმია და მასთან დიხოტომიურ წყვილს ქმნის. დიხოტომია „ხელისუფლება-ოპოზიცია“ იმ დროიდან უნდა წარმოშობილიყო, როდესაც ძველი აღმოსავლეთისა და კლასიკური ხანის სახელმწი-

1. სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი-გნობარი, თბ., 2004; უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1989.

2. Социологическая энциклопедия. В 2-х томах, т. 2, М., 2003, с. 109.

ფოებში საჯარო ხელისუფლების პირველი ინსტიტუტები წარმოიქმნა. პირველწყაროებითაა დადასტურებული წინააღმდეგობის არსებობა მოქალაქეთა გარკვეული ჯგუფებსა და ძალაუფლების მქონე მმართველებს შორის ჯერ კიდევ ათენის დემოკრატიაში.

შუა საუკუნეებში ოპოზიციის უპირატესად განიხილებოდა როგორც ხელისუფლებასთან დაპირისპირების პროცესი (წინააღმდეგობა, აჯანყებები, არეულობა და სხვ.), რომელიც ჯერაც არ იყო ქცეული პოლიტიკური სისტემის ინსტიტუტად, მაგრამ, როგორც საზოგადოების ოპოზიციური განწყობების გამომხატველი მოვლენა, თანდათან „ისტორიულ კატეგორიად“ ყალიბდებოდა.

ოპოზიციის ინსტიტუციური გაფორმება, მისი უფლებრივი ლეგიტიმაციის პროცესი ახალ დროში იწყება. ამას ხელი შეუწყო ბუნებითი სამართლის თეორიის (იგივე „ღვთაებრივი სამართლის“) შემდგომმა ევოლუციამ და მისი პრინციპების კონსტიტუციურმა უზრუნველყოფამ (ამჟამინდელი კონსტიტუცია, ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია). როგორც გერმანელი კონსტიტუციონალისტი თ. შტერნბერგერი მიიჩნევს, „საპარლამენტო პოლიტიკური ოპოზიციისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულება, მისი აღიარება, ლეგიტიმაცია და, ბოლოს და ბოლოს, ინსტიტუციონალიზაცია პოლიტიკური კულტურის ყველაზე არსებითი გამოგონებაა“.¹

ბურჟუაზიული რევოლუციების, ასევე, მომდევნო ეპოქის სახელმწიფოთა გარკვეულ ნაწილში განვითარებულმა დემოკრატიზაციის პროცესმა, მათში პოლიტიკური სისტემების ჩამოყალიბებამ, რომლის ფარგლებში ფუნქციონირების უფლება მოიპოვეს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა ჯგუფებმა და პოლიტიკურმა პარტიებმა, ოპოზიციასაც თვითდამკვიდრების ახალი შესაძლებლობები შეუქმნეს. განსხვავებული ვითარება იყო ტოტალიტარულ რეჟიმებში, რომლებშიც ხელისუფლება მონოპოლიზებულია და საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროს მის კონტროლს ექვემდებარება. ამგვარ სინამდვილეში, ხელისუფლებასთან დაპირისპირებული ძალები თვით ამ რეჟიმების დამსხვრევას, მათ ძირულ მეცვლას ესწრაფვიან, რის გამოც ოპოზიციის საქმიანობა ანტისა-

1. Sternberger D., Opposition des Parlamentes und parlamentarische Opposition. In: Lebende Verfassung, Bd. I, Meisenheim am Glan, 1956, s. 133. 7.

ხელმწიფოებრივ, ძირგამომთხრელ მოქმედებად განიხილება, თვითონ ოპოზიციონერები კი ქვეყნის ან ხალხის მტრებად არიან გამოცხადებული და იღვევებიან.¹

თანამედროვე რეალობაში ოპოზიცია საზოგადოების პოლიტიკური სისტემის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტი და მისი უცვლელი ინსტიტუტია, და ეს იმდენად ნიშანდობლივია, რომ, მის გარეშე პარლამენტარიზმის წარმოდგენა შეუძლებელიც კია. მეტიც, ოპოზიციის არსებობა თვით სისტემის დემოკრატიულობის განმსაზღვრელ ნიშნადაც მიიჩნევა.² საილუსტრაციოდ შეიძლება დავიმოწმოთ პოლიტიკის ენციკლოპედია, რომელშიც მკაფიოდაა ფორმულირებული: „არსებული ხელისუფლების ოპოზიციის თავისუფლება-დემოკრატიის ფუნდამენტური უფლება. და იმ ფაქტის აღიარებაა, რომ ოპოზიცია ისეთივე კანონიერი და არსებითია სახელმწიფოსათვის, როგორც თავად ხელისუფლება“.³

შემთხვევითი არც ის არის, რომ ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა მოუწოდებს ეროვნულ პარლამენტებს (1998 წ. რეზოლუცია # 1154), უზრუნველყონ ოპოზიციისათვის იმგვარი სტატუსი, რომელიც მას შესაძლებლობას მისცემს, იყოს კონსტრუქციული და უფრო პასუხისმგებლური.⁴ განსაკუთრებული ყურადღება აქვს დათმობილი ოპოზიციის მაკონტროლებელი ფუნქციის მნიშვნელობას. ასამბლეის ერთ-ერთ რეზოლუციაში ჩაწერილია: „ახორციელებს რა ზედამხედველობას და აკრიტიკებს ხელისუფლების მუშაობას, მთავრობის საქმიანობის მუდმივი შეფასებით და მისგან ანგარიშის მოთხოვნით, ოპოზიცია უზრუნ-

1. განსხვავებულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მაგალითი. 1918-1921 წწ. არსებული საქართველოს პირველი რესპუბლიკა, მართალია, არ ყოფილა ტოტალიტარული სახელმწიფო, მასში პლურალიზმი, მრავალპარტიულობა და სხვ. ცხოვრების ნორმა იყო, მაგრამ ბოლშევიკური ორგანიზაციები მაინც მის დასამხობად მოქმედებდნენ. ისინი არ ცნობდნენ დამოუკიდებელ საქართველოს, მის წინააღმდეგ აწყობდნენ შეიარაღებულ აჯანყებებს, აქეზებდნენ სეპარატისტულ ძალებსა და სხვა, რის გამოც მათ ოპოზიციად არ მიიჩნევდნენ და, 1920 წ. 7 მაისს საბჭოთა რუსეთთან ხელშეკრულების გაფორმებამდე, ავიწროებდნენ.

2. http://website-pace.net/documents/10643/1166760/Theme_3.pdf/df02875d-f8b1-4002-a2ad-f8a12a119255

3. <http://poc-mwp.pф/node/3034>

4. Democratic functioning of national parliaments <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML.en.asp?fileid=16611&lang=en>

ველყოფს სახელმწიფო გადაწყვეტილებათა გამჭვირვალობას და სახელმწიფო საქმეთა ეფექტურ მართვას, რისი მეშვეობითაც მიიღწევა საზოგადოებრივი ინტერესების დაცვა და ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების აღკვეთა”.¹

სოციოლოგიურ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში „პოლიტიკური ოპოზიციის“ ცნების განსხვავებული დეფინიციები გვხვდება. არც თუ იშვიათად პოლიტიკურ ოპოზიციას საზოგადოებრივი პროტესტის სხვადასხვა ფორმასთან, ხელისუფლებასთან დაპირისპირებულ საზოგადოებრივ ჯგუფებთანაც აიგივებენ და სხვ. ტერმინისა და თვით ამ ფენომენის კონცეპტის თეორიულ გააზრებას აძნელებს ისიც, რომ არ არსებობს მისი მკაფიო იურიდიული განსაზღვრება.² მიუხედავად ამისა, უკვე საუბრობენ სამეცნიერო კვლევის ისეთ მიმართულებაზე, როგორიცაა „ოპოზიტოლოგია“, – მეცნიერება ოპოზიციის შესახებ და მას კრატოლოგიასთან (მეცნიერება ხელისუფლება შესახებ) წყვილში განიხილავენ.³

პოლიტიკური ოპოზიციის რაობის შესასწავლად საყურადღებოა ცნობილი ფრანგი სოციოლოგის პიერ ბურდიეს თეორია, რომელმაც შემოიტანა ე. წ. „სოციალური ველის“ ცნება და იგი განსაზღვრა, როგორც პოლიტიკურ აგენტთა (აქტორთა) ბრძოლის და ამ ბრძოლის პირობითა და შედეგით განპირობებული რთული კონსტრუქტი. ბურდიეს მიხედვით, ოპოზიცია სხვა არაფერია თუ არა აგენტი, რომელსაც არ გააჩნია საკმარისი რესურსი სოციალურ ველში დომინირებისათვის.⁴

1. Procedural guidelines on the rights and responsibilities of the opposition in a democratic parliament <http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbnVudG1sL1hSZWYvWDJlLURXLWV4dHluYXNwP2ZpbGVpZD0xNzYyNiZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWVudGlicGFjZS5uZXQvWHNsdc9QZGYvWFJlZi1XRc1BVC1YTUwYUERGlnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTE3NjI2.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbnVudG1sL1hSZWYvWDJlLURXLWV4dHluYXNwP2ZpbGVpZD0xNzYyNiZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWVudGlicGFjZS5uZXQvWHNsdc9QZGYvWFJlZi1XRc1BVC1YTUwYUERGlnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTE3NjI2>

2. Молокова М. А. , Политическая оппозиция: феномен или неотъемлемый атрибут современного общества, Ученые записки , №3, 2009, с. 143.

3. Тимофеева Л. Н. , политическая оппозиция <http://рос-мир.рф/node/3034> ასევე, Политическая энциклопедия: В 2 т. Нац. обществ.-науч. фонд; Науч.-ред. совет. : Г. Ю. Семигин и др. т. 2. М. , 2000.

4. Малугин С. Б. , Основные теоретические подходы к определению явления политической оппозиции, Молодой ученый, 2009, №3, с. 230-236.

კონსტიტუციური სამართლის ცნობილი ფრანგი სპეციალისტის, პროფესორი ჟორჟ ვიდალის მიხედვით, ოპოზიცია არის პარტია ან პარტიათა ჯგუფი, რომელთაც აერთიანებთ საერთო ხედვა პოლიტიკური ძალაუფლების დასაუფლებლად.¹

საგულისხმოა, რომ გაზეთი „ივერია“ ჯერ კიდევ 1891 წელს, საქართველოში პოლიტიკური პარტიების წარმოშობამდე, მკითხველს განუმარტავდა ოპოზიციის არსს. უხსნიდა, რომ ოპოზიცია „თეთრის გამაყვება და შავის გათეთრება კია არ არის“, არამედ, „გონების თვალთვალს განსჯა და განკითხვაა იმ მიმართულებისა, რომელსაც ადგია რომელიმე დასი საზოგადოებისა, ერთისა ანუ რამდენისამე მოღვაწის მეთაურობით... ოპოზიცია აზრით ბრძოლა და ჭკვა-ცოდნის ჭიდილია“.²

მრავალმხრივია ოპოზიციის ტიპოლოგიზაცია, რომელიც განსხვავებულ საფუძვლებს ემყარება. პოლიტიკური ტრადიციის შესაბამისად, თავისი ადგილისა და როლის მიხედვით, პოლიტიკურ ძალთა სისტემაში, გამოყოფენ მემარცხენე, მემარჯვენე, ცენტრისტულ და მისთ. ოპოზიციას;³ მოქმედების თვალსაზრისით, განასხვავებენ ზომიერ, რადიკალურ, ლოიალურ, კონსტრუქციულ და დესტრუქციულ (დამანგრეველ) ოპოზიციას; ხელისუფლების სისტემასთან მიმართებით, განიჩევა სისტემური და არასისტემური ოპოზიცია; ლეგიტიმურობის ხარისხის თანახმად, – საპარლამენტო და არასაპარლამენტო ოპოზიცია და სხვ. ფართოდაა ცნობილი იტალიელი ფილოსოფოსისა და სოციოლოგის ჯოვანი სარტორის ტიპოლოგიზაცია, რომელიც საზოგადოების ფუნდამენტურ ღირებულებებთან ოპოზიციის დამოკიდებულებასა და ფუძნებული. ამ კრიტერიუმის მიხედვით, ჯ. სარტორი განასხვავებს „პასუხისმგებელურ“ და „არაპასუხისმგებელურ“ ოპოზიციას.⁴

დემოკრატიულ საზოგადოებაში ოპოზიცია რამდენიმე ფუნქციას ასრულებს: იგი აიძულებს ხელისუფლებას, იმოქმედოს

1. http://website-pace.net/documents/10643/1166760/Theme_3.pdf/df02-875d-f8b1-4002-a2ad-f8a12a119255

2. გაზ. „ივერია“, 1891 წ., 17 მაისი.

3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна, Харків, 2015.

4. Малугин С. Б., Основные теоретические подходы к определению явления политической оппозиции, Молодой ученый, 2009, №3, с. 230-236.

დიად და გამჭვირვალედ, არ შელახოს მოქალაქეთა თავისუფლება და უფლებები, შეასრულოს წინასაარჩევნო დაპირებები და იყოს ანგარიშვალდებული ხალხის წინაშე. ოპოზიცია მოწოდებულია აკრიტიკოს მმართველი ძალის პოლიტიკური თუ ეკონომიკური კურსი, ფხიზლად მიუდგეს მთავრობის პროგრამას, გეგმებსა და გადაწყვეტილებებს, არგუმენტირებულად გაანალიზოს ისინი და საპირისპიროდ ამომრჩეველს საკუთარი ალტერნატიული წინადადებები შესთავაზოს.

პოლიტიკური ოპოზიციის უფლება დემოკრატიის მნიშვნელოვანი პრინციპია. ჩვეულებრივ, ოპოზიციის საარჩევნო შესაძლებლობები და ბერკეტები იშვიათად თუ გაუტოლდება ხელისუფლებისას, მაგრამ ეს გარემოება ოპოზიციას არ უნდა აფრთხობდეს, ის სისტემატურად უნდა ცდილობდეს დაარწმუნოს ამომრჩეველი თავისი სტრატეგიის უპირატესობაში და მიაღწიოს ელექტორალურ მხარდაჭერას.

მემარჯვენე ოპოზიცია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში

§ 1. მემარჯვენე ოპოზიციის ჩამოყალიბება. ოპოზიციის ინსტიტუციონალიზაცია

პირველ თავში მოცემული მოკლე თეორიული წანამძღვრის შემდეგ, განვიხილოთ მემარჯვენე ოპოზიციის არსი და საქმიანობის ისტორია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, გავარკვიოთ, რა ნიშა ეკავა მას ახლად წარმოშობილი სახელმწიფოს პოლიტიკურ სისტემაში; წარმოვაჩინოთ, ჰქონდა თუ არა ამ ოპოზიციას გავლენა საზოგადოების მოდერნულ გარდაქმნაზე, მის დემოკრატიზაციასა და განვითარებაზე, გავეცნოთ მემარჯვენე ოპოზიციის მიმართებას მმართველ უმრავლესობასთან და პირიქით.

განსახილველი თემის კვლევისა და ანალიზისათვის გამოყენებულია მრავალი პირველწყარო, ძირითადად ემპირული მასალა, რომელთა შორის მნიშვნელოვანია:

1. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში მოქმედ პოლიტიკურ პარტიათა ოფიციალური დოკუმენტები – პროგრამები, წესდებები და წინასაარჩევნო პლატფორმები. ისინი იძლევა საშუალებას გავაანალიზოთ ოპოზიციურ ძალთა მიზანსწრაფვა და ამოცანები, წარმოვაჩინოთ მათი სტრატეგია და ტაქტიკა, ადვანსით მათ მიერ გამოყენებული მიდგომები ქართული სინამდვილის გარდაქმნისათვის და სხვ.

2. განსაკუთრებით ფასეულია არქივში დაცული საქართველოს ეროვნული საბჭოს (საქართველოს პარლამენტის) სხდომათა ოქმები და ბეჭდურად გამოცემული საქართველოს დამფუძნებელი კრების სტენოგრაფიულ ანგარიშები.¹

3. დამატებითი ინფორმაციის შემცველია პოლიტიკურ პარტიათა ლიდერების სიტყვები, გამოსვლები, ჩანაწერები და სხვა,

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სტენოგრაფიული ანგარიშები, თბ. , 1919-1920; საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I-VIII, თბ. , 2019 (დამოწმებისას, ყველგან გამოყენებული ამ გამოცემის ელექტრონული ვერსია).

რომელთა ნაწილი გამოქვეყნებულია მათსავე წიგნებში;¹

4. დიდად საგულისხმოა ასევე, 1918-1921 წლების მრავალრიცხოვანი პერიოდული პრესა, – პარტიულ-პოლიტიკური ჟურნალები და გაზეთები, რომლებშიც რელიეფურად არის ასახული ხელისუფლებისა და ოპოზიციის ურთიერთდამოკიდებულება. ამ მასალების კონტენტ-ანალიზის გზით შესაძლებელია გამოიკვეთოს ის ფაქტორები და ტენდენციები, რომლებიც საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში განაპირობებდნენ ოპოზიციის მოღვაწეობის მასშტაბს, მის ხასიათს, სპეციფიკასა და სხვ. ასევე, ოპოზიციის სტაბილურობას, ოპოზიციური პარტიებისათვის ელექტორატის ნაწილის მხარდაჭერას და ა. შ.

საქართველოს პოლიტიკურ სპექტრში ურთიერთ ოპოზიციური დამოკიდებულება მანამდე არსებობდა, ვიდრე ქვეყანა თავს რუსეთის იმპერიის მარწუხებისაგან დაიხსნიდა და დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდებოდა. მართალია, მაშინ ცალკეული პოლიტიკური პარტიები და მიმდინარეობები ერთმანეთს ხელისუფლებისათვის არ ეცილებოდნენ (მათი პოლიტიკური მოთხოვნები უფრო დეკლარაციული ხასიათისა იყო), მაგრამ პარტიების დოქტრინები იმდენად განსხვავდებოდა თავისუფლებისათვის ბრძოლაში ეროვნულისა და სოციალურის პრიმატის, იმპერიულ რეჟიმთან დაპირისპირების სტრატეგიისა და ტაქტიკის საკითხებზე და სხვა, რომ პოზიციების შეჯერება თითქმის შეუძლებელი ხდებოდა. პოლიტიკური ძალების ერთმანეთის მიმართ ოპოზიციურ დამოკიდებულებას ძირითადად ერის წინაშე მდგარი გამოწვევების არაერთგვაროვანი აღქმა და შეფასება განაპირობებდა, მათი დაძლევა-გადაჭრის ფორმებსა და საშუალებებზე შეუთანხმებლობა ასაზრდოებდა. ეს პროცესი თვითმპყრობელობის დამხობამდე, 10-15 წლის განმავლობაში გრძელდებოდა და,

1. ჟორდანია ნ. , მთავრობის თავმჯდომარის ნოე ჟორდანიას სიტყვა წარმოთქმული პარლამენტის სხდომაზე [1918 წ.] ნოემბრის 9-ში (ჩაწერილია სტენოგრაფიით), ტფ. , 1918; საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები. ტომი XIII. ნოე ჟორდანია. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი – 1921 წლის 18 მარტი), ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები, თბ. , 2018; ვეშაპელი გ. , სიტყვები ნათქვამი პარლამენტში [ეროვნულ საბჭოში], თფ. , 1919; გვაზავა გ. , საქართველო და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, პარიზი, 1928; ურატაძე გ. , ნამდვილი და ყალბი ისტორია, პარიზი, 1958.

ბუნებრივია, თავისი დადიც დაასვა საქართველოში მოვლენების შემდგომ განვითარებას.

მემარჯვენე ოპოზიციის ძირითადი ბირთვი – საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია გაცილებით გვიან, 1917 წლის ივნისში ჩამოყალიბდა, არადა, ამ მსოფლმხედველობის თეორიული წინამძღვრები ქართველ სამოციანელთა ნააზრევში ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ყალიბდებოდა.

ეროვნულ-დემოკრატიზმი საქართველოში ეროვნულ-პოლიტიკური თავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეოლოგიად იქცა, რომლის განმსაზღვრელ ნიშანს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისაკენ მისწრაფება წარმოადგენდა დემოკრატიზმისა და კერძო საკუთრების პრინციპთა საფუძველზე.

ეროვნულ-დემოკრატებმა (გიორგი გვაზავა, ექვთიმე თაყაიშვილი, პავლე თუმანიშვილი, სიმონ ყიფიანი, ნიკო თავდგირიძე და სხვ.) თავიანთი მომავალი პარტიის ფუძემდებლური დოკუმენტები – პროგრამა და წესდება, ჯერ კიდევ რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში, ილია ჭავჭავაძის მონაწილეობით შეიმუშავეს, დაბეჭდეს და გაავრცელეს, მაგრამ ამას პოლიტიკური ორგანიზაციის დაარსება არ მოჰყოლია. ¹ რევოლუციის დამარცხებამ და ილია ჭავჭავაძის ტრაგიკულმა აღსასრულმა ამ განზრახვის ხორცმესხმა რამდენიმე წლით გადასწია. ეროვნულ-დემოკრატიზმი კარგა ხნის განმავლობაში კვლავ იდეურ მიმდინარეობად რჩებოდა და არსებობდა ჟურნალებისა თუ გაზეთების რედაქციების ირგვლივ შემოკრებილი ჯგუფების სახით და საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სპექტრში საკუთარი, მკაფიოდ გამოცხეტილი პოზიცია ეკავა. ²

ზოგადად, ოპოზიციის ერთგვარი ინსტიტუციონალიზაცია ქართულ სინამდვილეში საქართველოს პირველ ეროვნული ყრილობიდან იწყება (1917 წლის ნოემბერი), რომელმაც მრავალ-

1. ჯანელიძე ო. , ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ. , 2002, გვ. 46-72.

2. 1917-1918 წწ. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან მცირერიცხოვანი ჯგუფების გამოყოფისა და მათი ცალკე პოლიტიკური ორგანიზაციებად ფორმირების მიუხედავად, ეს პარტიები და ასევე, ედპ-სთან იდეოლოგიურად ახლო მდგომი უპარტიოთა კავშირი ნამრთში განხილულია მემარჯვენე ოპოზიციის ნაწილად.

პარტიული შემადგენლობის ეროვნული საბჭო აირჩია (საბჭოში პოლიტიკური პარტიების წარგზავნილთა გარდა ქვეყნის კულტურულ-საგანმანათლებლო, კომერციულ და სხვ. დაწესებულებათა წარმომადგენლებიც შედიოდნენ, რომლებსაც შემდეგ საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლებიც დაემატნენ).

საბჭოს თავდაპირველ 66 წევრს შორის უმრავლესობას (28 კაცი) სოციალ-დემოკრატი მენშევიკები შეადგენდნენ, 10 წევრს მოითვლიდა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, 7-ს სოციალისტ-რევოლუციონერების, 9-ს ეროვნულ-დემოკრატიებისა და სხვ.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სიით საქართველოს ეროვნულ საბჭოში შედიოდნენ: შალვა ამირეჯიბი, გიორგი გვაზავა, იოსებ დადიანი, დავით ვაჩნაძე, გრიგოლ ვეშაპელი, სპირიდონ კელია, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი ჟურული და გერონტი ქიქოძე. რადიკალ-დემოკრატიულ პარტიას წარმოადგენდა დავით ჩიქოვანი, რომელიც საბჭოს წევრობის კანდიდატად იყო არჩეული.

ოპოზიციას თავისი წარმომადგენლები ჰყავდა ეროვნული საბჭოს, საქართველოს პარლამენტისა და დამფუძნებელი კრების ხელმძღვანელ ორგანოებშიც. მაგალითად, ეროვნულ ყრილობაზე არჩეულ საქართველოს ეროვნული საბჭოს 15-კაციან აღმასრულებელ კომიტეტში ადგილების ერთი მესამედი ოპოზიციის წარმომადგენლებს დაეთმო (ორ-ორი ეროვნულ-დემოკრატიულსა და ფედერალისტთა პარტიებს და ერთიც – ესერებს). ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას აღმასკომში გიორგი გვაზავა და გრიგოლ ვეშაპელი წარმოადგენდნენ, წევრობის კანდიდატებად კი ნიკო ნიკოლაძე და სპირიდონ კელია იყვნენ არჩეულნი.

6 წევრისაგან შემდგარ საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმში ოპოზიციის ორი წარმომადგენელი შედიოდა, ასევე, ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარის ორი მოადგილის პოსტი ოპოზიციური ძალებისათვის იყო განკუთვნილი (გრიგოლ რცხილაძე (ფედერალისტი) და გრიგოლ ვეშაპელი (ეროვნულ-დემოკრატი)).¹

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გა-

1. ეს პრინციპი ძალაში იყო დამფუძნებელი კრების მოქმედების პერიოდშიც, თუმცა კონსტიტუციით არ დაკანონებულა.

მოცხადების შემდეგ ეროვნული საბჭოს შემადგენლობა ორგზის გაფართოვდა. პირველად 1918 წლის 29 მაისს დეპუტატები პროპორციული სისტემით გახდნენ იმ პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლები, რომლებსაც საბჭოში მანამდე უკვე ჩამოყალიბებული ჰქონდათ თავიანთი ფრაქციები. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან მანდატები მიიღეს ვასილ წერეთელმა, დიმიტრი ჯავახიშვილმა, რევაზ გაბაშვილმა, მიხეილ მაჩაბელმა და იოსებ მაჭავარიანმა. ეროვნულ-დემოკრატიულ ფრაქციას შეუერთდა ზაქათალის ოლქიდან საბჭოში ინგილოების წარმომადგენლად შესული რაფიელ ივანიცკი (ინგილო). რადიკალ-დემოკრატითა სიით საბჭოს შემატა ალექსანდრე (სანდრო) ახმეტელი.

საბჭოს მეორე გაფართოება იმავე წლის შემოდგომაზე უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების შეყვანით აღინიშნა. სადეპუტატო მანდატები პოლიტიკურ პარტიებსაც დაემატათ. გაიზარდა მემარჯვენე ოპოზიციის ფრაქცია. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სიით დეპუტატები გახდნენ: ალექსანდრე ასათიანი, ექვთიმე თაყაიშვილი, იასონ ლორთქიფანიძე და შალვა ქარუმიძე. ამჯერად საბჭოს სახელიც შეეცვალა და მას საქართველოს პარლამენტი დაერქვა. პარლამენტში უკვე 151 წევრი შედიოდა.

საპარლამენტო ოპოზიციას,¹ მათ შორის მემარჯვენე პარტიებს, საქართველოს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს მუდმივმოქმედ კომისიებში² შეეძლოთ დაესახელებინათ და ჰყავდათ კიდევაც თავიანთი წარმომადგენლები. საარქივო მასალების საფუძველზე, ეროვნულ-დემოკრატითა წარმომადგენლობა ეროვნული საბჭოს სექციებში ასე გამოიყურება: ადგილობრივი მმართველობის და თვითმმართველობის სექცია – ალექსანდრე

1. ასეთად განხილულია ის დამოუკიდებელი პოლიტიკური სუბიექტები (პარტიები), რომლებსაც საქართველოს ეროვნულ საბჭოში წარმომადგენლები ჰყავდათ, ხოლო შემდეგ საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში შეძლეს საარჩევნო ბარიერის დაძლევა, მოიპოვეს დეპუტატის მანდატები და კრებაში ჩამოაყალიბეს თავიანთი ფრაქციები (საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია, ეროვნული პარტია, დამნაცვეთიონი).

2. ეროვნულ საბჭოში თავდაპირველად კომისიების ფუნქციით სექციები იყო ჩამოყალიბებული.

ასათიანი (სექციის მდივანი), ვასილ წერეთელი და დიმიტრი ჯავახიშვილი (წევრები); განათლების – შალვა ქარუმიძე (წევრი); ჯანმრთელობის – დიმიტრი ჯავახიშვილი (სექციის მდივანი); გზათა – ნიკო ნიკოლაძე (წევრი); ხელოვნების – შალვა ამირეჯიბი (წევრი); სამანდატო – გიორგი გვაზავა, იასონ ლორთქიფანიძე (წევრები); სამეურნეო-საგამგეო – შალვა ქარუმიძე (სექციის მდივანი); საბიუჯეტო და საფინანსო – იასონ ლორთქიფანიძე (თავმჯდომარის მოადგილე), გერონტი ქიქოძე და ნიკო ნიკოლაძე (წევრები); სამხედრო – დავით ვაჩნაძე (წევრი); იურიდიული – რაფიელ ივანიცკი (ინგილო) (სექციის მდივანი), იოსებ მაჭავარიანი (წევრი); სარეგლამენტო – გრიგოლ ვეშაპელი (წევრი); საკონსტიტუციო – გიორგი გვაზავა (წევრი); სარწმუნოებათა – მიხეილ მაჩაბელი (თავმჯდომარე), რაფიელ ივანიცკი (ინგილო) (წევრი); საგზაო საქმეთა – შალვა ამირეჯიბი (წევრი); სარედაქციო – გრიგოლ ვეშაპელი (წევრი); საბიბლიოთეკო – ექვთიმე თაყაიშვილი (თავმჯდომარე); დამფუძნებელი კრების საარჩევნო კომისია – სპირიდონ კედია (წევრი). მცირეოდენი ცვლილებით, რისი უფლებაც პარლამენტში შემავალ თითოეულ პარტიას გააჩნდა, სექციებში ეროვნულ-დემოკრატიულ ამგვარი წარმომადგენლობა დამფუძნებელი კრების არჩევამდე შენარჩუნდა.

1919 წლის თებერვალში ჩატარებულ დამფუძნებელი კრების არჩევნებში ელექტორატის ხმების დიდი უმრავლესობით წარმატებას სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ მიაღწია (130-დან 109 მანდატი). 8-8 მანდატი მოიპოვეს ეროვნულ-დემოკრატიულმა და სოციალისტ-ფედერალისტურმა პარტიებმა, ხოლო 5 ადგილი ერგოთ ესერებს. როგორც ვხედავთ, მემარჯვენე ოპოზიციის წარმომადგენლობა დამფუძნებელ კრებაში შემცირდა, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სიით დეპუტატები გახდნენ: ნიკო ნიკოლაძე, სპირიდონ კედია, გერონტი ქიქოძე, გიორგი გვაზავა, ექვთიმე თაყაიშვილი, იოსებ მაჭავარიანი, ალექსანდრე ასათიანი და პეტრე სურგულაძე. 1919 წ. სექტემბერში, დამფუძნებელი კრების დამატებითი არჩევნების შედეგად დეპუტატად არჩეულ იქნა ეროვნული პარტიის ლიდერი გრიგოლ ვეშაპელი. დამფუძნებელი კრების მეორე დამატებითმა არჩევნებმა (1920 წ. მაისი) უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს ეროვნული პარტიის

კიდევ ერთი წევრი – შალვა ქარუმიძე შემატა.¹ მიუხედავად მცირერიცხოვნობისა, ეროვნულ-დემოკრატიები და მათგან გამიჯნული (შემდეგ ისევ ინტეგრირებული) საარჩევნო სუბიექტები დამფუძნებელ კრებაში არ შეკვრიან სხვა პოლიტიკურ ძალებს – ფედერალისტებსა და ესერებს, რომლებმაც მემარცხენე ოპოზიცია შეადგინეს.

ქვეყნის ახალ უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს მუდმივმოქმედ კომისიებში დამფუძნებელ კრებაში შემავალი ოთხივე პოლიტიკური პარტიის წარმომადგენლები იყვნენ გაერთიანებულნი მათი მანდატების რაოდენობის შესაბამისად.

წევრთა სიმცირის გამო ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის წევრებს ორ და ზოგჯერ მეტ კომისიაში უხდებოდათ მონაწილეობა. ფრაქციის თავმჯდომარე გიორგი გვაზავა არჩეულ იყო დამფუძნებელი კრების სარეგლამენტო, საკონსტიტუციო და საგარეო საქმეთა კომისიებში, სპირიდონ კელია – საკონსტიტუციო, თვითმმართველობისა და ადგილობრივი მმართველობის კომისიებში, ალექსანდრე ასათიანი – შრომის, აგრარულ, საფინანსო-საბიუჯეტო და სამეურნეო კომისიებში, ექვთიმე თაყაიშვილი დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის მოადგილედ მუშაობის პარალელურად მოღვაწეობდა სახალხო განათლებისა და საბიბლიოთეკო კომისიებში, ნიკო ნიკოლაძე იყო გზათა კომისიის წევრი, პეტრე სურგულაძე – სამხედრო, ხოლო გერონტი ქიქოძე – საფინანსო-საბიუჯეტო და ხელოვნების კომისიებისა.²

აღსანიშნავია, რომ კრების საბიბლიოთეკო კომისია ეროვნულ-დემოკრატი ექვთიმე თაყაიშვილის წინადადებით დაფუძნდა და თავმჯდომარედაც თვითონ იქნა არჩეული.³ ასევე, ეროვნულ-დემოკრატიც მოთხოვნითა და დასაბუთებით ჩამოყალიბდა დამ-

1. მეორე დამატებით არჩევნებში ეროვნულ-დემოკრატიები, ეროვნული პარტია და დამოუკიდებელთა (უპარტიოთა) კავშირი ერთიანი ბლოკით გამოდიოდნენ.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 156, ფურც. 1-7; საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 60-61; 156-157; 200; ასევე, გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 1, 10 აპრილი.

3. ჯანელიძე ო. , ექვთიმე თაყაიშვილი პოლიტიკურ სარბიელზე, ჟურნ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1998, # 2, გვ. 136.

ფუძნებელ კრებაში საგარეო საქმეთა კომისია, რომლის შემადგენლობაც 1919 წ. 6 მაისის სხდომაზე აირჩიეს.¹

დეკლარაციებს, როგორც მმართველი პარტიის, ისე ოპოზიციის მხრიდან, რომლებიც არ შედიოდნენ ეროვნული საბჭოსა თუ დამფუძნებელი კრების მუდმივ კომისიებში, უფლება ჰქონდათ დასწრებოდნენ კომისიების სხდომებს სათათბირო ხმით (ეროვნული საბჭოს რეგლამენტი, თავი 3, მუხლი 27; ასევე, საქართველოს დამფუძნებელი კრების რეგლამენტი, თავი 3, მუხლი 26).²

დამფუძნებელი კრების რეგლამენტი განსაზღვრავდა დეკლარაციის როგორც იმუნიტეტს (ხელშეუხებლობა), ისე ინდემნიტეტს³ და ამ უფლებით თანაბრად სარგებლობდნენ უმრავლესობისა და ოპოზიციის წარმომადგენლები.⁴ პარლამენტის წევრთათვის იგივე უფლებები დააკანონა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციამაც (თავი 4, მუხლი 48, 50).

ეროვნული საბჭოს, პარლამენტისა თუ დამფუძნებელი კრების მუდმივი კომისიის წევრობა ოპოზიციისათვის მთავრობის საქმიანობის კონტროლის ერთგვარ საშუალებას წარმოადგენდა. კერძოდ, კომისიებს უფლება ჰქონდათ მოესმინათ მთავრობის წევრთა ან სხვა თანამდებობის პირთა სიტყვიერი განმარტებანი.⁵ ინტერპელაციად სახელდებული მსგავსი წესი დღესაც საპარლამენტო ზედამხედველობის მნიშვნელოვანი პროცედურად რჩება.

ოპოზიციური კონტროლის ერთ-ერთი ეფექტური მექანიზმი იყო სადეკლარაციო წერილობითი შეკითხვა, რომელზეც მთავრობის წარმომადგენელს ან დაუყოვნებლივ უნდა ეპასუხა ანდა ერთი კვირის განმავლობაში აუცილებლად გაეცა პასუხი პლენარულ სხდო-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 342-345.

2. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (1918-1921), თბ., 1990, გვ. 22; 243.

3. პარლამენტის წევრის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლება იმ აზრისა და შეხედულებისათვის, რომელსაც იგი გამოთქვამს სადეკლარაციო უფლებამოსილების განხორციელების დროს; ასევე, ინდემნიტეტის შინაარსში იგულისხმება ისიც, რომ პარლამენტის წევრი იღებს კანონით დადგენილ ყოველთვიურ გასამრჯელოს.

4. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (1918-1921), თბ., 1990, გვ. 267.

5. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (1918-1921), თბ., 1990, გვ. 21-22; 243.

მაზე. ¹ საპარლამენტო აქტივობის და უფლების ამ ფორმას ხშირად მიმართავდა მემარჯვენე ოპოზიცია, რომელიც საკანონმდებლო ინიციატივების გამოყენებას ეროვნულ საბჭოსა თუ დამფუძნებელ კრებაში მთავრობის მიმართ შეკითხვების დასმას ამჯობინებდა. მათი წარმოდგენით, ასე უფრო იოლი იყო ხელისუფლების წარმომადგენელთა ყურადღების გამახვილება მწვავე და საჭირობოროტო საკითხებზე.

ეროვნული საბჭოს სხდომაზე გამოსვლისას კოტე აფხაზი აცხადებდა: „ყველგან ...შეკითხვა ითვლება ძალადობისა და თვითნებობის საწინააღმდეგო საშუალებად. ამით შეიძლება აგრეთვე ბრძოლა ბიუროკრატიზმისა და ქედმაღლობის განვითარების წინააღმდეგ“.²

მემარჯვენე ოპოზიციის მიერ მთავრობის მისამართით საქართველოს ეროვნულ საბჭოსა და დამფუძნებელ კრებაში შეტანილი შეკითხვებიდან აღსანიშნავია: „რუსი გენერლებისა და ოფიცრების ანტიქართული საქმიანობის შესახებ“ (1918 წ. 2 ივლისი); „დაწესებულებათა ნაციონალიზაციის შესახებ“ (1918 წ. 9 ივლისი), „რუსული პრესის აგიტაციის შესახებ საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ“ (1918 წ. 9 ივლისი),³ „სასამართლო პალატის თავმჯდომარის მიხეილ მღვდლიშვილის დათხოვნის შესახებ“ (1919 წ. 6 მაისი), „გაზეთ „სალი კლდის“ დახურვისა და რევაზ გაბაშვილის დაპატიმრების შესახებ“ (1919 წ. 31 ივლისი), „ქალაქ ხონის მცხოვრებთა წარმომადგენლობის დაპატიმრების შესახებ“ (1919 წ. 26 სექტემბერი), „ტყის კანონის შეუსრულებლობის შესახებ“ (1920 წ. 27 თებერვალი; 12 აპრილი) და სხვ. არანაკლებ მძაფრი და საყურადღებო იყო შეკითხვები, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და იურისდიქციის საკითხებს შეეხებოდა. მათ შორის შეიძლება გამოიყოს: „სოხუმის ოლქის მდგომარეობის და ამბების შესახებ“ (1919 წ. 26 სექტემბერი), „აფხაზეთში ქვეშევრდომობის კანონის გატარების შესახებ“ (1920 წ. 30 იანვარი) და სხვ.

1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (1918-1921), თბ., 1990, გვ. 27; 251.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 20 აგვისტო.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. # 43, ფურც. 43-44; 53-59.

მმართველი უმრავლესობის დეპუტატები საქმეს ისე წარმოაჩენდნენ, თითქოს მემარჯვენეთა შეკითხვების ტაქტიკა საქმის ინტერესებით კი არ იყო გამოწვეული, არამედ ეს მათი „ხრიკი“ იყო, რომელიც „მხოლოდ დროის მოსაყლაკად“ გამოიყენებოდა.¹ ამაზე პირდაპირ მიუთითებდა სახელისუფლებო ბეჭდვითი ორგანოც. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ ოპოზიციის მისამართით შენიშნავდა, რომ საპარლამენტო შეკითხვებისათვის უნდა აეცილებინათ „პოლიტიკური კამპანიის ხასიათი“ და მათი დასმისას „ყოველთვის სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით უნდა ეხელმძღვანელათ“.²

მემარჯვენე ოპოზიციის მოღვაწეობა საქართველოს ეროვნულ საბჭოში ორ ეტაპად უნდა გაიყოს: პირველ ეტაპს შეადგენს მონაკვეთი 1917 წლის 22 ნოემბრიდან 1918 წლის 26 მაისამდე ანუ – ეროვნული საბჭოს ფორმირებიდან, ვიდრე საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე, ხოლო მეორე ეტაპი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნიდან (1918 წლის 26 მაისი) საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევის წინა ხანამდე (1919 წლის იანვარი) გაგრძელდა.

პირველ ეტაპზე, სანამ საქართველო თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას მიაღწევდა, ეროვნულ-დემოკრატიები წინა პლანზე აყენებდნენ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ძალთა კონსოლიდაციის, საბჭოს ერთიანობის იდეას, რის გამოც ერიდებოდნენ პრობლემების ზედმეტ გამწვავებას და არც თუ იშვიათად მხარს მათთვის მიუღებელ გადაწყვეტილებებსაც უჭერდნენ. ეს პოზიცია კარგად არის გამოხატული ეროვნულ-დემოკრატ მიხეილ მაჩაბლის სიტყვაში, რომელიც მან საბჭოს სხდომაზე წარმოთქვა: „მე თუმცა სოციალ-დემოკრატების მომხრე არა ვარ, მაგრამ ისინი ხალხმა ამოირჩია თავისი ბედის ხელმძღვანელად და ამისთანა დიად საქმეში ყოველი ქართველი მოვალეა არამც ხელი არ შეუშალოს მათ, არამედ ყოველის ღონისძიებით დაეხმაროს... მერე, როცა მარტო დავრჩებით ჩვენ შინაურ ცხოვრებაში, მაშინ მე ამათი მოწინააღმდეგე ვიქნები, როგორც არასოციალისტი, მაგრამ ახლა კი ესენი ხელმძღვანელნი არიან და ხელი უნდა შევუწყოთ“.³

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 4 ოქტომბერი.

2. გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., 10 აგვისტო.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. # 5, ფურც. 69-70.

ხსენებულ პერიოდში ეროვნული საბჭოს სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობასთან მემარჯვენე ოპოზიციის ასეთი მიმართება შეიძლება სისტემური ოპოზიციის გამოვლენად დავახასიათოთ. ოპოზიცია მოქმედებდა არსებული პოლიტიკური სისტემის ფარგლებში, არ ესწრაფოდა მის ძირეულ ცვლილებას და მით უფრო – განადგურებას.¹ მემარჯვენე ოპოზიცია თავის მთავარ დანიშნულებად უმრავლესობასთან დაპირისპირებას კი არ მიიჩნევდა, არამედ მასთან კონსენსუსს ამჯობინებდა, რითაც იგი საზოგადოების დემოკრატიული განვითარების ხელშემწყობადაც გვევლინებოდა.

თვით უმრავლესობის წარმომადგენლები ხელისუფლებასთან მემარჯვენე ოპოზიციის კონსოლიდირებას თავიანთი პოლიტიკური ძალის სიმტკიცესა და გავლენას მიაწერდნენ. აკაკი ჩხენკელის განცხადებით: „ის, რომ... ხშირად მარჯვენა ფრთა იძულებულია მხარი დაგვიჭიროს, ეს მოასწავებს არა ჩვენს სისუსტეს, არამედ სიძლიერეს“.²

ცნობილია, რომ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია საზოგადოებრივ ასპარეზზე გამოსვლისთანავე თავს სახელმწიფოებრივ პარტიად მიიჩნევდა.³ უსახელმწიფო ერში პოლიტიკური ორგანიზაციის ამგვარი მისწრაფება არსებული ვითარების არაორდინალურობით იყო განპირობებული: ქვეყნის ყველაზე მრავალრიცხოვანი და გავლენიანი ძალა სოციალ-დემოკრატიის სახით იმ დროს ჯერ კიდევ კლასობრივი ბრძოლის აუცილებლობას ქადაგებდა. იგი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მიზანს არ ისახავდა და თავის მოწოდებას უწინარესად ჩაგრული კლასების – მუშათა და გლეხთა ინტერესების დაცვაში ხედავდა. ეროვნული თავისუფლების პრობლემა მისთვის მეორე რიგის ამოცანად რჩებოდა, არადა, კოლონიურ ხუნდებქვეშ მოქცეულ ქვეყანაში უმთავრესი სწო-

1. ცხადია, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ თუ მემარჯვენე ოპოზიცია ხელისუფლების სათავეში აღმოჩნდებოდა, სრულად იმემკვიდრებდა სოციალ-დემოკრატიის პოლიტიკურ კურსს.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 330.

3. ჯანელიძე ო., ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002, გვ. 71.

რედ ეროვნულ-პოლიტიკური თავისუფლების საკითხი უნდა ყოფილიყო.

არჩილ ჯორჯაძის სიტყვებით, იქ, სადაც „ერი თავის თავის პატრონი არ არის, სადაც ეროვნული პიროვნება დაჩაგრულია... , ენა, ლიტერატურა, სკოლა, სასამართლო და ყველა საზოგადო დაწესებულება უცხოელთა ხელშია... სადაც ხალხი მოკლებულია იურიდიულ უფლებებს... ასეთ ქვეყნებში დემოკრატიულ მოძრაობას ღრმა ეროვნული ხასიათი ეძლევა, ჯერ თავისუფლება და დამოუკიდებლობა და მერე შინაური ცხოვრების მოწესრიგება ხალხის კეთილდღეობის მიხედვით“. ¹

ეროვნულ-დემოკრატი მოღვაწეთა აზრით, ვიდრე საქართველო დაპყრობილი და ჩაგრული ქვეყანა იყო, აქაურ პოლიტიკურ პარტიებს განსაკუთრებული მიზნები და ამოცანები უნდა ჰქონოდათ. ეროვნულ-დემოკრატებს ქვემარტი პარტია ეროვნული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის წინამძღოლად, მის მედროშედ წარმოედგინათ, რომელსაც გარკვეულწილად სახელმწიფოს ფუნქციებიც უნდა ეკისრა. „იქ, სადაც ეროვნული სახელმწიფოებრიობა არ არის, მის მაგიერობას ეროვნული და დემოკრატიული თვალსაზრისით აღჭურვილი პარტია ეწევა“, – წერდა გრიგოლ ვეშაპელი.²

როგორც ალექსანდრე ასათიანი შენიშნავდა, ეროვნულ-დემოკრატიული „დარაზმულობა არ იყო პარტია, საყოველთაოდ მიღებული მცნების მიხედვით, არამედ გაცილებით მეტი... ეს იყო საერო პოლიტიკური დაჯგუფება და იმავე დროს ერის ყველა ეკონომიურ ძალების გამძღოლი... მმართველობის გარეშე მყოფი, ის იყო დამაარსებელი და შემქმნელი სახელმწიფოებრივი ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი დარგების და ის იყო ამ სახელმწიფოებრიობის ფაქტიური გამომხატველი“.³

ეროვნულ-დემოკრატებს თავიანთი პარტია ზეკლასიურ ორგანიზაციად წარმოედგინათ, რომელიც ერთი რომელიმე კლასის განსაკუთრებულ მისწრაფებებს კი არ გამოხატავდა, არამედ სა-

1. ონიკაძე დ. , სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ეროვნული პროგრამა და ბრძოლა მისი განხორციელებისათვის, საკანდიდატო დისერტაცია, თბ. , 1993, გვ. 36.

2. ვეშაპელი გ. , ყრილობისათვის, გაზ. „საქართველო“, 1917 წ. , 4 ივნისი.

3. ასათიანი ა. , საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, (1917-1937 წ. წ.), ჟურნ. „სამშობლო“, პარიზი, 1937, # 21-22, გვ. 23.

ერთო უზენაეს ეროვნულ ინტერესებს უპასუხებდა. „ჩვენ ვიცავთ თითოეულ კლასს იმდენად, რამდენადაც ის ეროვნული სხეულის ყოველმხრივ განვითარებისა და წინსვლისათვის საჭირო და აუცილებელია“, – ხაზგასმით აღნიშნავდნენ ისინი¹ და მიიჩნევდნენ, რომ თითოეული კერძო პირის თუ სოციალურ-პოლიტიკური ჯგუფის მისწრაფებანი საქართველოს ინტერესებს უნდა დაჰქვემდებარებოდა. „ჯგუფური და კლასიური პოლიტიკა უნდა სწარმოებდეს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ფარგლებში, შეეფერებოდეს ერის, როგორც მთლიანის სხეულის საჭიროებათ, ჯგუფური მოთხოვნილებანი უნდა კმაყოფილდებოდნენ იმდენად, რამდენადაც ეს არ ეწინააღმდეგება ეროვნულ ინტერესებს, ეროვნულს მთლიანობას“, – ვკითხულობთ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გაზეთ „საქართველოს“ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში სახელწოდებით „ჩვენ და ისინი“.²

როგორც აღინიშნა, ეროვნულ დემოკრაციას თავი სახელმწიფოებრივ პარტიად წარმოედგინა. ევგენი გეგეჭკორი ეროვნულ-დემოკრატიის მისამართით შენიშნავდა: „ისინი თავის თავს უწოდებენ „ერთადერთ სახელმწიფოებრივ ჯგუფს, ერთი სიტყვა, რომელიც მუდამ აკერიათ პირზე, ეს გახლავთ დარაჯი ქვეყნისა და სამშობლოსი“.³ თავად ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერები მიიჩნევდნენ, რომ „სახელმწიფოებრივ პარტიას უპასუხისმგებლობის ოპოზიციის წარმოება არ შეუძლიან, მხოლოდ ოპოზიციისთვის. მისი პოზიცია, მოწონება თუ დაწუნება მუდამ საქმიანი და საპასუხისმგებლო უნდა იყოს და მხოლოდ ეროვნული სარგებლობისა და ინტერესის იდეით განიზომებოდეს“⁴ (1921 წლის იანვარშიც, როდესაც საქართველოში მოქმედი არასოციალისტური ძალები გაერთიანდნენ და შეიქმნა გაერთიანებული დემოკრატიული პარტია, მისმა მესვეურებმა თავიანთი მოღვაწეობის ტაქტიკა ასე განსაზღვრეს: „იდეურს და სახელმწიფოებრივ ოპოზიციას მმართველი პარტიის პოლიტიკის წინააღმდეგ აწა-

1. წერეთელი ვ. , ძირითადი პრინციპები ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულებისა, გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1917 წ. , 14 ივნისი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 31 მაისი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 13.

4. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 11 ივლისი.

რმოებს მხოლოდ საქართველოს გაერთიანებული დემოკრატიული პარტია“.¹⁾

ასეთი შეგრძნება პარტიის მესვეურებს უფრო მეტად უნდა გაძლიერებოდათ კოალიციურ მთავრობაში მონაწილეობის გამო. ეს გარემოება საფუძველს ქმნიდა, ეროვნულ-დემოკრატებს თავი ხელისუფლების ნაწილად აღექვათ, მაგრამ მათ იმთავითვე განაცხადეს, რომ ხელისუფლების პოლიტიკაზე პასუხისმგებლობას არ ინაწილებდნენ (იხ. ქვემოთ).

ოპოზიციურობის მეორე ეტაპის განმავლობაში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, რომელსაც გიორგი ჟურულის სახით თავისი წარმომადგენელი ჰყავდა საქართველოს კოალიციურ მთავრობაში, გარეგნულად სახელისუფლებო პარტია იყო, სინამდვილეში კი მასთან დაპირისპირებულ ძალას წარმოადგენდა.²

ხელისუფლებისადმი მემარჯვენე ოპოზიციის კრიტიკული დამოკიდებულება მკაფიოდ გამოვლინდა საქართველოს პირველი კოალიციური მთავრობის დეკლარაციის განხილვისას, რომელიც ეროვნულ საბჭოში 1918 წლის 15 ივნისს ნოე რამიშვილმა წარადგინა. დეკლარაციის განხილვა ორი დღის განმავლობაში გრძელდებოდა.³ ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის სახელით გ. ვეშაპელმა განაცხადა: „„ქართველი ერის ეკონომიკური, პოლიტიკური და საერთაშორისო მდგომარეობა ავალებს მთავრობას, რომ მან დემოკრატიული, ჩვეულებრივი ეგრეთ წოდებული ბურჟუაზიული სახელმწიფო ააშენოს და მოაწყოს. უმრავლესმა სოციალისტურმა პარტიამ იცისრა ეს არასოციალისტური მისია.

ნაციონალ-დემოკრატიულ პარტიის მოვალეობა ის არის, რომ

1. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ. , 12 თებერვალი.

2. მას შემდეგ, რაც 1918 წ. ივნისში ელპ-მ უნდობლობა გამოუცხადა ნ. რამიშვილის კოალიციურ მთავრობას, გ. ჟურული მინისტრობიდან უნდა გადამდგარიყო, მაგრამ მან კაბინეტში დარჩენა და პარტიიდან გასვლა ამჯობინა. ასე რომ ეროვნულ-დემოკრატებს მთავრობაში წარმომადგენელი აღარ დარჩათ. იხ. საქართველოს ეროვნული არქივი, გენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1861, ანაწ. 3, საქმ. 1, ფურც. 42; ჯანელიძე ო. , ნოე რამიშვილი – საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პირველი პრემიერი, თბ. , 2015, გვ. 83; გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 21 ივნისი.

3. ეროვნულ-დემოკრატიული პრესა ნოე რამიშვილის მთავრობას, მისი კოალიციური შემადგენლობის მიუხედავად, „წითელ სამინისტროს“ უწოდებდა. იხ. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 26 ივნისი.

არსებითი კრიტიკით შეხვდეს იმ შემდგარ ნაბიჯებს, რომელსაც სდგამს სოციალისტური მთავრობა მისთვის უცხო საქმის შესრულების დროს; და ეს კრიტიკა უნდა გაგრძელდეს მანამდის, სანამ ქართველი ერის შინაურ ძალთა განწყობილება, ის განწყობილება, რომლის პროპორციით არის შემდგარი ეროვნული საბჭო, ჩვენდა სასარგებლო არ შეიცვლება”.¹

ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის რეზოლუციის პროექტში აღნიშნული იყო, რომ მოქმედი მთავრობის სამხედრო, აგრარული და ფინანსური პოლიტიკა საფრთხეს უქმნის სახელმწიფოს. ეროვნულმა საბჭომ მთავრობა კვლავაც კოალიციურ საფუძველზე, ოღონდ „სახელმწიფოებრივ და სოციალისტურ ელემენტებს“ შორის პარიტეტის პრინციპის უნდა დააკომპლექტოს.

პარიტეტის ეს ამბიციური მოთხოვნა ეროვნული საბჭოს სოციალისტურმა ფრაქციებმა, ცხადია, არ გაიზიარეს. ხმების უმრავლესობით მიღებულ იქნა სოციალ-დემოკრატების მიერ შემუშავებული რეზოლუციის პროექტი, რომელიც ნოე რამიშვილის მთავრობას სრულ ნდობას უცხადებდა.²

ეროვნულ-დემოკრატები არ დაკმაყოფილდნენ მხოლოდ ეროვნული საბჭოს სხდომაზე გამოთქმული შენიშვნებით და მთავრობის დეკლარაციას თავიანთი პარტიული გამოცემის ფურცლებიდანაც გამოეხმაურნენ. კერძოდ, გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა ვასილ წერეთლისა და რაფიელ ინგილოს კრიტიკული სტატიები. ვასილ წერეთელი იწუნებდა მთავრობის მიერ გატარებულ ადმინისტრაციულ, ფინანსურ, აგრარულ კურსს და სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას ასე მიმართავდა: „ოპოზიციამი იცით, რისთვის ჩავდექით?! იმიტომ, რომ თქვენს ცრუ პოლიტიკას ფარდა ავხადოთ და გაგაფრთხილოთ!.. ოპოზიციის, უღმრთელი კრიტიკის წარმოება ჩვენი მოქალაქეობრივი მოვალეობაა!“³

იგივე აზრს მოგვიანებით გიორგი გვაზავა ასე გამოთქვამდა: „როდესაც ჩვენ გვინდა მიუთითოთ შეცდომაზე, გავასწოროთ პოლიტიკა, მთავრობისა, მაშინ ჩვენ გვეუბნებიან, არა ხართ მამულიშვილებიო... სწორედ მამულიშვილობა მოითხოვს, თუ პოლი-

1. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 20 ივნისი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1818 წ. , 18 ივნისი; ასევე, ჯანელიძე ო. , ნოე რამიშვილი – საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პირველი პრემიერი, თბ. , 2015, გვ. 70.

3. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 19 ივნისი.

ტიცა არ არის სწორი, დავანახოთ რა გამოსავალი არის. პატრიოტიზმი იმაში კი არ არის, რომ ყოველთვის მივიდეთ მთავრობის მიერ გადადგმული ნაბიჯები და ტაში დაუკრათ, პირიქით, თუ, ეს ნაბიჯი არ არის ხელსაყრელი, უნდა გამოვიდეთ და უთხრათ მას ის, რაც წარმოადგენს მათ მხრივ შეცდომას”.¹

არსებითი ბრალდება, რომელსაც მემარჯვენე ოპოზიცია მმართველ ძალას უყენებდა იყო ის, რომ იგი ვერ იქცა ეროვნულ ხელისუფლებად, რომ „მთავრობა, რომელიც მთელს ერს უნდა ხელმძღვანელობდეს, ჯერ კიდევ ვერ გასცილებია კლასობრივსა და პარტიულ პოლიტიკის ვიწრო ბილიკს”.²

მემარჯვენე ოპოზიციამ ასევე კრიტიკულად შეაფასა მთავრობის მომდევნო დეკლარაცია, რომელიც 1919 წლის 21 მარტს, ახლა უკვე დამფუძნებელ კრებას ახლად არჩეული სოციალ-დემოკრატიული ერთპარტიული მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე ევგენი გეგეჭკორმა წარმოუდგინა.

განსაკუთრებული სიმწვავეთ გამოირჩეოდა სპირიდონ კედიას გამოსვლა. მან გამოკვეთა სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე დაშვებული მთელი რიგი შეცდომები, საძინაო თუ საგარეო პოლიტიკის ხარვეზები და ხაზი გაუსვა, რომ მთავრობა ფსიქოლოგიურად მოუმზადებელია ეროვნული სახელმწიფოს შექმნისათვის. მემარჯვენე ოპოზიციის ლიდერის აზრით, ეს იმის შედეგი იყო, რომ სოციალ-დემოკრატიული პარტია არასოდეს ესწრაფოდა ქვეყნის პოლიტიკურ თავისუფლებას და იგი მხოლოდ გარემოების ძალით აღმოჩნდა უკვე დამოუკიდებელი საქართველოს მართვა-გამგეობის სათავეში.

სპირიდონ კედიას სიტყვით, მთავრობას დღემდე ვერ გაურკვევია სახელმწიფოებრივი შემოქმედების ორიენტაცია, მერყეობს „მებრძოლ ინტერნაციონალურ პოლიტიკასა და ნამდვილ ეროვნულ სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას შორის“, იგი ახორციელებს „რევოლუციონერ სოციალიზმის“ პროგრამას და მოქმედებს არა სახელმწიფოებრივი საზომითა და საჭიროებით, არამედ პარტიული იდეოლოგიის თვალსაზრისით. „მთავრობას ვერ გაუბედნია ან არ სურს იცნოს მესაკუთრის უფლება თავის საკუთრებაზე,

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 406.

2. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., 2 ოქტომბერი.

გზას უხშობს თავისუფალ და კერძო ინიციატივას. ხელისუფლების უსისტემო და ულოღიკო ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრება უფსკრულისაკენ მიექანება. მისი წარსული პოლიტიკის გაგრძელება ჩვენს ქვეყანას დაღუპავს და გაანადგურებს“.

სპირიდონ კედია მთავრობას ურიქვდა, დაეგმო „სარევოლუციო სოციალიზმის“ კურსი, რადიკალურად გარდაექმნა მუშაობა და დადგომოდა „ნაცად და საიმედო ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ სახელმწიფოებრივი შემოქმედების გზას“. ¹

სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობისათვის მათივე წარსულის შეხსენებაში ეროვნულ-დემოკრატიები მოქალაქეობრივ სიფხიზლეს ხედავდნენ. ისინი ხელისუფლებას მართვის სტილს უწუნებდნენ და ბრალს დემაგოგიაშიც სდებდნენ. მაგალითად, გაზეთ „საქართველოში“ გამოქვეყნებულ სტატიამ, რომელიც ხელმოწერილია „იე“-ს ფსევდონიმით, აღნიშნულია: „ჩვენმა სოციალ-დემოკრატებმა ბედის დიდი ცვალებადობა განიცადეს ამ ერთი წლის განმავლობაში: დევნილნი იყვნენ, მღევნელნი გახდნენ: სარდაფებში იყვნენ მიმალულნი, სასახლეების მაღალ დარბაზებში აცოცდნენ. ტალახში ფეხით ჩანჩალის ნაცვლად – ავტომობილები და მეჩქემოების მაგიერ – მინისტრობა, გენერლობა... ჩვენი სოციალ-დემოკრატიები მხოლოდ გარეგნულად გამოიცვალნენ. ბუნება მათი, ხასიათი დარჩა ისევ ძველი... მათი ბუნება იყო და არის დემაგოგია და დემაგოგია“. ²

ასეთ შემთხვევაში უმრავლესობა მხოლოდ ოპოზიციური სპექტრის ზნეობრიობასა და სინდის-ნამუსზე აპელირებდა. გაზეთ „ერთობის“ სიტყვით: „ჩვენ გვინდა ოპოზიცია. ოპოზიცია აუცილებელია მართველთათვის ისე, როგორც თევზისთვის წყალი, მაგრამ წყალი ანკარა, წმინდა სათავიდან მომდინარე. ოპოზიცია სასტიკი, მედგარი, მტკიცე, მაგრამ... პატიოსანი, სინდისიერათ მოაზროვნე, საშუალო ნამუსის პატრონი მაინც“. ³

ახლად შექმნილი სახელმწიფოს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში არჩეული მემარჯვენე ოპოზიციის წარმომადგენლები,

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 91.

2. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., 15 ივნისი.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 18 დეკემბერი.

გარდა იმისა რომ, პოლიტიკურად კომპეტენტური იყვნენ, იმავდროულად, განათლებითა და წიგნიერებითაც გამოირჩეოდნენ. ოპოზიციის ლიდერებს საზოგადოებაში საკმაო მორალური და ზნეობრივი ავტორიტეტი გააჩნდათ. მათი არგუმენტების დაძლევა მთავრობის წევრებისა თუ მმართველი უმრავლესობის დეპუტატებისათვის არ იყო იოლი. ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში სოციალ-დემოკრატიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო ლიდერს ირაკლი წერეთელს, როდესაც ეროვნულ საბჭოში გამოსვლისას აცხადებდა: „ჩვენ გვიძნელდება ეროვნულ-დემოკრატიებთან ბრძოლა, რადგან არ ვიცით თუ საიდან მოიტანენ იერიშს“,¹ ან კიდევ: „ჩემთვის ბატონ ნაციონალ-დემოკრატებთან კამათი დიდი სასჯელია“.²

სოციალ-დემოკრატი დეპუტატი დავით ონიაშვილი ოპოზიციას მუდმივ შემართებას უწუნებდა და მშვიდი, გაწონასწორებული საქმიანობისაკენ მოუწოდებდა. მისი სიტყვით: „შეიძლება უპასუხისმგებლო ოპოზიცია ღონ-კიხოტივით მუდამ ბრძოლის გუნებაზე იყოს, მაგრამ ასეთი ბრძოლით სახელმწიფო არ ამუშავდება“.³

ოპოზიციის, განსაკუთრებით ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის უწყვეტი კრიტიკისა და შეტევისაგან თავდასაცავად, ხელისუფლება ზოგჯერ ამგვარ არგუმენტსაც იშველიებდა: „ჩვენი მთავრობა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობა დღეს შედუღებული არის. დღეს მთავრობის სახელის გატეხა და დაცემა საქართველოს დამოუკიდებლობის სახელის გატეხას და გაბიაბრუებას უდრის“. ვითარებაში, როდესაც ვაშენებთ ახალ სახელმწიფოს და მის წინააღმდეგ მრავალი შინა თუ გარეშე მტერი გამოდის, „ყველა მოქალაქის და ჯგუფის ვალია მთავრობის პრესტიჟის აწევა და არა დაცემა“.⁴

მემარჯვენე ოპოზიცია სხვაგვარად ფიქრობდა. მას გაუმართლებლად მიაჩნდა ხელისუფლებისა და სახელმწიფოს გაიგივება და მთავრობის საქმიანობის კრიტიკასა თუ უარყოფით შეფა-

1. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., 9 აგვისტო.

2. საქართველოს ეროვნული საბჭო: სტენოგრაფიული ანგარიშები გვ. 42 (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“ დამატება), 1918 წ., 10 სექტემბერი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 327.

4. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., 10 აგვისტო.

სებას სრულიადაც არ თვლიდა სახელმწიფოს სუვერენიტეტის შემლახავ მოქმედებად. მემარჯვენეთა შეხედულებით, „მთავრობა და სახელმწიფო ერთი და იგივე არ არის. სახელმწიფო არის მოვლენა მუდმივი. მთავრობა გამოხატავს ამა თუ იმ სახეს სახელმწიფოისას. შეიძლება ესა თუ ის მთავრობა დაეცეს, შეიცვალოს მეორე მთავრობით, მაგრამ სახელმწიფო დარჩეს იგივე“. ¹

ოპოზიციის „ხშირი რეპლიკები“ მოსვენებას უკარგავდა თვით მთავრობის თავმჯდომარესაც. ნოე ჟორდანიას იგონებს, რომ ეროვნულ-დემოკრატიებთან ტრიბუნიდან „მკვახე შეკამათება“ მიხდებოდა, რადგან მათ „ღვთის წყალობაც ღვთის რისხვად ეჩვენებოდათ“. „ეს იყო ოპოზიცია ოპოზიციისათვის და არა საქმისათვის. . . ჩვენ ვაკეთებდით იმას, რის გაკეთებაც შეიძლებოდა ასეთ პირობებში, ოპოზიციონერები კი აყენებდნენ რა სჯობიას თეორიას“. ²

გაზეთ „ერთობის“ თანახმად კი: „მემარჯვენე ოპოზიცია, ე. ი. ოპოზიცია ეროვნულ-დემოკრატიების, ხშირად იმოსება დემოკრატიზმის სამოსელში, მაგრამ უმეტესად მაინც იგი ნაციონალისტურ საზომით ხელმძღვანელობს“. ³ ამის თქმის უფლებას გაზეთს ისიც აძლევდა, რომ ეროვნული პარტიის ლიდერი გრიგოლ ვეშაპელი თვითონვე აღიარებდა, რომ იგი ეროვნულ-დემოკრატიებზე „უფრო მემარჯვენე ნაციონალისტური პარტიის წარმომადგენელი“ იყო. ⁴

ასე იყო თუ ისე, 1918 წლის 26 მაისის შემდგომ ეროვნულ-დემოკრატიამ მმართველ პარტიასთან დაპირისპირება აშკარა იყო საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხებში, სახელმწიფოებრივი სიმბოლიკის (გერბი, დროშა) მიღებისას, ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებაზე მსჯელობისას, ასევე, აგრარული პრობლემების განხილვა-გადაწყვეტის პროცესში და სხვ. (იხ. ქვემოთ).

1. გაზ. „ქართული გაზეთი“, ბერლინი, 1918 წ. , 6 აგვისტო.

2. ჟორდანია ნ. , ჩემი წარსული, თბ. , 1990, გვ. 109.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 26 აპრილი.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 25.

§ 2. ხელისუფლებისა და მემარჯვენე ოპოზიციის დაპირისპირება დამფუძნებელი კრების წინასაარჩევნო პერიოდში

მემარჯვენე ოპოზიციის დაპირისპირება სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან კიდევ უფრო გამწვავდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების წინასაარჩევნო პერიოდში.

დამფუძნებელი კრების მანდატების მოპოვების შანსი ძირითადად ოთხ პოლიტიკურ პარტიას: სოციალ-დემოკრატებს, სოციალისტ-ფედერალისტებს, ეროვნულ-დემოკრატებსა და სოციალისტ-რევოლუციონერებს გააჩნდა. სხვათა შესაძლებლობანი უფრო მოკრძალებული ჩანდა. ფავორიტად მაინც ყველაზე მრავალრიცხოვანი და გავლენიანი სოციალ-დემოკრატიული პარტია ითვლებოდა. თავის მხრივ, სოციალ-დემოკრატებს მთავარ პოლიტიკურ კონკურენტად ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ესახებოდათ და ამიტომაც წინასაარჩევნო ბრძოლა ძირითადად მათთან დაპირისპირების ნიშნით წარიმართა.¹

ეროვნულ-დემოკრატებმა საარჩევნო პლატფორმასთან ერთად შეიმუშავეს საარჩევნო ლოზუნგები, მათ შორის: „ეროვნული დემოკრატია ერთადერთი პარტიაა, რომელიც აქტიურ ეროვნულ პოლიტიკას აწარმოებს!“ „მოქალაქენო! ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია იცავს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას!“ „საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია იცავს საქართველოს რესპუბლიკური წეს-წყობილების სიმტკიცეს, კერძო საკუთრებას, კანონს და წესიერებას!“ „ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ერთადერთი პარტიაა, რომელსაც შეუძლიან მოიპოვოს კეთილგანწყობილება კულტურულ ქვეყნების და მათი შემწეობით განამტკიცოს საქართველოს დამოუკიდებლობა! მიეცით ხმა სიას #2!“

ზოგიერთი ლოზუნგი, შეიძლება ითქვას, პირდაპირ რეაქციას წარმოადგენდა მოწინააღმდეგე პარტიის საარჩევნო მოწოდებაზე. მაგალითად, სოციალ-დემოკრატები მოუწოდებდნენ: „მოქალაქენო! ქართველი ნაციონალ-დემოკრატები რეაქციას ემსახურებიან და მემამულეთა ინტერესებს იცავენ. ხმა მიეცით მემამულეთა

1. ჯანელიძე ო., დახვრეტილი თავისუფლება, თბ., 2000, გვ. 13-10.

პარტიის წინააღმდეგ!“¹ ეროვნულ-დემოკრატები პასუხობდნენ: „მოქალაქეო! სოციალ-დემოკრატები მოითხოვენ მშრომელი ხალხის პროლეტარიზაციას (გადატყუებას); ეროვნულ-დემოკრატები იცავენ ხალხში დოვლათის და სიმდიდრის დაგროვებას“; ან კიდევ, სოციალ-დემოკრატები გაიძახოდნენ: „ნაციონალისტები მუდამ ომის გაჩაღებას ელტვიან. მათ ხალხის სისხლი არ ენანებათ. სოციალ-დემოკრატია მშვიდობიანობის მოტრფიალეა. სოციალ-დემოკრატია მესძლო სომხეთთან ომის დროზე დაბოლოება!“ ეროვნულ-დემოკრატები პასუხს სცემდნენ: „ეროვნული დემოკრატია სასტიკად ებრძვის სომეხი პლუტოკრატის ბატონობას საქართველოში და ქალაქის თვითმმართველობაში. მიეცით ხმა მეორე ნომრის სიას!“ და სხვ.

იმდროინდელი პრესის თანახმად, დამფუძნებელი კრების არჩევნებში სიტყვიერ და წერილობით აგიტაციასთან ერთად დიდ როლს თამაშობდა პლაკატები. კორესპონდენტის თქმით, ეს იყო „პატარა მასშტაბი ამერიკული სისტემის გადმონერგვისა ჩვენში“. სოციალ-დემოკრატებმა მოწინააღმდეგის კომპრომეტაციის მიზნით გამოსცეს პლაკატი, რომელზეც მარჯით გამოხატული იყო ქართველი თავადი და მოუწოდებდნენ ამომრჩევლებს, „გაეშავებინათ მშრომელი გლეხობის ექსპლუატატორი მემამულეების ინტერესთა დამცველი“ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის კანდიდატები. თავის მხრივ, ეროვნულ-დემოკრატებმა გაავრცელეს პლაკატი წარწერით: „მაწანწალა ვიყავი, კომისარი გავხდი“ (კომისრებად ყველგან, როგორც წესი, სოციალ-დემოკრატები იყვნენ).

სოციალ-დემოკრატების გაზეთმა „ერთობამ“ საარჩევნო ექსპრომტებიც გამოაქვეყნა. ნიმუშად ერთ მათგანს დავიმოწმებ: „აი აქვე, ამ ადგილას გამათავოს ზეცით მეხმა, თუ ეროვნულ-დემოკრატებს მივაძავო კვირას მე ხმა!“²

ამჟამად, აგიტაციისას აჭარბებდა როგორც ერთი, ისე მეორე მხარე. მართალია, ჭეშმარიტებასთან უფრო სოციალ-დემოკრატები სცოდავდნენ, მაგრამ ზედმეტი მოსდიოდათ ეროვნულ-დემოკრატებსაც. ეს გარემოება, ალბათ, წინასაარჩევნო ბრძოლის სპეციფიკით უნდა აიხსნას.

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 15 თებერვალი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 2 თებერვალი.

არჩევნებში სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ მნიშვნელოვანი უპირატესობით გაიმარჯვა. მან ელექტორატის საერთო რიცხვიდან – 876 910 ამომრჩეველი, ხმების 84 პროცენტამდე დააგროვა და უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში 109 დეპუტატი გაიყვანა. ამომრჩეველმა მხარი დაუჭირა სოციალ-დემოკრატებს არა იმიტომ, რომ მისი საარჩევნო პლატფორმა სხვაზე უკეთესი იყო (დამფუძნებელი კრების არჩევნებისას მოქალაქეთა პოლიტიკური კულტურა ჯერ კიდევ შორს იყო იმისაგან, რომ ერთმანეთისათვის პარტიების პლატფორმები დაეპირისპირებინათ), ანდა მარქსისტული იდეოლოგია სჯობნიდა ეროვნულ მიზანდასახულობებს. საქმე ის იყო, რომ სოციალ-დემოკრატებს არჩევნებში მონაწილეობის ხანგრძლივი გამოცდილება გააჩნდათ (მონაწილეობდნენ და გაიმარჯვეს რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს ოთხივე არჩევნებში), როგორც ძირითადი მმართველი პარტია, ფლობდა სხვა პოლიტიკურ ორგანიზაციებზე მეტ ფინანსებს, ჰქონდა აგიტაცია-პროპაგანდის გაცილებით ფართო საშუალება, მის სასარგებლოდ მოქმედებდა არჩევნების პროპორციული სისტემა და რაც მთავარია, – საქართველოში სოციალ-დემოკრატების ლიდერებს (ნოე ჟორდანიას, კარლო ჩხეიძე, ირაკლი წერეთელი, აკაკი ჩხენკელი, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ისიდორე რამიშვილი) უფრო იგნობდნენ, ვიდრე დანარჩენი პარტიების ხელმძღვანელებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საკანდიდატო სია გამოირჩეოდა ეთნიკური და სოციალური შემადგენლობის მრავალფეროვნებით, რაც ამომრჩევლის ფართო სპექტრის მიმხრობის მარჯვე საშუალება იყო. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მასობრიობამ, სახალხოობამ და საარჩევნო სტრატეგიის სწორად გათვლამ განაპირობა კიდევ მისი წარმატება.¹

დამფუძნებელი კრების პარტიული კონფიგურაციის შესახებ განსხვავებული შეხედულება ჰქონდათ ეროვნულ-დემოკრატებს. მათი აზრით, ერთი პარტიის უზომო უპირატესობისა და ოპოზიციურ ძალთა სიმცირის პირობებში დამფუძნებელ კრებას საკანონმდებლო ორგანოსათვის სასურველი სახე ეკარგებოდა.

1. ჯანელიძე ო. , საქართველოს დამფუძნებელი კრების საარჩევნო კამპანია, წიგნში – მაგაბერიძე მ. , ჯანელიძე ო. , და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება, თბ. , 2022, გვ. 36.

გაზეთ „საქართველოს“ ერთ-ერთ მოწინავეში ხაზგასმულია: „მენ-შევციური პარტია ისეთი სიმკაცრით ჩაება წარსულ არჩევნებში, და ისეთ საშუალებებს მიმართა ხმების მისაღებად, რომ შედეგად უნდა მოგვემოდა სწორედ დღევანდელ სახის დამფუძნებელი კრება, რომელიც მენშევციურ კონფერენციას უფრო ჰგავს, ვიდრე სახელმწიფოს საკანონმდებლო დაწესებულებას“. ¹

ოპოზიციურმა პარტიებმა, მართალია, არჩევნების პროცესში და ხმის მიცემისას სხვადასხვა დარღვევა გამოამჟღავნეს, აღნიშნეს ცალკეული ხარვეზი, რამაც გარკვეული ჩრდილი მიაყენა არჩევნებს, მაგრამ მათივე სამართლიანი შეფასებით, ყველაფერი რომ იდეალურად წარმართულიყო, საბოლოო შედეგი დიდად მაინც არ შეიცვლებოდა. არჩევნების შედეგების შეფასების გამო ფედერალისტური გაზეთი „სახალხო საქმე“ შენიშნავდა: „... წარსულ არჩევნებში, ეჭვს გარეშეა, ადმინისტრაციის გავლენას და ხშირად ძალდატანებასაც ჰქონდა ადგილი, კანონის დარღვევაზე ხომ ლაპარაკიც მეტია. . . , მაგრამ ყველაფერი რომ რიგზე და წესიერად ყოფილიყო, არჩევნების შედეგი დაახლოებით მაინც ასეთი იქნებოდა და საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში უმეტესობა მაინც სოციალ-დემოკრატებს ეყოლებოდათ. . . შეიძლება ოცი, ოცდახუთი ადგილი კიდევ მოკლებოდა მათ დეპუტატების რიცხვს და ეს ხომ არსებითად ვერ შესცვლიდა დამფუძნებელი კრების ძალთა განწყობილებას! ასეთია შედეგი ჩვენი არჩევნებისა, ასეთია სინამდვილე ჩვენი ცხოვრებისა“. ²

1. გაზ. „საქართველოს“, 1921 წ. , 25 იანვარი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 9 მარტი.

§ 1. მემარცხენე ოპოზიცია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში

„მერმისი მიუდგომლად დააფასებს
ჩვენებური სოციალისტების დიადს
ღვაწლს ჩვენი ერის აღდგენის საქმეში.
ქართველი ერი მათ სამსახურს
ვერასოდეს დაივიწყებს“.
ს. ფირცხალავა

საქართველოში აღმოცენებულ მემარცხენე ტიპის პოლიტიკურ ორგანიზაციებს, როგორც სოციალისტურ პარტიებსა თუ მიმდინარეობებს, ერთმანეთში მეტი საერთო ჰქონდათ და ურთიერთსოლიდარობითაც გამოირჩეოდნენ. ისინი რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროების არჩევნების პირველ საფეხურზე¹ ზოგჯერ პოლიტიკურ ბლოკშიც კი დაჯგუფებულან. საგულისხმოა ისიც, რომ ქართველი სოციალ-დემოკრატები, ფედერალისტები და ესერები გვერდიგვერდ ისხდნენ სხვადასხვა დონის მუშათა, გლეხთა თუ ჯარისკაცთა საბჭოებში და მათ გაერთიანებულ სტრუქტურებში.

მემარცხენე ძალების შეხედულებათა სიახლოვესა თუ მსგავსებას მათივე სოციალური ბაზის თითქმის ერთი და იგივეობაც განაპირობებდა. როგორც სოციალ-დემოკრატიის, ისე სოციალისტ-ფედერალისტებისა და სოციალისტ-რევოლუციონერების მთავარ დასაყრდენს მშრომელი მასები – მუშათა და გლეხთა კლასები წარმოადგენდნენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ფედერალისტების გავლენა იმავდროულად თვალსაჩინო იყო ქართული ინტელიგენციის წრეებში, სტუდენტ და მოსწავლე ახალგაზრდობაში, ასევე, მოსახლეობის საშუალო ფენებში.²

1. რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროები ირიბი გზით აირჩეოდა. არჩევნების პირველ საფეხურზე (ე. წ. პრაიმერიზმის ეტაპზე) მუშათა ელექტორატი ირჩევდა რწმუნებულებს, რწმუნებულები – ამომრჩევლებს, რომლებიც, თავის მხრივ, ირჩევდნენ დეპუტატებს. გლხთა კურიაში არჩევნები ოთხსაფეხურიანი იყო.

2. მოსახლეობის სხვადასხვა ფენის წარმომადგენელთა წევრობა თუ მხარდაჭერა, მნიშვნელოვანწილად პოლიტიკური პარტიის სოციალური ლეგიტიმაციის განმსაზღვრელია. ამ მხრივ საგულისხმოა ასევე, პარტიის

ხსენებულ ორგანიზაციებს ერთმანეთთან რევოლუციური სულიკვეთება და მიდრეკილებებიც აახლოებდა. ისინი დრო-მოჭმულ თვითმპყრობელურ რეჟიმს არა მხოლოდ მშვიდობიანი მეთოდებით უპირისპირდებოდნენ, არამედ ცარიზმის დამხობასა და რუსეთის განახლებას შეიარაღებული ბრძოლის გზითაც ესწრაფოდნენ. ამასთანავე, თვალსაჩინო იყო განსხვავებაც, განსაკუთრებით სტრატეგიასა და ბრძოლის მიზნებში. ცნობილია, რომ ფედერალისტთა პარტია საქართველოს ავტონომიისა და რუსეთის იმპერიის ფედერაციულ ყაიდაზე გარდაქმნის პრინციპს ერთგულებდა, სოციალ-დემოკრატები და ესერები კი დემოკრატიულად მოდერნიზებული რუსეთის მთლიანობისა და ცენტრალიზმის იდეის დამცველები იყვნენ. ქართველ ფედერალისტებს სხვა თანამემამულე სოციალისტებისაგან ეროვნული საკითხის ქომაგობაც გამოარჩევდა.¹

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ხელმძღვანელი ბირთვი მთავარი კომიტეტის სახით, არჩილ ჯორჯაძის, გიორგი ლასხიშვილის, კიტა აბაშიძის, ანდრია და გიორგი დეკანოზიშვილებისა და სხვ. შემადგენლობით, 1901 წლის შემოდგომისათვის გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ ირგვლივ ჩამოყალიბდა. ეს იყო ერთგვარი შუალედური ჯგუფი თერგდალეულთა ეროვნულ მიმართულებასა და მარქსიზმის მიმდევარ მესამე დასს შორის.

კომიტეტმა 1903 წელს პარიზში გაზეთი „საქართველო“ და მისი ფრანგული დამატება „La Georgie“ გამოსცა. საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტია 1904 წ. აპრილში, ქ. ქენევაში მოწვეულ ქართული რევოლუციური ჯგუფებისა და იდეურ-პოლიტიკური მიმდინარეობების წარმომადგენელთა კონფერენციაზე გაფორმდა. პარტია ინტელიგენტური და წვრილბურჟუაზიული წრეებისაგან შედგებოდა. პოლიტიკური ორგანიზაციის პროგრამაში წამოყენებული იყო საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენის მოთხოვნა ეროვნულ-ტერიტორიული

ლიდერთა მორალური ავტორიტეტი, მათდამი საზოგადოებრივი აზრის დამოკიდებულება, ნდობის ხარისხი და სხვ.

1. ამერიკელი მკვლევარი, იელის უნივერსიტეტის პროფესორი ფ. კაზე-შაღუ ფედერალისტურ პარტიას შემარჯვენე ოპოზიციას მიაკუთვნებს, რაც სწორი არ არის. იხ. კაზეშაღუ ფ., ბრძოლა ამიერკავკასიისათვის. 1917-1921, თბ., 2016, გვ. 254.

ავტონომიის ფორმით.¹ პარტიის იდეოლოგიები მიიჩნევდნენ, რომ ეროვნული თავისუფლების უფლება იმპერიის ყველა ჩაგრულ ერს გააჩნდა. თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ ისინი პოლიტიკური ავტონომიების სახით რუსეთის სახელმწიფოში ფედერალური პრინციპით უნდა გაერთიანებულიყვნენ.

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია აღიარებდა და იყენებდა ბრძოლის როგორც ლეგალურ, ისე არალეგალურ საშუალებებს, თანამშრომლობდა სხვა ოპოზიციურ და რევოლუციურ ჯგუფებთან, მონაწილეობდა შეიარაღებულ გამოსვლებშიც და მიზნის მიღწევას მშვიდობიანი გზით – რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროში თავისი დეპუტატების მეშვეობითაც ცდილობდა.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ჩატარებულ კონფერენციაზე პარტიის თავმჯდომარედ გიორგი ლასხიშვილი აირჩიეს. ორგანიზაციის თვალსაჩინო წარმომადგენლები იყვნენ სამსონ ფირცხალავა, გრიგოლ რცხილაძე, შალვა ნუცუბიძე და სხვ. სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ორგანიზაციად 1918 წლის ზაფხულში ჩამოყალიბდა. მანამდე ქართველ ესერთა ადგილობრივი ორგანიზაციები 1902 წელს რუსეთში დაარსებული ესერთა პარტიის შემადგენლობაში შედიოდნენ. ესერები, რომელთა თეორიული საფუძვლები ნაროდნიკების (ხალხოსნების) იდეოლოგიას ეფუძნებოდა, ქვეყნის გლეხური მოსახლეობის ინტერესებს გამოხატავდნენ. ისინი რუსეთის დემოკრატიულ გარდაქმნას ესწრაფოდნენ. არ უარყოფდნენ მუშათა და გლეხთა მასობრივი მოძრაობის როლს, მაგრამ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლის მთავარ საშუალებად პოლიტიკურ ტერორს მიიჩნევდნენ.

ესერები, ნაროდნიკების მსგავსად, წინა პლანზე არა ეროვნულ საკითხს, არამედ სოციალური თავისუფლებისათვის ბრძოლას აყენებდნენ, ამიტომ მათ მიმდევართა რიცხვი საქართველოში დიდი არ ყოფილა.

1. მკვლევარი დ. შველიძე თვლის, რომ ავტონომია პარტიის ტაქტიკურ ღოზუნგს წარმოადგენდა. შველიძე დ., პოლიტიკური პარტიები საქართველოში, თბ., 2022, გვ. 238.

ესერთა საბრძოლო რაზმებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღეს 1905-1907 წლების რევოლუციაში, მაგრამ მომდევნო პერიოდში მათ მოღვაწეობას წინააღმდეგი გაქანება აღარ ჰქონია. საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაზე სოციალისტ-რევოლუციონერთა გავლენა უმნიშვნელო იყო.

1918 წ. მაის-ივნისში ქართველი ესერები სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის სამხრეთ კავკასიის საოლქო ორგანიზაციას გამოეყვნენ და ცალკე პოლიტიკური პარტია დააფუძნეს, რომლის ლიდერებს მიეკუთვნებოდნენ ლეო შენგელაია, გიგო ნათაძე, ივანე ლორთქიფანიძე, ივანე და იოსებ გობეჩიები და სხვ. „ჩვენი დრომა არის დრომა რევოლუციონური ინტერნაციონალისა, ჩვენი ორიენტაცია არის ორიენტაცია რევოლიუციონური სოციალიზმისა!“, – აღნიშნული იყო ახლად ჩამოყალიბებული ესერთა პარტიის გაზეთ „შრომის“ პირველ ნომერში.¹

როგორც ცნობილია, თავიანთი დამოუკიდებელი პოლიტიკური პარტია კარგა ხანს არც ქართველ სოციალ-დემოკრატებს გააჩნდათ და რსდმპ-ში იყვნენ გაერთიანებულნი.² მიუხედავად ამისა, 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდგომ საქართველოს ავტონომიის იდეა მათთვისაც თანდათან მისაღები ხდებოდა, რაც ორივე მათგანის ქართულ ეროვნულ-პოლიტიკურ ძალებთან (ეროვნულ-დემოკრატები, ფედერალისტები) დაახლოების საფუძვლად იქცეოდა. მაგალითად, 1917 წლის ივნისში გამართულმა ამიერკავკასიის სოციალისტ-რევოლუციონერთა ორგანიზაციების კონფერენციამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ გამოემუშავებინა ერთიანი პლატფორმა ქართველ სოციალ-დემოკრატებთან და სოციალისტ-ფედერალისტებთან მოთათბირებით.³ ცოტა ხნით ადრე, 1917 წლის მაისის პირველ დეკადაში, საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის კონფერენციამაც თავის რეზოლუციაში აღინიშნა, რომ პარტიას საქართველოს ავტონომიის განსახორციელებლად ერთმანეთში უნდა შეეთანხმებინა ყველა

1. გაზ. „შრომა“, 1918 წ. , 3 აგვისტო.

2. საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია დამოუკიდებელ ორგანიზაციად 1918 წ. მაის-ივნისში, ხოლო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია 1918 წ. ნოემბერში ჩამოყალიბდა.

3. გრძელიძე რ. , საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორია (1910-1924), თბ. , 1998, გვ. 99.

სოციალისტური ძალა, ასევე დაკავშირებოდა პროგრესულ და დემოკრატიულ პარტიებს და თავს ედო ეროვნული კრების მოწვევა.¹

ამავე პერიოდისათვის ერთგვარი გარდატეხა ხდება ქართველ სოციალ-დემოკრატთა შორისაც, რომლებიც რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიიდან დისტანცირების გზას დაადგნენ. იმპერიის მასშტაბით მოქმედ პოლიტიკურ გაერთიანებას – რსდმპ-ს იდეურად ნელ-ნელა ემიჯნება საქართველოში არსებული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია. გერონტი ქიქოძის სიტყვებით, „ამიერიდან ჩვენში ფაქტიურად აღარ არსებობს მენშევიკური ფრაქცია რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიისა. მისი ადგილი ქართულმა მესამე დასმა დაიჭირა. ანტიკვარიატის სიყვარულის გამო ამ ხალხმა ერთხანს შეიძლება კიდევ ატაროს ძველი რუსული ეტიკეტი. [მაგრამ] ეს გარემოება ოდნავაც ვერ დაჰფარავს შინაარსის ცვალებადობას“.²

საქართველოს ახლო მომავალზე პოლიტიკური სპექტრის ძირითად შეხედულებებში წინააღმდეგობის დაძლევა მესაძლებელი გახდა მათი გაერთიანება და გამსჭვალვა იმ სულისკვეთებით, რომ „დადგა დრო, როდესაც უნდა გამოჩნდეს ჩვენი პოლიტიკური სიმწიფე, ჩვენი მომზადება, რათა ამ პასუხსაგებ მომენტში ისტორიის წინაშე ამაყად და გარკვეული სახით წარვსდგეთ“.³

თანხმობის ნიადაგზე უკვე 1917 წლის მარტის პირველ დეკადაში პოლიტიკურმა პარტიებმა და მიმდინარეობებმა ჩამოაყალიბეს „ეროვნული კომიტეტი“, რომელიც იმავე წლის აპრილში „ინტერპარტიულ კრებად“, აგვისტოში კი ჯერ „ქართველი ერის საინფორმაციო ბიუროდ“, ხოლო შემდეგ „საქართველოს ინტერპარტიულ ეროვნულ საბჭოდ“ გარდაიქმნა.⁴ სოციალისტ-ფე-

1. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1917 წ. , 16 მაისი. გაზ. „ჩვენი მეგობარი“, 1917 წ. , 18 მაისი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1917 წ. , 9 (22) დეკემბერი. რსდმპ-ში შემავალი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიად გარდაქმნის წინადადებას ივანე გომართელი და იოსებ იმედაშვილი ჯერ კიდევ 1917 წლის მარტში აყენებდნენ (იხ. ჟურნ. „თეატრი და მოამბე“, 1917, # 13, 26 მარტი, გვ. 2), თუმცა უმრავლესობა გარკვეული დროის განმავლობაში ამის წინააღმდეგი იყო (იხ. გაზ. „ერთობა“, 1917 წ. , 23 ივნისი).

3. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1917 წ. , 12 მარტი.

4. ვადაჭორია შ. , პოლიტიკური პარტიები და საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობა (1917), თბ. , 1998, გვ. 8-16.

დერალისტური პარტიისაგან ამ გამაერთიანებელ ორგანოში წარმოდგენილი იყვნენ: გიორგი ლასხიშვილი, გრიგოლ რცხილაძე, იესე ბარათაშვილი, სიმონ მდივანი, სამსონ ფირცხალავა, სამსონ დადიანი და შალვა ალექსი-მესხიშვილი; ესერთაგან კი ლეო შენგელაია, ივანე ლორთქიფანიძე და იოსებ გობეჩია.

აღსანიშნავია, რომ ფედერალისტებს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან ადგილობრივი თვითმმართველობის – ერობების არჩევნებში მჭიდრო თანამშრომლობაც აახლოებდა. მაგალითად, ზუგდიდის, სენაკის, ქუთაისის, თელავისა და სიღნაღის მაზრათა საერობო არჩევნებში ეს ორი პოლიტიკური ორგანიზაცია ერთი საარჩევნო ბლოკითა და და ხმოსნობის კანდიდატთა საერთო სიით წარსდგა. შორაპნის და ოზურგეთის მაზრების საერობო არჩევნებში მათთან მესამე სოციალისტური პარტიაც – ესერებიც გაერთიანდნენ.¹

1. ხვადაგიანი ი. , ერობა. თვითმმართველობის რეფორმა საქართველოში. 1918, ტ. I, თბ. , 2017, გვ. 161-169; 224.

§ 2. მემარცხენა ოპოზიციის საქართველოს ეროვნულ საბჭოსა და პარლამენტში

საქართველოს ეროვნულ საბჭოში სოციალისტ-ფედერალისტურმა და ესერთა ფრაქციებმა მემარცხენე ოპოზიციის შეადგინეს.¹ მასში ფედერალისტური პარტიისაგან შედიოდნენ გრიგოლ რცხილაძე, იოსებ ბარათაშვილი, სამსონ ფირცხალავა, სიმონ მდივანი, იასონ ბაქრაძე, ალექსანდრე წერეთელი, დიმიტრი უზნაძე, სამსონ დადიანი, იოსებ გედევანიშვილი, თედო ღლონტი, შალვა მიქელაძე, შალვა ნუცუბიძე, არჩილ ჯაჯანაშვილი, ერასტი ტოროტაძე, აკაკი ფაღავა და მიხეილ ყაუხჩიშვილი, ხოლო ლეო შენგელია, ივანე გობეჩია, იოსებ გობეჩია, გრიგოლ ნათაძე, კონსტანტინე მესხი, ივანე ჩერქეზიშვილი, იოსებ აბაკელია, ი. ვარაზიშვილი, ის. გობეჩია, კ. ჯავრიშვილი, დ. შენგელია და მ. ფაჩუაშვილი სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას წარმოადგენდნენ.²

ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტში მემარცხენე ოპოზიციიდან არჩეული იყვნენ გრიგოლ რცხილაძე, იოსებ გედევანიშვილი (ფედერალისტები), ივანე გობეჩია და კონსტანტინე მესხი (ესერები).

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მემარცხენე ოპოზიციური სპექტრი უფრო მეტი სპეციფიკურობით გამოირჩეოდა მემარჯვენე ოპოზიციასთან შედარებით. რით იყო განპირობებული ეს გარემოება? სპეციფიკურობის წყარო ახლად წარმოშობილი ქართული სახელმწიფოს თვით ხელისუფლების ხასიათშია საძიებელი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკის სათავეში მდგომი სოციალ-დემოკრატიული პარტია მსოფლმხედველობრივად თვითონ წარმოადგენდა მემარცხენე პოლიტიკური ძალას, მაგრამ ამ პარტიის მიერ აღებული სახელმწიფოებრივი მშენებლობის კურსი დიდად განსხვავდებოდა მისივე პარტიული დოქტრინით განსაზღვრული თეორიული პოსტულატებისაგან. ქვეყნის საქეს უმრავ-

1. საგულისხმოა, რომ მოგვიანებით, დარბაზში, რომელშიც საქართველოს დამფუძნებელი კრება მუშაობდა, ფედერალისტ და ესერ დეპუტატებს სავარძლებიც ცენტრში მსხდომი სოციალ-დემოკრატი დეპუტატების მარცხნივ ეკავათ. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 14 მარტი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., 1 ივნისი; გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., 1 ივნისი.

ვლესობით დაუფლებული ქართველი სოციალ-დემოკრატები, როგორც ეს ოფიციალურად მათმავ ლიდერმა ნოე ჟორდანიამ ჯერ კიდევ 1918 წ. 4 აგვისტოს საჯაროდ განაცხადა,¹ იმთავითვე თავიანთი ოცნების სოციალისტურ საზოგადოებას კი არ აშენებდნენ, არამედ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოს და გეგმავდნენ კაპიტალიზმის სოციალიზმში თანდათანობით ტრანსფორმაციას. ამასთან, ეს უნდა მიღწეულიყო არა რევოლუციურ-რადიკალური გზით, რომელიც ბოლშევიკებმა რუსეთში აირჩიეს, არამედ მშვიდობიანი და დემოკრატიული ტრანზიციით. სხვაგვარად, სოციალიზმი ევოლუციური, რეფორმისტული განვითარების შედეგი უნდა ყოფილიყო და არა ძალადობის ხელოვნური ნაყოფი. თავის ერთ-ერთ გამოსვლაში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის ლიდერი ნოე ჟორდანიამ მიუთითებდა: „მიგვაჩნია, რომ განვითარების კაპიტალისტურ სტადიას ვერ გადავახტებით. ნაადრევად დაწყებული სოციალიზმის ექსპერიმენტი მოგვიტანს არა სოციალურ თავისუფლებას, არამედ სოციალურ რეაქციას, საზოგადოებრივი სიმდიდრის განადგურებას, სახალხო მეურნეობის მოშლას“.²

იგივე ნოე ჟორდანიამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განვითარებაზე მსჯელობისას ამბობდა: „ჩვენ, სახელმწიფოს ვუყენებთ გარკვეულ ნათელ მიზანს: საზოგადოების სოციალურ ნიადაგზე გარდაქმნას. მაგრამ, როცა ამ მიზნისაკენ მივისწრაფით, მაშინ აუცილებლად უნდა გავიაროთ საჭირო პოლიტიკურ-ეკონომიკური საფეხურები. ამ საფეხურებს ჩვენ გვერდს ვერ ავუხვევთ, ვერც ნახტომს გავაკეთებთ, ამის უფლებას ისტორია არ იძლევა“.³

ქართველი სოციალ-დემოკრატები მიიჩნევდნენ, რომ „დემოკრატიის გაბატონება უმზადებს ნიადაგს და ჰქმნის პირობებს სოციალიზმის განსახორციელებლად.“ მათი წარმოდგენით, სოციალიზმი სოციალური თანასწორობის პრინციპებზე დამყარებული საზოგადოებრივი სისტემა ან საზოგადოებრივ-ეკონომი-

1. ჟორდანიამ ნ. , სოციალ-დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფოს ორგანიზაცია, მოხსენება წაკითხული თბილისში 1918 წლის 4 აგვისტოს, თბ., 1918, გვ. 5.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1825, ანაწ. 1, საქმ. 4, ფურც. 68-69.

3. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. , 30 აგვისტო.

კური ფორმაცია უნდა ყოფილიყო, რომელიც წარმოების სამუალებათა საზოგადოებრივ საკუთრებასა და სახალხო მმართველობას დაემყარებოდა, გამორიცხავდა ადამიანის ექსპლუატაციის ყველა ფორმას და უზრუნველყოფდა ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს.

დამფუძნებელი კრების წინასაარჩევნოდ გამოქვეყნებულ პოლიტიკურ პლატფორმაში სოციალ-დემოკრატები განმარტავდნენ, რომ „სოციალ-დემოკრატია მუშათა პარტიისათვის უჩვეულო – სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის საქმე რევოლუციის მონაპოვართა შესანარჩუნებლად და ხალხის ინტერესების დასაცავად აიღო, და რომ, მათი გზა მიემართებოდა „სრული დემოკრატიზმიდან სოციალიზმისაკენ“.¹ ცნობილი სოციალ-დემოკრატი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრი რაჟდენ არსენიძე განმარტავდა: „დღევანდელი წყობილება არის მოსამზადებელი [ეტაპი] სოციალიზმისათვის... რომელ მომენტში დამყარდება წმინდა სოციალისტური წყობილება, ამის გადაწყვეტა არავის შეუძლია... ეს აღემატება ადამიანის გონებას, ვინაიდან ეს გარდაქმნა მეტად რთული პროცესია“.²

სოციალიზმს საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობის საუკეთესო ფორმად, „შრომის სამეფოდ, მშრომელთა ბატონობად“ წარმოაჩენდა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია,³ რომელიც უარყოფდა სოციალიზმის მშენებლობის რუსული ტიპის ბოლშევიკურ თუ მენშევიკურ მოდელებს და ერთადერთ მისაღებ სისტემად ევროპული ტიპის სოციალიზმს მიიჩნევდა. ევროპული სოციალიზმის ქართული ანალოგის მიღწევის გზად ფედერალისტებსაც „კაპიტალისტური სისტემის პირობებში სოცი-

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 22 იანვარი; ჯანელიძე ო. , დამფუძნებელი კრება და საქართველოს პოლიტიკური სპექტრი, თრნ. „ანალები“, 2009, # 4, გვ. 76.

2. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 25 დეკემბერი. ცნობილი ამერიკელი ისტორიკოსი ფ. კაზემ-ზადე შენიშნავდა: „საქართველოში სრულიად არ არსებობდა პირობები, რომელთაც მარქსი სოციალიზმის შენებისათვის აუცილებლად მიიჩნევდა, მაგრამ ქართველები სუბიექტური სოციალისტები იყვნენ და, ბუნებრივია, ყველაზე პროგრესული დასავლური თეორიის გავლენა ისე განიცადეს, რომ თან არას დაგიდევდნენ, მიესადაგებოდა თუ არა მისი მოთხოვნები მათი ქვეყნის პირობებს“. იხ. კაზემ-ზადე ფ. , ბრძოლა ამიერკავკასიისათვის. 1917-1921, თბ. , 2016, გვ. 29.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 26 იანვარი.

ალისტური რეფორმების თანდათანობით განხორციელება და კაპიტალიზმიდან სოციალისტური სისტემისაკენ მისი ევოლუციური ტრანსფორმაცია“ ესახებოდათ.¹

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ სოციალისტ-ფედერალისტები მთავარ ამოცანად სახავდნენ შეექმნათ ქვეყანაში „ნამდვილი დემოკრატიული ხალხური რესპუბლიკა“ და უზრუნველყოთ ისეთი ძალების განმტკიცება, რომლებიც გააადვილებდნენ „სოციალისტურ სახელმწიფოში, შრომის სამეფოში“ გადასვლას.² ამიტომაც წერდა ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი სამსონ ფირცხალავა, რომ „ჩვენებური სოციალისტური პარტიებს აერთებს სხვა დიდი ინტერესიც – წმინდა სოციალისტური ხასიათის და ძალაუფლებად აიძულებს მათ ძლიერ ხშირად ერთად იყვნენ, შეერთებულის ძალებით დაიცვან რევოლუცია, დემოკრატიული და სოციალისტური ცვლილებების საჭიროება“.³

ამის მიუხედავად, ფედერალისტები სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლების ზემოხსენებულ დოქტრინას კრიტიკულად უყურებდნენ, რაც ორი პოლიტიკური ძალის არა მხოლოდ იდეურ-პოლიტიკურ დაპირისპირებებში, არამედ მხატვრულ შემოქმედებაშიც კი აისახა. სანიმუშოდ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წევრის, პუბლიცისტისა და მწერლის არჩილ ჯაჯანაშვილის რომანი „ნაგერალი“-ც გამოდგება. ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟი ქაიხოსრო შავგულიძე სოციალ-დემოკრატ მინისტრს, სავარაუდოდ ნოე რამიშვილს, ასე მიმართავს: „ბატონო მინისტრო, თქვენ სოციალიზმს ეკუთვლებით და სოციალისტობისა კი არაფერი გცხიათ. ბურჟუები ხართ, მაგრამ ბურჟუობისა გრცხვენიათ, თქვენი ნიღაბი ჩვენ ქვეყანას ძვირად უჯდება“.⁴

ქართველი ესერებიც უმრავლესობას ძირითადად იმისათვის ეკამათებოდნენ, რომ ისინი თითქოს სოციალიზმის მშენებლობას

1. შველიძე დ., როგორ მოსთხოვეს ქართველებმა ავტონომია რუსეთის იმპერიას ოფიციალურად: სოციალისტ-ფედერალისტების პარტია, ჟურნ. „ისტორიანი“, 2012, თებერვალი, N2(26), გვ. 28-34.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 26 იანვარი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 5 ოქტომბერი.

4. ჯაჯანაშვილი ა., „ნაგერალი“, თბ., 1937, გვ. 147.

ავციანებდნენ და მოითხოვდნენ მთავრობისაგან დაეჩქარებინა მოძრაობა „სოციალისტური ძალაუფლებიდან სოციალიზმისაკენ“.¹ უფრო გვიანაც, ესერთა გაზეთი „შრომა“ სოციალ-დემოკრატიებს ამუნათებდა, რომ „სოციალ-დემოკრატებმა შექმნა ისეთი მდგომარეობა, როცა შეუძლებელი ხდება, როგორც კაპიტალიზმის, ისე სოციალიზმის განვითარება“.²

1918 წლის დეკემბერში თბილისში გამართულ ესერთა მეორე ყრილობაზე პარტიის ლიდერმა ლეო შენგელაიამ გააკრიტიკა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება და აღნიშნა: „ჩვენ ვერ დავეთანხმებით მთავრობის პოლიტიკას – ჯერ ბურჟუაზიული წყობილების განმტკიცება, მისი განვითარება და და მხოლოდ ამის შემდეგ მასთან ბრძოლა. ჩვენთან გაბატონებულია ვიწრო, პარტიული, ჯგუფური ინტერესები და მას უქვემდებარებენ ქვეყნის ინტერესებს... პარტიის მომავალი ტაქტიკის ფორმულა უნდა იყოს „იმდენად, რამდენადაც“ – იმდენად რამდენადაც მთავრობა ემსახურება ქვეყნისა და ხალხის ინტერესებს, ჩვენ მას მხარს დავუჭერთ“.³

გნობილია, რომ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას თავდაპირველად კოალიციური მთავრობა მართავდა. როგორც ნოე რამიშვილის, ისე ნოე ჟორდანიას კაბინეტში სოციალ-დემოკრატებთან ერთად ეროვნულ-დემოკრატიული, ფედერალისტური და ესერთა პარტიის წარმომადგენლებიც შედიოდნენ. ფედერალისტები იყვნენ იუსტიციის მინისტრი შალვა მესხიშვილი და განათლების მინისტრი გიორგი ლასხიშვილი. ესერთა პარტიის წევრი ივანე ლორთქიფანიძეს კი გზათა სამინისტრო ებარა.

მემარცხენე ოპოზიციური პარტიები სხვადასხვაგვარად აფასებდნენ მთავრობაში თავიანთი წარმომადგენლების მონაწილეობას. მაგალითად, სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის მეორე ყრილობის მონაწილენი კრიტიკით შეხვდნენ თავიანთი თანაპარტიელი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გზათა მინისტრის ივანე ლორთქიფანიძის გამოსვლას. დაიწუნეს მისი მოხსენება, რომელიც „არ იყო პარტიული წარმომადგენლის მოხ-

1. გაზ. „შრომა“, 1919 წ., 12 თებერვალი.

2. გაზ. „შრომა“, 1920 წ., 23 თებერვალი.

3. გაზ. „შრომა“, 1918 წ., 15 დეკემბერი; ასევე, გრძელიძე რ., საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორია (1910-1924), თბ., 1998, გვ. 159-160.

სენება“, რადგან, როგორც ყრილობაზე აღინიშნა, ი. ლორთქიფანიძე საქართველოს მთავრობაში არ იყო ესერთა პარტიული აზრის გამომხატველი და პარტიამ ხშირად არ იცოდა, რას აკეთებდა მისი წარმომადგენელი მთავრობაში.¹

შესაძლოა, ამის საფუძველს პარტიის წევრებს ის გარემოებაც აძლევდათ, რომ გზათა მინისტრი მთავრობას ენერგიულად იცავდა მემარჯვენე ოპოზიციის შეტევისაგან. მაგალითად, 1918 წლის სექტემბერში, ეროვნულ საბჭოში ნოე ჟორდანიას მისამართით გამოთქმულ ალექსანდრე (სანდრო) ახმეტელის კრიტიკას ივანე ლორთქიფანიძე ასე პასუხობდა: „აქ ორატორი შეეხო მთავრობის მოქმედებას და სთქვა, რომ ნ. ჟორდანიამ იმედები არ გაამართლა და სახელმწიფოს საქმეები ჯეროვანად ვერ მოაწესრიგაო. მე არ ვიცი ბ-ნი ახმეტელი როგორ იმედებს ამყარებდა ჟორდანიაზე, მაგრამ ერთი კი ცხადია: სოციალისტურმა მთავრობამ, რომლის თავმჯდომარეა ბ. ჟორდანია, გააკეთა ის, რის გაკეთებაც შეიძლებოდა დღევანდელ პირობებში“.²

ეროვნული საბჭოს იმავე სხდომაზე ივანე ლორთქიფანიძე ასევე, გამოესარჩლა მიწათმოქმედების მინისტრ ნოე ხომერცხაძე. განაცხადა: „აქ ბევრს ლაპარაკობენ, რომ ნ. ხომერცხაძის პოლიტიკამ დაღუპა საქმეო. უნდა ითქვას სიმართლე, რომ სწორედ ხომერცხაძის პოლიტიკის წყალობითაა, რომ წელს არც ერთი ტკაველი მიწა არ დარჩენილა დაუმუშავებლათ და წელს ბევრი პურის შემოტანა არ გვჭირია“.³

ესერთა ყრილობაზე გაიმართა მსჯელობა, რამდენად მნიშვნელოვანია და საჭიროა თუ არა პარტიის წარმომადგენლის მონაწილეობა აღმასრულებელ ხელისუფლებაში. ერთი ჯგუფის აზრით, „ეს წარმომადგენლობა ჩვენ გვბოჭავს, როგორც პარტიას, ხოლო ერს კი არსებითად არაფერს ჰმატებს, ვინაიდან უმრავლესობის პარტია მაინც თავისას განაგრძობს და ბურჟუაზიულ წყობილების განმტკიცებას ცდილობს“.

1. გაზ. „მრომა“, 1918 წ. , 15 დეკემბერი;

2. საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები. ტომი XIII. ნოე ჟორდანია. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი – 1921 წლის 18 მარტი), ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები, თბ. , 2018, გვ. 237.

3. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 5 ოქტომბერი.

მეორე ჯგუფს მიაჩნდა, რომ „მთავრობაში ყოფნა ჩვენი პარტიის წარმომადგენლისა უდიდესი მსხვერპლია ჩვენ მიერ გაღებული“, მაგრამ რადგან ამას საქართველოს მდგომარეობის განსაკუთრებული პირობები და ერის ინტერესები მოითხოვს, ესერთა წარმომადგენელი უნდა დარჩეს მთავრობაში.

ყრილობაზე თავის შემაჯამებელ გამოსვლაში ლეო შენგელაია აცხადებდა: „ჩვენ ვართ უმცირესობის პარტია. ჩვენ გვსურს ჩვენი პარტიული სახის შენარჩუნება, მაგრამ თუ ერი საფრთხეშია, მაშინ ჩვენ პარტიული ინტერესები მიგვაქვს ერის სამსხვერპლოზე. ჩვეულებრივ დროს ჩვენ ვაწარმოებთ რევოლუციონერ ბრძოლას, მაგრამ გასაჭირის დროს ჩვენ გვერდში ამოვუდგებით მთავრობას, ჩვენ არ შეგვიძლია საფრთხეში დავტოვოთ იგი, ვინაიდან ჩვენ არ გვჩვევია უპასუხისმგებლობა“.¹

ქართველი ესერები თავიანთ ამომრჩევლებს განუმარტავდნენ: „რაც შეეხება მთავრობაში მონაწილეობას და პასუხისმგებლობას... მთავრობის პოლიტიკის უმთავრესი პასუხისმგებელი არსებითად ყოველთვის უმრავლესობა ყოფილა და იქნება, ის უმრავლესობა, რომელიც ფაქტობრივად მდგომარეობის ბატონია. უმცირესობა პასუხისმგებელია მხოლოდ იმაში, რასაც ის ხმას მისცემს და, რასაკვირველია, არა იმაში, რასაც მას უმრავლესობა თავზე მოახვევს. ასე გვესმის ჩვენ მთავრობაში ჩვენი წარმომადგენლის პასუხისმგებლობა. . . . როდესაც ჩვენ წარმომადგენელი გვყავს მთავრობაში – ეს გვაძალეს არც ერთი შემცდარი ნაბიჯი არ გავუშვათ აღუნიშნავი. კრიტიკა ამ შემთხვევაში კიდეც უფრო უნდა გვაძლიეროთ, რომ პასუხისმგებელი არ გავხდეთ ხალხის წინაშე ისეთ რამეებში, რის პასუხისმგებლობას ჩვენ, როგორც რევოლუციონერი და სოციალისტური პარტია ვერ ვიკისრებთ“.²

უნდა ითქვას, რომ ყოფილი ესერი მინისტრის ივანე ლორთქიფანიძის მიმართ დიდი სიმპათიით არც სოციალ-დემოკრატები გამოირჩეოდნენ, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც იგი მთავრობის წევრი აღარ იყო. ცნობილია, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრების მეორე დამატებითი არჩევნების შედეგად (1920 წ. აგვისტო) ივანე ლორთქიფანიძე სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის

1. გაზ. „მრომა“, 1919 წ., 1 მარტი.

2. გაზ. „მრომა“, 1918 წ., 8 სექტემბერი.

სიით უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატი გახდა და მემარცხენე ოპოზიციის რიგები შეავსო. 1920 წლის დეკემბერში გაზეთმა „ერთობამ“ გამოაქვეყნა მეტად კრიტიკული წერილი ივანე ლორთქიფანიძის შესახებ. სტატია, რომლის სათაურია „უტიფარი დეპუტატი“ – „მინისტრობისას არაეფექტურ“ ლორთქიფანიძეს თანამდებობის ბოროტად გამოყენებაშიც ამხელდა.¹ ბრალდების საპასუხოდ, ყოფილმა გზათა მინისტრმა, დეპუტატმა ესერთა პარტიიდან ივანე ლორთქიფანიძემ დამფუძნებელ კრებაში განაცხადა: „თუ მე მოვიხმარე სახაზინო ქონება და რაიმე ბოროტმოქმედება ჩავიდინე ჩემი პარტიის სასარგებლოდ, ეს სასამართლომ გამოარკვიოს. მე დღესვე გავალ დამფუძნებელ კრებიდან და სასამართლომ გამასამართლოს“;² მაგრამ ამ საქმეზე არანაირი სასამართლო არ გამართულა.

ახლა ვნახოთ, როგორ უყურებდნენ მთავრობაში მონაწილეობას ქართველი ფედერალისტები. სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის წარმომადგენელთა სამთავრობო კოალიციაში ყოფნა უმრავლესობისადმი მათი დამოკიდებულების არაერთგვაროვან ხასიათს განაპირობებდა. ეს არაერთგვაროვნება მკაფიოდ მჟღავნდებოდა: ერთის მხრივ, ფედერალისტებისა და სოციალ-დემოკრატების ერთად ყოფნისა და საერთო ფრონტით საქმიანობის გამართლებაში და მეორეს მხრივ, სოციალ-დემოკრატთა მძაფრ კრიტიკაში სახელმწიფოებრივი მშენებლობის ამა თუ იმ საკითხზე.

მიუხედავად იმისა, რომ არც თუ დიდი ხნის წინ, სოციალ-დემოკრატები ფედერალისტებს „მცონარე ინტელიგენციის“ პარტიას უწოდებდნენ, რომელსაც „დემოკრატიასთან საერთო არაფერი აქვს“;³ ფედერალისტთა პარტიის ლიდერი სამსონ ფირცხალავა მიიჩნევდა: „დღეს ჩვენ და ჩვენებური ს.-დემოკრატები, მენშევიკები ერთად ვართ, შეთანხმებულად ვშუშაობთ, შეკავშირებულნი ვწარმოებთ საქართველოს დამოუკიდებლობის საქმეს. შეიძლება, პირველის შეხედვით, ეს ვინმეს ეუფხოს: ადამიანები თექვსმეტი-ჩვიდმეტი წლის განმავლობაში ერთმანეთს მტრობდნენ, ერთხელაც არ გამოსულან ერთად და ეხლა ერთბაშად ასეთი

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 24 დეკემბერი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 265.

3. გაზ. „ერთობა“, 1917 წ., 4 ნოემბერი.

ცვლილება მოხდაო! მაგრამ საქმის ვითარებას ვინც ჩაუკვირდება, ადვილად დაინახავს, რომ ეს დაახლოვება და შეხვედრა ს.-ფედერალისტებისა და მენშევიკებისა ბუნებრივია და აუცილებლად უნდა მომხდარიყო ეხლანდელ პირობებში”.¹

სამსონ ფირცხალავას აზრით, როდესაც ქართველი სოციალ-დემოკრატები მიემხრნენ საქართველოს დამოუკიდებლობას და ჩამოყალიბდა დემოკრატიული რესპუბლიკა, მათთან ბრძოლის მთავარი მიზეზი მოიხპო. მას შემდეგ, რაც სოციალ-დემოკრატები სათავეში ჩაუდგნენ სახელმწიფოს და „არაფერს ზოგავენ, რომ უზრუნველჰყონ ქართველი ერის დამოუკიდებელი არსებობა და პოლიტიკური დაწინაურება“, „წარმოუდგენელია, რომ ამ დროს ამ მუშაობაში ჩვენ მათთან არ ვიყოთ ჩვენის მთელი ძალდონით და ხელიხელჩაკიდებულნი არ ვაკეთებდეთ საქართველოს და ქართველი ხალხის აღორძინების უდიდეს საქმეს”.² დღეს ჩვენ და მათ ერთი საქმე, ერთი გზა, ერთი მისწრაფება გვაქვს და მხოლოდ უნდა ვეხმარებოდეთ ერთმანეთს. „... რაც შეეხება სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს და მსოფლმხედველობის ფილოსოფიურ საფუძვლებს, აქ რჩება განსხვავება, მაგრამ ეს ხელს არ შეგვიშლის, რომ ჩვენ და ისინი, როგორც სოციალისტები და დემოკრატები, ხშირად შევხვდეთ ერთმანეთს“, – დასძენდა ავტორი პუბლიკაციის დასასრულს.³

მმართველი ძალისადმი ოპოზიციური პარტიის ასეთი დამოკიდებულება თვით ფედერალისტთა რიგებში ბევრისათვის გაუგებარი რჩებოდა. რიგითი თანაპარტიელებისათვის საკითხის უფრო ვრცლად განმარტებას შეეცადა ცნობილი პუბლიცისტი ქრისტე-ფორე რაჭველიშვილი. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ფედერალისტთა პარტიის ხელმძღვანელობას სავსებით სწორი და გამართლებული ტაქტიკა ჰქონდა არჩეული. მისი სიტყვით, „ეს იყო ერთადერთი პოლიტიკა და გზა, რომელსაც გვავალებდა მომენტი

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. 4 აგვისტო.

2. 1918 წლის სექტემბრის მეორე ნახევარში გამართულმა სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის მესამე კონფერენციამ მოისმინა რა ფედერალისტი მინისტრების შალვა მესხიშვილისა და გიორგი ლასხიშვილის მოხსენებები მთავრობაში თავიანთი საქმიანობის შესახებ, ორივე მათგანს სრული ნდობა გამოუცხადა. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 2 ოქტომბერი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. 4 აგვისტო.

და სამშობლოს განწირული ძახილი“. ჩვენ რომ უარი გვეთქვა კოალიციურ მთავრობაში შესვლასა და სოციალ-დემოკრატებთან თანამშრომლობაზე, ეს იქნებოდა ფედერალისტური პარტიის წარსულის უარყოფა, მეტიც, თავისუფლების გზაზე დამდგარი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობისაგან განზე გადგომა სამშობლოს ღალატს დაემსგავსებოდა, რასაც პარტია ვერ ჩაიდენდა. პოლიტიკაში გრძნობებით მოქმედება არ შეიძლება, „საკითხი ისე კი არ უნდა დავსვათ, რად ვართ ამა და ამ პარტიასთან, არამედ, ეწინააღმდეგება თუ არა დღევანდელი ჩვენი მოქმედება ჩვენს იდეალებს?“¹

ფედერალისტური პარტიის ლიდერები აცხადებდნენ, რომ ხელისუფლების „დაურიდებელ კრიტიკასა და მხილებას“ – ანუ ამკარა ოპოზიციას, რომელიც „ფრიად თვალწარმტაცი იყო პარტიული თვალსაზრისით“, ერჩივნათ მასთან ერთად სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობაში მონაწილეობა და პასუხისმგებლობის გაზიარება. მათ კარგად იცოდნენ, რომ ამგვარი მუშაობა არ იქნებოდა თვალისმომჭრელი, იგი დარჩებოდა „ჩუმად და უჩინრად“, რომელსაც ფართო მასა სათანადოდ ვერც დაინახავდა და ვერც დააფასებდა. ამასთან, პარტია იმ უკმაყოფილების „მოზიარეც გახდებოდა, რომელიც უეჭველია მთავრობისადმი ხალხში არსებობს“.²

ცოტა უფრო გვიანაც, ფედერალისტური პერიოდული ორგანო „სახალხო საქმე“ ხაზგასმით მიუთითებდა: „დიად, ჩვენ შეთანხმებული ვიყავით და ვართ სოციალ-დემოკრატიასთან იმდენად, რამდენადაც იგი ემსახურებოდა საქართველოს მშრომელ ხალხს, ე. ი. რამდენადაც იგი უახლოვდებოდა იმ დრომას, რომელიც ჩვენ გვეჭირა და რომელზეც ყოველთვის განუყრელი იყო ეროვნული და სოციალური. მრავალჯერ ჩვენ ვხედავდით შეცდომებს, მაგრამ საქართველო ისეთს შინაურ და საგარეო მდგომარეობაში იყო, რომ ჩვენ დროებით ხელს ვიღებდით საქმის გამწვავებაზე. ამას გვიკარნახებდა ჩვენი მიზანი და იდეალი, რადგან ქიშპობა და ბრძოლა მაშინ, როცა მტერი კარს გადგია – სახეირო არაა არავისთვის. ჩვენ ყოველთვის ვცდილობდით

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. 30 აგვისტო.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 3 ოქტომბერი.

დაგვეცვა ეროვნული და რევოლუციონური ფრონტი როცა მას საფრთხე მოელოდა. ეს, რასაკვირველია, იმას არ ნიშნავს, რომ თითქოს ყველაფერი მოგვწონდა, ყველაფერზე ვეთანხმებოდით მპყრობელ პარტიას”.¹

მემარცხენე ოპოზიციის სახელისუფლებო ძალასთან დამოკიდებულებას გერონტი ქიქოძე შემდეგნაირად აფასებდა: „მემარცხენე ოპოზიცია ყოველთვის უფრო ღმობიერი იყო. ეს ღმობიერება აიხსნება არა მეთაურების უენერგიობით და უნიჭობით, როგორც ზოგიერთი მათი მოწინააღმდეგე ამტკიცებს, არამედ იმ გარემოებით, რომ სოციალისტ-რევოლუციონერები და ფედერალისტები არსებითად იმავე საზოგადოებრივ ელემენტებს ეყრდნობიან, რომელსაც მთავრობის პარტია, მხოლოდ სოციალისტ-რევოლუციონერებს ცოტაოდენი პროვინციული ელფერი გადაჰყრავს”.²

საკითხები, რომელთა ირგვლივ ფედერალისტთა და სოციალ-დემოკრატიის თვალსაზრისები ერთმანეთს სცდებოდა, ყოველთვის იყო დავის, დისკუსიისა და განსჯის საგანი. მიუხედავად იმისა, რომ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრები შედიოდნენ საქართველოს აღმასრულებელ ხელისუფლებაში, ფედერალისტი პუბლიცისტები არ ერიდებოდნენ მთავრობის კრიტიკას. მიაჩნდათ, რომ „ოპოზიცია ფხიზლად უნდა ჩაუდგეს კვალში სახელმწიფოს მმართველებს, მოურიდებლად ამხილოს და მიუთითოს ყოველს ნაკლსა და შეცდომაზე, სხვაფრივ წარმოუდგენელია პოლიტიკური საქმიანობა“. სჯეროდათ, რომ ოპოზიციის გარეშე მმართველი პარტია შეიძლება თავდავიწყებას მიეცემოდა, შეჩვეოდა მდგომარეობას, სიფრთხილე და შორსმჭვრეტელობა დაეკარგა, პარტიული და სახელმწიფო ერთმანეთში აერია და უპირატესობა პირველისათვის მისცეს, ეს კი სახელმწიფოებრივ ცხოვრებას დააზიანებდა. ფედერალისტთა აზრით, ფართო და ფხიზელ ოპოზიციას „გადაჭრით მოითხოვდა ინტერესი რესპუბლიკის და ინტერესი თვით მმართველი პარტიის მუშაობის ნაყოფიერებისა”.³

ფედერალისტები არ ივიწყებდნენ მთავარი სახელისუფლო

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 11 იანვარი.

2. ქიქოძე გ., პოლიტიკური წერილები, თბ., 1920, გვ. 9.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 5 ოქტომბერი.

ძალის – სოციალ-დემოკრატიის წარსულს,¹ განსაკუთრებით მის ნიჰილიზმს ეროვნულ საკითხში, – „ეროვნულ განდგომილობას“ (ს. ფირცხალავა), რომელსაც დროდადრო წამოაყვედრიდნენ კიდევ უკვე მმართველობის სათავეში მყოფ უმრავლესობას. ერთ-ერთ პუბლიცაციაში ვახტანგ კოტეტიშვილი შენიშნავდა: „ქართველი სოციალ-დემოკრატების იდეოლოგია „კოსმოპოლიტური“ იყო, მაგრამ მათი კოსმოსი რუსეთს არ გამორებია, და რუსული კრიტიკი-უმით სჭრიდნენ ქართულ საკითხს“.²

სოციალისტ-ფედერალისტთა გაზეთი „სახალხო საქმე“ საკმაოდ მწვავედ გამოეხმაურა მთავრობის დეკლარაციას, რომელიც 1918 წ. 15 ივნისს ნოე რამიშვილმა საქართველოს ეროვნულ საბჭოს წარუდგინა. გაზეთი მიუთითებდა სახელმწიფო აპარატის გაუმართაობაზე, ცენტრსა და პროვინციას შორის სახელმწიფოებრივი კავშირის სისუსტეზე და სხვ.³

ესერთა ფრაქციის სახელით მთავრობის დეკლარაცია უარყოფითად შეაფასა იოსებ გობეჩიამაც. მან მიუთითა აღმასრულებელი ხელისუფლების საქმიანობის ხარვეზებზე და გააკრიტიკა მთავრობა ქვეყნად არსებული ანარქიის გამო. გლეხთა გამოსვლების მიზეზებად გობეჩიამ აგრარული საკითხის გადაუწყვეტლობასთან ერთად „ადმინისტრაციული აპარატის მოშლილობა და უვარგისობა“ დაასახელა. მდგომარეობის გამოსასწორებლად საჭიროა „სასტიკი პასუხისმგებლობა და საღი კონტროლი“, – დასძენდა გაზეთი „მრომა“.⁴

უნდა ითქვას, რომ აღმასრულებელ ხელისუფლებაში ოპოზიციური სპექტრის მონაწილეობა დიდად არც მმართველ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას ხიბლავდა. გაზეთი „ერთობა“, აჯამებდა რა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კოა-

1. პოლიტიკური ორგანიზაციის შესაფასებლად წარსულზე აქცენტირება უცხო არც სოციალ-დემოკრატებისათვის ყოფილა. ირაკლი წერეთელი ჯერ კიდევ 1905-1907 წწ. რევოლუციის პერიოდში წერდა: „მას აქეთ. რაც დედამიწის ზურგზე პარტიათა ბრძოლა არსებობს, მოწინააღმდეგე პარტიათა წარსულის გამორკვევა საუკეთესო იარაღია მის ნამდვილ სახის გამოსააშკარავებლათ“. იხ. ისტორიული წერილები სათათბიროს დეპუტატის ირაკლი წერეთლისა, ქუთაისი, 1907, გვ. 23.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 9 ივნისი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 18 ივნისი.

4. გაზ. „მრომა“, 1918 წ., 6 აგვისტო.

ლიცურ მთავრობაში ფედერალისტებისა და ესერების მონაწილეობას, წერდა, რომ: პარტიათა საქმიანობა ეროვნულ საბჭოსა და პარლამენტში ბევრად უფრო კონსტრუქციული და ზომიერი იყო ვიდრე დამფუძნებელ კრებაში. პუბლიცაციაში ამის მიზეზად ოპოზიციური პარტიების წარმომადგენელთა კოალიციურ მთავრობაში ყოფნა იყო დასახელებული. „ამ პარტიათა ნამუშევარი, როგორც ჩანს, უმთავრესად უარყოფითი ხასიათისა იყო, მაგრამ ეს პარტიები მაინც გრძნობდნენ ერთგვარ პასუხისმგებლობას, და თავის აზრსა და მოქმედებაში იცავდნენ არა მარტო ვიწრო ჯგუფურ ინტერესებს, არამედ საერთო დემოკრატიულს და სახელმწიფოებრივს“, ¹ – ვკითხულობთ გაზეთში.

საქართველოს პარლამენტისა და დამფუძნებელი კრების ოპოზიციური ფრაქციები, როგორც წესი, ანგარიშვალდებულნი იყვნენ თავიანთი პარტიული ყრილობებისა თუ კონფერენციების წინაშე. ამიტომ, პოლიტიკური ორგანიზაციის ყოველ ასეთ მაღალი დონის შეკრებაზე, დელეგატები განიხილავდნენ ანგარიშს ფრაქციის მიერ ქვეყნის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში ჩატარებული მუშაობის ირგვლივ და გამოჰქონდათ შესაბამისი გადაწყვეტილება.

1918 წლის ბოლოს საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის მეორე ყრილობამ მოისმინა საქართველოს პარლამენტში საკუთარი ფრაქციის მუშაობის ანგარიში, რომელზეც მოხსენებით ივანე გობეჩია გამოვიდა. დელეგატებმა მკაცრად გააკრიტიკეს ფრაქციის საქმიანობა, განსაკუთრებით იმისათვის, რომ ფრაქციას არ შეუზღუდავებია და პარლამენტისათვის განსახილველად არ შეუთავაზებია არც ერთი კანონპროექტი.²

მიუხედავად იმისა, რომ ესერ დეპუტატებს საკანონმდებლო ინიციატივები არც დამფუძნებელ კრებაში წამოუყენებიათ (თუ არ ჩავთვლით კონსტიტუციის ცალკე პროექტის შედგენას 1921 წლის იანვარში, – ამის შესახებ იხ. ქვემოთ), ესერთა პარტიის ოფიციოზი, მოგვიანებით, კმაყოფილებას გამოხატავდა სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქციის საქმიანობის გამო და წერდა: „დამფუძნებელ კრებაში ჩვენი ფრაქცია განაგრძობს მმრომელი

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 26 აპრილი.

2. გრძელიძე რ., საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორია (1910-1924), თბ., 1998, გვ. 161.

ხალხის ინტერესების დაცვას, მისი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის სახელოვან ბრძოლას. მისი შეტევა სასტიკი და დაუნდობელია, მაგრამ სამართლიანი და თუ დამფუძნებელი კრების სხდომებს სიცხოველე ეტყობა, ეს არის სწორედ შედეგი ჩვენი ფრაქციის ღირსეული ბრძოლისა მშრომელთა კეთილდღეობისათვის, საქართველოს დამოუკიდებლობის განმტკიცებისათვის“.¹

1921 წლის დასაწყისში გაიმართა ფედერალისტთა პარტიის რიგით მეხუთე კონფერენციაც, რომელმაც ასევე იმსჯელა უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში თავისი ფრაქციის საქმიანობის შესახებ (მომხსენებელი სამსონ დადიანი). გაზეთი „სახალხო საქმე“ ასე წარმოაჩენდა პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და ფრაქციის სოციალურ-პოლიტიკურ გეზს: ეს იყო საქმიანი ოპოზიცია, რომელიც არასოდეს სცილდება სახელმწიფოებრიობის საზღვრებს და მისი თავისუფლების მტკიცე დამცველად გამოდიოდა. ფრაქცია ხელმძღვანელობდა „ხალხის ინტერესების, დამფუძნებელი კრების ღირსების დაცვისა და ნაკლის მოურიდელად აღნიშვნის საჭიროებით“. გაზეთის რედაქტორისა და პარტიის ერთ-ერთი ლიდერის, სამსონ ფირცხალავა სიტყვით, „თუ ჩვენ ძლიერნი ვართ აზრთა და იდეათა სფეროში, ასევე სუსტნი ვართ საქმიანობის სფეროში“.² კონფერენციის რეზოლუციაში ხაზგასმულია, რომ ფრაქციამ გასწია გარკვეული მუშაობა, მაგრამ ვერ გაატარა ცხოვრებაში წინა კონფერენციის ყველა დადგენილება. ფრაქციას დაევალა, აწარმოოს „მედგარი და შეურიგებელი ოპოზიცია მმართველი პარტიის წინააღმდეგ“.³

უნდა ითქვას, რომ ოპოზიციური პარტიები არა მხოლოდ მთავრობასა და მმართველ სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას აკრიტიკებდნენ, არამედ, პარლამენტის ტრიბუნიდან თუ პრესის მეშვეობით, ზოგჯერ ერთმანეთსაც მკაცრად გადაწვდებოდნენ ხოლმე. მოვიყვან რამდენიმე მაგალითს:

1917 წლის აპრილში, ესერთა კონფერენციაზე გამოსვლისას, გრიგოლ (გიგო) ნათაძემ განაცხადა, რომ ფედერალისტები სოციალისტები არ არიან, და ეს პარტია ბურჟუაზიული პარტია არისო. სოციალ-დემოკრატების გაზეთმა „ერთობამაც“ კვერი დაუკრა:

1. გაზ. „მრომა“, 1921 წ. , 2 იანვარი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ. , 5, 16 იანვარი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ. , 18 იანვარი.

გრიგოლ ნათაძე კარგად იცნობს ქართველ ფედერალისტებს, „მან სთქვა ის, რასაც ქართველი სოციალ-დემოკრატები მუდამ და ყოველთვის ამბობდნენ და რაშიც ფედერალისტებს ყოველი ფეხის გადადგმაზე დაუნდობლად ამხელდნენ“.¹

ფედერალისტებმა იწყინეს და ხმა აღიმალღეს. ამ ამბავს გაზეთებში დიდი კამათი მოჰყვა. ფედერალისტები შეეცადნენ ბრალდების გაქარწყლებას და თავის მხრივ ქართველ ესერებს რევოლუციონერობა დაუწუნეს. სოციალისტ-ფედერალისტთა პერიოდული ორგანო გაზეთი „სახალხო ფურცელი“ ქართველი ესერების მისამართით წერდა, რომ მათ რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის „უძლიერესი ავანგარდის“ – სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის ისტორიაში წილი არ უღევთ. „წავლენ დღეს ამ პარტიის რუსეთიდან აქ ჩამოსულები და ხელში შეგვრჩება ნათაძეები და ლებედევები, რომელთაც „სოციალიზმთან და რევოლუციასთან არავითარი კავშირი აქვთ; ხელში შეგვრჩება ორიოდ ინტელიგენტი, რომელნიც რევოლუციონერების სახელსაც კი ატარებენ მხოლოდ მაშინ, როცა ეს ნებადართულია“.² საპასუხოდ, ესერი პუბლიცისტები წერდნენ, რომ ფედერალისტები არასდროს ყოფილან „ბეჯითი სოციალისტები და მედგარი რევოლუციონერები“.³ ფედერალისტმა სამსონ დადიანმა გაზეთის მეშვეობით ოპონენტები „ცნებათა აღრევასა და ულოდიკობაში“ დაადანაშაულა და განაცხადა: „ჩვენ არ შეგვიძლია თავი მოვიხაროთ სოციალ-დემოკრატებისა და სოციალისტ-რევოლუციონერთა უმრავლესობის ძლიერების ქვეშ და ვსცნოთ მათი უფლება სოციალისტობის პატენტების დარიგებისა“.⁴

მოგვიანებით, იგივე სამსონ დადიანი (უკვე სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი) ასე მიმართავდა ესერ ღებუტატებს: „თქვენ არ შეგიძლიათ დადგეთ ქართულ ეროვნულ ნიადაგზე, ვინაიდან თქვენ ხართ წმინდა რუსული პარტიის სოციალისტ-რევოლუციონერთა ჩამონატეხი, მისი ფსიქოლოგიით და „ველიკოდერჟავული“ სულით გაჟღენთილი“.⁵

1. გაზ. „ერთობა“, 1917 წ., 1917 წ., 8 აპრილი.

2. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1917 წ., 7 აპრილი.

3. გაზ. „მრომა“, 1918 წ., 13 სექტემბერი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1917 წ., 22 სექტემბერი.

5. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ., 12 იანვარი. ემიგრაციაში მყოფი სამსონ

გაზეთი „სახალხო საქმე“ სოციალისტ-რევოლუციონერთა მისამართით შენიშნავდა: „ესერების ფრაქციის მუშაობა დამფუძნებელ კრებაში მოკლებულია ყოველივე საღ სახელმწიფოებრივ და პარლამენტარულ ხასიათს, რომ მათი ყოველი გამოსვლა კურიოზებით არის აღსავსე“¹ და სხვ.

თავის მხრივ, ესერთა გაზეთი ფედერალისტების პარტიას „მომაკვდავ“ პარტიას უწოდებდა, რომელიც კარგა ხანია დამღისა და ნგრევის პროცესს განიცდის. გაზეთი „შრომა“ მიუთითებდა, რომ ფედერალისტების რიგებიდან გავიდნენ „დემოკრატიული და მამოძრავებელი ელემენტები“ (იგულისხმება ალექსანდრე წერეთლის ჯგუფი, – ო. ჯ.), ასე რომ, მათ პარტიაში დარჩნენ მხოლოდ „მთავე პატრიოტები და რევოლუციის ინვალიდები“. ² სოციალისტ-რევოლუციონერთა ოფიცირული თავის სხვა პუბლიკაციაში ფედერალისტებს იმისათვის ამუნათებდა, რომ მათი პარტიისათვის მთავარი იყო „ეროვნული საკითხი და საქართველოს პოლიტიკური ბედი“; რომ „სოციალურ-ეკონომიკურ კონცეფციას ფედერალისტების მსოფლმხედველობაში მცირე ადგილი უჭირავს, სოციალისტური პროგრამა, მშრომელთა მდგომარეობის გაუმჯობესება მათ სხვათა შორის აინტერესებთ“. ³

ესერი იღია ნუცუბიძე აცხადებდა: „ფედერალისტებს არ აქვთ ჩამოყალიბებული, გარკვეული ფსიქოლოგია. მათი ფსიქოლოგია აბურდულ-დაბურდულია... ხან ბოლშევიკები არიან, ხან ანარქისტებათ მოაქვთ თავი, ხან კი სახელმწიფოებრივ ნიადაგზე დგანან. და ეს იმიტომ, რომ... მათ არა აქვთ ჩამოყალიბებული ფსიქოლოგია“.⁴

სოციალისტ-რევოლუციონერებს რთული დამოკიდებულება

ფირცხალავა თავის ერთ, 1934 წლის ჩანაწერში აღნიშნავს: „ესერებზე არ ითქმის, რომ ისინი პირველ პლანზე აყენებდნენ ეროვნულ საკითხს. ეს პარტია იყო, რაც რუსის ესერები, რომლებიც კეთილად და თანაგრძნობით იყვნენ განწყობილნი ეროვნულ მისწრაფებათა მიმართ.“ იხ. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართული ემიგრაციის დარბაზი, ს. ფირცხალავას ფონდი, საქმ. # 30.

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 19 სექტემბერი.

2. გაზ. „შრომა“, 1919 წ., 20 თებერვალი.

3. გაზ. „შრომა“, 1918 წ., 6 აგვისტო.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი-11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 364.

ჰქონდათ ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიასთანაც, არ მოსწონდათ მისი არც კურსი და არც ოპოზიციონერობის ხარისხი: ესერთა პარტიის ლიდერი, ლეო შენგელაია თავის ერთ-ერთ საგაზეთო პუბლიკაციაში კითხვაზე, თუ „რას წარმოადგენდა „ნორჩი ბურჟუაზიის“ მებაირახტრე ნაციონალ-დემოკრატია?“ – ასე პასუხობდა: „ეს იყო ზარმაცი ოპოზიცია, ოპოზიცია ნაძალადევი. მრავალ საკითხებში ის ან სულ არ ღებულობდა მონაწილეობას, ანდა ღებულობდა თითქოს წინააღმდეგ თავისი სურვილისა! მის გამოსვლაში არ სჩანდა რწმენა თავის თავისადმი! ის გამოდიოდა თითქოს დამბლადაცემული“. ¹

სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიული გაზეთი „მრომა“ მიმოიხილავდა რა ეროვნულ-დემოკრატიულ იდეოლოგიას, შენიშნავდა: ეროვნული დემოკრატია ყველგან გაბატონებულ კლასებს იგავს, თუმცა სიტყვით მთელი ერის მოსარჩლედ და დამცველად გამოდისო. რაც შეეხება ქართველ ეროვნულ-დემოკრატებს, გაზეთის დახასიათებით: „ჩვენი ეროვნულ-დემოკრატები, როგორც ეკონომიკურად და პოლიტიკურად უფრო ჩამორჩენილ ბურჟუაზიის მესაიდუმლე და მებაირახტრე, გაცილებით უფრო რეაქციონერები არიან, ვიდრე უკრაინის ან ფინლანდიის ეროვნულ დემოკრატები“. ²

ესერები ეროვნულ-დემოკრატებს „ფეოდალურ-ბურჟუაზიულ პარტიას“ უწოდებდნენ. აცხადებდნენ, რომ ფეოდალიზმს ისტორიამ უკვე გამოუტანა განაჩენი და მას მომავალი აღარა აქვს, ხოლო ბურჟუაზია ჩვენში „ჯერ კიდევ აკვნიდან არ ამოსულა. ამით აიხსნება, რომ ეს პარტია ჩვენში ყველაზე უსუსურია, უბადრუკი... მათ ემხრობა ერთი მუჭა ინტელიგენცია, რომელსაც ხალხში არავითარი გავლენა არა აქვს“. ³

გნობილია, რომ, 1921 წლის იანვარში, საქართველოში არსებული მემარჯვენე სპექტრი ერთ პარტიად გაერთიანდა. გაზეთმა „მრომამ“ ეს მოვლენა „ბურჟუაზიულ-რეაქციონური ელემენტების ძალის მოკრებად“, „ფეოდალური კონტრრევოლუციის რაზმების გაერთიანებად“ მიიჩნია. ⁴

1. გაზ. „მრომა“, 1921 წ., 14 იანვარი.

2. გაზ. „მრომა“, 1918 წ., 5 სექტემბერი.

3. გაზ. „მრომა“, 1918 წ., 13 სექტემბერი.

4. გაზ. „მრომა“, 1921 წ., 2 იანვარი.

მემარჯვენე ძალების კონსოლიდაციის თემა უყურადღებოდ არც ფედერალისტებს დაუტოვებიათ. სამსონ ფირცხალავა ხსენებულ ფაქტს გაზეთ „სახალხო საქმეში“ მოწინავე წერილით გამოეხმაურა და შეეცადა დაესაბუთებინა, რომ ბურჟუაზიული პარტიების არსებობამ დრო მოჰამა, მათი მოღვაწეობა დღევანდელ სინამდვილეს აღარ შეესაბამება. მისი სიტყვით, ქართული ბურჟუაზიული პარტიების „შეიარაღება და ფაცი-ფუცი ქართველი ხალხის საქის ხელში ასაღებად“ მეტად დაგვიანებულია. „მთელი მათი ყიჟინა, მოკაზმული სიტყვა, პათეტიკური ახმაურება დიდი ხანია გარდასული დროისაა, მეტად დაძველებული, სამუზეუმო ნაშთის ხასიათი აქვს“. ¹

სოციალისტ-ფედერალისტები ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მიმართ კეთილგანწყობილებით არც წინა პერიოდში გამოირჩეოდნენ, მის მიმართ არაერთ პრეტენზიას გამოთქვამდნენ, არ სჯეროდათ ამ პოლიტიკური ძალის ზეკლასიურობა და წერდნენ: „ნაციონალ-დემოკრატები ეყრდნობიან ერთი მუჭა ხალხის კლასიურ ინტერესებს“ ან კიდევ: „ეროვნულ-დემოკრატები ყოველთვის წინ ეღობებოდნენ მშრომელ გლეხობის ინტერესებს... ისინი იცავენ არა ერისა და მთელი ქვეყნის ინტერესებს, არამედ მემამულეებისა და ბურჟუაზიის მოსარჩლედ გამოდიან“. ²

ვალში არც ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია და მისი პერიოდული პრესა რჩებოდნენ. გაზეთმა „საქართველომ“ მემარცხენე ოპოზიციის იდეოლოგიებს დრომოჭმული უწოდა, რომლებმაც გამოცდას ვერ გაუძლეს და „დაეცნენ“. უარყოფითად აფასებდა რა ამ იდეოლოგიების საქიროებას, გაზეთი მიუთითებდა: „ჩვენი სოციალისტ-ფედერალისტები და ესერები დღეს მხოლოდ ძველი შენობების ნანგრევებს წარმოადგენენ. და თუ მათ არსებობას აქვს ჩვენს დროში რაიმე ინტერესი, ეს არის მხოლოდ ინტერესი არქეოლოგიური“. ³

ეროვნულ-დემოკრატიულ განცხადებები კიდევ უფრო მძაფრი იყო ფედერალისტების მისამართით. 1917 წლის მაისში, გაზეთმა „სახალხო ფურცელმა“ იმ დღეებში მიმდინარე სოციალისტ-ფედერალისტთა კონფერენციასთან დაკავშირებით ამ პარტიის

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ. , 27 იანვარი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 20 ივნისი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ. , 23 იანვარი.

ასეთი დახასიათება გამოაქვეყნა: „მუქურ ვარსკვლავივით ნათობს ძმობისა და ერების თანასწორობის მქადაგებელი პარტიის – სოციალისტ-ფედერალისტთა მოძღვრება... სოციალ-ფედერალიზმი გონებრივ სიმწიფის და რწმენის სიმტკიცის ნიშნად არის გარდაქცეული. ეს მოძღვრება მთელმა დემოკრატიამ უნდა გონების საგანძურად გაიხადოს. მშრომელი ხალხი, მთელი ერი უნდა დადგეს ამ პარტიის დროშის ქვეშ, ვინაიდან... დემოკრატია მხოლოდ ამ პარტიას მიჰყავს აღთქმის ქვეყნისაკენ – სოციალიზმისაკენ“.¹

ეროვნულ-დემოკრატიებმა გაკენწლეს ფედერალისტთა კონფერენციის „ეს აღტაცებული თვითმესხმა“, რომელსაც საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო მუზეუმში დავანების ღირსი დოკუმენტი უწოდეს. ამის მიხედვით მომავალი თაობა განსჯის დღევანდელი ქართული ინტელიგენციის ერთი ნაწილის ფსიქოლოგიასო. გაზეთი „საქართველო“ აცხადებდა, რომ ფედერალისტური პარტიის პროგრამაში „არა სჩანს არც ორიგინალური შემოქმედება, არც ქართული ცხოვრების ანალიზი. ამკარაა, რომ ეს პროგრამა კაბინეტში შეუკოწიწებიან სხვადასხვა პარტიული პროგრამების ნაფლეთებისაგან“.²

„არ არის არც ერთი შემთხვევა ჩვენს პარლამენტში, არც ერთი მოვლენა ჩვენს ცხოვრებაში, სადაც ფედერალისტებს რაიმე თვალსაჩინო, რაიმე ღირსეული გამოსვლით თავის ესახელოთ, ან იდურად ან პრაქტიკულად. მათი იდეა რუსეთის სამოციან წლებმა და მომდევნო ხანებმა ჩამარხეს რუსეთის აბრუნდებით სავსე წარსულში. . . . მათი პარქტია პარტიულს, წვრილმან დაკნინებულ ქიშპობასა და ჟინიანობას არ გასცილებია“, – წერდა გაზეთი „საქართველო“ თავის ერთ-ერთი ნომრის მოწინავეში.³

იგივე გაზეთი სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიას „გვიან ოპოზიციას“ უწოდებდა. ეს იმაზე მინიშნება იყო, რომ ამ პარტიის წარმომადგენლები ფლობდნენ მინისტრების სავარძლებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კოალიციურ მთავრობაში, ხოლო ოპოზიციონერობას მას შემდეგ შეუდგნენ, რაც ამ სავარძლებს გამოემშვიდობენ. გაზეთ „საქართველოს“ სიტყვით, „ფედერალისტების ოპოზიცია – ერთი უმაღურობაა, მენშევიკების

1. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1917 წ., 14 მაისი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1917 წ., 16 მაისი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 26 იანვარი.

მიმართ. . . . ფედერალისტებმა რევოლუციის ორი წელი იმას მოა-
ნდომეს, რომ მენშევიკებთან ერთიანი ფრონტი შეექნათ და მხნედ
შესდგომოდნენ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოს შენებას საქართვე-
ლოში“,¹ შემდეგ კი მის კრიტიკას შეუდგნენო.

დროდადრო სოციალისტ-ფედერალისტებიც კრიტიკულად
პასუხობდნენ ეროვნულ-დემოკრატებს. ფედერალისტურმა გა-
ზეთმა „სახალხო საქმემ“ თავის „წიპურტებში“ გააკრიტიკა სა-
ქართველოს დამფუძნებელი კრების ეროვნულ-დემოკრატიული
ფრაქცია, მიანიშნა იმაზე, რომ ეს ისედაც მცირერიცხოვანი ფრაქ-
ცია მოკლებული იყო იდეურ ერთობასა და შინაგან სიმტკიცეს.
გაზეთი სიტყვით: „ექვთიმე თაყაიშვილს ერთი პერგამენტის ნაგ-
ლეჯი ურჩევნია ნაციონალების პოლიტიკასა და ტაქტიკას“. „ნიკო
ნიკოლაძე სახელისათვის არის ფრაქციაში, არაფერს უჯერებს
მათ“. „გერონტი ქიქოძე იჯდა, იჯდა, მოწყინდა მათთან ყოფნა და
მიატოვა ფრაქცია“.

1. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ. , 22 მარტი.

§ 3. მემარცხენა ოპოზიციის საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში

საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნების წინა პერიოდში ფედერალისტების ერთ-ერთმა თვალსაჩინო წარმომადგენელმა თედო ღლონტმა მემარცხენე ოპოზიციის – სოციალისტ-ფედერალისტური და ესერთა პარტიების გაერთიანების იდეა წამოაყენა. ასეთ შემთხვევაში ფედერალისტების ეროვნულ პროგრამას შეავსებდა სოციალისტ-რევოლუციონერების სოციალური პროგრამა. ღლონტის აზრით, პოლიტიკურ პარტიათა ამგვარი გაერთიანება სასარგებლო იქნებოდა ქართველი ხალხის უკეთესი მომავლისა და საზოგადოების პოლიტიკური კულტურის ამაღლებისათვის,¹ მაგრამ გაერთიანება არ შედგა,² სახელმწიფოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნებში პარტიებმა ცალ-ცალკე მიიღეს მონაწილეობა.³

ესერების წინასაარჩევნო კამპანია რამდენადმე რადიკალურ ხასიათს ატარებდა, ფედერალისტური პარტიის საარჩევნო ლოზუნგები კი უფრო ზომიერი იყო. აი, ზოგიერთი მათგანი: „ყველა ხმები №5-ს. ჩვენი კანდიდატების სიას ამშვენებენ მოხუცი გამოცდილი მებრძოლნი ერისა და სოციალიზმისათვის. მიეცით საშუალება ამ მებრძოლთ კვლავ განაგრძონ დიდი საქმე მშრომელთა საბედნიეროდ“; „ჩვენმა პარტიამ პირველმა თქვა თამამი სიტყვა საქართველოს თავისუფლებისა და სოციალური მონობის დამსხვრევისა. ამი-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 23 იანვარი.

2. ამავე პერიოდში გამოქვეყნდა სილოვან ხუნდაძის ბროშურა „თავისუფალი სოციალისტები“, რომელშიც წამოყენებული იყო საქართველოს ყველა სოციალისტური პარტიისა და მიმდინარეობის გაერთიანების იდეა. მომდევნო წელს საქართველოში ჩამოსულმა მეორე ინტერნაციონალის ლიდერებმა სოციალ-დემოკრატებისა და სოციალისტ-ფედერალისტების გაერთიანების წინადადება წამოაყენეს, რაზეც ფედერალისტებმა უარი განაცხადეს. გაზ. „ნაციონალისტი“, 1920 წ. , 7 ოქტომბერი.

3. მემარცხენე პარტიებს ჰქონდათ არჩევნებში ერთობლივად მონაწილეობის გამოცდილება. მაგალითად, 1919 წლის თვითმმართველობის არჩევნებში სენაკის მაზრაში სოციალ-დემოკრატები, ფედერალისტები და ესერები ერთ ბლოკად გამოვიდნენ, მაგრამ ნაკლებ წარმატებას მიაღწიეს – 20 ადგილიდან მხოლოდ 8 მანდატი მოიპოვეს და პირველობა ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას დაუთმეს. იხ. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ. , 30 იანვარი.

სათვის მრავალი დევნა და წამება განიცადა. ხმა მიეცით №5-ს!“¹

სოციალ-დემოკრატიული პარტია მემარცხენე ოპოზიციურ ძალებს ერთადღე უტევდა და ცალ-ცალკე. დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის შემუშავებულ თავის პოლიტიკურ პლატფორმაში უმრავლესობამ მემარცხენე ოპოზიცია მძაფრად გააკრიტიკა. პლატფორმაში ვკითხულობთ: „ვინ არ იცნობს ჩვენს მეოცნებე სოციალისტ-ფედერალისტების და ესერების უნიადაგობა-უიმედობას. . . . მათი არსებობის მთავარი ღერძი იყო ნაციონალიზმი და სოციალიზაცია. პირველი ნაციონალისტებმა მიისაკუთრეს, მეორე ხალხმა და ცხოვრებამ უარჰყო, მოკლა და ახლა ეს ჯგუფები დაფარფატებენ ცის სივრცეში და და არავინ უწყის, სად დაეცემიან“.²

როგორც ცნობილია, სოციალისტ-ფედერალისტურმა პარტიამ საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში ხმების 6,7 % მოაგროვა და დეპუტატის 8 მანდატი მოიპოვა. დამფუძნებელი კრების წევრები გახდნენ: გრიგოლ ლასხიშვილი, გრიგოლ რცხილაძე, შალვა ნუცუბიძე, სამსონ ფირცხალავა, შალვა ალექსი-მესხიშვილი, იოსებ ბარათაშვილი, იოსებ გედევანიშვილი და სიმონ მდივანი.³ პარტიის მესვეურები ამ ფაქტს მნიშვნელოვან წარმატებად მიიჩნევდნენ, მაგრამ მემარჯვენე ოპოზიცია სხვაგვარად ფიქრობდა. გაზეთ „საქართველო“ თავის ერთ სარედაქციო წერილში, რომლის სათაურია „ფედერალისტების გამორცვევა“, ხაზს უსვამდა: „ფედერალისტების გამარჯვება შემთხვევის ბრალია. სოციალ-დემოკრატებმა მოინდომეს კოალიციის პრინციპით თამაში... ფედერალისტები გამოიყენეს ობიექტად... მენშევიკებმა მათ დაუთმეს კაბინეტში ორი სამინისტრო და აგრეთვე თავი დაანებეს მათ წინააღმდეგ კამპანიას... ფედერალისტებმა ორივე შემთხვევით საკმაოდ ისარგებლეს“.

იმავე პუბლიკაციაში აგრეთვე აღნიშნულია, რომ „მთელი საარჩევნო კამპანიის ბრძოლის ენერგია მენშევიკებმა ნაციონალ-დემოკრატებს დაატეხეს თავზე. “ ამასთან, ფედერალისტებისა

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 23 იანვარი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 26 იანვარი; ჯანელიძე ო. , დამფუძნებელი კრება და საქართველოს პოლიტიკური სპექტრი, ჟურნ. „ანალები“, 2009, # 4, გვ. 76.

3. დამფუძნებელი კრების პირველ დამატებით არჩევნებში ფედერალისტურმა პარტიამ კიდევ ერთი მანდატი დაიმსახურა და დეპუტატი გახდა სამსონ დადიანი.

და მენშევიკების მატერიალური რესურსი დიდად აღემატებოდა „ბურჟუაზიულად“ წოდებული ნაციონალ-დემოკრატიების შესაძლებლობას.¹

სოციალისტ-რევოლუციონერებმა საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში ხმათა 4,2 %-ს მიღება შეძლეს და 5 მანდატს დასჯერდნენ. დეპუტატებად არჩეულ იქნენ: ლეო შენგელაია, ილია ნუცუბიძე, ივანე გობეჩია, იოსებ გობეჩია და გრიგოლ ნათაძე.

მას შემდეგ, რაც დამფუძნებელი კრების არჩევნებში სოციალ-დემოკრატებმა დიდი უპირატესობით გაიმარჯვეს, მათ უარი თქვეს მთავრობის შედგენის კოალიციურ პრინციპზე და ერთპარტიული მთავრობა ჩამოაყალიბეს. ოპოზიციურ ძალებს (მათ შორის მემარცხენეებსაც) აღმასრულებელ ხელისუფლებაში წარმომადგენლები აღარ დარჩათ. ამ გარემოებამ ოპოზიციას ხელ-ფეხი გაუხსნა მთავრობაზე იერიშისათვის. დამფუძნებელი კრების გახსნის დღეს, 1919 წლის 12 მარტს ფედერალისტებმა და ესერებმა მონაწილეობა არ მიიღეს მთავრობის მეთაურად ნოე ჟორდანიას არჩევის კენჭისყრაში. ათიოდე დღის შემდეგ კი, როდესაც კრებაში საგარეო საქმეთა და იუსტიციის მინისტრმა ევგენი გეგეჭკორმა ახლად არჩეული მთავრობის დეკლარაცია წარადგინა, ოპოზიცია მას უარყოფითად შეხვდა. სოციალისტ-ფედერალისტთა ფრაქციის სახელით შალვა მესხიშვილი გამოვიდა, ესერთაგან კი სიტყვა ლეო შენგელაიამ წარმოთქვა. თავიანთი პარტიების მინდობილობით, მათ საქართველოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაცვის შუადღყოფნა გამოხატეს, მაგრამ იმავდროულად მკაცრი კრიტიკის ქარ-გეცხდში გაატარეს მთავრობის გაწეული მუშაობა და მისი სამომავლო მოქმედების გეგმაც.

შალვა მესხიშვილმა განაცხადა, რომ აქამდე სოციალ-დემოკრატებთან შეთანხმებული მუშაობა და „კრიტიკის შენელება“ აუცილებელი იყო ახლად შექმნილი სახელმწიფოს კეთილდღეობისათვის. ახლა მდგომარეობა შეიცვალა, ახალი ამოცანები დადგა. ახალი მთავრობა არსებითად იმეორებს ძველ პროგრამას, რაც საკმარისი აღარ არის. დამფუძნებელ კრებაში უნდა გაირკვეს „რეალური შინაარსის უნდა იყოს ჩვენი სახელმწიფო, რა უნდა განა-

1. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 2 აპრილი.

ხორციელოს, რა მიზანი უნდა დაისახოს? აქ ჩვენი და მმართველი პარტიის გზა ერთმანეთს შორდება”.¹

მწვავე და კრიტიკული იყო მემარცხენე ოპოზიციური პრესის შეფასებაც. ფედერალისტურმა „სახალხო საქმემ“ მოწინავე უძღვნა მთავრობის დეკლარაციას. მასში აღნიშნულია, რომ „მთავრობა მოკლებულია სახელმწიფოებრივ შემოქმედებას და ქვეყანას საფრთხეში აგდებს”.²

სოციალისტ-ფედერალისტები დამფუძნებელი კრების უმრავლესობას მიმართავდნენ: „ჩვენ, ოპოზიცია, არა ვართ ვალდებული თქვენ გეგმები გაძლიოთ. გეგმები თქვენ უნდა მოგვიტანოთ, თქვენ უნდა განახორციელოთ და თუ ვერ გააყეთებთ საქმეს კარგად, ჩვენ უნდა კრიტიკის მათრახით გვემოთ”.³ ან კიდევ: „ჩვენ პასუხისმგებელ ოპოზიციად მიგვაჩნია თავი და ამიტომაც არ გვსურს პასუხის მგებლები ვიყოთ თქვენი შეცდომებისა”.⁴

ასეთი მიდგომას ერთგულნი იყვნენ ფედერალისტთა პარტიაცა და მისი საპარლამენტო ფრაქციაც დამფუძნებელ კრებაში. მათივე შეფასებით, „ისტორიის მსვლელობმა ჩვენს შექმნილ პირობებში ოპოზიციის როლი გვარგუნა. ამ როლს ჩვენ ვასრულებთ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღიდანვე გარკვევით და მტკიცეთ ერთხელვე აღებული გეზის მიხედვით მთავრობისა და მმართველი პარტიის მიმართ”.⁵

ფედერალისტებს არ ავიწყდებოდათ დროდადრო იმის ხაზგასმაც, რომ მათი ოპოზიციონერობა არ ემყარებოდა რაიმე პარტიულ მტრობას ან შუღლს. აცხადებდნენ: „არ გვინდა ვაწარმოოთ ოპოზიცია ოპოზიციისათვის, ბრძოლა ბრძოლისათვის. ჩვენი ერთადერთი მიზანია დავეხმაროთ საქართველოს ნორჩი

1. ონიკაძე დ., სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ეროვნული პროგრამა და ბრძოლა მისი განხორციელებისათვის, დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1993, ხელნაწერი, გვ. 128; ასევე, საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1839, ანაწ. 1, საქმ. 3, ფურც. 31-32.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 23 მარტი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. V, 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 322.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. V, 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 338.

5. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 15 ოქტომბერი.

სახელმწიფოს გაჯანსაღებას, გვინდა გავწმინდოთ იგი ყოველივე ხორცმეტისა და მუწუკისაგან, დაუმკვიდროთ საძირკველი ჩვენს განთავისუფლებულ ცხოვრებას”.¹

უმრავლესობისადმი კრიტიკულ დამოკიდებულებას სოციალისტ-რევოლუციონერი ლეო შენგელაია შემდეგი სიტყვებით გამოხატავდა: „სოციალ-დემოკრატიას ვერ გაუგია, რომ ჩვენ ფორმალურად პასუხს არ ვაგებთ, რადგანაც ფორმალურად ის არის პასუხისმგებელი, რომელსაც ერმა თავისი ბედი ჩააბარა. . . ზნეობრივად და ფაქტურად ჩვენ პასუხს ვაგებთ, ერისა და ისტორიის წინაშე. . . ჩვენი ოპოზიცია არის ხალხის პოზიცია თქვენს (სოციალ-დემოკრატიის, – ო. ჯ.) წინააღმდეგ. თქვენი პოზიცია კი არის ოპოზიცია ხალხის წინააღმდეგ. ამამია ჩვენი განსხვავება”.²

იგივე ლეო შენგელაია დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან უმრავლესობას ადანამაულებდა, რომ „სოციალ-დემოკრატიის მოღვაწეობაში არ არის რა სოციალისტური, არც რევოლუციონური და არც დემოკრატიული”,³ რომ „სოციალ-დემოკრატიის დემოკრატიზმი ისევე ყალბი და საეჭვოა, როგორც ყალბი და საეჭვოა მისი სოციალიზმი”⁴ და რომ ეს პარტია დემოკრატიის სახელით „პარტიულ საქმეს აკეთებს”,⁵ საქვეყნო საქმისათვის კი დრო ნაკლებად რჩება.

მსგავსი თვალსაზრისი უფრო მკაფიოდაა გამოთქმული სამსონ ფირცხალავას ერთ საგაზეთო სტატიამი, რომელშიც ნათქვამია: „ჩვენს მენშევიკებს ერთი დიდი ნაკლი აქვთ, როგორც სახელმწიფოებრივ მოღვაწეებს – გადამეტებულად უყვართ თავისი პარტია, უფრო ვიდრე სახელმწიფო, ვიდრე ერი. უფრო პარტიული მუშაკები არიან, ვიდრე სახელმწიფო ადამიანები,⁶ დიდი

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 5 ოქტომბერი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. V, 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ. , 2019, გვ. 337.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ. , 2019, გვ. 546.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 472.

5. გაზ. „მრომა“, 1920 წ. , 12 იანვარი.

6. ქრისტეფორე რაჭველიშვილის სიტყვითაც, „ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა პარტია (სამშობლო) ანადგალა პარტიას“. იხ. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1917 წ. , 31 მაისი.

უმრავლესობა მათი აქამდის ვერ ამაღლდა სახელმწიფოს იდეა-მდე, ვერ შეიგნო, რომ პარტიულ კოლექტივზე უფრო ძლიერია და დიდი ხალხი, ერი, ეროვნული ერთეული, რომ პარტია მხოლოდ ნაწილია, უნდა ემსახურებოდეს ერს”.¹

გაზეთი „სახალხო საქმე“ წერდა: „გაბატონებული ფრაქცია სოციალისტურ ნიდაბქვეშ აკეთებს ბურჟუაზიის საქმეს, კერძო საკუთრების ნიადაგის მოსპობისათვის საჭირო პირობების შექმნის მაგივრად იგი ამტკიცებს კერძო საკუთრების ინსტიტუტს და მით მუშათა განვითარების საქმეს დიდის ხნით აფერხებს, ემსახურება ეკონომიკურ რეაქციას და სულიერ დაქვეითებას... მენშევიკები ჰქმნიან თვითნებობას, სპობენ პასუხისმგებლობას და აბატონებენ კამარილიას, პარტიულ არისტოკრატიას”.²

ცნობილია, რომ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი შალვა ნუცუბიძე დამფუძნებელ კრებას „საქართველოს ცნობიერების გვირგვინს“ უწოდებდა,³ მაგრამ მემარცხენე ოპოზიციას ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო, მისი საქმიანობის სტილი, განსაკუთრებით კი სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის მუშაობა, არა ერთხელ მწვავედ გაუკრიტიკებია.

მაგალითად, სოციალისტ-ფედერალისტი ქრისტეფორე რაჭელიშვილი შენიშნავდა: „დღიდან გახსნისა, დამფუძნებელ კრებას დაჰყვა სენი, რომელსაც ქმნიდა აბსოლუტური უმრავლესობის არსებობა. . . . უმრავლესობა (ს. დ.) ყოველ კანონს თუ ცალკე საკითხს თავის ფრაქციაში იხილავდა და მისი მიღება თუ უკუგდება თვით დამფუძნებელ კრებაში უბრალო ფორმად იყო, რაიც თითების საშუალებით მშვენივრად სრულდებოდა”.⁴

ერთი პოლიტიკური ძალის აბსოლუტურ პრიმატი უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში რომ ოპოზიციის სისუსტესა და თვით ამ ორგანოს ერთფეროვნებას განაპირობებდა, ამას ხელისუფლებისა და უმრავლესობის წარმომადგენლებიც აღიარებდნენ. გაზეთ „ერთობის“ მიხედვით, „სიმცირე ოპოზიციონერების და გადაჭარბებული სიმრავლე სოც.-დემ. პარტიის, თითქოს ყოველგვარ ენე-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 21 სექტემბერი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ., 13 თებერვალი.

3. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., 4 მარტი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ., 1 იანვარი.

რგიას უკარგავს ამ ოპოზიციის ორატორთ, ისინი უგულოთ ეკიდებიან საქმეს და ამით დამფუძნებელ კრებას არ ატყვია ბეჭელი აზრთა შეჯახების, აზრთა ბრძოლის, მიმდინარეობათა სხვადასხვაობის. სუსტი ოპოზიცია ქმნის დამფუძნებელი კრების ერთფერობას, მის მონოტონურ ხასიათს”.¹

დამფუძნებელი კრების მუშაობაში არსებული ხარვეზები ოპოზიციის აზრით, არა თავიანთი სისუსტის, არამედ მმართველი სოციალ-დემოკრატიის უზომო სიმრავლის, მმართველი ძალის მიერ პარტიული და სახელმწიფოებრივი საქმიანობის შერწყმის ბრალი იყო. ამას უმრავლესობიდან გამოყოფილი „სხივის“ ჯგუფიც² აღიარებდა. ჯგუფის დეკლარაციაში ხაზგასმული იყო, რომ „სახელმწიფო მმართველობამ შთანთქა პარტია, პარტია და სახელმწიფო ერთმანეთშია არეული”.³

უფრო ადრე, 1920 წლის ივნისში, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მეორე ყრილობაზე, მურმან ხოჭოლავამ მოხსენებაც გააკეთა საკითხზე „პარტია და სახელმწიფო”. მან მიუთითა, რომ სახელმწიფო იძულებითი, პარტია კი ნებაყოფლობით ორგანიზაციაა, ამიტომ ამ ორი ტიპის ორგანიზაციის ერთმანეთში შერევა დაუშვებელია.⁴ ყრილობამ გაითვალისწინა კრიტიკული შენიშვნა და მიიღო გადაწყვეტილება, რომ პარტიული ორგანიზაციები განთავისუფლდნენ მათი არაპირდაპირი მოვალეობის, – ე. ი. სახელმწიფო საქმეებში უშუალო ჩარევისაგან. ამ დადგენილების შესრულება პარტიის ახლადარჩეულ ცენტრალურ კომიტეტს დაევალა.⁵

მმართველი ძალა რომ „საერთო საქმეებით” უფრო იყო დაკავებული და პარტიული მუშაობისათვის სათანადოდ ვეღარ იცლიდა, ამას სოციალ-დემოკრატიის ადგილობრივი ორგანიზაციებიც განიცდიდნენ. ისინი ამის გამო ზოგჯერ საყვედურსაც კი გამოთქვამდნენ. მაგალითად, პარტიის ქუთაისის კომიტეტის გაზეთი „სოციალ-დემოკრატი” მიუთითებდა: „ამ ჟამათ ჩვენი პარტია

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 26 აპრილი.

2. „სხივის” ბირთვს შეადგენდნენ: ივანე გომართელი, პავლე საყვარელიძე, მუხრან ხოჭოლავა, კირილე ნინიძე და სხვ.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ. , 16 თებერვალი.

4. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 29 ივნისი.

5. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 27 ივნისი.

საერთო რევოლუციონური და სახელმწიფოებრივი მუშაობით არის დაკავებული და მას საკუთარი პარტიული საქმეებისათვის ცოტა დრო რჩება. იგი მეტ ენერგიას საერთო საქმეებზე ხარჯავს და ამით პარტიულ აპარატს ასუსტებს. პარტიის საუკეთესო ძალები სახელმწიფოებრივი საქმეებით არიან დატვირთული“. მაგრამო, – დასძენდა გაზეთი: „ამას მოითხოვს რევოლუციისა და იმ კლასის ინტერესები, რომელსაც სოც. დემ. მუშათა პარტია ემსახურება“.¹

უმრავლესობის საკანონმდებლო მუშაობის მიმართ მწვავე იყო სოციალისტ-რევოლუციონერთა დამოკიდებულებაც. გაზეთ „მრომის“ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „იმ საშინელი ოპორტუნიზმის წყალობით, რომელშიც ჩაეფლა საქართველოს სოციალ-დემოკრატია, პარლამენტი დაჭნა... ეს მოხდა არა იმიტომ, რომ საქართველოს დემოკრატია პარლამენტარიზმისათვის არ იყოს მომზადებული, არამედ იმიტომ, რომ პარლამენტში აბსოლუტური უმრავლესობა ყავდა იმ პარტიას, რომლის რევოლუციონური შემოქმედება სავსებით ამოიწურა და რომელმაც „მუშათა ინტერესების“ სახელით დააკანონა და გაამეფა მეშჩანობა!.. ხანმოკლე პარლამენტარული მუშაობის პროცესში სოციალ-დემოკრატია სავსებით გამოამჟღავნა თავისი ბურჟუაზიული ბუნება და ეს პარტია ოდესღაც რევოლუციონური მარავანდელით მოცული დღეს ნაციონალ-დემოკრატიის მკრთალი დამატებაა!.. რევოლუციის აღმაფრენამ პარლამენტის მუშაობაში ვერ ჰპოვა თავისი განსახიერება. პარლამენტმა მიიღო მრავალი კანონი, მაგრამ მათში არ არის უმთავრესი – მათში არ არის დიდი რევოლუცია!“²

ესერთა უფრო მოგვიანო შეფასებითაც: „უსაზღვრო დაწვრილმანება და დაკნინება, როგორსაც მმართველი პარტიის ორატორები იჩენენ დამფუძნებელ კრებაში, ყოველივე პატივისცემას გიკარგავს მათდამი“.³

ამგვარ ბრალდებათა საპასუხოდ ვალდის ჯუღელი აცხადებდა: „მემარცხენე ორატორებს თავის მსჯელობაში სუბიექტური და დემაგოგიური მოტივები შეაქვთ“,⁴ რომ „სოც.-რევოლუციონე-

1. გაზ. „სოციალ-დემოკრატია“, 1919 წ., 12 მაისი.

2. გაზ. „მრომა“, 1919 წ., 6 თებერვალი.

3. გაზ. „მრომა“, 1920 წ., 5 იანვარი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ., 5 იანვარი.

რები კრიტიკას აწარმოებენ, მაგრამ არც ერთხელ არ გვინახავს ჩვენში მათი გეგმა“.¹

ესერები უსამართლოდ მიიჩნევდნენ მათი პარტიის მისამართით გამოთქმულ ამგვარ შენიშვნებს და მათ არ იზიარებდნენ. დეპუტატი ილია ნუცუბიძე ირწმუნებოდა: „ჩვენი ფრაქცია ყოველთვის იდგა და დგას ლოდიკის საფუძველზე და ფაქტების ნიადაგზეო“,² მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ესერ დეპუტატებს უფრო წვრილმანი ფაქტების განზოგადებისაქენ მისწრაფება ახასიათებდათ, ვიდრე მათი გამომწვევი მიზეზების მიუკერძოებელი ანალიზი ან ამ მიზეზების აღმოფხვრისათვის კონკრეტული ღონისძიებების დასახვა.

მმართველი პარტიის ოფიციალური, გაზეთი „ერთობა“ შენიშნავდა: „ესერები წინათაც ცდილობდნენ ნორმალურ კალაპოტიდან გადმოხტომას და თავისუფლად ნავარდს უპასუხისმგებლობის უსაზღვრო სივრცეში, მაგრამ ახლა რომ თავდაუქერლობას იჩენენ, ეს პირდაპირ საარაკოა... ყოველი მათი გამოსვლა, ეს თავაშვებული წამოსროლაა პირზე მომდგარი პირველი მაგარი სიტყვის, და მათ გონიათ, რომ ხალხი ამ ფრაზათა უხეშ გროვით მოიხიბლება. ამ მხრივ მათ მხარს უმშვენიერებენ სოც.-ფედერალისტები. ამ ორმა არსებითად წვრილბურჟუაზიულმა და მეშჩანურმა ჯგუფმა წარმოიდგინა, რომ ისინი მემარცხენეზე მემარცხენე არიან, და ამ თავის უკიდურესობის დასამტკიცებლად ყოველ ფეხის გადადგმაზე აყენებენ საკითხს ექსპროპრიაციისა, ჩამორთმევისა, წართმევისა და სხვ. ასეთი ბოლშევიკური ზომების შესახებ“.³

„ერთობას“ მიაჩნდა, რომ ფედერალისტებისა და ესერთა გამძაფრება მთავრობის შემადგენლობიდან მათი წარმომადგენლების გამოყვანის პირდაპირი შედეგი იყო. რასაც ეს პარტიები დღეს სჩადიან, „ეს არის მინისტრის სავარძლის დაკარგვით გამოწვეული გულისტკივილის ნაყოფი და არა მოფიქრების და სერიოზული მსჯელობის“. „ასეთ ოპოზიციონერობას, თავის მემარჯვენე სურვილების მემარცხენეთა ფრაზეოლოგიაში გახვევას ჩვენ დიდი ხანია შევეჩვიეთ, მაგრამ თუ იგი ისეთ აშკარა, ღია სახეს მიიღებდა,

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., 11 ნოემბერი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სსდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. V, 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 331.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 26 აპრილი.

როგორც ეს დამფუძნებელ კრებაში მიიღო, ეს კი არ გვეგონაო“, – დასძენდა გაზეთი.¹

„წარმომადგენს თუ არა რაიმე ორიგინალურს ესერების ფრაქცია?“ – კითხვას სვამდა აკაკი ჩხენკელი დამფუძნებელ კრებაში გამოსვლისას და თვითონვე პასუხობდა: „მე ვფიქრობ არა! ესერების პარტია აღმოცენდა რუსეთის ნიადაგზე, მას არავითარი ფესვები არა აქვს ქართულ ნიადაგზე; ეს პარტია არის ცხოვრებიდან გარიყული ჩვენში“. ² ნოე ჟორდანიას შეფასებით, სოციალისტ-რევოლუციონერობა ნიშნავს „ცოტა რევოლუციისაკენ, ცოტა რეაქციისაკენ და ამან დაანგრია რუსეთი“. ³

პასუხებში არც ესერები ჩამორჩებოდნენ. ლეო შენგელაია მიმართავდა სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას: „თქვენი გასოციალისტება შეუძლებელია. თქვენ ხელში გიჭირავთ მომავლის დროშა, ხოლო დაბრძანებულხართ წარსულის სკამზე და ვიდრე ეს გაგრძელდება, მენშევიკური ნაზარეთიდან ხეირი არ იქნება“. ⁴

ამავე პარტიის წარმომადგენელი და დამფუძნებელი კრების წევრი ილია ნუცუბიძე სოციალ-დემოკრატიულ მთავრობას ბრალს ორ სკამზე ჯდომის პოლიტიკისათვის სდებდა. მისი სიტყვით, „ჩვენს მთავრობას ახასიათებს ორჭოფი პოლიტიკა. ჩვენი მთავრობა ორ სკამზე ზის: მას სურს დემოკრატიას ემსახუროს და ბურჟუაზიის ინტერესებიც დაიცვას. ეს შეუსაბამოა. ამ შეუსაბამობიდან შეუსაბამო პოლიტიკაც გამოდის. შეუსაბამო პოლიტიკა კი ამეფებს ცხოვრებაში შეუსაბამო მდგომარეობას“. ⁵

ლეო შენგელაია ხელისუფლებას იმაშიც ადანაშაულებდა, რომ მან ვერ დაიცვა ნაციონალიზმის პოზიციები და დათმო ინტერნაციონალის პოზიციებიც. ⁶

მმართველი ძალის საქმიანობის კრიტიკას შეიცავდა სოცი-

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 26 აპრილი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 25 დეკემბერი.

3. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 6 იანვარი.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 97.

5. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ. , 2019, გვ. 455.

6. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ. ; 2019, გვ. 93.

ალისტ-რევოლუციური პარტიის ოფიციალურად, გაზეთ „შრომის“ ყოველი ახალი წლის დასაწყისში გამოქვეყნებული განვლილი წლის შედეგების შეჯამება, რომელიც, როგორც წესი, უარყოფით კონტექსტში იყო წარმოჩენილი. მაგალითად, 1919 წლის დასასიათებისას გაზეთი წერდა, რომ ეს წელი მკრთალი იყო თავისი „რევოლუციონური შემოქმედებით“, იგი აღსავსე იყო „გამოურკვევლობით, გაუგებრობითა და მოულოდნელობით. ეს იყო წელი ლიკვიდაციის და მუდმივი რყევისა შინაურ პოლიტიკაში“, ხოლო საგარეო სფეროში ამ წლის პოლიტიკა იყო პოლიტიკა „აღალბედისა“. ამ წელმა „სრულებით ვერ გაამართლა საქართველოს მშრომელი ხალხის იმედები, მან ვერ დასდო მაღალმო მის ტკივილებს, მის წყლულებს“.¹

იმვე გაზეთის დასასიათებით, 1920 წელი „დადებით შედეგების მხრივ გარიელი იყო. არც პოლიტიკაში, არც ეკონომიკაში და არც საერთოდ კულტურულ-განმანათლებელ სფეროში ჩვენ თითქმის არაფერი გავციეთებია. რა გაკეთდა შინ? არაფერი. მომარაგება, ფინანსები წყალწადებულია. მოქალაქე შიმშილით და სიცივით კვდება... წარსული წელი გარიელი მიწუსი იყო სახელმწიფოებრივ შემოქმედების თვალსაზრისით“.²

ამ ფონზე, უცნაურია, რომ ესერთა პარტიის ლიდერი ლეო შენგელაია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის სამწლიან პერიოდს, და შესაბამისად, ხელისუფლების მოღვაწეობას, რადიკალურად განსხვავებულ შეფასებას აძლევდა მოგვიანებით, როდესაც აღნიშნავდა: „სამი წლის განმავლობაში საქართველომ შექმნა თავისი ჯარი, ადმინისტრაცია, მოახდინა დაწესებულებათა სრული გაეროვნება... 1920 წლისათვის საქართველო გაერთიანდა: შემოერთებულ იქნა ბათუმი და მისი ოლქი, ახალციხე და ახალქალაქი. ანტანტამ საქართველოს საზღვრებიდან გაიყვანა თავისი ჯარები. რუსეთმა და მთელმა ევროპამ იგნო ფაქტიურად და იურიდიულად ჩვენი დამოუკიდებლობა. ამნაირად, როგორც უქველი ფაქტი უნდა აღინიშნოს, რომ ამ სამი წლის განმავლობაში საქართველომ მიიღო ეროვნული სახელმწიფოს სახე“.³

1. გაზ. „შრომა“, 1920 წ., 5 იანვარი.

2. გაზ. „შრომა“, 1921 წ., 2 იანვარი.

3. გაზ. „შრომა“, 1921 წ., 9 ოქტომბერი.

აღსანიშნავია, რომ განსხვავებით უმრავლესობისაგან, სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას ჩამოშორებული ჯგუფი „სხივი“ იზიარებდა მმართველი ძალისადმი კრიტიკული მიდგომის აუცილებლობას. ჯგუფის თვალსაზრისით, „ოპოზიციის საქმიანი, კეთილსინდისიერი, სწორი გზის მაჩვენებელი, შეცდომების აღმწესხველი – სადი და აუცილებელი მოვლენაა“. ოპოზიციური კრიტიკა აუცილებელია, რადგან „სადაც უკრიტიკობაა, იქ უპასუხისმგებლობაა, სადაც უპასუხისმგებლობაა, იქ თვითნებობაა, თვითნებობა კი ყველა სათვის მიუღებელია“.¹

ოპოზიციის, როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე, განსაკუთრებით არ სწყალობდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს. ოპოზიციონერ დეპუტატთა ყველაზე მეტი რისხვა თავს სწორედ ამ სტრუქტურასა და მის ხელმძღვანელს ატყუებოდა. ესერთა ლიდერის ლეო შენგელაიას სიტყვებით, „ადმინისტრაციის მრავალ აგენტს ჯერ კიდევ ვერ შეუგნია, თუ რა განსხვავებაა ძველ ბოქაულსა და ახალ კომისარს შორის“.² მისივე თქმით, „შინაგან საქმეთა მინისტრის მოღვაწეობა არის უგნაური სინთეზი აღმოსავლეთის დესპოტიზმისა და დემოკრატიული ფრაზეოლოგიის“,³ და რომ, ეს იყო „გადასახლების, დაპატიმრებისა და წამების“ სამინისტრო. ამ განმარტებებს ფედერალისტი შალვა ნუგუბიძე დამატებითი შტრიხებით ავსებდა: – „თავდაღმა დაკიდებისა და გაროზგვის სამინისტრო“.⁴ გაზეთი „მრომა“ წერდა, რომ „ნოე რამიშვილისათვის არავითარი კანონი არ არსებობდა. მისი დევიზი იყო: „sic volo, sic iubeo!“⁵

კრიტიკოსთა საპასუხოდ შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი 1920 წლის 2 მარტს საქართველოს დამფუძნებელი კრების წინაშე გამოსვლისას აცხადებდა, რომ მის უწყებაში შესაძლოა იყოს ცალკეული გადაცდომები, მაგრამ დარღვევებს არა აქვს სისტემური ხასიათი და სამინისტროს ხელმძღვანელობა ყოველ

1. გაზ. „ახალი სხივი“, 1920 წ. , 30 მაისი.

2. აქართველოს პარლამენტი. 1918 წ. 15 ნოემბრის სხდომის სტენოგრაფიული ანგარიში, გვ. 43.

3. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 4 მარტი.

4. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 4 მარტი.

5. გაზ. „მრომა“, 1921 წ. , 30 ოქტომბერი. ლათინური გამოთქმა, ქართულად: „ასე მსურს, ასე ვბრძანებ“!

ასეთ ფაქტზე დროულად რეაგირებს. რაც შეეხება სიმკაცრეს, მინისტრი ამას ქვეყნის ცალკეულ კუთხეში ანტისახელმწიფოებრივი ძალების მიერ გამოწვეული ანარქიის წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობით ხსნიდა. ამასთან, დასძენდა, რომ სამინისტრო აქაც კანონმდებლობის ფარგლებში მოქმედებდა, ხოლო ეს კანონები თუ დეკრეტები კი მიღებული იყო თვით ეროვნული საბჭოს, პარლამენტის ან დამფუძნებელი კრების მიერ.

მეტი დამაჯერებლობისათვის შინაგან საქმეთა მინისტრს მოჰყავდა ფაქტობრივი მონაცემები, რომ სამინისტრომ გორის, დუშეთისა და ზუგდიდის მაზრებში დააპატიმრა რამდენიმე ათეული ყაჩაღი. ცდილობს მოაწესრიგოს აღმინისტრაცია, საქმიანობის წარმართვაში ეხმარება ერობებს და სხვ. შთამბეჭდავი იყო უწყების ხაზით გაწეული მუშაობის შედეგები, რომლებსაც მინისტრი იმორჩებდა. კერძოდ: „დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე საქართველოში არსებობდა ფოსტა-ტელეგრაფის 83 განყოფილება, ჩვენ გავხსენით 51, ახლო მომავალში გაიხსნება კიდევ 15. სიგრძე ტელეგრაფის ხაზისა იყო 1996, ახლა გახსნილია 481. ჩვენში ტელეგრაფი სრულიად არ არსებობდა გარდა ტფილისისა და ქუთაისისა, ახლა კი საერთო ხაზი უდრის 1163 ვერსს. გაკეთებულია თითქმის იმდენი, რაც გაკეთდა ძველი მთავრობის დროს 120 წლის განმავლობაში“.¹

მინისტრის პოზიციის ერთგვარ მხარდაჭერად შეიძლება გავიაზროთ მთავრობის თავმჯდომარის განცხადებაც დამფუძნებელი კრების სხდომაზე, როდესაც ნოე ჟორდანიამ აღნიშნა: „ჩვენში მეტად ძნელი გახდა დაცვა კანონიერებისა, იმიტომ რომ არავის სურს მოთავსდეს კანონის ფარგლებში, არამცთუ მოხელეს, არამედ უბრალო მოქალაქესაც“.²

გასაკვირი არაფერია იმაში, რომ ახლად შექმნილი რესპუბლიკის მცხოვრებთ აკლდათ სამართლებრივი აღზრდა და შეგნება, ჯერ კიდევ დაბალი იყო პოლიტიკური კულტურა და სხვ. ყოველივე ეს იმ მძიმე მემკვიდრეობის შედეგიც იყო, რომელზეც ჯერ კიდევ ადრე საგანგებოდ მიუთითებდა ნიკო ნიკოლაძე. მისი სიტყვებით: „ჩვენ ყველამ მივიღეთ კლასიკური, რეალური, ტექნი-

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., 4 მარტი.

2. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., 6 იანვარი.

კური და სასულიერო განათლება, მაგრამ რომელმა ჩვენთაგანმა მიიღო სულ მცირედი პოლიტიკური ან სამოქალაქო აღზრდა? სად, ან ვინ გვასწავლა ჩვენ, რომ განუყოფელი შვილები ვართ ერთი და იმავე სამშობლოსი? რომელ ჩვენთაგანში ცდილობდნენ გამოემუშავებინათ ბავშვობიდან სამშობლოს სიყვარული, ვაჟკაცურად დაცვა სახალხო საქმისა, სახელმწიფოსადმი ერთგული სამსახური, ერთი სიტყვით, რომელ ჩვენგანს ზრდიდნენ მოქალაქედ და არა ჩინოვნიკად?" და როცა საზოგადოებას მოქალაქეები დაჭირდა, სანთლით საძებარია საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების ერთგული და თავდადებული მოქალაქე".¹

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ოპოზიციის არანაკლები თავდასხმების ობიექტი იყო მიწათმოქმედების სამინისტრო, რომელსაც სოციალ-დემოკრატი ნოე ხომერიკი ხელმძღვანელობდა. „მინაგან საქმეთა სამინისტროს შემდეგ მიწათმოქმედების სამინისტრო ყველაზე უფრო ცოდვილი სამინისტროა ჩვენში“. მისი მოღვაწეობა არის „ნიმუში სოციალ-დემოკრატიის უგზო-უკვალობისა, მისი გახრწნისა და დაბნეულობისა“, – წერდა გაზეთი „შრომა".²

ოპოზიციის დიდი შეტევების გადატანა უხდებოდა მომარაგების მინისტრს გიორგი ერაძესაც. მუშათა წრიდან გამოსული ერაძე, რომელმაც 1919 წლის ნოემბერში სათავეში ჩაუყენეს მიწათმოქმედების სამინისტროსაგან გამოყოფილ მომარაგების უწყებას, უმწვავესი კრიტიკის საგანი გახდა ქვეყანაში პურის კრიზისის გამო, რომელიც სამინისტროს გაუმართავ მუშაობას დაბრალოდა. მემარჯვენე ოპოზიცია მომარაგების სამინისტროს იმისთვისაც აკრიტიკებდა, რომ ქვეყნის მთელი მონოპოლიური საქონელი (თამბაქო, მატყლი, აბრეშუმი, მარგანევი) – ვალუტის ერთადერთი წყარო – ამ სამინისტროს ხელში აღმოჩნდა, ხოლო მინისტრი დამფუძნებელი კრების წინაშე პასუხისმგებლობას გაურბოდა.³

აღსანიშნავია, რომ დროდადრო თვით მმართველი პარტია

1. ნიკოლაძე ნიკო. ას სამოცი. საიუბილეო კრებული, თბ., 2003, გვ. 65.

2. გაზ. „შრომა“, 1920 წ., 23 თებერვალი. 1919 წლის საახალწლო ნობათებში მიწათმოქმედების მინისტრი ნოე ხომერიკი ასე იყო დახასიათებული: „გლეხი იმას უყვარს, /იგებს იმათ გულებს, /ყველას მიწას აძლევს / ვინც მიუტანს ფულებს.“ იხ. გაზ. „შრომა“, 1919 წ., 1 იანვარი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 28 დეკემბერი.

და მისი ლიდერი ნოე ჟორდანიაც აღიარებდა მთავრობის საქმიანობისათვის დამახასიათებელ ნაკლოვანებებს, ასახელებდა პრობლემებს, თუმცა მათ არსებობას უფრო ობიექტური ფაქტორებით ხსნიდა. ამ გარემოებას საგანგებოდ მიაქცევდა ყურადღებას გაზეთი „ერთობა“ სტატიამი „ჩვენი ეკონომიკური გაჭირვება და ოპოზიციის როლი“. სოციალ-დემოკრატიულ ოფიციალურ თვითდაჯერებით აცხადებდა: „რაც უნდა ბევრი შეცდომა იყოს ჩადენილი ჩვენს სახელმწიფო საქმიანობაში, რაც უნდა დიდი იყოს ჩვენი მოუწყობლობა და რაც უნდა ძლიერი იყოს ჩვენი გასაჭირი, ერთი რამ უდაოა: საქართველოში არ არსებობს არც ერთი პარტია, არც ერთი პოლიტიკური მიმართულება, რომელიც სახელმწიფოს უკეთესი გზით წაიყვანდა და რომელიც თავის დროის ქვეშ ეროვნულს შემოქმედებას ისე გააერთიანებდა, როგორც ეს მოახერხა სოც. დემოკრატია“.¹

სახელისუფლებო გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ შენიშნავდა: „ჩვენი მუშაობის ნაკლი არავინ იცის ისე კარგათ, როგორც ჩვენ... სოც.-დემოკრატია თვით აწარმოებს უსასტიკესს და სერიოზულ თვითკრიტიკას. ეს იყო ჩვენი გზა და ამ გზით ვივლით მომავალში.“ რაც შეეხება კრიტიკას, რომელსაც „მარჯვნიდან და მარცხნიდან აწარმოებენ, ჩვენ ვერ შეგვაშინებს, რასაკვირველია და ვერც ვერაფერს გვასწავლის“.²

ხელისუფლების ამგვარი განწყობა ცნობილი იყო ოპოზიციისათვის, რასაც ესერი დეპუტატის ილია ნუცუბიძის ასეთი განცხადებაც მოწმობს: „რა გასწავლოთ, როცა ჩვენსას მაინც არაფერს გაიგონებთ, ვინაიდან ოპოზიციის მიერ ნათქვამი, ყველაფერი ემაკური გგონიათ“.³

ოპოზიციის მხრიდან ხელისუფლების მუდმივ კრიტიკას იწვევდა მმართველი პარტიის დომინანტობა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ოპოზიციამ კარგად იცოდა, რომ დამფუძნებელი კრება და ადგილობრივ თვითმმართველობათა ორგანოები (ეროვნები, საქალაქო საბჭოები) ხალხის მიერ დემოკრატიული გზით იყვნენ არჩეულნი, ყველა მათგანში ოპოზიციის

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 13 ოქტომბერი.

2. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., 11 ნოემბერი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 140.

წარმომადგენლებიც შედიოდნენ, მაგრამ მაინც უკმაყოფილებას გამოთქვამდა არჩევით სტრუქტურებში სოციალ-დემოკრატების სიჭარბის გამო. მაგალითად, სამსონ ფირცხალავა წერდა: „ცენტრში და პროვინციებში პარტიული ორგანიზაციები პირველობენ, ერევიან ყოველ სახელმწიფო საქმეში, ყველაფერს წყვეტენ პარტიული კომიტეტები, გამქრალია სახელმწიფოებრივი პასუხისმგებლობა... დამფუძნებელი კრება ხშირად „რადაც დამატებაა მენშევიკების ცენტრალურ კომიტეტისა, რადაც საზეიმო ტანსაცმელი, დეკორაცია...“.¹

თავის სხვა სტატიაში სამსონ ფირცხალავა მიუთითებდა, რომ სოციალ-დემოკრატების აბსოლუტურ უმრავლესობას (დღევანდელი ტერმინოლოგიით კონსტიტუციურ უმრავლესობას) ნებისმიერ დროს შეეძლო პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეთა „ჩაჩუმება“. ავტორი იმავდროულად შიშსაც გამოხატავდა: ვაითუ მათ „ამასთან ერთად ჩააჩუმონ თვით დამფუძნებელი კრება, გაანიაკონ თვით იდეა წარმომადგენლობისა, პარლამენტის, დემოკრატიული წყობილებისა“.²

სოციალისტ-რევოლუციონერები მიიჩნევდნენ, რომ საქართველოში სოციალ-დემოკრატების ბატონობამ პოლიტიკურ პარტიებს შორის ურთიერთობაც დაამახინჯა. „არც ერთ სახელმწიფოში, არც ერთ ქვეყანაში დედამიწის ზურგზე არ ყოფილა ისეთი მახინჯი დამოკიდებულება პარტიებს შორის, როგორც ჩვენ ვხედავთ საქართველოში და ამის მიზეზი არის გაბატონებული პარტია, რომელმაც მომხამა საზოგადოებრივი ატმოსფერა“, – აცხადებდა ილია ნუცუბიძე.³

საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში ოპოზიციონერობის გამოხატვის თავისებური ფორმა იყო რეპლიკები, რომლებიც ფართოდ გამოიყენებოდა პოლიტიკურ დებატებსა თუ კამათში დღის წესრიგის ნებისმიერ საკითხზე. რეპლიკების პრაქტიკას უმრავლესობის წარმომადგენლებიც ხშირად მიმართავდნენ. საინტერე-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 21 სექტემბერი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ., 30 იანვარი.

3. მაცაბერიძე მ., პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგიური დებატები, წიგნი – მაცაბერიძე მ., ჯანელიძე ო., იაკობაშვილი ი., სურგულაძე პ., ორჯონიკიძე თ., ზედგინიძე თ., საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის მომდევნო ეტაპი, თბ., 2022, გვ. 250.

სოა, რომ ამ რეპლიკებს ზოგჯერ იუმორისტული ხასიათიც გამოარჩევდა ხოლმე. სანიმუშოდ მოვიყვან ასეთ მაგალითს. 1918 წლის ზაფხულში ერთ-ერთი კანონპროექტის განხილვისას, ესერმა დეპუტატმა ჩვეულებისამებრ გააკრიტიკა უმრავლესობა, განაცხადა, ამ კანონ-პროექტით სოციალ-დემოკრატები დიდად დაშორდნენ მარქსიზმსო და დასძინა: „რა პირით შეხვდებით ამის შემდეგ მარქსსო?“ ამაზე მემარჯვენე ოპოზიციის წარმომადგენელმა მიხელ მაჩაბელმა ადგილიდან წამოიძახა: „სადა შეხვდებიან; საიქიო ამათ არ სწამთ და სააქაოს ის ვერ მოვაო“.

უნდა ითქვას, რომ ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს პოლიტიკური ენა თავსდებოდა კორექტულობის ფარგლებში.¹ მომხდარა, სხდომის თავმჯდომარეს მიუმართავს ოპოზიციონერი დეპუტატისათვის, რომელიც ტრიბუნასთან მდგომ უმრავლესობის წარმომადგენელ კოლეგას ან მთავრობის წევრს გამოსვლას რეპლიკებით აწყვეტინებდა: „ხელს ნუ უშლით ორატორს, თორემ იძულებული ვიქნები, დაგატოვებინოთ დარბაზი“. ამის მიუხედავად, დეპუტატის დარბაზიდან გაძევების ფაქტი დამფუძნებელი კრების სტენოგრაფიულ ანგარიშებში არ ფიქსირდება. იშვიათად, მაგრამ ყოფილა შემთხვევა, როდესაც ოპოზიციურმა ფრაქციებმა პლენარული სხდომა პროტესტის ნიშნად დატოვეს.²

როგორ წარმოედგინა თავისი მოწოდება და პოლიტიკური მიზანი ოპოზიციას საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში?

ჩვეულებრივ, ოპოზიციის დანიშნულებად მიჩნეულია პოლიტიკურ პროცესში აქტიური მონაწილეობა, პრობლემებზე სა-

1. ხელისუფლებისა და ოპოზიციის ურთიერთობის ამსახველი ფაქტობრივი მასალა, ეროვნული საბჭოსა და პარლამენტის სხდომათა ოქმები, დამფუძნებელი კრების სტენოგრაფიული ანგარიშები და სხვ. საინტერესო წყაროა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში პოლიტიკური ენის დისკურს-ანალიზისათვის.

2. 1921 წ. 25 იანვარს, დამფუძნებელი კრების სხდომიდან დემონსტრაციულად გავიდა ესერთა მთელი ფრაქცია. დემარში უმრავლესობის მოთხოვნამ გამოიწვია, რომ კრებაში არ გარჩეულიყო სოციალ-დემოკრატ ბენია ჩხიკვიშვილის მიერ ფედერალისტ მალვა ნუცუბიძისათვის ფიზიკური შეურაცხყოფის მიყენების საკითხი. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ. , 6 თებერვალი. იმავე დღეს, იმავე საკითხზე მიღებული გადაწყვეტილების გამო, სხდომა სოციალისტ-ფედერალისტთა ფრაქციამაც დატოვა და განაცხადა, რომ პროტესტის ნიშნად სამ სხდომას დამფუძნებელი კრებისას „თავს ანებებს“. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ. , 27 იანვარი.

ჯარო საუბარი, არსებული ხელისუფლების კონკურენცია, ისევე, როგორც თავისი პოლიტიკური ძალის ინტერესთა შესაბამისად ხელისუფლებაზე ზეგავლენა ან სულაც, დემოკრატიული გზით მისი ჩანაცვლება და სახელმწიფო მმართველობის საჭის დაუფლება.

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ოპოზიცია, როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე, თავის თავს ხელისუფლების რეალურ ალტერნატივად ფაქტობრივად არ განიხილავდა, რადგან საამისო სრულფასოვან რესურსს იგი მოკლებული იყო. 1918-1921 წწ. საქართველოში დაახლოებით იმგვარი სიტუაცია იყო, როგორიც მეორე იმპერიის საფრანგეთში მეცხრამეტე საუკუნის 60-იან წლებში და რომელიც შთამბეჭდავად აღწერა ნიკო ნიკოლაძემ. ქართველი სამოციანელის სიტყვებით: „რომ გაჰქრეს ამჟამად მთავრობა, ოპოზიციონერ მოღვაწეებს არ ეცოდინებათ, რა გააკეთონ: ისინი არა თუ ვერ მოახერხებენ მეტად აბნეული ფინანსური მდგომარეობის ლიკვიდაციას ან სხვებზე უფრო ნაკლებად გაძნელებული ისეთი ეკონომიკური პირობების თავიდან აცილებას, რომლებიც... უკმაყოფილო ხალხს შეეხებიან, არამედ მათ არ ეყოფოდათ ნიჭიერი და მგოდნე ხალხი სამოსამართლო და ადმინისტრაციული დაწესებულებების რეორგანიზაციისათვის“.¹

შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში პოლიტიკური ხელისუფლებისათვის ბრძოლა ოპოზიციას პრიორიტეტულად არც მიაჩნდა. საილუსტრაციოდ გამოდგება სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან დეპუტატ მალვა ნუცუბიძის გამოსვლა დამფუძნებელი კრებაში, როდესაც ის მიმართავდა ხელისუფლების წარმომადგენლებს: „ჩვენ ვიცით, რომ ძალიან ბრწყინვალეა ის ტახტი, რომელზედაც თქვენ ბრძანდებით, მაგრამ ის ჩვენ სრულიად არ გვხიბლავს და არ გვსურს მანდ ამოსვლა. ვიცით, რომ ეს ის ტახტია, რომელზედაც ნებით ისტორიისა, ქართველი ერის სუვერენობაც განიმტკიცების, დეე, თქვენ დარჩით ამ ტახტზე, ვინაიდან თქვენ სამშობლოს იცავთ და ქართველი ერის თავდაცვის საქმეს აკეთებთ. და ამ შეგნებით, ჩვენ მზად ვართ თუ საჭირო იქნება, ჩვენი უსიგოცნლო გვამებიც საფუძ-

1. <http://european.ge/ნიკო-ნიკოლაძე-მისი-რეკო/>

ვლად დაუდოთ ამ ტახტს, ოღონდ ქართველი ერის ბედნიერება ხანგრძლივად განმტკიცდეს”.¹

ოპოზიციური ფრაქციები არსებითად კმაყოფილდებოდნენ ადმინისტრაციის მხრიდან უკანონობისა და დარღვევათა გამოვლენა-მხილებით, სოციალურ, პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ სფეროებში მთავრობის მუშაობაში შემჩნეულ ხარვეზებზე კრიტიკული რეაგირებით, ასევე, კანონპროექტებში ცალკეული ცვლილებების შეთავაზებით და სხვ. დამფუძნებელ კრებაში არასოდეს დასმულა რიგგარეშე არჩევნების საკითხი. ფედერალისტი დეპუტატი სამსონ დადიანი მთავრობასა და უმრავლესობას ასე მიმართავდა: „ჩვენ გვინდა რომ თქვენ იყოთ ღირსეულად იმ სიმაღლეზე, რომელზედაც ისტორიამ და შემთხვევებმა დაგაყენათ”.²

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 473.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 29 დეკემბერი.

§ 1. დისკუსია თავდაცვისა და უსაფრთხოების საკითხებზე

ისეთ რთულ გეოპოლიტიკურ რეგიონში, როგორიც კავკასიაა, ახლად შექმნილი სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, საგარეო პოლიტიკურ ფაქტორებთან ერთად, დიდწილად ქვეყნის თავდასაცავად ერის შინაგან მზაობაზეც იყო დამოკიდებული. ამ საკითხზე ხელისუფლებისა და ოპოზიციური სპექტრის შეხედულებათა თანხვედრას, კომპრომისსა და კონსტრუქციულ თანამშრომლობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. მაგრამ ისე მოხდა, რომ მმართველ პარტიასთან დაპირისპირებული ერთი პოლიტიკური ძალის, კერძოდ, მემარჯვენე ოპოზიციის შეურიგებლობა ხელისუფლებასთან ყველაზე მძაფრად სწორედ დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისეთი სფეროში გამოვლინდა, როგორიც თავდაცვა და უსაფრთხოებაა.

მმართველი უმრავლესობა ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის საკითხი არა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ, არამედ რევოლუციამ გადაწყვიტა. ამიტომაც იყო, რომ დამოუკიდებელი საქართველოს ბედს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერები რევოლუციისა და მის მონაპოვრის დაცვასთან აიგივებდნენ. ნათქვამის საილუსტრაციოდ საქართველოს ეროვნულ საბჭოში ალექსანდრე ლომთათიძის ასეთი გამონათქვამიც გამოდგება: „იმ დღიდან, რა დღიდანაც რევოლუცია გათავდება საქართველოში, საქართველოს დამოუკიდებელი არსებობაც მოისპობა“.¹

ამგვარი შეხედულება მიუღებელი იყო მემარჯვენე ოპოზიციისათვის. მისი წარმომადგენლები საქართველოს ეროვნულ საბჭოში, პარლამენტსა თუ დამფუძნებელ კრებაში რევოლუციის გაგრძელებასა და გაღრმავებას კი არ უჭერდნენ მხარს, არამედ ქვეყნის სუვერენიტეტის შესანარჩუნებლად აუცილებლად მიჩნევდნენ სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების დროულ ფორმირებასა და განმტკიცებას. მათ უპირველეს ამოცანად ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის უზრუნველყოფა და ამ მიზნით დისციპლინირებული

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ. , 3 აგვისტო.

და მობილური სამხედრო ძალის – რეგულარული არმიის შექმნა ესახებოდათ.¹

საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ ქართული შეიარაღებული შენაერთების ჩამოსაყალიბებლად ზრუნვა ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე დაიწყო. ეს საქმე საბჭოს სამხედრო სექციას დაეკისრა,² რომელსაც სათავეში ნოე რამიშვილი ედგა. მაგრამ ნ. რამიშვილი იმავდროულად ამიერკავკასიის კომისარიატსა და სეიმში მოღვაწეობითაც იყო დაკავებული, როგორც შინაგან საქმეთა მინისტრი და ჯარის შესაქმნელად დრო ნაკლებად რჩებოდა. სამხედრო ხაზით მუშაობის ძირითადი სიმძიმე ეროვნულ-დემოკრატი დავით ვაჩნაძეს დააწვა, რომელიც სექციის ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური წევრი იყო.

სრულფასოვანი ეროვნული სამხედრო ძალის ფორმირებას საქართველოში წინ მრავალი დაბრკოლება ედოებოდა, მათ შორის ობიექტურიც და სუბიექტურიც. ქართული რეგულარული ჯარის შესაქმნელად პირველი ნაბიჯები ამიერკავკასიის კომისარიატის დროს არაოფიციალურ, შეიძლება ითქვას, ჯერ კიდევ ნახევრად ლეგალურ ვითარებაში გადაიდგა. ამასთან, ხანგრძლივი ომით დაქანცული, რუსეთის არმიის რიგებში ნამსახური ქართველი ჯარისკაცები ხალისით როდი თანხმდებოდნენ თუნდაც ქართულ პოლკებში გაერთიანებაზე. აღსანიშნავია ისიც, ისიც, რომ ჯარისკაცთა საკმაო ნაწილში ქარბობდა ბოლშევიკური განწყობილება, რაც საფუძველშივე ეწინააღმდეგებოდა დამოუკიდებელი ეროვნული სამხედრო ძალის ჩამოყალიბებას.

არმიის ნაციონალიზაციას წინააღმდეგობას უწევდნენ რუსეთის ჯარის უმცროსი ოფიცრებიც, რომლებიც შიშობდნენ, რომ არსებული სამხედრო შენაერთების დაშლას მათი უადგილოდ დარჩენა მოჰყვებოდა. ³ ქართველ ოფიცერთა ერთ ნაწილში მართლაც მოისუსტებდა პატრიოტული სული და შეინიშნებოდა პრორუ-

1. „ევადეთ ჯარი შეადგინოთ საჩქაროთ, დაუყოვნებლივ; უჯაროდ დავიღუპები; ამაზედ ძალა უნდა დაატანოთ; . . . წითელი რაზმები ან საჩქაროთ უნდა გარდაქმნილ იყოს რეგულიარულ ჯარად, ან სრულიად მოსპობილი“, – ურჩევდა გიორგი მაჩაბელი ეროვნულ-დემოკრატებს 1918 წ. შემოდგომაზე. იხ. გაზ. „კლდე“, 1918 წ. , 20 ოქტომბერი.

2. ეროვნული პოლკების შედგენაში ჩართული იყო ასევე, „მხედართა კავშირი“.

3. ჟორდანია ნ. , ჩემი წარსული, თბ. , 1990, გვ. 81, 83.

სული განწყობა, მაგრამ მრავლად იყვნენ ქართული გენერალიტიტისა და ოფიცერთა წარმომადგენლები, რომლებიც დაბრუნდნენ საქართველოში და იმთავითვე ჩადგნენ სამშობლოს სამსახურში. ისინი მზად იყვნენ, თავიანთი ცოდნა და გამოცდილება ქართული არმიის ჩამოყალიბებისათვის მოეხმარათ, მაგრამ სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლება მათ მიმართაც გარკვეულ უნდობლობას იჩენდა.

ოფიცერი ალექსანდრე (სამა) სულხანიშვილი თავის მოგონებებში აღნიშნავს: „მთავრობა არ ენდობოდა ჩვენს სახელოვან მხედრობას და მხოლოდ მცირე ნაწილი ძველი მხედრობისა ისევ მსახურობდა ჯარში, თუმცა დიდი ნდობის თვალთ არ უყურებდა მთავრობა მათაც“.¹

საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის აღდგენის შემდგომ ეროვნული არმიის შექმნა მიმდინარეობდა ნაჩქარევად, ფინანსური დეფიციტის, გამუდმებული საგარეო გართულებებისა და სამხედრო შეტაკებების ვითარებაში (ომი სომხეთთან, თავდაცვა ღენიკინის შემოტევისაგან, საბჭოთა რუსეთის აგრესიიდან), რაც, ცხადია, გამორიცხავდა მის დროულ და რიგიანად მოწყობას.

სუბიექტური ხასიათის ხელისშემშლელი ფაქტორებიდან უმთავრესი იყო მმართველი პოლიტიკური ძალის – სოციალ-დემოკრატების ნეგატიური დამოკიდებულება რეგულარული ჯარისადმი. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლება, ცხადია, ცდილობდა, შეექმნა ბრძოლისუნარიანი და მტკიცე არმია, მაგრამ იგრძნობოდა, რომ მთავრობა პარტიული ნიშნით დაკომპლექტებული სახალხო გვარდიისადმი მეტ სიმპათიას ამჟღავნებდა, ვიდრე მუდმივი ჯარისადმი. ნოე ჟორდანიასა და სპექტორისაგან აცხადებდა, რომ სახალხო გვარდია „შეგნებულ მუშებთან“ ერთად სახელმწიფოს აღმშენებელი ძალა იყო.² გაზეთი „ერთობის“ თანახმად კი, „ჩვენი პროგრამა წინააღმდეგია მუდმივი ჯარისა. მუდმივი ჯარი საფრთხეს წარმოადგენს როგორც საგარეო მშვიდობიანობისათვის, ისე შინაური დემოკრატიისათვის“.³

ქართული სოციალ-დემოკრატიის მესვეურთათვის „ჯარის

1. სულხანიშვილი ა. , ჩემი პასუხი ჟორდანიას შემკვიდრეებს, სან-ფრანცისკო, 1987, გვ. 24.

2. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. , 30 აგვისტო.

3. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. , 1 თებერვალი.

იდეალი იყო შვეიცარიული სახალხო მილიციის სისტემის მსგავსი შეიარაღებული ძალები”.¹ ნოე ჟორდანიას მიაჩნდა: ჯარი არ უნდა იყოს მუდმივი: „დემოკრატია ვერ შეურიგდება მუდმივ ჯარს. ჩვენ უნდა შევქმნათ სახალხო მილიცია”.² ამიტომაც იყო, რომ სოციალ-დემოკრატები უპირატესობას თავიანთ პარტიულ გვარდიას ანიჭებდნენ და მის არსებობას გამართლებას უძებნიდნენ. მაგალითად, ნოე ჟორდანია აცხადებდა: „გვარდია შეიქმნა რევოლუციონურ ტალღებში საუკეთესო მოწინავე ელემენტებისგან და ეს ინსტიტუტი ჩვენ დავაკანონეთ. ბევრი იყო მისი მოწინააღმდეგე, მარა მისმა საქმეებმა ეხლა თვით ურწმუნონიც კი დაარწმუნა მის აუცილებლობისა და დიად სახელმწიფო სარგებლიანობაში. გაცილებით მეტი ყურადღება იყო მიქცეული მუდმივ ჯარისაკენ, მარა აქ ჩვენმა ცდამ ვერ გამოიღო საჭირო ნაყოფი. ამის მთავარი მიზეზია, რასაკვირველია ოთხი წლის ომი. ყაზარმა ხალხს შესძულდა და ვეჭვობ, რომ არამც თუ ჩვენში, ევროპაშიაც შესაძლებელი გახდეს ეს საკმაო მუდმივი ჯარის ყოლა და მისი დიდხანს დამაგრება”.³

აკაკი ჩხენკელის სიტყვებით: „ჩვენი გვარდია დარაჯად უდგას ჩვენს შინაურ წყობილებას, ჩვენს დამოუკიდებლობას; მას უხდება ანგარიში გაუწიოს ყოველგვარ გარემოებას. . . . ჩვენ ვიცით როლი სახალხო გვარდიისა ჩვენი ქვეყნის დაცვაში, თავისუფლების განმტკიცებაში, რევოლუციურ მონაპოვართა შენახვაში. . . . დიდი ხანი არ არის, სახალხო გვარდიამ თითქმის მარტო თავის ბეჭებზე გადაიტანა ის დიდი საშიშროება, რომელიც მოგველოდა აღმოსავლეთით”.⁴

შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილიც იმეორებდა, რომ: „გვარდია არის ძალა, რომელიც გვიცავს არა მარტო გარეშე

1. სილაქაძე დ., საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება და დისკუსია სახალხო გვარდიის შექმნის თაობაზე 1918 წ. ზაფხულში, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოება. აფხაზეთის ორგანიზაცია, საისტორიო ძიებანი, XII, 2013-2015, გვ. 206.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 17 თებერვალი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 30.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 329.

მტრებისგან, არამედ არამედ იცავს რევოლუციის მონაპოვარს, შინაურ მტრებისაგანაც, შინაურ ფრონტზე“.¹

სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ამიერკავკასიის მერვე ყრილობაზე გამოსვლისას გვარდიის სარდალი ვალდო ჯუღელი აცხადებდა: გვარდია არის „შეიარაღებული რევოლუციონური დემოკრატია. . . შეიძლება გვარდიას ნაკლი ჰქონდეს, მაგრამ მას „ერთი უდიდესი ღირსება აქვს: ესაა მისი გარდაუვალი სიყვარული ჩვენი დამოუკიდებლობისა. დემოკრატიული წესწყობილებისადმი, სურვილი მისთვის თავის შეწირვისა. . . მასში იყო და არის დაუშრეტელი მორალური ძალა“.²

სახალხო გვარდიის თავგამოდებით იცავდა რაჟდენ არსენიძეც. მისი მტკიცებით, „საზოგადოდ გვარდია არის, უპირველესად ყოვლისა, პოლიტიკური ორგანიზაცია, . . . გვარდია არის შეიარაღებული რევოლუცია, რომლის არსებობა გარეშე პოლიტიკისა წარმოუდგენელია. . . . გვარდია . . . არის დამცველი რევოლუციისა, არის დამცველი ჩვენ დამფუძნებელ კრებისა. რომელიც აგრეთვე შვილია ამ რევოლუციისა. დამფუძნებელი კრება – ეს არის ხორც მესხმული რევოლუცია. . . .

როდესაც გათავდება რევოლუცია, დადგება ნორმალური მდგომარეობა, ნორმალური პირობები, როდესაც სახსებით განვახორციელებთ რევოლუციის მონაპოვარათ, თავის თავად ცხადია, მაშინ გვარდია საჭირო აღარ იქნება. გათავდება რევოლუცია, დადგება ნორმალური ცხოვრება, და გვეყოლება ჯარი უპარტიო, ნორმალური პირობების მიხედვით, მილიცია ან სხვა რამ. და არა გვარდია. გვარდია იმავე დღესვე დაუბრუნდება თავის ჩვეულებრივ მუშაობას“.³

სახალხო გვარდიის მნიშვნელოვან როლს ქვეყნის დამოუკიდებლობის, თავისუფლებისა და სტაბილურობის დაცვაში არცთუ იშვიათად ოპოზიციის წარმომადგენლებიც აღიარებდნენ. სანიმუშოდ ეროვნულ-დემოკრატების ნიკო ნიკოლაძისა და იოსებ მაჭავარიანის, ეროვნული პარტიის თავმჯდომარე გრიგოლ ვეშა-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 357.

2. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., 26 ნოემბერი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 137; 142.

პელის, სოციალისტ-ფედერალისტ შალვა ნუცუბიძის ფრაზებიც გამოდგება: ნიკო ნიკოლაძე: „გვარდია არის ჩვენი ძალების თვალსაჩინო ნაწილთაგანი და ამიტომაც გვიყვარს ეს სახალხო გვარდია; ჩვენი პარტია, ჩვენი იმ წრეების წარმომადგენელნი, რომლის სახელით მოგახსენებთ, ამპარტავნობს ჩვენი გვარდიით, და დარწმუნებულია, რომ ის, როგორც ჩვენი რეგულიარული არმია, ყოველთვის დემოკრატიული დარჩება და არ გაერევა ჩვენ პოლიტიკურ უთანხმოებებში. მას უფრო ღიადი, ძლიერი და სუფთა როლი აქვს: საერთო მამულის და წესის დაცვა“.

იოსებ მაჭავარიანი: „გვარდიას . . . როგორც ყოველივე ჯარის ნაწილს, აქვს თავისი ღიადი საქმე. ის იცავს სამშობლოს საზღვრებს და ეხმარება მთავრობას სახელმწიფო წესრიგის დაცვაში, როდესაც ამას მთავრობა მოსთხოვს. გვარდია უკვე შემოსილია ხალხის თვალში ჩვენი დამოუკიდებლობის დარაჯის მარავანდელით“.

გრიგოლ ვეშაპელი: „ჩვენ ვიცით, რომ მთელი სიმძიმე სამშობლოს დაცვის, წესწყობილების განმტკიცებისა, იცისრა სახალხო გვარდიამ. ავით თუ კარგად ის ამ საქმეს ემსახურება“.

შალვა ნუცუბიძე: „გვარდიამ, რომელმაც არა ერთხელ დაამტკიცა სამშობლოს სიყვარული სამშობლო ქვეყნის საზღვრების დაცვაში, ჩვენ ვაფასებთ გვარდიას, ჩვენ ვიცით, რომ საქართველოს მეორე დღე არ გაუთენდება, თუ გვარდია არ იქნება. ეს სრულიადაც არ არის საეჭვო“.¹

საზოგადოდ, მიღებული იყო, რომ რეგულარულ ქართულ ჯარს „ახალგაზრდას“ უწოდებდნენ, ხოლო სახალხო გვარდიას მის „უფროს ძმად“ მოიხსენიებდნენ.²

ხელისუფალთა მიერ რეგულარული ჯართან მიმართებით სახალხო გვარდიის უპირატესობაზე მინიშნება არაერთხელ გამხდარა მემარჯვენე ოპოზიციის მძაფრი კრიტიკის საგანი. მაგალითად, 1919 წლის 22 მარტს, როდესაც დამფუძნებელი კრება ახლად არჩეული ერთპარტიული მთავრობის მიერ წარმოდგენილი დეკლარაციის შესახებ მსჯელობდა, სპირიდონ კელიამ განაცხადა: „ახალგაზრდა სახელმწიფოს გამაგრებისთვის იმ პირობებში, რა

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 413; 208; 478; 222-223.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 304.

პირობებშიაც ჩვენ აღმოვჩნდით, აუცილებლათ იყო წესიერი ჯარის შექმნა. ჩვენ მთავრობის პოლიტიკა კი ამ საქმეს იმ თავითვე მტრულად შეხვდა, ვინაიდან იგი წლობით აღიზარდა ამ რეგულაციური ჯარის სიძულვილში“. სპირიდონ კელიამ რეგულარული არმიის ჩამოყალიბებაში არსებული ხარვეზები სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლების ინტერნაციონალურ პოლიტიკას, საერთაშორისო განიარაღებისაკენ მის სწრაფვას დაუკავშირა და ხაზი გაუსვა, რომ „ჯარის შექმნის მაგიერ მთავრობა ინტერნაციონალური სოლიდარობის ფრაზებს რაზმავდა“. ¹

ცნობილია რომ, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში არმიის პარალელურად, არსებობას განაგრძობდა ჯერ კიდევ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის გამარჯვებისთანავე სოციალ-დემოკრატიის მიერ ჩამოყალიბებული წითელი გვარდია, რომელსაც დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ახლო ხანებში სახალხო გვარდია უწოდეს. ამ უკანასკნელს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტი უწევდა. გვარდია შემდეგშიც, თავისი მთავარი შტაბის მეშვეობით, მთავრობის თავმჯდომარეს ექვემდებარებოდა და არა სამხედრო სამინისტროს (მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანია იყო სახალხო გვარდიის შტაბის საპატიო თავმჯდომარე).

სახალხო გვარდიაც რესპუბლიკის შეიარაღებულ ძალთა სისტემის ნაწილი იყო და მის ერთ-ერთ სტრუქტურას წარმოადგენდა, თუმცა, ბევრი თანამედროვის დახასიათებით, იგი უპირველესად პარტიულ სამხედრო ფორმირებას წარმოადგენდა, რომლის მოვლა-პატრონობაზე მთავრობა უფრო მეტად ზრუნავდა, ვიდრე რეგულარული არმიის შენახვასა და მატერიალურ უზრუნველყოფაზე. გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის სიტყვით, „გვარდია იყო პირმშო შვილი, ჯარი კი – გერი“. ²

ეროვნულ-დემოკრატიები წუხდნენ, რომ ქართული არმიის შექმნა მეტისმეტად ჭიანურდებოდა და თანაც ხარვეზებით წარმოებდა. ეროვნული საბჭოს წინაშე გამოსვლისას, 1918 წლის 26 მარტს კოტე აფხაზი არ მალავდა სინამდვილეს, როცა აცხადებდა:

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 88; ჯანელიძე ო., სპირიდონ კელია. პოლიტიკური პორტრეტი, თბ., 2003, გვ. 126-127.

2. მაზნიაშვილი გ., მოგონებანი, ბათუმი, 1990, გვ. 8.

„ჩვენ აქამდის არამც თუ ერთი კორპუსი ვერ შევადგინეთ, ერთი მთლიანი პოლკი არა გვყავს. არიან მხოლოდ ოფიცრები, – ჯარი კი არ არის. საარტილერიო ბრიგადებში თითო ზვოდია. . . ჯარში დარიგებული თოფებიდან 10% მოშლილია და ტექნიკოსები არ არიან, რომ შეაკეთონ“.¹

მემარჯვენე ოპოზიცია ძალისხმევას არ აკლებდა და სიტყვითა თუ საქმით მონაწილეობას იღებდა ქართული არმიის მშენებლობაში. ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ დაარწმუნა ეროვნული საბჭოს წევრები, მიეღოთ დადგენილება, რომ „ჯარი არის არაპარტიული და მასში არ უნდა იყოს პარტიული ორგანიზაციები“, ხოლო მოგვიანებით, როდესაც წამოიჭრა მობილიზაციის აუცილებლობა, მაგრამ დაისვა შედავათების საკითხიც, ეროვნულ-დემოკრატიებმა სახელმწიფოებრივი ინტერესის გათვალისწინებით, მხარი დაუჭირეს წინადადებას, რომ გამონაკლისი არავისზე გაევრცელებინათ და სამშობლოს განსაცდელის ჟამს ჯარში გაეწვიათ უნივერსიტეტის პროფესორიც და თვით დედისერთა შვილებიც.²

მემარჯვენე ოპოზიციამ ენერგიულად დაუჭირა მხარი მმართველი პარტიის ინიციატივით მომზადებულ დეკრეტსაც „ჯარის ნაწილიდან გაქცევის და ნებადაურთველად წასვლისათვის დასჯის შესახებ“, რომელიც ომიანობის ან სამხედრო მოქმედების დროს დეზერტირობისათვის უმადლესი სასჯელის – დახვრეტის გამოყენებასაც ითვალისწინებდა.³

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მესამე კონფერენციამ 1919 წლის ივლისში საგანგებოდ განიხილა საქართველოს მხედრობაში შექმნილი საკითხი და ამგვარი რეზოლუცია გამოიტანა: „ვინაიდან ერთი დანიშნულების ორი ძალა: გვარდია და რეგულარირი ჯარი ერთმანეთს დაშორებულია სარდლობით და ორგანიზაციით და თვალსაჩინო უთანასწორო პირობებშია ჩაყენებული როგორც ნივთიერად, ისე მორალურად და ოფიციალურ მიწოდებისა

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. 5, ფურც. 63.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. 3, ფურც. 33-35.

3. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921, თბ., 1990, გვ. 281.

და პატივისცემის მხრივ და ვინაიდან ყოველივე ეს ამ ორ ძალას შორის მძულვარებას ამყარებს და მით ასუსტებს საქართველოს მხედრობის ძლიერებას და სამხედრო მორალის ერთპირიანობას, ამიტომაც კონფერენცია გამოსთქვამს სურვილს, რომ დამფუძნებელმა კრებამ და მთავრობამ შეჰქმნან ბუნებრივი პირობები ამ ორი ძალის გაერთიანებისა და ერთსარდლობის ქვეშ მოქცევისათვის”.¹

იგივე მოთხოვნა გრიგოლ ვეშაპელმაც რამდენჯერმე დააყენა დამფუძნებელი კრების წინაშე. მემარჯვენე ოპოზიციონერმა დეპუტატმა პირველად 1919 წლის 31 დეკემბერს განაცხადა: „ჩვენში ორი სამხედრო ძალა არსებობს. ორივეს ცალკე მეურნეობა აქვს და სავსებით სეპარატიულად მოქმედებენ. ერთია ჯარი და მეორე გვარდია. ამავე დროს ორივეს ერთი და იგივე საქმე აქვს გასაკეთებელი. როდესაც ეს საკითხი კომისიაში ირჩეოდა, მაშინ ბრძანებით, ეს ღრობებითი მოვლენაა და შემდეგში გასწორდებაო, მაგრამ ეს დღესაც ასეა”.² მეორედ კი მომდევნო წლის 15 ივნისს მიუთითა, რომ ჯარისა და გვარდიის – „ამ ორი ძალის ყოლა პარალელურად შეუძლებელია. უნდა იყოს ცენტრალიზაცია ამ სამხედრო ძალების საქმისა“ და ისინი უნდა დაექვემდებარონ ერთიან სამხედრო უწყებას.³

გარკვეული მუშაობა ამ მიმართებით მართლაც წარმოებდა. სწორედ ეს გარემოება აძლევდა საფუძველს ნოე რამიშვილს სამხედრო მინისტრის პოსტზე თავის ბოლო ბრძანებაში, რომელიც დათარიღებულია 1919 წლის 31 დეკემბრით, აღენიშნა: „რეგულარული ჯარი სავსებით შეუსისხლხორცდა რევოლუციის მონაპოვართა ნამდვილ დარაჯს – სახალხო გვარდიას.“⁴

იგივე აზრია გატარებული მთავრობის თავმჯდომარის გამოსვლაშიც დამფუძნებელი კრების წინაშე 1919 წლის ბოლოს. ნოე ჟორდანიას სიტყვებით: „მოხდა ჩვენი გვარდიისა და ჯარის უფრო მჭიდრო დაკავშირება და ხელიხელგაყრილნი მათი ერთად სია-

1. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ. , 13 ივლისი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი. თბ. , 2019, გვ. 428.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 488.

4. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 11 იანვარი.

რული”.¹ მიუხედავად ამ ხმამაღალი განცხადებებისა, გვარდია და ჯარი, სამწუხაროდ, მაინც დარჩნენ სხვადასხვა უწყებას დაქვემდებარებულ და უფლებრივად განსხვავებულ შეიარაღებულ შენაერთებად. ამის ერთ-ერთ არგუმენტად თუნდაც ის ფაქტი გამოდგება, რომ 1920 წლის შემოდგომაზე დაიხურა არმიის ჟურნალი „მხედარი“ და მის ნაცვლად დაიწყო ჟურნალ „სახალხო გვარდიელის“ გამოცემა. ასევე, საგულისხმოა ისიც, რომ 1920 წლის თებერვალში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიმართვის საფუძველზე, დამფუძნებელმა კრებამ გამოსცა დეკრეტი, რომლის თანახმად, სახალხო გვარდიის შესანახად ყოველთვიურად, ნაცვლად 4 მილიონი მანეთისა, სამხედრო მინისტრის განკარგულებაში გამოიყო 15 მილიონი მანეთი.²

აქვე აუცილებელია ისიც ითქვას, რომ ნელ-ნელა იძლეოდა სტერეოტიპად ქცეული გვარდიის რეგულარულ ჯარზე წინ დაყენების ტრადიცია, რომელიც სოციალ-დემოკრატიებმა დაამკვიდრეს. ცნობილია: როდესაც ჯერი მიდგებოდა საქართველოს შეიარაღებული ძალების დამსახურების აღნიშვნაზე, სოციალ-დემოკრატიული პრესა და მმართველი უმრავლესობის წარმომადგენლები მას ასეთი კონტექსტით წარმოაჩენდნენ: „ჩვენი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებაში უპირველესი როლი ითამაშა ჩვენმა გვარდიამ და ნორჩმა დემოკრატიულმა ჯარმა“.³ ან კიდევ: რეალური ძალა, რომელიც იცავდა ჩვენს დამოუკიდებლობას, იყო შეიარაღებული დემოკრატია – „სახალხო გვარდიისა და ახალგაზრდა დემოკრატიული ჯარის სახით“.⁴

განსხვავებული იყო ეროვნულ-დემოკრატიების მიდგომა. სა-

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 2 იანვარი.

2. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 3, 17 თებერვალი. თუ არმიამი ჯარისკაცს თვეში 150-250 მანეთი ეძლეოდა, რიგითი გვარდიელის ხელფასი რეგულარული არმიის ოფიცრის ხელფასის ტოლი იყო (3-6 ათასი მანეთი თვეში). იხ. ბახტაძე მ. , 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის საბრძოლო მოქმედებების ისტორიიდან, თბ. , 2013, გვ. 14. საგულისხმოა, რომ 1920 წლის აპრილისათვის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის რეგულარულ ჯარში 906, ხოლო სახალხო გვარდიაში 312 ოფიცერი ირიცხებოდა. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 178.

3. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 15 იანვარი.

4. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 1 იანვარი.

ნიმუშოდ, გიორგი გვაზავა საქართველოს დამოუკიდებლობის დე ფაქტო აღიარების გამო გამართულ დამფუძნებელი კრების სა-
ზუიშო სხდომაზე გამოსვლისას აღნიშნავდა: „ჩვენ გვყავს ჩვენი
სახელოვანი ჯარი და სახელოვანი გვარდია, ბურჯი ჩვენი დამოუ-
კიდებლობისა და შინაური წესიერებისა“. ¹ 1921 წლის იანვარშიც,
არასოციალისტურ პარტიათა გამაერთიანებელი კონფერენცია
(კონფერენციაზე ჩამოყალიბდა საქართველოს დემოკრატიული
პარტია), მიესალმებოდა რა მთავრობის თავმჯდომარესა და მთა-
ვარსარდალს, დეპუტატი წერდა: „კონფერენცია გულმხურვალე სა-
ლამს უძღვნის საქართველოს ჯარსა და გვარდიას; კონფერენცია
გამოსთქვამს რწმენას, რომ საქართველოს გაერთიანებული შეიარა-
ღებული ძალა თქვენი ხელმძღვანელობით კვლავ მედგრად და-
იცავს სამშობლოს დამოუკიდებლობას“. ²

ქართულ შეიარაღებულ ძალთა წყვილში ფედერალისტური
პრესაც ჯერ არმიას აყენებდა და შემდეგ გვარდიას. გაზეთ „სა-
ხალხო საქმის“ თანახმად: „არა ერთხელ მოვევლინა მამაცი ჯარი
და გვარდია მხსნელად და მცველად დედა-სამშობლოს“. ³ ან კი-
დეც: „სალამს ვუძღვნიტ ჩვენს მებრძოლებს, ჩვენს იმედს, საქა-
რთველოს სიმტკიცეს და ძლიერების საფუძველს – ჯარს და გვა-
რდიას“. ⁴

რეგულარული ჯარი გვარდიაზე წინ მოიხსენიებოდა საქა-
რთველოს დამფუძნებელი კრების ცალკეულ მიმართვებსა თუ მი-
ლოცვებში. მაგალითად, 1919 წლის აგვისტოს დამდეგს უმაღლესი
საკანონმდებლო ორგანო ასე მიესალმებოდა ქვეყნის შეიარაღე-
ბულ ძალებს: „გთხოვთ გადასცეთ ჯარსა და სახალხო გვარდიას
დამფუძნებელი კრების გულმხურვალე სალამი. დამფუძნებელი
კრება დარწმუნებულია, რომ სამშობლოს ღირსებისა და მთლი-
ანობის დამცველი დემოკრატიული ჯარი და სახალხო გვარდია
კვლავინდებურის თავდადებით განაგრძობს თავის წმინდა მოვა-
ლეობის შესრულებას“. ⁵

იმავე ხანებში, 1921 წლის 1 იანვარს, საქართველოს მთა-

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 17 იანვარი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 29 იანვარი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 3 დეკემბერი.

4. გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 1918 წ. 20 დეკემბერი.

5. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 4 აგვისტო.

ვრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიამ შეიარაღებულ ძალებს ახალი წლის დადგომა შემდეგი სიტყვებით მიულოცა: „საქართველოს დემოკრატია, მთელი ჩვენი ერი თქვენ შემოგყურებთ, თქვენზე ამყარებს თავის იმედს და თქვენ ამ იმედს სავსებით გაამართლებთ – სამშობლოს კერას ძველებურად, ქართველურად დაიცავთ და მით თავის მოვალეობას ბოლომდის შეასრულებთ. გაუმარჯოს საქართველოს ლაშქარს, გაუმარჯოს ჩვენ ჯარს და გვარდიას“.¹

ასეთივე სწორი, სახელმწიფოებრივი მიდგომა იყო გამოკვეთილი დამფუძნებელ კრებაში წარმოდგენილ აკაკი ჩხენკელის სიტყვებშიც: „ჩვენი სახელოვანი ჯარი და სახალხო გვარდია თავის მოვალეობას შეასრულებს“² და საგარეო საქმეთა მინისტრის ევგენი გეგაჭორის გამოსვლაშიც: „ჩვენი სახელოვანი ჯარი და გვარდია იმედია, როგორც ყოველთვის, პირნათლად შეასრულებს თავის ვალს და საქართველოსთვის უკვე ფორმალურად აღიარებულ უფლებას რეალურ ფაქტად აქცევს“.³

მემარჯვენე ოპოზიცია მიუთითებდა, რომ სამხედრო ძალა უპირველესად გამსჭვალული უნდა ყოფილიყო არა პარტიული განწყობილებით, არამედ – ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი სულისკვეთებით. ამის მისაღწევად ეროვნულ-დემოკრატიებს სხვა დონის ძიებების პარალელურად, აუცილებლად ესახებოდათ ჯარის ნაწილებისათვის ეროვნული უნიფორმის შემოღება. გრიგოლ ვეშაპელი შენიშნავდა: „შეუძლებელია ჯარმა შეხედოს თავის თავს, როგორც სახელმწიფოებრივ-ეროვნულ ძალას, დამოუკიდებელს ყოველმხრივ სხვა სამხედრო ძალასთან, სანამ ჩვენს ჯარებს არ ექნებათ დამოუკიდებელი ქართული ეროვნული ფორმა... ფორმის ერთიანობას დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენს ჯარში... ფორმა უნდა იყოს ისეთი, რომ, ერთის მხრივ, შეეფერებოდეს ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივ პირობებს, ჩვეულებებს, ტრადიციებს და ამავე დროს იყოს დამოუკიდებელი იმ მხრივ, რომ განირჩეოდეს ჩვენი ჯარი სხვა ჯარისაგან, განსაკუთრებით რუსეთის სამხედრო ნაწილისაგან“.⁴

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., 1 იანვარი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი. თბ., 2019, გვ. 273.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 273; 562.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV,

რეგულარული ჯარისა და გვარდიის თანაარსებობისა თუ ერთ სისტემაში გაერთიანების საკითხებზე დაპირისპირება სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასა და მემარჯვენე ოპოზიციას შორის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაცემის შემდეგაც, ემიგრაციაშიც გრძელდებოდა. ¹ ამ დავაში რომ სიმართლე მემარჯვენეთა მხარეზე იყო, მოგვიანებით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე და სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძეც აღნიშნავდა. წიგნში „ფიქრები საქართველოზე“ იგი წერდა: „სახელმწიფოს თავდაცვის საქმის ინტერესებს უფრო შეეფერებოდა, რომ ორი სამხედრო სისტემა აღარ დარჩენილიყო პარალელურათ“ და „საქართველოს ჯარი და საქართველოს გვარდია ერთ მხედრობათ გადაქცეული იქნებოდა უფრო ძლიერი, ვიდრე მათი მეხანიკური ჯამი“. ²

ახლა ვნახოთ მემარცხენე ოპოზიციის დამოკიდებულება რეგულარული ჯარისა და გვარდიისადმი.

ქართული მუდმივი არმიის შექმნას ერთხანს უნდობლად ეკიდებოდნენ ფედერალისტებიც. ³ ფედერალისტურმა ფრაქციამ აქტიურად დაუჭირა მხარი კანონპროექტს სახალხო გვარდიის შესახებ, რომელიც საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ 1918 წლის ივნისში განიხილა და 2 ივლისს დაამტკიცა.

კანონ-პროექტი გვარდიის შესახებ სავსებით მისაღები აღმოჩნდა სოციალისტ-რევოლუციური პარტიისათვისაც. ესერთა აზრით, „სახალხო წითელი გვარდია არის ჩვენი იდეალი. მთელი მშრომელი ხალხი უნდა შეადგენდეს ერთ რევოლუციონურ გვარდიას. . . გვარდია არის შეიარაღებული მშრომელი ხალხი მინიატურაში, ჩვენი მისწრაფება, მოთხოვნილება კი არის შეიარაღება მთელი მშრომელი ხალხის, მუდმივი ჯარის ნაცვლად, რომლის არსებობა შეუთავსებელია ჭეშმარიტად თავისუფალ ხალხოსნურ რეჟიმთან. . . სახალხო რევოლუციონური გვარდია ჩვენი პრინციპია“. ⁴

1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი. თბ. , 2019, გვ. 180.

1. ჯანელიძე ო. , ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ. , 2002, გვ. 419.

2. ლორთქიფანიძე გ. , ფიქრები საქართველოზე, თბ. , 1995, გვ. 187.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. 9, ფურც. 32.

4. გაზ. „მრომა“, 1921 წ. , 16 იანვარი.

„სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქცია მოითხოვს შეიარაღებული ძალების არსებული სისტემის ძირითად რეორგანიზაციას და საქართველოს მუდმივ ნეიტრალიტეტთან ერთად დაიცავს სახალხო მილიციის სისტემის დაუყონებლივ ცხოვრებაში განვითარებას, ვინაიდან მხოლოდ თავისუფალი ერი, თავისუფლად გაწვრთნილი და შეიარაღებული დაიცავს ღირსეულად თავის დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას“, – აღნიშნულია სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქციის დეკლარაციაში, რომელიც ლეო შენგელაიამ 1919 წლის 21 მარტს საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში წარადგინა.¹

ესერების თვალთახედვით, საქართველოს „ნივთიერი მდგომარეობა“ ვერ უზრუნველყოფდა მუდმივი რეგულარული ჯარის შენახვას და ამასთან, ეს არც იყო აუცილებელი ქვეყანაში დემოკრატიული წყობილების განმტკიცებისათვის.² ცოტა მოგვიანებით სოციალისტ-რევოლუციონერებმა საჭიროდ მიიჩნიეს „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისადმი თავგანწირვით გამსჭვალული“, „ტექნიკის უკანასკნელ სიტყვის თანახმად ორგანიზაციულად მოწყობილი“, ძლიერი ჯარის შექმნა. იმავედროულად, მთავრობას ურჩიეს, მიზნად დაესახა „სახალხო მილიციის სისტემაზე აგებული შეიარაღებული ძალების ჩამოყალიბება“.³

მოგვიანებით, 1921 წლისათვის შემუშავებულ თავის კონსტიტუციის პროექტში ესერთა პარტიამ ჩაწერა: „მუდმივი ჯარი გაუქმებულია. რესპუბლიკის შეიარაღებულ ძალას შეადგენს სახალხო მილიცია“ (მუხლი 74, 75).

ფედერალისტები, როგორც ითქვა, სამხედრო ძალის საფუძვლად სახალხო მილიციას მიიჩნევდნენ.⁴ ეს ხაზგასმულია და მკაფიოდ ჩანს საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში წარდგენილ ამ პოლიტიკური ორგანიზაციის საპარლამენტო ფრაქციის დეკლარაციაში, რომელშიც ნათქვამია: „თავდაცვა დღესაც საზრუნავ საგნად გვაქვს და უნდა გვქონდეს: ამისთვის საჭიროა სამხედრო საქმის

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 96.

2. გაზ. „მრომა“, 1919 წ., 12 თებერვალი.

3. გაზ. „მრომა“, 1918 წ., 10 აგვისტო.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 23 მარტი.

რეორგანიზაცია და თანდათანობით გადასვლა სახალხო მილიციის სისტემაზე”.¹

ამგვარი აზრის მიუხედავად, სოციალისტ-ფედერალისტები მუდმივი ეროვნული ჯარისადმიც მხარდაჭერას გამოხატავდნენ. სანიმუშოდ გამოდგება გაზეთ „სახალხო საქმეში“ გამოქვეყნებული მეთაური წერილი „ჯარის რეორგანიზაცია“. რედაქცია მხარს უჭერდა საქართველოში განხორციელებულ რეგულარული არმიის რეორგანიზაციას და მიიჩნევდა, რომ ქვეყნისათვის „გაცილებით უკეთესი იყო პატარა, მაგრამ ყოველის მხრით მალალ ღონეზე მდგარი ჯარი“, რადგან „ყველასათვის ცხადი ხდება, რომ მხოლოდ რეალურ ძალას შეუძლიან უზრუნველყოს ჩვენი დამოუკიდებლობა და ხელშეუხებლობა ჩვენი ტერიტორიისა“.²

ცოტა მოგვიანებით, სამსონ ფირცხალავამ საგაზეთო პუბლიკაციაში „ჩვენ და ჩვენი ჯარი“ კვლავ გაიხსენა საქართველოს წარსული, როცა ერი და ჯარი „იგივეობდა“ და ისტორიული გამოცდილების თანამედროვე რეალობაში აქტუალიზება სცადა. „სიტყვა ჯარი დღესაც ბევრგან ერს, ხალხს გამოხატავს, – წერდა იგი. ჯარი ყოველთვის ერი იყო და ერი – ჯარი. სამშობლოს იცავდა მთელი ერი, მთელი ერი იყო გამოსული ბრძოლის ველზე, მთელი ხალხი ჯარობდა“. ახლა, როდესაც სახელმწიფოებრიობა აღდგენილ საქართველოს გარს კვლავ მტრები ახვევია, „კიდე უფრო საჭიროა, რომ ჩვენი ჯარი მთელი ერი იყოს. ორივე წარმოდგენდეს ერთს განუკვეთელს მთლიან სხეულს. სამშობლოს თავისუფლებისათვის, მისი დამოუკიდებლობის დასაცავად უნდა იბრძოდეს მთელი ქართველი ხალხი... როგორც ყოველი საქმე, ისე ბრძოლის წარმოებაც ჩვენში უნდა იყოს არსებითად დემოკრატიული, მასიური, ხალხური“.³

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 85.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 16 აგვისტო.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 26 დეკემბერი.

§ 2. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და ოპოზიციური პარტიები

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორიისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ „დამფუძნებელ კრებაში პოლიტიკურ პარტიებს შორის დავისა და დაპირისპირების საგანს უმთავრესად მთავრობის საშინაო პოლიტიკის საკითხები წარმოადგენდა, სამაგიეროდ, საგარეო პოლიტიკისა და საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის საკვანძო პრობლემების განხილვის დროს მათ შორის სრული თანხმობა სუფევდა“.¹

სავსებით სწორი დებულებაა, თუმცა გარკვეული გამონაკლისი აქაც იყო, რასაც ქვემოთ შევხებით. ახლა კი ზემოაღნიშნულის საილუსტრაციოდ ორიოდ ფაქტი დავიმოწმოთ:

1. 1919 წლის აპრილში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება, ბრძოლით გაეთავისუფლებინა მოხალისეთა არმიის მიერ ოკუპირებული აფხაზეთის ოლქის ნაწილი, კერძოდ ქ. გაგრა და მისი მიმდებარე ტერიტორია. ამის თაობაზე საგარეო საქმეთა მინისტრი ევგენი გეგეჭკორი 17 აპრილს სპეციალური განცხადებით გამოვიდა ქვეყნის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში. მან დეპუტატებს განუმარტა, რით იყო განპირობებული ხსენებული რადიკალური ნაბიჯი და კრებისაგან მთავრობის მხარდაჭერა ითხოვა.

დამფუძნებელმა კრებამ რესპუბლიკის მთავრობის მოქმედება ერთსულოვნად მოიწონა. არათუ უმრავლესობამ, – ოპოზიციურმა ფრაქციებმაც კი ხელისუფლებას სრული თანადგომა აღუთქვეს და მისგან მეტი სიმტკიცე და გაბედულება მოითხოვეს.

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის სახელით გამოსული დეპუტატი თედო დლონტი მიესალმა ქართული ჯარის შეტევაზე გადასვლას დენიკინის წინააღმდეგ და განაცხადა: „სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია იქნება იქ, სადაც უნდა იყოს მთელი ხალხი. . . ყოველგვარ ჩვენ ძალებს, ყოველგვარ ჩვენ საშუალებებს იქითკენ მოვიხმართ, რომ... საქართველოს რესპუბლიკის საერთო საქმე იქმნეს დაგვირგვინებული... ჩვენი საქმე იქნება, როგორც საზოგადო-

1. გრძელიძე რ., საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორია (1910-1924), თბ., 1998, გვ. 181.

ებაში, ისე ყოველგან განვამტყიცოთ საქართველოს დამოუკიდებლობის აზრი და ხელი შევუშალოთ მტრის მოქმედებას“. ¹

ასეთივე პათოსი გამოარჩევდა შალვა ალექსი-მესხიშვილის გამოსვლასაც, რომელშიც ხაზგასმულია: „მთელი ქართველი ერი, მიუხედავად წოდებისა და პარტიული რწმენისა, მზად უნდა დახვდეს მტერს დამოუკიდებელი სამშობლოს დასაცავად. ფრონტს აუცილებელია უზრუნველყოფილი ჰქონდეს ზურგი... სენტიმენტალიზმის დრო აღარ არის. მთავრობამ უნდა მიიღოს უფრო მტკიცე ზომები. რაც შეეხება ფედერალისტებს, მაქვს პატივი, საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის სახელით განვაცხადო, რომ ჩვენი პარტია უკანასკნელ კაცამდის მხარში ამოუდგება დემოკრატიულ მთავრობას იმ ბრძოლაში, რომელიც მას მოელის სამშობლოს რეაქციულ ძალებთან“. ²

ფედერალისტური პარტიის ოფიციოზმა გაზეთმა „სახალხო საქმემაც“ უპირობო მხარდაჭერა გამოუცხადა ხელისუფლებას მოხალისეთა არმიის წინააღმდეგ ბრძოლაში და მოუწოდა, რომ „ქარქაშიდან ამოღებული ხმალი არ უნდა დავუშვათ, ვიდრე დენიკინს ავანტიურა საბოლოოდ არ მიეცემა დავიწყებას“. ³

თავის სიტყვაში მთავრობის პოზიცია გაიზიარა სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის ერთ-ერთმა ლიდერმა ივანე გობეჩიამაც. მან აღნიშნა: „თუ თავისუფალი საქართველოს არსებობას რაიმე საფრთხე მოელის, რევოლუციური დემოკრატია ვალდებულია მას შეებრძოლოს მთელი ძალ-ღონით... აუცილებელია ყველა ჭეშმარიტად რევოლუციონური ძალის მობილიზაცია და თუ გვსურს თავისუფლება შევინარჩუნოთ, რევოლუციონური ფრონტი უნდა გაერთიანდეს“. ⁴

2. ერთსულოვანი იყვნენ საქართველოს დამფუძნებელი კრების პოლიტიკური ფრაქციები ზემოთ აღწერილი ამბებიდან ზუსტად ერთი წლის შემდეგ – 1920 წლის აპრილშიც. ამჯერად სა-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I. 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 276.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II. 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 57-58.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 24 აპრილი.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II. 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 60-61.

ქართველოს ბოლშევიკური რუსეთის ჯარების შემოჭრის საფრთხე დაემუქრა.

ფრაქციების სახელით გამოსულმა დეპუტატებმა მკაფიოდ გამოხატეს თავიანთი მზადყოფნა, საერთო ძალებით დაეცვათ სამშობლო, რომ მოახლოებული საგარეო საფრთხის ვითარებაში უნდა შევწყვიტოთ შინაური ქიშპი და აგრესიას ჩვენი რიგების ერთიანობა, მაღალი ბრძოლისუნარიანობა დავუპირისპიროთ.

ესერთა ლიდერმა ლეო შენგელაიამ განაცხადა: „თავდაცვის ორგანიზაცია ეს არის დღეს ყველაზე უფრო დიდი და რთული საქმე და აი ჩვენ ვამბობთ: ამ საქმეში განზე გადგომა და ხელის შეშლა იქნება ერის ღალატი! ამ საკითხში ყოყმანი და რყევა იქნება ისტორიული დანაშაული!“¹

ფედერალისტ მალვა ნუგუზიძის სიტყვებით: „ქართველი ერი, როგორც ერთი კაცი, ყოველს გარედან მოსულ ძალას დაუხვდება მიუხედავად პოლიტიკური რწმენისა“.²

ასეთივე სულისკვეთებისა იყო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარის სპირიდონ კედიას სიტყვაც. კედია ხაზს უსვამდა, რომ აუცილებელია პარტიები ამადლდნენ „პარტიულ მოძღვრების ზევით“ და გაერთიანდნენ „სამშობლოს დაცვის იდეის გარშემო“. მანვე ამასთან ისიც მიუთითა, რომ წარსულ ომებში, რომლებიც „ჩვენდა საბედნიეროდ, ჩვენი გამარჯვებით დამთავრდა, ასეთნაირი იდეური გაერთიანება არ იყო“.³

30 აპრილს გამართულ ხსენებულ სხდომაზე, გამოსატა რა დეპუტატთა საერთო სულისკვეთება, დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო რეზოლუცია: „დამფუძნებელი კრება ღრმად არის დარწმუნებული, რომ მთელი საქართველოს ხალხი განურჩევლად ეროვნულობისა, სარწმუნოებისა და მიმართულებისა, ქართველი ერი, მისი ჯარი და გვარდია შეურყევლად დაიცავს საქართველოს დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას“.

გაზეთმა „სახალხო საქმემ“ უმაღლესი საკანონმდებლო ორ-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 283.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 282.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 291.

განოს ამ სხდომას სპეციალური სტატია მიუძღვნა და ხაზგასმით აღნიშნა: „აპრილის 30-ის სხდომა დამფუძნებელი კრებისა ეკუთვნის იმ პარლამენტარულ დღეს, რომელიც გარკვევით იწერება ერის გულში. მოსალოდნელმა საფრთხემ გააერთიანა მთელი დარბაზი და ერთი წმინდა მისწრაფებით გამსჭვალა: უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე დაცვა სამშობლოსი. . . როდესაც იჩინა თავი სამინდელმა საფრთხემ კვლავ გაისმა ხმა ერის სარკისა, მისი ხელმძღვანელ ორგანოსი. და ეს ხმა იყო ისეთი, როგორიც შეჰყურის იმ ერს, რომელსაც სწამს სიამაყე თავისუფალ არსებობისა. ხმა მკვეთრი და იმედოანი, ხმა ფოლადის და სამართლიანი“.¹

ოპოზიციური სპექტრი ისევე იზიარებდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საერთაშორისო აღიარებით გამოწვეულ სიხარულს, როგორც ხელისუფლება. სანიშნოდ 1920 წლის 14 იანვარს გამართული დამფუძნებელი კრების საზეიმო სხდომაც საკმარისია, რომელიც ჩვენი ქვეყნის სუვერენიტეტის ფაქტობრივი აღიარების აღნიშვნას მიეძღვნა. ამ ფაქტის გამო გაზეთი „ერთობა“ მიუთითებდა: „დამფუძნებელ კრებაში ამ სხდომის დროს, ამ ისტორიულ აქტის დაფასების დროს, აღარ იყო ფრაქციები, აღარ იყო სხვადასხვა პოლიტიკური მიმდინარეობანი და მისწრაფებანი. საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობით გამოწვეულმა სიხარულმა ყველანი გააერთიანა. პოლიტიკურ ცხოვრების ყველა ნაკადები შეაერთა ერთ დიდ მდინარეში“.²

მაგალითების მოყვანა კვლავაც შეიძლება. ქვეყნის წინაშე მდგარი საფრთხე ხელისუფლებასა და ოპოზიციას დროებით მართლაც ავიწყებდა პარტიულსა თუ კლასობრივ წინააღმდეგობას და შეკავშირებისა და ერთად დგომისაკენ უბიძგებდა. როგორც დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან მალვა ნუცუბიძე აცხადებდა: „როდესაც მტრის წინაშე ვდგევართ, ჩვენმა ერმა და ჩვენს ირგვლივ მოსახლე ერებმა უნდა დაინახონ ჩვენი ერთსულოვანი განმზადება ბრძოლისათვის“.³

ფედერალისტთა ლიდერები საჭიროდ მიიჩნევდნენ თავიანთი თანაპარტიულებისათვის განემართათ ამგვარი მოქმედების მოტივები. გაზეთი „სახალხო საქმე“ მოწინავე წერილში „ჩვენი

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 4 მაისი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 16 იანვარი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 9 ნოემბერი.

ოპოზიციის ხასიათი“ ხაზს უსვამდა: „გარეშე საფრთხის გაჩენის დროს, როცა მტერი ემუქრებოდა არა მარტო მმართველ პარტიას და მისი საშოდან წარმოშობილს მთავრობას, არამედ მთელს სახელმწიფოს და მის დამოუკიდებლად არსებობას, ჩვენ ვანულებდით ოპოზიციას და პოზიციასთან ურთიერთობის საქმეში ბრძოლის ადგილს იჭერდა თანამშრომლობა, მასთან ერთად ბრძოლა საერთო მტრის წინააღმდეგ“. პარტიას შეეძლო ესარგებლა საგარეო გართულებებით, ასეთ შემთხვევებში პარტიული კაპიტალის გასაძლიერებლად და რიცხოვრივი ზრდისათვის გამოეყენებინა „განსაზღვრული წრეების სულიერი განწყობილება“, მაგრამ ეს არასოდეს ჩაუდენია, რადგან „პირველ რიგში ვაყენებთ პარტიის სიფაქიზეს პრინციპებისა და და შემადგენლობის მხრით და ინტერესს საერთო სახელმწიფოებრივ, ხალხოსნურს“. ¹

ყოველი საგარეო საფრთხის ვითარებაში ხელისუფლებასთან ოპოზიციური სპექტრის დაპირისპირების სიმძაფრე რომ მართლაც იცლებდა, ამას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ოფიციალურ მოწმობს. გაზეთ „ერთობის“ მეთაური წერილის მიხედვით, ჩვენს ოპოზიციას ძალიან ხშირად გააფთრებით და დაუნდობლად უბრძოლია მმართველი პარტიის წინააღმდეგ, მაგრამ „სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ეს გააფთრება და პარტიული ანგარიშების გასწორება მუდამ ყუჩდებოდა, როდესაც კი რესპუბლიკის არსებობა საფრთხეში ვარდებოდა“. ² ამ მოვლენაში აკაკი ჩხენკელი ერის კულტურის მახასიათებელ ნიშანს ხედავდა და აცხადებდა: „როდესაც გარედან გვაღებდა საფრთხე, ჩვენ ერთნი ვართ განურჩევლად რწმენისა და ეროვნებისა“. ³

ახლა საგარეო პოლიტიკაში ხელისუფლებისა და ოპოზიციის კონსტრუქციული თანამშრომლობიდან⁴ გამონაკლისის შესახებაც:

დენიკინის მოხალისეთა არმიის წინააღმდეგ ოპოზიციური ძალების მიერ მთავრობის მოქმედების ერთსულოვანი მხარდა-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 15 ოქტომბერი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 13 ოქტომბერი.

3. მსგავსი აზრი ჯერ კიდევ 1895 წელს გამოთქმული აქვს ნოე ჟორდანას. მისი სიტყვით: „თუ შინაურ ცხოვრებაში ვიბრძვით, გარეშე მტრის წინააღმდეგ ერთად ვდგევართ. ეს არის არსებითი თვისება უმაღლესი განვითარებისა“ (გაზ. „კვალი“, 1895, 5 მარტი, # 11, გვ. 7).

4. ხელისუფლებისა და ოპოზიციის კონსტრუქციულ თანამშრომლობას სხვა საკითხებზე ქვემოთ სპეციალურად შევხებით.

ჭერის მიუხედავად (1919 წლის 17 აპრილი), ესერთა პარტიამ წამოჭრა ერთი მეტად პრობლემატური საკითხი, რომელიც იმ კონკრეტული სიტუაციისათვის სრულიად უადგილო და შეუსაბამო იყო. კერძოდ, ივანე გობეჩიამ აღმასრულებელი ხელისუფლება კომპეტენციის გადაჭარბებაში დაადანაშაულა. მისი სიტყვებით: მთავრობის დღევანდელი განცხადება, რომ მან დენიკინის წინააღმდეგ შეტევა დაიწყო, გვაყენებს მომხდარი ფაქტის წინაშე. მთავრობას არ ჰქონდა ომის დაწყების უფლება, რადგან მას შემდეგ, რაც შეიკრიბა დამფუძნებელი კრება, ომის განახლება, ომის გამოცხადება შეადგენს დამფუძნებელი კრების პრეროგატივას. დაიწყო რა ომი დამფუძნებელი კრების დაუკითხავად, მთავრობამ დასცა უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს პრესტიჟი. ესერთა ფრაქცია არ ეგუება ამგვარ პრევედენტს, რის გამოც საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციას უცხადებს ენერგიულ პროტესტს.¹

მემარცხენე ოპოზიციის წარმომადგენლის ამ გამოსვლამ დისონანსი შეტანა დამფუძნებელი კრების დეპუტატთა საერთო განწყობაში. მის საპასუხოდ საგარეო საქმეთა მინისტრმა ევგენი გეგეჭორმა განაცხადა: ის, რაშიც მთავრობა დაადანაშაულა დეპუტატმა გობეჩიამ, მართლაც მძიმე ბრალდებაა. „თუ საქართველოს მთავრობა არამც თუ ეს, რაიმე მსგავსიც კი ჩაიდინა, მას არა აქვს უფლება, ეკავოს ის სავარძლები, რომელშიაც დღეს ზის. მე ვამტკიცებ თქვენს წინაშე, რომ არავითარ ამის მსგავსს ჩვენ მოქმედებაში ადგილი არ ჰქონია“. უკვე სამი თვეა, რაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დენიკინთან ფორმალურად ომში იმყოფება. იმით, რომ ინგლისმა ჩვენსა და მოხალისეთა ჯარს შორის პიკეტები ჩააყენა, ომი ფაქტობრივად არ შეწყვეტილა, მხოლოდ შეჩერდა. სამხედრო მოქმედების განახლება კი, რაც დღეს განხორციელდა, არის აღმასრულებელი ხელისუფლების კომპეტენცია. მთავრობა არ შეჭრილა დამფუძნებელი კრების უფლებებში და ხსენებული ნაბიჯით მან მხოლოდ თავისი მოვალეობა შეასრულა.²

წყაყენებული ბრალდებისაგან მთავრობა მტკიცედ დაიცვა

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I. 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 278-279.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I. 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 279-280.

სოციალ-დემოკრატიზმ რაჟღერ არსენიძემ. მან განაცხადა: „საქართველო ომს კი არ აცხადებს, არამედ ხმლით იგერიებს იმ ძალადობას, რაც მოგერიებულ ვერ იქნა ვერც სიტყვით და ვერც სხვა სახელმწიფოს ჩარევითა და ჩაგონებით. . . შეტევაზე გადასვლას ჯარს უცხადებენ და მიტინგებზე კი მას არ აცხადებენ... ეს გახლავთ ისეთი საღი, გონიერი და მიუცილებელი მოსაზრება, რომ ვერც ერთი დემოკრატი, რაც უნდა დიდი მომხრე იყოს ყველა საქმის ხალხის მიერ გადაწყვეტისა, ამ საქმეში, ბრძოლის საკითხში ასეთ საიდუმლოს დაცვას ვერავის უკიჟინებს... სახალხო წარმომადგენელს მართებს მეტი გონიერება, მეტი დაფიქრება, სიდინჯე და პოლიტიკური გამოვდილება. ის, რაც ეპატიება სოფლის უბრალო აგიტატორს, არ უნდა ეპატიოს დამფუძნებელი კრების წევრს“. ¹

არაორდინალური პოზიცია დაიკავა სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიამ 1920 წლის შემოდგომაზე, როდესაც ოსმალეთის ჯარები სომხეთს უტევდნენ და საფრთხე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობასაც დაემუქრა. მთავრობამ საქართველოს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების დასაცავად ნაწილობრივი მობილიზაცია გამოაცხადა. დამფუძნებელი კრება მდგომარეობის სრული შეგნებით შეხვდა ამ საკითხს. კრების ყველა საპარლამენტო ფრაქციამ (მათ შორის ესერებმაც) მობილიზაციას მხარი დაუჭირა და ქვეყნის მჭიდროდ შეკავშირებასა და მტკიცე ერთობის სულისკვეთება გამოხატა. მემარცხენე ოპოზიციის ფედერალისტური ფრთის დამოკიდებულება შექმნილი ვითარებისადმი შალვა ნუგუბიძემ ასე წარმოაჩინა: „ქართველი ერი კარზე მომდგარ საფრთხის დროს ერთსულოვნათ შემოკრება ამ მთავრობის გარშემო და გადასცემს მას მთელ თავის ჯანსაღ ძალებს სამშობლოს დასაცავად“. ² ასეთ ვითარებაშიც კი სოციალისტ-რევოლუციონერებმა მთავრობისადმი უნდობლობის გამოცხადება და მისი გადაყენება მოითხოვეს. ³ მათი მოსაზრებით, გა-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I. 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 285-286.

2. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 11 ნოემბერი.

3. ესერთა პარტიის ლიდერების სწორედ ეს გამოსვლები ჰქონდა მხედველობაში „ცისფერყანწელთა“ გაზეთს „ბარიკადი“, როდესაც თავის მონიშვნაში მოუთითებდა: „ბევრს მოიგებდა რესპუბლიკის პრესტიჟი, რომ იქ (დამფუძნებელ კრებაში, – ო. ჯ.) წარმოთქმული სიტყვები მცირე გამოკლებით, სრულიად არ გამოქვეყნდებოდნენ“ (გაზ. „ბარიკადი“, 1920 წ., 8 ნოემბერი).

მართლებული იქნებოდა, რომ ძალაუფლება დამფუძნებელ კრებას გადასცემოდა, რომელიც კონვენტის მსგავს ორგანოდ უნდა ეღიარებინათ. ¹ სხვათა შორის, შენგელაია მთავრობას იმაშიც ადანაშაულებდა, რომ არსად არ არის ისეთი საიდუმლო დიპლომატია, როგორიც ჩვენთან, „თუ რა ხდება ჩვენში, მტრებმა იცინა, ჩვენ კი არაფერი ვიცით“, ² – აცხადებდა იგი.

სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა, მართლაც ის სფერო იყო, რომელსაც მთავრობის თავმჯდომარე შედარებით ვიწრო წრეში – საგარეო საქმეთა მინისტრთან ან მინისტრების თათბირზე განიხილავდა, ³ თუმცა დამფუძნებელ კრებაში არსებობდა გარეშე საქმეთა (იგივე საგარეო საქმეთა) კომისია, რომელშიც უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში მოქმედი ყველა ფრაქციის წარმომადგენელი შედიოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ კომისიას სათავეში მემარცხენე ოპოზიციის ერთ-ერთი ლიდერი ფედერალისტი სიმონ მდივანი ედგა. კომისია განიხილავდა საქართველოს რესპუბლიკის სახელით სხვა სახელმწიფოებთან დადებულ საერთაშორისო ხასიათის ხელშეკრულებების თუ შეთანხმებების სარატიფიკაციოდ მომზადების საკითხს, ახორციელებდა კონტროლს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიუჯეტზე ⁴ და სხვ.

ქართველმა ესერებმა პოლიტიკურ პარტიათა უნისონში კიდეც ერთი ბზარი მაშინაც შეიტანეს, როდესაც საქმე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ერთა ლიგაში შესვლა-არშესვლის საკითხს შეეხებოდა. მთავრობამ ერთა ლიგაში თავის წარმომადგენლად საგარეო საქმეთა მინისტრი ევგენი გეგეჭკორი დანიშნა და დაავალა მას, მიემართა ლიგის ასამბლეისათვის ამ საერთაშორისო ორგანიზაციაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიღების თხოვნით. 1920 წლის ნოემბერში დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიულმა, ეროვნულ-დემოკრატიულმა და

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 10, 11 ნოემბერი; გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 14 ნოემბერი. სხვათა შორის, დამფუძნებელ კრებაში არა, მაგრამ გაზეთის მეშვეობით საქართველოს მთავრობის განახლების საკითხი ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამაც დააყენა. იხ. „გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 13, 16 ნოემბერი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 18 დეკემბერი.

3. ჟორდანია ნ. , ჩემი წარსული, თბ. , 1990, გვ. 109.

4. მამაცაშვილი გ. , საგარეო პოლიტიკის საკითხები საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში (1919-1921), თბ. , 2013, გვ. 52.

ფედერალისტთა ფრაქციებმა მთავრობის ეს მოქმედება ერთხმად მოიწონეს. საპირისპირო შეხედულება გამოთქვა მხოლოდ ესერთა პარტიის ლიდერმა ლეო შენგელაიამ. მისი განცხადებით, „საქართველოსათვის არ არის ხელსაყრელი ერთა ლიგაში ჩარიცხვა, რადგან იგი გამარჯვებულ იმპერიალისტთა ორგანიზაციაა, რომლის მიზანი არის პატარა ერებისა და კოლონიების ყვლეფა; ერთა ლიგა არის ბურჟუაზიული ინტერნაციონალი და სოციალისტებისათვის იქ შესვლა სათაჟილა“. „როცა იქ შედისხართ, – აფრთხილებდა შენგელაია დამფუძნებელ კრებას, ისიც უნდა იცოდეთ, რომ ვალდებული ხართ, ყოველი მისი დადგენილება შეასრულოთ, და ჩვენ არ ვურჩევთ ჩვენ ერს ასეთი დიდი ვალდებულების მიღებას“.¹ სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქციამ კენჭისყრისას ხმა რეზოლუციის წინააღმდეგ მისცა, რომლის თანახმადაც დამფუძნებელი კრება ერთა ლიგაში საქართველოს შესვლას მხარს უჭერდა.

ცნობილია, რომ 1920 წლის დეკემბერში ერთა ლიგაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიღების საკითხი მისთვის უარყოფითად გადაწყდა, მაგრამ დიდ სახელმწიფოთა ამ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებაში ქართველ ესერებს, ცხადია, წილი არ მიუძღოდათ.

სხვათა შორის, საგარეო პოლიტიკისა და დასავლურ სამყაროსთან საქართველოს ურთიერთობის საკითხებზე მსჯელობისას კლასობრივი მიდგომა უცხო არც ზოგიერთი მემარცხენე დეპუტატისათვის ყოფილა. მაგალითად გამოდგება ფედერალისტ იოსებ ბარათაშვილის გამოსვლა, როდესაც მან ჩვენი ქვეყნისადმი დამოკიდებულებაში პარიზის სამშვიდობო კონფერენციის მონაწილე სახელმწიფოები სოციალისტურ ინტერნაციონალს შეადარა და, პარიზში „იმპერიალისტების წარმომადგენლები“ სხედანო, – განაცხადა.² იგივე ფედერალისტები ხელისუფლებას ურჩევდნენ, „იმპერიალისტურ სახელმწიფოებზე“ მეტი კავშირი და ურთიერთობა „ჩვენს გარეშე და ევროპაში სოციალისტურ ელემენტებთან“ დაემყარებინათ. „ჩვენი პარტია საქართველოს სახელმწიფოსაგან მოითხოვს მეტ დაახლოვებას, კავშირის გაბმას სოციალისტურ დემოკ-

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 11 ნოემბერი; გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 12 ნოემბერი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II, 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 130.

რატიასთან ჩვენს გარშემო და ევროპაში“, – აცხადებდნენ ისინი. ¹

ესერი იოსებ გობეჩია კი მიიჩნევდა: „უკეთეს ევროპის იმპერი-
ალისტურ მმართველ წრეებმა პარიზში არ იცნეს ჩვენი დამოუკი-
ლებლობა, მაშინ ჩვენ მოგვიხდება სხვაგვარი ბრძოლის დაწყება
და ამ ბრძოლაში ჩვენი ერთგული და ძლიერი მოკავშირე და მეგო-
ბარი იქნება საერთაშორისო მშრომელი დემოკრატია“. ²

აღსანიშნავია, რომ დამფუძნებელ კრებაში ეროვნული პა-
რტიის ფრაქციის ჩამოყალიბების შემდეგ (გრიგოლ ვეშაპელი და
შალვა ქარუმიძე), მემარჯვენე ოპოზიციის ეს ნაწილი საჭიროდ მი-
იჩნევდა, ოპოზიციის უფილიყო მთავრობის საგარეო პოლიტი-
კის მიმართაც, რადგანაც თავისი სოციალისტური და ინტერნაცი-
ონალისტური მისწრაფებების გამო, საქართველოს სოციალ-დე-
მოკრატიული მთავრობა „რეალურ ნაციონალურ პოლიტიკას“ ვერ
აწარმოებდა. ³

როგორც მემარცხენე, ისე მემარჯვენე ოპოზიციურმა ფრაქ-
ციებმა უკმაყოფილება გამოთქვეს საქართველოს საგარეო პოლი-
ტიკასთან დაკავშირებული კიდეც ერთი მნიშვნელოვანი საკითხის
– 1920 წლის 7 მაისს, მოსკოვში, საბჭოთა რუსეთთან დადებული
საზავო ხელშეკრულების ნაჩქარევად გაფორმებისა და რატიფიკა-
ციის გარეშე მისი ამოქმედების გამო.

„რისთვის არსებობს დამფუძნებელი კრება, ხალხის წარმო-
მადგენლობა, თუკი ისეთს დიდ საკითხს, როგორიც არის რუსეთ-
თან ხელშეკრულება, დამფუძნებელი კრების ზურგს უკან, მის და-
უკითხავად გადაწყვეტენ?“ – წყენასა და გაკვირვებას გამოხატავდა
გაზეთი „სახალხო საქმე“. ⁴ კიდეც უფრო მძაფრი იყო ეროვნული
პარტიის პერიოდული ორგანოს შეფასება: „ჩვენმა მთავრობამ
ხალხისა და დამფუძნებელი კრების დაუკითხავად გარდასტეხა
უდიდესი საკითხი „რუსეთთან თუ ევროპასთან“ და გამუდმებული

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 82.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II, 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 178.

3. მაგაბერიძე მ., დემოკრატიული პარტიის შექმნა და დამფუძნებელ კრე-
ბაში შესაბამისი ფრაქციის ჩამოყალიბება, იხ. მაგაბერიძე მ., ჯანელიძე ო.
და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის
გამოცდილება, თბ., 2022, გვ. 268.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 8 ივნისი.

ყვირილის მიუხედავად, „ჩვენ ევროპასთან ვართო“, ყიზილბაშურად რუსეთის მოკავშირე გახდა“, – აღნიშნულია გაზეთში „კლდე“.¹

ამავე საკითხზე სამსონ ფირცხალავამ კი სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის სახელით უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში განაცხადა: ის ფაქტი, რომ მოსკოვში დადებული ხელშეკრულება „არ განუხილავს და არ დაუდასტურებია ქართველი ხალხის უზენაეს დაწესებულებას, დამფუძნებელ კრებას, ეს უქვეალი შელახვაა დამფუძნებელი კრების უფლებებისა, ეს ყოველად მიუღებელია დემოკრატიულ სახელმწიფოში და ამიერიდან მსგავსი არ უნდა განმეორდეს“.²

1. გაზ. „კლდე“, 1920 წ. , 13 ივნისი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 545.

§ 3. მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკა და ოპოზიცია

ოპოზიციური სპექტრის კრიტიკის საგანი იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების ეკონომიკური პოლიტიკაც. მიუხედავად აკაკი ჩხენკელის აღიარებისა – „ეკონომიკისათვის ჩვენ დრო არა გვქონდა; პოლიტიკამ მეტად დიდი დრო წაგვართვა, განსაკუთრებით საგარეო პოლიტიკამ და ქვეყნის დაცვამო“,¹ – მთავრობა ცდილობდა, სათავეში მოქცეოდა მეურნეობასა თუ მრეწველობას და მათი გაძღოლა ეკისრა.

ეკონომიკურ საქმიანობაში სახელმწიფოს ჩარევას ეროვნულ-დემოკრატიები შეცდომად თვლიდნენ.² გიორგი გვაზავა პირდაპირ მიუთითებდა: რაც უფრო ნაკლებად ჩაერევა ხელისუფლება ქვეყნის ცხოვრების ეკონომიკურ სფეროში, მით უკეთესია სახელმწიფოსათვის. „აქ სრული თავისუფლების ნიადაგზე შედგება მრავალი ამხანაგობა, კომპანიები, კოოპერატივები, რომლებიც თავისუფლად და შეთანხმებულად აამოძრავებენ მთელს საწარმოო ენერგიას და ადვილად დააყმაყოფილებენ მთელ ეროვნულ მოთხოვნილებას. აქ სახელმწიფო ხელისუფლების მოქმედება უნდა ამოიწუროს მხოლოდ წესიერების და კანონიერების დაცვით, ე. ი. დაცვით კონსტიტუციით უზრუნველყოფილი თავისუფლებისა. გარეგანი სიმტკიცე და შინაგანი თავისუფლება – აი იდეალი სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისა“.

მმართველი უმრავლესობისათვის ძნელი იყო დაეთმო საკუთარი მოსაზრებები და გაეზიარებინა მემარჯვენე ოპოზიციის შეთავაზება. შინაგან საქმეთა მინისტრის ნოე რამიშვილის სიტყვებით: „თუ ნაციონალისტების გზას მივყევით, ჩვენი ერის მომავალს ჩვენივე ხელით ჯვარი უნდა დავუსვათ“.³

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 333.

2. ეს საკითხი, შეიძლება ითქვას, დღემდე საკამათოა. ზოგიერთი თეორეტიკოსის აზრით, სახელმწიფოს მონაწილეობა ტრანსფორმირებად ეკონომიკაში ობიექტურად აუცილებელია. არგუმენტად იშველიებენ მსოფლიო ცივილიზაციის პრაქტიკას, რომელიც გვიჩვენებს, რომ არც ერთ ეკონომიკურ სისტემას უეჭვტანად განვითარებისათვის სახელმწიფოს გარეშე არ მიუღწევია.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 11 იანვარი.

უკან დახევას არც ეროვნულ-დემოკრატიები აპირებდნენ. სპირიდიონ კელია საქართველოს დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან აცხადებდა: „თუ ჩვენ გვინდა ჩვენი წარმოების განვითარება, . . . ჩვენ უნდა შევცვალოთ ჩვენი ეკონომიკური პოლიტიკა, ჩვენი სისტემა ეკონომიკური საქმიანობისა. ჩვენ ვალდებული ვართ წარმოების ორივე აგენტის ინტერესი დავიცვათ, როგორც მრეწველის, ისე მუშების, თუ გვინდა სწორი საშუალება მივსცეთ ჩვენს ეროვნულ ეკონომიკას. ჩვენ კი სასიცვდილოთ ვაზიანებთ მრეწველის ინტერესს და გადაჭარბებულად ვიცავთ მუშისას. დღეს ამკარაა, რომ ეს გადაჭარბებული დაცვა საზიანოა და მომაკვდინებელი, არამართო მრეწველისათვის, არამედ მუშებისათვისაც და ბოლოს ქვეყნისათვის“. ¹

ეროვნულ-დემოკრატითა ლიდერი მთავრობის ეკონომიკურ პოლიტიკას „უსისტემოსა და ულოგიკოს“ უწოდებდა და მიიჩნევდა, რომ უპირატესობა უნდა მინიჭებოდა „ზომიერი ლიბერალურ კურსს“, რომელიც მას ასე წარმოედგინა: „შინაურ პოლიტიკაში ყველა ძალთა შემაერთებული კომპრომისი, ყველა ცოცხალ ეროვნულ ძალთა ჰარმონიის შექმნა და საღი ეკონომიური რეფორმების წარმოება უძარცვა-გლეჯოდ, აი რა გაგვამტკიცებდა შინ და გარეთ“. ² „სახელმწიფოს არსებობა, მისი ეკონომიკური ცხოვრების მოგვარება შესაძლებელია მხოლოდ ადებ-მიცემობისა და შემოსავალ-გასავალის საღ ანგარიშზე აგებულ ეკონომიკური პოლიტიკის წარმოებით“, – აღნიშნავდა თავის სხვა გამოსვლაში სპირიდიონ კელია. ³

ხელისუფლება არ ეთანხმებოდა მემარჯვენე ოპოზიციის ამ თვალსაზრისს, ცდილობდა თავისი ეკონომიკური კურსი ქვეყანაში არსებული მდგომარეობით აეხსნა და გაემართლებინა. მთავრობის ეკონომიკურ გადაწყვეტილებათა დიდი ნაწილი განისაზღვრებოდა არა მისი იდეოლოგიური დოქტრინებით, არამედ შექმნილი კრიზისებით. და საერთოდ, საქართველოს სოციალ-დემოკრა-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III. 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 208-209.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I. 1919 წლის 12 მარტი – 27 თბ., 2019, გვ. 419.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III. 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 307.

ტიული ხელისუფლება მნიშვნელოვანწილად იგნორირებდა თავის იდეოლოგიურ ცნებებს. ¹ ამ მხრივ დამახასიათებელია მთავრობის თავმჯდომარის გამოსვლა დამფუძნებელი კრების წინაშე 1921 წლის 18 იანვარს. ნოე ჟორდანია აცხადებდა: „ჩვენი ეკონომიკური პოლიტიკა არის აგებული ჩვენ ეკონომიკურ მდგომარეობაზე და თუ უკანასკნელი შეიცვლება, შეიცვლება ეკონომიკური პოლიტიკაც... ჩვენ არა ვართ მომხრე... ნაციონალურ და ლიბერალურ პოლიტიკისა, რადგან ეს სპეკულიატიური პოლიტიკაა... ჩვენი ეკონომიკური პოლიტიკა სწორია, მასზედ არის აგებული, როგორც შინაური, ისე საგარეო სიმტკიცე ჩვენი ქვეყნისა“. ²

ნოე ჟორდანია ერთგულებდა პრინციპს, რომ სახელმწიფოს მონაწილეობა ეკონომიკურ ცხოვრებაში აუცილებელია. მას არაერთხელ განუცხადებია: „ჩვენი ღრმა რწმენით, რესპუბლიკის ფინანსურ ეკონომიკური მდგომარეობის გაჯანსაღება მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, თუ საქმეში სახელმწიფო ჩაერევა აქტიურად“. ³

აკაკი ჩხენკელიც ეკამათებოდა ეროვნულ-დემოკრატებს, რომ მათ სახელმწიფო წარმოდგენილი აქვთ, როგორც „მარტო წესიერების დამცველი, რომელიც დარაჯობს მოქალაქის საქმიანობას, ხოლო თვითონ არავითარ ღირებულებას არ ქმნის“. მისი სიტყვებით, ეს იყო წინათ, როდესაც სახელმწიფო მხოლოდ პოლიტიკურ საქმეებს უძღვებოდა, „ჩვენ კი გვინდა ის თვითონ ეწეოდეს საკუთარ წარმოებას და ალებ-მიცემობას სხვა და სხვა დარგში, და არა მარტო სახელმწიფო, არამედ თვითმართველობაც: ერობა, მუნიციპალიტეტი, თემი იმავე სახელმწიფოს ხელმძღვანელობით“.

დამფუძნებელი კრების საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიის წევრი, ⁴ სოციალ-დემოკრატი დავით ონიაშვილი ასე პასუხობდა ოპოზიციონერ დეპუტატებს: „ოპოზიცია იწუნებს ჩვენი მთავრობის ეკონომიკურ პოლიტიკას და სამაგიეროს არ იძლევა არაფერს. მისი მემარჯვენე სექტორი უსაყვედურებს მთავრობას, რომ იგი ახშობს

1. Jones S. , Between ideology and pragmatism: social democracy and the economic transition in Georgia 1918-21, Caucasus Survey, vol. 1, #2, April 2014,

2. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ. , 22 იანვარი.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 17 დეკემბერი.

4. დავით ონიაშვილი 1920 წლის ბოლოს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიწათმოქმედების მინისტრად დაინიშნა.

კერძო ინიციატივას და ზღუდავს ვაჭრობა-მრეწველობის საქმეს, ხოლო მემარცხენე სექტორი გაიძახის, რომ იგივე მთავრობა მფარველობას უწევს კერძო მესაკუთრეებს და არ აკეთებს სოციალურ ექსპერიმენტებს ეკონომიურ დარგში. აშკარაა, რომ სცდება ორივე მხარე და მთავრობა ვერ იხელმძღვანელებს ამ შეცდომით. შეიძლება უკიდურესობა პოლიტიკაში ძალიან კარგი იყოს, მაგრამ ეკონომიურ დარგში იგი პირდაპირ დამღუპველია. ამის მაგალითია დღევანდელი რუსეთი... დემოკრატიული მთავრობა მოვალეა ანგარიში გაუწიოს ყველა იმ ცოცხალ ძალებს, რომელნიც სახელმწიფო წიაღში მოქმედებენ. მთავრობის ეკონომიური პოლიტიკა სწორედ ამ მოსაზრებიდან გამომდინარეობს. როგორც ფაუსტის გულში, ჩვენს ხალხში ორი სული სცოცხლობს: სული კერძო მესაკუთრისა და კოლექტიური შემოქმედებისა“.¹

მთავრობის ეკონომიური პოლიტიკის ორ დამახასიათებელ თვისებას გამოყოფდა მიწათმოქმედების მინისტრი ნოე ხომერიკი: საზოგადოებრივი მეურნეობის წახალისება და კერძო ინიციატივის ხელშეწყობა. „ჩვენ ვამბობთ, რომ ის ქვეყანა, რომელიც თანამედროვე ეკონომიური განვითარების პირველ საფეხურზეა, არ შეიძლება უცბად გადავიდეს სოციალიზმის სამეფოში. აქ შეიძლება მხოლოდ თანდათანობით სვლა, რათა შემზადდეს მატერიალური პირობები სოციალიზმის განსახორციელებლად“, – აცხადებდა იგი.²

უნდა ითქვას რომ, რამდენადმე განსხვავებული იყო მმართველი პოლიტიკური ძალის თეორიული ხედვა, რომელიც კიდევ ერთხელ 1920 წლის ივნისში გამართულ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ყრილობაზე გამოიხატა. ყრილობამ აღიარა საზოგადოებრივი წარმოების უპირატესობა კერძო წარმოებასთან მიმართებით და ეს პრინციპი სახელმწიფოს სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელ პრინციპად დაასახელა.³

ემიგრაციაში გამოქვეყნებულ თავის ნაშრომში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველო-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 326-327.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 239.

3. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 23 ივნისი.

ბის მინისტრი კონსტანტინე კანდელაკი კი წერდა: „ორ უკიდურესობის შუა – დაყრდნობა მხოლოდ განსაზოგადოებულ მეურნეობაზე, თუ კერძო ინიციატივაზე და კერძო მეურნეობაზე – დამოუკიდებელი საქართველო საშუალო გზას ადგა; მისი ეკონომიკური პოლიტიკა ემყარებოდა, ერთის მხრით, სახელმწიფო და საზოგადოებრივ დაწესებულებათა სამეურნეო საქმიანობას და, მეორე მხრით, ფართე ასპარეზს უტოვებდა კერძო ინიციატივას და კერძო კაცების დაწესებულებების საქმიანობას... მამასადამე, უნიადაგო იყო შიში და საყვედური ოპოზიციის იმ ნაწილის, რომელიც ამტკიცებდა, რომ კერძო ინიციატივას და კერძო საქმიანობას თითქოს ჩვენში აღგილი არ ურჩებოდა: გასაკეთებელი ჩვენში აუარებული საქმე იყო, ოღონდ ამისთვის საკმარისი კერძო საშუალება მართლა გაჩენილიყო“.¹

მართლაც, საქართველო არ გამოირჩეოდა შეძლებულ მრეწველ-მეწარმეთა სიმრავლით, რომლებიც შეძლებდნენ ფართოდ დაებანდებინათ თანხა ახლად წარმომობილი სახელმწიფოს ეკონომიკაში. თითებზე ჩამოითვლებოდა „საკმაოდ სუსტი ქართული ბურჟუაზიის ძლიერი წარმომადგენლები“,² რომელთაც თავიანთი კაპიტალით მეურნეობის გაჯანსაღება შეეძლოთ. ქვეყანაში ვერც უცხოური ინვესტიციები შემოდიოდა, რასაც პირველი მსოფლიო ომით გამოწვეულ სიძნელებთან, რეგიონის არასტაბილურ ვითარებასა და ეკონომიკურ ბლოკადასთან ერთად, ისიც განაპირობებდა, რომ 1920 წლის იანვრამდე ახლად შექმნილი ქართული სახელმწიფო საერთაშორისოდ აღიარებული არ ყოფილა და უცხოელ კრედიტორებისათვის ვერც საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის სოციალისტური ექსპერიმენტები ქმნიდა ხელსაყრელ გარემოს.³

1. კანდელაკი კ. , საქართველოს ეროვნული მეურნეობა, წიგნი 2, პარიზი, 1960, გვ. 205; 207.

2. ნაცვლიშვილი ჰ. , რედაქტორის წინასიტყვაობა წიგნისა – ჯანელიძე ო. , ზუბალაშვილები, დავით სარაჯიშვილი, აკაკი ხოშტარია, მიტროფანე ლაღიძე და სხვანი, თბ. , 2020, გვ. 15.

3. „სოციალისტური ექპერიმენტებით დამინებული მწარმოებელნი უცხოეთში იხიზნებიან. თუ ზომები არ მივიღეთ, ეს ემიგრაცია კიდევ უფრო გაგრძელდება და გაიტანენ აქედან დიდ სიმდიდრეს . . . ეს კი გამოიწვევს ჩვენს ეკონომიურ გაღატაკებას. . . საჭიროა სათანადო ნაბიჯების გადადგმა. მევემნათ ისეთი პირობები, რომ მწარმოებელნი კი არ იხიზნებოდნენ

აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში იაფი კრედიტის არარსებობის გამო წვრილი წარმოებაც სათანადოდ ვერ ვითარდებოდა. ეს გარემოება უყურადღებოდ არ დაუტოვებია ოპოზიციურ სპექტრს, რომელიც ამის გამოც მკაცრად აკრიტიკებდა ხელისუფლებას. მაგალითად, ფედერალისტი თედო ღლონტი აცხადებდა: „საზოგადოდ ევროპას ჩვენ წარმოებაზე არავითარი წარმოდგენა არა აქვს, არაფერი არ იცის, არ იცის არც ჩვენი საფინანსო და საეკონომიო გეგმა... ჩვენ მთავრობას არა აქვს არავითარი საფინანსო და საეკონომიო გეგმა, ჩვენ ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტროს, რომ ჰქონდეს ასეთი გეგმა, მას შეეძლო ეთქვა ჩვენი ელჩებისათვის, რომ ჩვენ გვაქვს ნედლი მასალა, გვაქვს სისტემა, გვაქვს ჩვენი ბაზარი... თუ ჩვენ გვაქვს დასახული მტკიცე და გარკვეული საეკონომიო გეგმა, მაშინ ჩვენ შეგვეძლება სრულიად გარკვეული ღირებულებები მივცეთ ჩვენ ელჩებს ევროპაში, და უკანასკნელებსაც მიეცემათ საშუალება გამართონ მოლაპარაკება ეკონომიურ საკითხებზე ევროპის სახელმწიფოებთან. ასეთ შემთხვევაში, იმათ ეცოდინებათ და გათვალისწინებული ექნებათ ჩვენი სამრეწველო ნიადაგი და მდიდარი ნედლი მასალა, ცხადია შემოიტანენ ჩვენში არა მარტო იარაღს, ფულს, არამედ შემოიყვანენ მცოდნე, ტექნიკური სტაჟის მქონე პირებს, შემოვლენ როგორც მრეწველები“.¹

თედო ღლონტი არც უცხოური სესხის აღებას ეწინააღმდეგებოდა, მაგრამ კაპიტალი უნდა ყოფილიყო არა ფინანსური, არამედ ინდუსტრიული. მისი სიტყვებით: „უნდა შევუქმნათ ხელსაყრელი პირობები უცხოელ მრეწველთ, თუ ისინი შემოვლენ ჩვენში მანქანებით და მრეწველობით. ჩვენ მათ მივცემთ ნედლ მასალას და აგრეთვე შევუქმნით ყოველნაირ ხელსაყრელ პირობებს“. ამასთანავე, ღლონტი ურჩევდა ხელისუფლებას, რომ მრეწველობაში დასდგომოდა პროტექციონიზმის გზას. „როცა ჩვენი დემოკრატია მიიღებს პროტექციონიზმის

აქედან, არამედ მოდიოდნენ ჩვენში“, – აცხადებდა დამფუძნებელ კრებაში გამოსვლისას ეროვნულ-დემოკრატი ალექსანდრე ასათიანი. იხ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 290.

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 422-423.

სისტემას, მაშინ გაეთხრება ჩვენში ძირი სპეკულიატიურ სისტემას და კაპიტალს”.¹

საზღვარგარეთიდან ინვესტიციების მოზიდვა და მისი საშუალებით ადგილობრივ ბუნებრივ სიმდიდრეთა დამუშავება მეტად საჭირო და სასარგებლო საქმედ მიაჩნდა მემარჯვენე ოპოზიციას. მაგრამ, ამასთან სპირიტონ კედიას არ ავიწყდებოდა ხელისუფლებისათვის მიეთითებინა, რომ საქართველოში უცხო კაპიტალს ისე ვერ მოვიზიდავთ, თუ დაცული არ იქნება ამ კაპიტალის ინტერესი. თუ მთავრობა დაინტერესებულია ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური გაჯანსაღებით, მან უნდა შექმნას ნორმალური პირობები და მოაწესრიგოს ურთიერთობა კაპიტალსა და შრომას შორის, – აცხადებდა იგი.²

გარე ინვესტიციების საქართველოს მეურნეობასა და მრეწველობაში დაბანდება სრულიად მიუღებლად მიაჩნდათ სოციალისტ-რევოლუციონერებს. ილია ნუგუბიძე ირწმუნებოდა: „თუ ჩვენში შემოვიდა ევროპის კაპიტალი, ეს კაპიტალი ჩვენს პოლიტიკურ ცხოვრებაზეც მოახდენს ზეგავლენას... ჩვენ პოლიტიკურს, ეკონომიკურს და ეროვნულ სახეს დავკარგავთ... უცხო ძალა, კაპიტალი თუ ჩვენში შემოვა, ის უეჭველად დაგვამარცხებს, თავის მონასტერს აქ მოაწყობს“.³

მემარჯვენე ოპოზიციის მოთხოვნისადმი – მეტი გასაქანი მისცემოდა ადგილობრივ მეწარმეებს,⁴ ხელისუფლების დამოკიდებულებას კარგად აჩვენებს ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის კონსტანტინე კანდელაკის ცოტა გვიანდელი ჩანაწერი, რომელშიც ვკითხულობთ: „ქართველი ბურჟუაზია სუსტი იყო და მოუწყობელი. ძალიან მცირე გამონაკლისის გარდა, იგი ისეთ უნარსა და ისეთ ენერგიას ვერ იჩენდა, რაც მისგან მოსალოდნელი უნდა ყოფილიყო და რისი პრეტენზიაც მათ იდეოლოგიურ წარმომადგენლებს ჰქონდათ“.⁵

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 429.

2. ჯანელიძე ო., სპირიტონ კედია. პოლიტიკური პორტრეტი, თბ., 2003, გვ. 135.

3. გაზ. „შრომა“, 1921 წ, 13 თებერვალი.

4. მეწარმეებად იგულისხმებიან ადამიანები, რომლებიც დაკავებულნი იყვნენ პროდუქტის ან სერვისის შექმნით ან მათი რეალიზაციით.

5. კანდელაკი კ., საქართველოს ეროვნული მეურნეობა, წიგნი II, პარიზი, 1960, გვ. 81.

დაახლოებით ასეთივე იყო აკაკი ჩხენკელის აზრიც ქართველ მეწარმეთა შესახებ. მისი სიტყვებით: „ჩვენი, ასე ვთქვათ, ნორჩი ბურჟუაზია წარმოებას არ ეტანება, ის სპეკულიანტობს და ეკონომიურ-ფინანსიურ კრიზისს კიდევ უფრო ამწვავებს... ჩვენ ვერ მოვთხოვდით ჩვენს ბურჟუაზიას ამ ცოტა ხანში აეყვავებია იგი (მრეწველობა, – ო, ჯ.). ყოველ შემთხვევაში, ის არ აკეთებს იმასაც, რისი შემძლეც არის, ეტანება ადვილ საქმეს – სპეკულიაციას, წარმოებას კი გაურბის“.¹

ეროვნული ბურჟუაზიის შესაძლებლობებს სრულიად უიმედოდ უყურებდა ესერი ლეო შენგელაია, რომელიც აცხადებდა: „ლაპარაკი, რომ ბურჟუაზია განავითარებს საწარმოვო ძალებს, ზედმეტია. ევროპის ბურჟუაზია უკვე გამოიფიტა, მან დაჰკარგა შემოქმედების უნარი, თუ ოდესმე ჰქონდა იგი. რაც შეეხება ჩვენს ბურჟუაზიას, – ის გლახა მთვარეზეა დაბადებული. მას ჯერ კიდევ არ გაუვლია ის ხანა, რომელსაც მარქსი ეძახდა: „эпоха первоначального накопления!“ როდის იქნება, რომ იგი პოლიტიკურად ისე გადონიერდება, ეკონომიურად ისე გამდიდრდება, რომ ჩაუდგება სათავეში ჩვენს ქვეყანას? ეს საშინელი უტოპიაა!“²

ფედერალისტი თედო დლონტი კაპიტალისტებს სხვათა ხარჯზე ცხოვრებაში ადანაშაულებდა და აცხადებდა: „არც ერთ დარგში არ გამოჩენილა ჩვენი ბურჟუაზია, ის მხოლოდ პარაზიტული ელემენტი არის საქართველოში“.³

ადგილობრივ მეწარმეთ შესაძლებლობებში ეჭვი ეპარებოდა ასევე, ფედერალისტ შალვა ალექსი-მესხიშვილს. მისი სიტყვებით: „მოკლე ხანში კერძო ინიციატივა ვერაფერს შექცმნის, მით უმეტესად, რომ კაპიტალისტები გაურბიან მრეწველობას, რადგანაც ემინიანთ გარდამავალი ხანისა და თანაც არ კმაყოფილდებიან იმ სარგებლით, რომელიც შეუძლიან მოიტანოს ნორმალურად დაყენებულმა წარმოებამ. ამას არჩევენ

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 331.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 99.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 184.

სპეკულიაციას და უკვე არსებულ საქონელზე საშინლად ფასების აწევას”.¹

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან გასვლის შემდგომ ეროვნული ბურჟუაზიის მიმართ ნიჰილისტურად იყო განწყობილი გერონტი ქიქოძე, რომელიც წერდა: „ჩვენ არც ბურჟუაზია გვყავს, თუმცა ბოლო დროს ბლომად გაჩნდნენ ფულიანი სპეკულანტები; მაგრამ მათ არ გააჩნიათ საწარმოო ძალები, ეროვნულ მეურნეობაში არავითარ როლს... ასრულებენ და ეკონომიკურ თვალსაზრისით ნამდვილ პარაზიტებს წარმოადგენენ”.²

ყოველივეს მიუხედავად, ხელისუფლება ზოგჯერ პრაქტიკულ ნაბიჯებსაც დგამდა ადგილობრივი წარმოების ხელშესაწყობად: მაგალითად, დამფუძნებელი კრების 1920 წლის 18 მაისის სხდომაზე დაამტკიცეს დეკრეტი აბრეშუმის პარკის, თამბაქოსა და მატყლის მწარმოებელთათვის 75 მილიონი მანეთი სესხის მიცემის თაობაზე. თანხა დაახლოებით ასე განაწილდა: 30 მილიონი მიეცა მეცხვარეებს, კრედიტის სახით, 35 მილიონი – მეთამბაქოეებს, 10 მილიონი – აბრეშუმის პარკის მწარმოებელთ.³

1920 წლის 22 ივლისს მიიღეს კიდევ ერთი დეკრეტი სამონოპოლიო საქონლის მწარმოებელთათვის ასი მილიონი მანეთის გამოყოფის შესახებ. ამჯერად კრედიტი თამბაქოს გასაღებაში ხელშესაწყობად იქნა გამოყენებული.⁴

თითქოს მეორეხარისხოვანია, მაგრამ მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ თვით უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს ტრიბუნიდან, კერძო ბიზნესის ქართველი წარმომადგენლებისათვის სოციალისტ დეპუტატებს, როგორც მმართველი, ისე მემარცხენე ოპოზიციური პარტიებიდან, არაერთხელ უწოდებიათ სპეკულანტები და ჩარჩები.⁵ დამფუძნებელი კრების წევრთა ნაწილის მხრიდან

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 80.

2. ქიქოძე გ., პოლიტიკური წერილები, თბ., 1920, გვ. 8.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 345.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 70.

5. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II, 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 128; ტ. VI, გვ. 345; ტ. VII, გვ. 59; 331; 420; 425; 429.

ამგვარი აგებული დამოკიდებულებაც, რაც ადგილობრივი ბიზნესისადმი სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ უნდობლობაზე მიანიშნებდა, სხვა გარემოებებთან ერთად, ქართველ მეწარმეებს აქტიური ეკონომიკური საქმიანობის ხალისს უნელებდა და თავმეკავებისაკენ უბიძგებდა.¹

მემარჯვენე ოპოზიცია ხელისუფლებას სთავაზობდა დასავლეთ ევროპის ეკონომიკური პოლიტიკის ქართულ სინამდვილესთან შეხამების გზას. ეროვნულ-დემოკრატიებს კარგად ესმოდათ, რომ ახლად შექმნილი სახელმწიფო ერთბაშად და სხვის დაუხმარებლად წელში გამართვას ვერ შეძლებდა და ამისათვის აუცილებელი იყო საქართველოში დასავლური კაპიტალის შემოტანა. „საჭიროა დაუყოვნებლივ შევუდგეთ უფრო საფუძვლიან მოლაპარაკებას ევროპის კაპიტალისტებთან, რომ ისინი მოვიზიდოთ ჩვენსკენ... შევქმნათ ისეთი პირობები, რომ მწარმოებელნი კი არ იხიზნებოდნენ აქედან, არამედ მოდიოდნენ ჩვენში“, – არწმუნებდა ალექსანდრე ასათიანი დამფუძნებელი კრების დეპუტატებს და იქვე კონკრეტული პროგრამის პროექტსაც იძლეოდა: „უნდა მოეწყოს წესიერი აპარატი გადასახადების შესაყრებად... ამის შემდგომ ჩვენ უნდა მოვსპოთ ყველა ის დაბრკოლებანი, რომელნიც ჰბორცავენ ჩვენს სასოფლო მეურნეობას, მრეწველობას და წესიერ აღებ-მიცემობას... განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქციოთ ჩვენს საგარეო ვაჭრობას. ექსპორტი უნდა გავაცხოველოთ... საჭიროა იმპორტის შეზღუდვა. . . ბიუროკრატიულად მოწყობილმა მონოპოლიებმა არ გაამართლეს თავისი დანიშნულება“² და სხვ.

ალექსანდრე ასათიანი ფასდაუდებელ მნიშვნელობას ანიჭებდა საქართველოს საზღვაო შესაძლებლობათა გამოყენებას. მოითხოვდა, ბათუმზე ქართული სახელმწიფოს იურისდიქციის აღდგენისთანავე, დაეწყოთ ნავსადგურის გონიერი ექსპლუატაცია. „საჭიროა დაუყოვნებლივ გადავდგათ სათანადო ნაბიჯები და ვამცნოთ ევროპას, რომ ბათუმის ნავსადგურთან მათი ეკონომიური დამოკიდებულება სრულიად თავისუფალი და უზრუნველყოფილია“, – აღნიშნავდა ალ. ასათიანი, რომელსაც თვით ნავსადგურის დრო-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 80.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 290.

ებით პორტო-ფრანკოდ გამოცხადებაც საქართველოს რესპუბლიკისათვის დადებით და სასარგებლო ღონისძიებად ესახებოდა. „მსოფლიო ნავსადგურები, როგორიცაა ჰამბურგი, მარსელი, ტრიესტი, ოდესა და სხვ. დროებით პორტო-ფრანკოდ გადაქცევით გაძლიერდნენ და გახდნენ უდიდესი ნავსადგურები“, – ამტკიცებდა იგი.¹

ნიკო ნიკოლაძე ასაბუთებდა ფოთის პორტის მნიშვნელობას მსოფლიო ვაჭრობაში, ასევე საჭირო და მოგებიან საქმედ მიიჩნევდა ფოთში მეთევზეობისა და თევზის მრეწველობის განვითარებას.² ზოგადად, მემარჯვენე ოპოზიციის აცნობიერებდა უცხოური ინვესტიციების როლს ეკონომიკის აღორძინებაში, მოუწოდებდა ხელისუფლებას ქმედითი ნაბიჯების გადადგმისაკენ ბიზნესის ხელშესაწყობად, მოითხოვდა, რომ თანაბრად ყოფილიყო დაცული მესაკუთრე-მწარმოებლისა და მშრომელთა ინტერესები.

მთავრობა მომეტებულ სიფრთხილეს იჩენდა უცხოელ ბიზნესმენტა მიმართ, რისი დასტურიცაა მის მიერ საზღვარგარეთული ფირმებისა და კომპანიების რამდენიმე საყურადღებო პროექტის დაბლოკვა.³ საქართველოში უთუოდ უნდა აღმოცენებულიყო მრავალი სამრეწველო დარგი. იყო მრავალი ასეთი ცდაც: მაქრის წარმოების, საქსოვი საქმის, ნავთის ამოღების და სხვა წარმოების დაწყების, მაგრამ „ჩვენმა მმართველმა პოლიტიკამ ისეთი პირობები დაუყენა ამ მწარმოებლებს, რომ საქმე დასაწყისშივე ჩაკლა“, – შენიშნავდა ალექსანდრე ასათიანი.⁴

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისადმი ამგვარი მიდგომა გარკვეულად სოციალ-დემოკრატიების პარტიული შეხედულებებითა და პრინციპებითაც იყო განპირობებული. სხვათა შორის, პირველი რესპუბლიკის სოციალ-დემოკრატ მესვეურებს ასეთი სიფრთხილისაკენ მოუწოდებდა მათი დიდი მხარდამჭერი, მეორე ინტერნაციონალის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ლიდერი კარლ

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 291.

2. კაჭარავა ა., დაუშვილი ა., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. ბროლა დამოუკიდებლობისათვის. 1918-1921, თბილისი-ატლანტა, 2012, გვ. 43.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1891, ანაწ. 1, საქმ. 31. ფურგ. 1; 20; ჯანელიძე ო., დაუშვილი ა., საქმიანი საქართველო. 1801-1921, თბ., 2022, გვ. 425-426.

4. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 27 ოქტომბერი.

კაუცი. იგი ურჩევდა საქართველოს ხელისუფლებას, რომ უპირატესობა საგარეო სესხისათვის მიენიჭებინათ, ხოლო ქვეყნის ექსპლუატაციის ისეთი მწვავე ფორმის ხელშეწყობისაგან, როგორიცაა უცხოელი კაპიტალისტების მიერ ადგილობრივი ინდუსტრიული საწარმოებისა თუ სატრანსპორტო კომუნიკაციების შეძენა, – თავი შეეკავებინათ.¹

ამგვარი შეხედულებების საწინააღმდეგოდ, გაზეთი „საქართველო“ მიუთითებდა: „მენშევიკური ფორმულები აღარ უდგება ნაციონალურ ჩარჩოებში ჩამწყვდეულ საქართველოს დემოკრატიას და მოძველებული ფრაზოლოგიაც თანდათან ჰკარგავს დამაჯერებელი არგუმენტების მნიშვნელობას“. ² „თუ სოციალ-დემოკრატია დღესაც ვერ ამჩნევს თავის იდეოლოგიის გაკოტრებას უუნარობის გამო, ან არ სურს შეიმჩნიოს ეს თავის ჯიუტობის გამო, ცხოვრება მაინც თავისას გაიტანს“ და სახელისუფლებო პარტიას მოუწევს დათმოს „მმართველობის კვერთხი“. ³

ეროვნულ-დემოკრატიულ პერიოდული ორგანო იმასაც შენიშნავდა, რომ „მთავრობის პოლიტიკა მით კი არ იყო ცუდი, რომ ცუდი მინისტრები იდგნენ სათავეში, არამედ უმთავრესად მითი, რომ მისი ეკონომიკური პოლიტიკაა შემცდარი“. „რა უდევს საფუძვლად ამ პოლიტიკას?“ – კითხვას სვამდა პუბლიკაციის ავტორი ვასილ წერეთელი და იქვე პასუხობდა: „აი, რა. მმართველმა პარტიამ სოციალური შენობის შენება საფუძვლიდან კი არ დაიწყო, არამედ სახურავიდან. მუშათა უფლებანი ეკონომიკურ პირობებს კი არ შეუფარდა, არამედ აბსოლიუტურად აღიარა“; პროფესიონალური კავშირების უფლებებს საზღვარი არ დაუდო და ეროვნული წარმოება ხელოვნურად შეუძლებელ პირობებში ჩააყენა. ⁴

ხელისუფლების ეკონომიკური პოლიტიკა არ მოსწონდა არც მემარცხენე ოპოზიციას, – განსაკუთრებით სოციალისტ-რევოლუციონერებს. ესერთა აზრით, აუცილებელი იყო პროგრესული

1. კაუცი კ., სოციალიზმის პრობლემები და პერსპექტივები საქართველოში, თბ., 1920, გვ. 24-25. ასევე; ვადაჭკორია მ., ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში, თბ., 2001, გვ. 270.

2. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 25 იანვარი.

3. ბენდიანიშვილი ა., საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წწ.), თბ., 2001, გვ. 254.

4. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 7 დეკემბერი.

გადასახადის შემოღება შემოსავლებსა და მემკვიდრეობაზე, არაპირდაპირი გადასახადის გაუქმება და მისი დატოვებას მხოლოდ ფუფუნების საგნებზე. ასევე, მოითხოვდნენ გადასახადისაგან ღარიბი მოსახლეობის სრულ განთავისუფლებას და სხვ. „სოფ. რევოლიუც. ფრაქცია მოითხოვს, რომ გადასახადების მთელი სიმძიმე დააწვეს მდიდარ კლასებს, რათა შემოსავალსა და მემკვიდრეობაზე პროგრესიული გადასახადების დაწესებით სრულიად განთავისუფლდეს მშრომელი ხალხის უღარიბესი ნაწილი“, – ხაზგასმულია ესერთა პარტიის საპარლამენტო ფრაქციის დეკლარაციაში.¹

ესერები ქვეყნის ფინანსური მდგომარეობის გაჯანსაღების გზას მთელი ვაჭრობა-მრეწველობისა და აღებ-მიცემობის საქმის სახელმწიფოს ხელში გადასვლაში ხედავდნენ. ესერთა წარმოდგენით, ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისი იმ შემთხვევაში დაიძლეოდა თუ ეკონომიკურ ცხოვრებაში აქტიურად ჩაერეოდნენ სახელმწიფო და ადგილობრივი დემოკრატიული ორგანოები.²

პარტიის ლიდერი ლეო შენგელაია დამფუძნებელი კრების სხდომაზე აცხადებდა: „სახელმწიფო უნდა ჩაერიოს აქტიურად ეკონომიკურ ცხოვრებაში, უნდა წარმართოს იგი ახალი გზით, ახალი მიმართულებით. სახელმწიფომ უნდა მოჰკიდოს ხელი კოლექტიურ წარმოებას. ის უნდა გამოვიდეს, როგორც უდიდესი მწარმოებელი და თუ თქვენ ჩვენს ხალხს მიაწვდით ფაბრიკატებს, მიაწვდით პირველ მოთხოვნილებების საგნებს – ის ბონებს სიამოვნებით დაგვიბრუნებს“.³

სოციალისტ-ფედერალისტების აზრით კი, „გარდამავალ ხანაში აუცილებელია ძველი ეკონომიკური პრინციპის – კონკურენციის – დროებით შეგუება სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ ეკონომიკასთან“.⁴ ამ უკანასკნელის ფორმად მათ მწარმოებელი კოოპერატივები ესახებოდათ. ფედერალისტებს კოოპერატივები წარმოდგენილი ჰქონდათ, როგორც ეკონომიკური ორგანიზაცია,

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 96.

2. გაზ. „მრომა“, 1919 წ., 12 თებერვალი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 371.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ., 18 იანვარი.

ამასთან, მას აღიქვამდნენ „დიდ სახალხო კულტურულ ლამპრად“ და „რესპუბლიკის საიმედო ჩირადდნად“.¹

ფედერალისტური პარტია მოითხოვდა საშემოსავლო გადასახადის დაწესებას, არაპირდაპირი გადასახადის გაუქმებას, მხარს უჭერდა მეურნეობის განსაზოგადოებას და ამ საქმეში თვითმმართველობის როლის გააქტიურებას. მიზანშეწონილად თვლიდნენ სახელმწიფოს კონტროლს კაპიტალზე, ასევე, მოითხოვდნენ, რომ სახელმწიფოსა და ადგილობრივ თვითმმართველობათა გამგებლობაში გადასულიყო ბანკები, სამთამადნო მრეწველობა, ფართო მოხმარების საგნების დამამზადებელი ქარხნები, ელექტრო სადგურები, აფთიაქები, სასურსათო საქმე.²

მძიმე ეკონომიკური ვითარების მიუხედავად, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში მაინც მოხერხდა კოოპერატივების ჩამოყალიბება და ამოქმედება.³ 1919 წელს ქვეყანაში 20 სააქციო საზოგადოება დაარსდა, რომელთა საწესდებო კაპიტალი 71 მილიონ მანეთს შეადგენდა.⁴ ამ გზით დაგროვდა გარკვეული კაპიტალიც. კოოპერატიული კავშირები ქვეყნის მრავალ რეგიონში შეიქმნა. მაგალითად, გორის სარაიონო კავშირმა ქართლში გახსნა საპნის ქარხანა, ამიერკავკასიის კავშირმა გორში ააგო ხილის ქარხანა⁵ და სხვ. ფედერალისტები აკრიტიკებდნენ ხელისუფლებას კოოპერატივებისადმი უნდობლობის გამო, მიაჩნდათ, რომ ამის შედეგი იყო სახელმწიფოში არსებული „დანგრეული ეკონომიკა“ და „ეკონომიკური ანარქია“. ამ საკითხზე განსაკუთრებით ბევრს წერდა თედო ღლონტი. მისი სიტყვებით: „დროა მივწოდოთ ჩვენს დემოკრატიულ კოოპერატივებს... კოოპერაციის სრულს განკარგულებადმი

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 16 ოქტემბერი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 26, 30 იანვარი.

3. სტატისტიკური მონაცემებით, 1920 წლის დამდეგისათვის საქართველოში 900-მდე კოოპერატიული გაერთიანება არსებობდა 464 ათასი წევრით. ამ ნიშნით საქართველო მხოლოდ გერმანიას, ინგლისს, რუსეთსა და დანიას ჩამორჩებოდა. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 30 იანვარი.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 425.

5. ათანელაშვილი თ. , ეკონომიკური რეფორმები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921 წწ.). დისერტაცია ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ. , 2006, ხელნაწერი, გვ. 14.

უნდა გადავიდეს სამოქალაქო უწყების მთელი სასურსათო საქმე, საქონლის გაცვლა, საქონლის დაგროვება, უცხოეთის ბაზარში ვაჭრობა, მეურნეობა, მრეწველობა”.¹

სოციალისტ-ფედერალისტები მოუწოდებდნენ საქართველოს მთავრობას, მეტი ყურადღება მიექცია მრეწველობის, მათ შორის ადგილობრივი წარმოების აღორძინების, საქართველოში მოპოვებული ნედლეულის გადამამუშავებისათვის, რისთვისაც ევროპიდან დამზადებულ საქონელთან ერთად საჭიროდ ესახებოდათ „მრეწველობის განსავითარებლად საჭირო მანქანების“ შემოტანა.²

წარმოების კოლექტიური და კერძო ფორმების თანაარსებობა ეკონომიკური ცხოვრების გაუმჯობესების გზად მიაჩნდა ნოე ჟორდანიასაც. მისი აზრით, ასე მომზადდებოდა ნიადაგი სოციალისტური წარმოების სისტემის შესაქმნელად.³

იგივე აზრს გამოხატავდა აკაკი ჩხენკელიც, როცა აცხადებდა, ჩვენი მთავარი გეზი საზოგადოებრივი მრეწველობის განვითარებაა. ადგილობრივი დემოკრატია – ერობა, მუნიციპალიტეტი, თემი, სახელმწიფოს ხელმძღვანელობით უნდა მონაწილეობდნენ წარმოებასა და ალებ-მიცემობაში. „ჩვენ არ ვზღუდავთ კერძო ინიციატივასაც, რამდენათაც ის ხელს უწყობს მრეწველობის განვითარებას... მაგრამ მარჯვენა ფრთაც დამეთანხმება, იმედია, იმაში, რომ წავიდა ის დრო, როცა სახელმწიფო და თვითმმართველობა არ ერეოდა წარმოების სფეროში“ და რომ სწორედ საზოგადოებრივი მეურნეობა გაუკაფავს გზას იმ წეს-წყობილებას, საითყენაც საქართველო მიილტვის.⁴

სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლება ცდილობდა გაეტარებინა იმგვარი კურსი, რომ წარმოების ერთი რომელიმე დარგი არ გაბატონებულიყო სხვაზე, თითოეულ მათგანს ემოქმედა თავისუფალი რეჟიმის პირობებში და ცხოვრებას გაერყვია, რომელს მიენიჭებოდა უპირატესობა.

მერეული ტიპის ეკონომიკის დამკვიდრებას ეწინააღმდე-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 3 აგვისტო.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 2 აგვისტო.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 17 დეკემბერი.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 331.

გებოდნენ სოციალისტ-რევოლუციონერები. ისინი მთავრობის ზომიერ პოლიტიკას რევოლუციური იდეებისაგან უკან დახევად, „სოციალიზმის გაკოტრებად“, კაპიტალისტურ კლასთან დაზავებად განიხილავდნენ და მოუწოდებდნენ, რომ „მეყენებინათ ქვეყნის მუერნობა და ეკონომიური ცხოვრება „სოციალისტურ რელსებზე“. ¹

ფედერალისტებს მიაჩნდათ, რომ წარმოების ყველა სფერო, რომელთაც „მასიური ხასიათი“ აქვთ, ქალაქთა თვითმმართველობების, ერობებისა და სახელმწიფოს ხელში უნდა გადასულიყო. მათი აზრით, მთავრობას უნდა უზრუნველყო, რომ ეკონომიური ცხოვრების უმთავრესი დარგები საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს გადასცემოდა. უნდა განხორციელებულიყო „მუერნობის თანდათანობითი კოლექტივიზაცია“, როგორც ქალაქად, ისე სოფლად. ²

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ გააკრიტიკა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის ეკონომიური კურსი, ³ რომელიც წარმოჩენილი იყო მთავრობის დეკლარაციაში დამფუძნებელი კრების წინაშე 1919 წლის მარტში. „მთავრობის ეკონომიური პერსპექტივა უეჭველად უნდა ყოფილიყო სოციალისტური ეკონომიით გამსჭვალული, ის კი კაპიტალისტური წარმოების ანარქიით ფიქრობს დღესაც საქართველოს და მუშების ბედის გაუმჯობესებას“, – მიუთითებდა გაზეთი „სახალხო საქმე“. ⁴

გნობილია, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ რამდენიმე სახის ნედლეულის ექსპორტზე (მარგანეცი, თამბაქოს ფოთოლი, მატყლი, აბრეშუმის პარკი) სახელმწიფო მონოპოლია გამოაცხადა. ⁵ ცხადია, ეს არ თანხვდებოდა

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 98.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 23 მარტი. ცხადია, ფედერალისტთა კოლექტივიზაცია შორს იყო კომუნისტური კოლექტივიზაციისაგან, რომელიც ჩვენში საბჭოთა რეჟიმის პირობებში მოგვიანებით განხორციელდა.

3. ხელისუფლების ხედვასა და მოქმედებას აგრარულ სფეროში ფედერალისტები „აზიურ ეკონომიურ პოლიტიკას“ უწოდებდნენ. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 24 იანვარი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 23 მარტი.

5. მთავრობას თავის ხელში არ აუღია წარმოების ორგანიზაცია და მადნის გაზიდვის საქმე, მან ეს უფლება ექსკლუზიურად სპეციალურად ჩამოყალიბებულ „ჭიათურის მარგანეცის საექსპორტო საზოგადოებას –

საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებს, აუქმებდა თავისუფალ კონკურენციას, როგორც პროგრესის და განვითარების ერთ-ერთი მთავარი მოტივატორს, მაგრამ განპირობებული იყო ქვეყანაში არსებული უკიდურესად რთული ვითარებით („ეს მდგომარეობა შექმნა ცხოვრებამ“) და გამომდინარეობდა სახელმწიფოს ინტერესებიდან.¹

ოპოზიციური სპექტრი მმართველი ძალის ამ ნაბიჯს სხვადასხვაგვარად გამოეხმაურა. ფედერალისტთა პარტიის სახელით, თედო დლონტი შენიშნავდა, რომ მთავრობის კურსი – ნედლი მასალა უნდა ვიყიდოთ და გავიტანოთ საზღვარგარეთ, არ არის „სახელმწიფოებრივი შემეცნება“, იგი „ჩარჩული პოლიტიკა“ და საყვედურობდა მთავრობას, რომ არც პრესაში და არც დამფუძნებელ კრებაში მონოპოლიის საკითხი სხვა მხრივ არ განუხილავთ, არ უმსჯელიათ, როგორ უნდა გამოვიყენოთ მონოპოლია და როგორი უნდა იქნეს ჩვენი მიზანი.²

ფედერალისტებისაგან განსხვავებით, მონოპოლიას მხარს უჭერდნენ ესერები, რომლებსაც მიაჩნდათ, რომ ამით ქვეყანაში ხელი შეეწყობოდა ფართოდ გავრცელებული სპეკულაციის აღმოფხვრას, მაგრამ დაუმჯებლად მიიჩნევდნენ კაპიტალისტებისათვის საზღაურის გადახდას. „დღეს, როდესაც ჩვენი სახელმწიფო კასა ცარიელია, როდესაც ჩვენი მთავრობა გლეხობიდან გროშებს აგროებს, რომ კასა შეავსოს, განა დასაშვებია, რომ ამ სახალხო კასიდან ჩვენ მილიონები გავიღოთ და ორიოდ კაპიტალისტს ჩაუგდოთ ხელში“, – აცხადებდა დამფუძნებელ კრებაში ესერი დეპუტატი ილია ნუცუბიძე.³

სხვადასხვა ნედლეულზე მონოპოლიის დაწესებისადმი თავისებური დამოკიდებულება ჰქონდათ ეროვნულ-დემოკრატებს. ისინი ზოგადად არ უარყოფდნენ მონოპოლიის შემოღებას, მა-

„ჩემო“-ს გადასცა, იმ პირობით, რომ მოგების 35 პროცენტი სახელმწიფოს ბიუჯეტში ჩაირიცხებოდა. იხ. ბენდიანიშვილი ა. , საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წწ.), თბ. , 2001, გვ. 222.

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 423-424.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ. , 2019, გვ. 420

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V, 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ. , 2019, გვ. 228.

გრამ მთავრობას ურჩევდნენ, გადაესინჯათ მისი განხორციელების წესები, მეტი გასაქანი მიეცათ მწარმოებელთათვის, ხოლო ბიუროკრატია უფრო მოქნილი და ეფექტური გაეხადათ. ჰქონდათ კონკრეტული რჩევაც, მაგალითად, რომ აბრეშუმის პარკზე მონოპოლია არ ყოფილიყო იძულებითი. ასევე, უმჯობესია აბრეშუმი შინ ირთვებოდეს და შინვე იქსოვებოდეს, ხოლო რაც შეეხება მატყლს, ის საერთოდ არ უნდა გაეტანათ საზღვარგარეთ, საქართველოში უნდა დაემუშავებინათ, რითაც ტანსაცმელი გაიფუძვებოდა, ეს კი, თავის მხრივ, პურისა და სიმინდის გაიფუძვებას გამოიწვევდა.¹

მემარცხენე ოპოზიციის წარმომადგენლები, უფრო სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიიდან, ზოგჯერ თავს ანებებდნენ ხელისუფლების მძაფრ კრიტიკას და სახელმწიფოებრივი განვითარების გზაზე შექმნილ სხვადასხვა სიძნელეს ობიექტური გარემოებებითაც ხსნიდნენ. სანიშნოდ შეიძლება დავიმოწმოთ არჩილ ჯაჯანაშვილის ერთი საგაზეთო პუბლიკაცია. მასში ნათქვამია: „მართალია ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი, მართალია ჩვენს მთავრობასაც ბევრი შეცდომა მოსდის, მაგრამ არ უნდა დაგვაზიწყდეს, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრიობას განსაკუთრებულ პირობებში ეყრება საფუძველი. . . . ნუ დაგვაზიწყდება, რომ სახელმწიფოებრიობის შექმნა, სახელმწიფო აპარატის განახლება ჩვენ გვიხდება ოთხი წლის ომის შედეგების ლიკვიდაციის ხანაში. ამ ომმა აშენებული და გამართული სახელმწიფოები დაანგრია ნუ თუ უნდა გაგვიკვირდეს, თუ ჩვენ ახალის შექმნა ვერ მოვახერხეთ ასე მალე და ისე კარგათ, როგორც ეს დამშვიდებულსა და უფრო ხელსაყრელ პირობებში შეიძლება? რა თქმა უნდა არა“.²

1. გაზ. „ახალი საქართველო“, 1920 წ. , 11 დეკემბერი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 16 ოქტომბერი.

§ 4. აგრარული საკითხი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შიდა ცხოვრების ერთ-ერთ მტკივნეულ და მოუგვარებელ პრობლემად აგრარული საკითხი მიიჩნეოდა. XIX საუკუნის 60-იან წლებში ბატონყმობის გაუქმებამ ვერ შეძლო მისი საფუძვლიანი გადაწყვეტა. პრაქტიკულად ამ მხრივ არც დროებით მთავრობასა და მის რწმუნებულ ამიერკავკასიის განსაკუთრებულ კომიტეტს გაუკეთებია რამე. ფრონტიდან დაბრუნებულმა ჯარისკაცებმა ბოლშევიკთა წაქეზებით სოფლად აგრარული ბრძოლა წამოიწყეს. გახშირდა გლეხთა მიერ შემამულეთა სახლ-კარის გადაწვის, მათი მიწების მიტაცებისა და სხვ. მსგავსი ფაქტები.

ამიერკავკასიის კომისარიატმა სოფლად ანარქიის თავიდან აცილების მიზნით, 1917 წლის 16 დეკემბერს, გამოსცა დებულება „სახაზინო, ყოფილ საუფლისწულო, საეკლესიო, სამონასტრო, იურიდიულ პირებისა და კერძო მფლობელური მიწების საადგილმამულო კომიტეტებისათვის გადაცემის შესახებ“, მაგრამ ხსენებული დეკრეტი უფრო დეკლარაციულ დოკუმენტად დარჩა, რადგან კომისარიატს მისი ცხოვრებაში გატარების ძალა არ შესწევდა.¹

მიწათმფლობელებსა და გლეხებს შორის კონფლიქტი კვლავ გრძელდებოდა. მისი მოგვარების საკითხი მთელი სიმძაფრით დაისვა საქართველოს ეროვნული საბჭოს წინამე. სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ მხარი დაუჭირა კომისარიატის გადაწყვეტილებას და წინადადება წამოაყენა, დაუყოვნებლივ მიეღოთ საჭირო ზომები, რათა „უსასყიდლოდ გადაეცეს მშრომელ ხალხს ის ადგილ-მამული, რომელიც მას აღეთქვა ამიერკავკასიის კომისარიატის დეკრეტით“.²

სოციალ-დემოკრატთა პარტიული პროგრამა და თეორიული ხედვა მიწების მუნიციპალიზაციას ითვალისწინებდა: „ჩამორთმეული მიწები უნდა გადასულიყო ადგილობრივად არჩეული კომიტეტების, ან ერობის ხელში, რომელიც ხსენებულ მიწებზე დააწესებდა მინიმალურ იჯარას და ამ იჯარიდან მოგროვილი

1. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1974, გვ. 545.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. # 5, ფურც. 37.

თანხა მოხმარდებოდა ისევ ადგილობრივ კულტურულ და ეკონომიკურ აღორძინების საქმეებს“.¹

ბოლშევიკები მიწის ნაციონალიზაციას მოითხოვდნენ: მესაკუთრეებს მთელი მიწა უნდა ჩამორთმეოდათ, რომელსაც შემდეგში გლეხთა კომიტეტები განკარგავდნენ.

სოციალისტ-რევოლუციონერები და სოციალისტ-ფედერალისტები მხარს მიწების სოციალიზაციას უჭერდნენ. ესერები მიიჩნევდნენ, რომ მიწა საერთო-სახალხო საკუთრებაა, მშრომელი გლეხობა კი მისი მთავარი მომხმარებელი. ამ პარტიის პროექტით, მიწა საკუთრებაში უნდა გადასცემოდა სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოებს, ხოლო ადგილებზე – სასოფლო თემებს, რომლებიც ესერებს მომავალი სოციალისტური მსოფლიო წესრიგის საფუძვლად წარმოედგინათ. მიწაზე კერძო საკუთრება დაუშვებელია. მომხმარებლები სახელმწიფოს გადასახადს უხდიან არა მიწისათვის, არამედ მასზე მოწყობილი მეურნეობისათვის.² „სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქცია დამფუძნებელ კრებაში მთელი თავისი ძალ-ღონით დაიცავს მიწის სოციალიზაციას. ფრაქცია მოითხოვს მთელს მიწაზე ბურჟუაზიული საკუთრების გაუქმებას და მიწის მთელი მისი სიმდიდრით, ტყეებით, წყლებით და მადნეულობით ხალხის საერთო ავლადიდებათ გამოცხადებას“, – ხაზგასმულია ესერთა ფრაქციის დეკლარაციაში, რომელიც 1919 წლის 12 მარტს საქართველოს დამფუძნებელ კრებას წარედგინა.³

აგრარულ საკითხში სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის მთავარი მოთხოვნას შეადგენდა: მიწაზე კერძო საკუთრების მოსპობა, მიწის განსაზოგადოებრიობა, მიწის მხოლოდ მიწის მუშაკისათვის გადაცემა და მიწის „შეამხანაგებული ძალებით დამუშავება“ (კოოპერაცია).⁴ „მიწა მიწის მუშა, უიჯაროდ და უსასყიდლოდ“, – ასეთი იყო ფედერალისტთა ერთ-ერთი აგრარული ლოზუნგი.⁵

სრულიად განსხვავებული იყო ეროვნულ-დემოკრატიულ თვა-

1. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. , 14 ივლისი.

2. Очерки истории политических партий и движений России. Р.-на-Д. ; – М. , 1992. Кн. 1. Вып. 2, с. 19-20.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად. ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ. , 2019, გვ. 95-96.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 18 იანვარი.

5. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 30 იანვარი.

ლსაზრისი, რომელიც ასევე, ასახული იყო ასახული მათ პარტიულ პროგრამაში. იგი აღიარებდა კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობას და მოითხოვდა, გადასულიყო მიწები იმათ ხელში, ვინც მის დამუშავებასა და ჯეროვან გამოყენებას შეძლებდა.

პოლიტიკური ორგანიზაციების მიერ შემოთავაზებული აგრარული საკითხის გადასაჭრელი არც ერთი პროექტი ეკონომიკურად არ ყოფილა დასაბუთებული. ისინი ეფუძნებოდა მხოლოდ პარტი-ათა იდეოლოგიური კონსტრუქციების ერთგულებას და მათსავე რწმენას სოციალური აზროვნების სტრუქტურის მართებულ გაგებაში.¹

1918 წლის თებერვლის შუა რიცხვებში მიწის საკითხზე ამიერკავკასიის საკანონმდებლო ორგანომ – სეიმმა იმსჯელა. სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის ინიციატივით შემუშავდა კანონი მიწების კონფისკაციის ცხოვრებაში გატარების შესახებ, რომელიც სეიმმა 7 მარტს მიიღო. ამ კანონით დადგინდა მიწების ჩამორთმევის წესები და მემამულეებისათვის დასაბრუნებელი ნორმები.²

აგრარული რეფორმის განხორციელებას დიდი ყურადღება დაეთმო საქართველოს ეროვნულ საბჭოშიც. საბჭოს 1918 წლის 11 თებერვლის სხდომაზე სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ლიდერმა გიორგი ლასხიშვილმა განაცხადა, რომ მათი ფრაქცია არ იზიარებს ამიერკავკასიის კომისარიატის დეკრეტს სავსებით, რადგან მასში კიდევ დარჩენილია კერძო საკუთრება, მიუხედავად ასეთი ნაკლისა, ჩვენ მოვითხოვთ იგი დაუყოვნებლივ იქმნას ცხოვრებაში გატარებული.³

ფედერალისტი აკაკი პაპავა ეჭვს გამოთქვამდა, „საქართველოს მიწათმფლობელობა იმდენად წვრილია და ჭრელი თავისი გეოგრაფიული სხვადასხვაობით და მიწის ხარისხის ნაირობით, რომ შეუძლებელია ერთი შაბლონით გადიქრას ცხოვრების ნორმის საკითხი“.⁴

1. Мерзляков С. , Аграрный вопрос в позициях политических партий начала XX века, Среднерусский вестник общественных наук, т. 12, №6, 2017, с. 62.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1915, ანაწ. 1, საქმ. 752, ფურც. 4. გადაწყვეტილება მთელს სამხრეთ კავკასიას ეხებოდა, მაგრამ სომხეთსა და აზერბაიჯანში მიწის რეფორმა არ გატარებულა.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 16 თებერვალი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 22 ნოემბერი.

ეროვნულ-დემოკრატიზაციულ გზაზე აზრი გამოთქვა, რომ მიწის საკითხი უნდა გადაწყდეს მშრომელი ხალხის ინტერესების შესაბამისად, მაგრამ ისეთ დროებით ორგანოს, როგორც ეროვნული საბჭოა, ეს არ შეუძლია. ეს საკითხი საქართველოს დამფუძნებელი კრების პრეროგატივას შეადგენს.

ალექსანდრე ასათიანმა წინადადება წამოაყენა, რომ „მიწა ხალხს გადაეცეს გაყიდვით, შეღავათიან პირობებში“ და წარადგინა რევოლუციის პროექტის შემდეგი შესწორება: „დაჩქარებით უნდა რადიკალურად გადაწყდეს მიწის საკითხი ყოველ ხაზინისაგან და მსხვილ მემამულესაგან ჩამორთმეულ მიწების დაყოფით და მშრომელ გლეხობისათვის მიყიდვით შეღავათიან პირობებში“.¹

საბჭოს სხდომაზე უფრო ვრცელი განმარტებით გამოვიდა გერონტი ქიქოძე. მან აღნიშნა, რომ ეროვნულ-დემოკრატიები დებულებას მიწების მშრომელი ხალხისათვის უსასყიდლოდ გადაცემის შესახებ არ იზიარებდნენ არა წოდებრივი, არამედ ეროვნული თვალსაზრისით. „არა მგონია – მიმართავდა ქიქოძე ეროვნული საბჭოს სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას – თქვენ უკეთ გადაწყვიტოთ მიწის საკითხი, ვიდრე იგი გადაწყვიტა საფრანგეთის რევოლუციამ, რომელმაც მიწები მშრომელ ხალხს ფასით გადასცა. ამას გარდა – დასძენდა იგი – თქვენ გადასაწყვეტი გაქვთ ფინანსური და სასურსათო საკითხები. საჭიროა შეიქმნას ეროვნული ფინანსები. ხალხში, როგორც ვიცით, აუარებელი ქაღალდის ფულია გაბნეული. აუცილებელია ამ ფულის უკან დაბრუნება, ხალხის ხელიდან გამოწურვა, რადგანაც არც ეროვნულ მთავრობისათვის, არც თვით ხალხისათვის ეს ქაღალდის ფული, ამრიგად გაფანტული, რაიმე თვალსაჩინო ღირებულებას არ წარმოადგენს. აი, სწორედ ეს ოპერაცია, – ე. ი. ფულის უკან დაბრუნება, შეიძლება მიწების ხალხისათვის მიყიდვით. ამით აგრეთვე შეიქმნება იმპულსი, რომელიც ხალხს გამოატანინებს გასაყიდად მიწის მოსავალს – სხვადასხვა ხორბლეულობის ზედმეტ ნაწილს, რომელსაც ახლანდელ ვითარებაში ის არ სთმობს“.²

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. # 5, ფურც. 39.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. # 5, ფურც. 39.

მიწის საკითხზე ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის შესწორება საბჭოს უმრავლესობის მიერ კენჭისყრით უარყოფილ იქნა. გავიდა სოციალ-დემოკრატების რეზოლუცია.

ცხადია, ერთი რეზოლუცია ამ მნიშვნელოვან პრობლემას ვერ მოაგვარებდა. აგრარული რეფორმის თაობაზე სჯა-ბაასი ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შემდეგაც გაგრძელდა. რაც დრო გადიოდა, სოციალ-დემოკრატების პოზიცია ნელ-ნელა მარჯვნივ იხრებოდა, მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემა თანდათან მათთვისაც მისაღები ხდებოდა. ისინი თვით ცხოვრებამ დაარწმუნა, რომ მიწაზე კერძო საკუთრებას საქართველოს სინამდვილეში გონივრული ალტერნატივა აღარ გააჩნდა, ამიტომ შესაძლებლად მიიჩნიეს დაეთმოთ თავიანთი პარტიული პრინციპი, მხარი ეროვნულ-დემოკრატიული თვალსაზრისისათვის დაეჭირათ და დაეშვათ გლეხობისათვის ნაკვეთების გადაცემა მინიმალურ საფასურად.

გაზეთ „ერთობის“ თანახმად, ასეთი გადაწყვეტილება სახელმწიფოს ბიუჯეტსაც წაადგებოდა და გლეხიც კერძო მესაკუთრე გახდებოდა. ¹ 1918 წლის 14 ნოემბერს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მერვე ყრილობაზე გამოსვლისას ნოე ხომერყი, რომელსაც მიწის საკითხი „უდიდეს პოლიტიკურ და სოციალურ კითხვად“² მიაჩნდა, აღნიშნავდა, რომ აგრარული საკითხის გადაწყვეტაში „პოლიტიკური მოსაზრებაც ჩაიდო, ვინაიდან ხელისუფლება, რომელიც გლეხს მიწას საკუთრებად მისცემს, მის მხარდაჭერასაც მოიპოვებდა“. ³ ნ. ხომერყისავე სიტყვებით, „გლეხს ვხდით მესაკუთრეთ იმ მიწისა, რომელიც წინათ იჯარით ჰქონდა, უმიწაწყლო გლეხს ჩვენ საშუალებას ვაძლევთ გადაიხადოს ნაწილ ნაწილათ ის მცირე თანხა, რომელსაც ჩვენ ვაწესებთ – 500 მან. ეს ხომ 5 ფუთი პურის ფასია – მუშა კაცის ერთი თვის ჯამაგირი“.

ამავე ყრილობამ მიწის საკითხთან დაკავშირებით დაადგინა: „1) ადგილ-მამული, რომელსაც ფართო საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს, ჩაირიცხოს ხელუხლებელ ფონდათ და ის გადაეცეს სახელმწიფოს, ხოლო ნაწილი საეროთი თვითმართველობებს, 2)

1. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., 6 ნოემბერი.

2. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., 25 იანვარი.

3. ათანელიძელი თ., ეკონომიკური რეფორმები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921 წწ.), დისერტაცია ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 2009 (ხელნაწერის უფლებით), გვ. 50.

დანარჩენი ადგილ-მამული დაწესებულ ნორმის ფარგლებში გადაეცეს კერძო უმიწაწყლო და ღარიბ გლეხობას, 3) ამ ადგილ-მამულისათვის მშრომელ გლეხობას გადახდეს შეღავათიანი ფასი“.¹

ახალი კანონპროექტი „სახელმწიფო საადგილ-მამულო ფონდიდან მამულების მცხოვრებთათვის კერძო საკუთრებად მიცემის შესახებ“ – მიწათმოქმედების მინისტრმა ნოე ხომერიკმა საქართველოს პარლამენტში 1919 წლის დასაწყისში წარადგინა. იგი დიდხანს განიხილებოდა აგრარულ კომისიაში, სადაც აზრთა დიდი სხვადასხვაობა გამოიწვია. მაგალითად, სოციალისტ-რევოლუციონერები ამტკიცებდნენ, რომ „კერძო საკუთრებას მხოლოდ გლეხობის შეუგნებელი ნაწილი მოითხოვს, უმეტესობა კი მისი წინააღმდეგია“.²

ეროვნულ-დემოკრატ მიხეილ მაჩაბლის აზრით, მიწის სოციალიზაცია უტოპისტების მოგონილია და გლეხკაცობა ამას არ მოითხოვს. რადგან კერძო საკუთრება ეკონომიკური ცხოვრების საფუძველია, მიწები უნდა მიეყიდოთ გლეხებს და ისეთ ფასებში, რომ ხაზინაში საკმარისი ფული შემოვიდეს. მ. მაჩაბელი ასაბუთებდა, რომ მთავრობის განსახილველი კანონპროექტის ცხოვრებაში გატარება რესპუბლიკის მცხოვრებთა მხოლოდ მცირე ნაწილს დააკმაყოფილებდა, გლეხობის დიდი უმრავლესობა კი ძველებურად უმიწაწყლოდ დარჩებოდა. ამიტომ, საჭირო იყო კანონპროექტის იმგვარი გადამუშავება, რომ მას ხალხის უმრავლესობა დაეკმაყოფილებინა და საქართველოში მიწის მფლობელობის საკითხი საბოლოოდ გადაეწყვიტა. ³ აგრარული რეფორმის მიმართ უარყოფითი იყო სპირიდონ კედიას დამოკიდებულებაც. როგორც ის აცხადებდა: „მიწის საკითხის რევოლუციური წესით გადაჭრამ ყველა დააზარალა, მეურნეობა დასცა... ამ წესმა ერთი ნაწილი საზოგადოებისა ქუჩაში უსახსროდ დაჰყარა, ხოლო საზოგადოების

1. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. , 19, 20 ნომბერი; ასევე, საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები. ტომი XIII. ნოე ჟორდანია. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი-1921 წლის 18 მარტი), ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები, თბ. , 2018, გვ. 269.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. # 217, ფურც. 21.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. # 217, ფურც. 21; 23; 25.

მეორე ნაწილში მტაცებლობისა და წართმევის ინსტიქტი აუშვა“. ¹ ეროვნულ-დემოკრატი მალვა ამირეჯიბის სიტყვებით კი: „მიწის კანონი „ქვეყანაზედ თავდასხმას უფრო ჰგავდა, ვიდრე სახელმწიფო რეფორმას... მიწის რეფორმა გლეხობისათვის მოხდა, მაგრამ მიწა მთავრობამ წაიღო... გლეხს, ან სულ არაფერი მისცა, ან მხოლოდ მცირედი, დანარჩენი თვითონ დაიტოვა“. ²

ფედერალისტები მთავრობას ბრალს იმაში სდებდნენ, რომ რეფორმა ძალაში ტოვებდა კერძო საკუთრების ინსტიტუტს, ამიტომ „საქართველოს მშრომელ ხალხს ჰმართებს მეტის სიფხიზლით დაუხვდეს ახალ კანონ-პროექტს სოფ. დემოკრატებისა, რომ მისი შედეგები სანაწურად არ გახდეს ქართველ დემოკრატიისათვის“.³

ეროვნულ-დემოკრატიები აგრარულ ცვლილებებში მეტი ზომიერების მომხრენი იყვნენ. 1919 წლის ივლისში გამართულმა ამ პოლიტიკური პარტიის კონფერენციამ საგანგებოდ იმსჯელა ქვეყანაში მიმდინარე მიწის რეფორმის შესახებ და მიიღო შემდეგი რეზოლუცია: „მიწის ჩამორთმევის კანონი არ უნდა შეეხოს უმაღლეს ინტენსიურ კულტურის მეურნეობებს. ხოლო როდესაც ასეთი მეურნეობა სახელმწიფოსათვის არის საჭირო და მის გამგებლობაში უნდა დარჩეს, მისი გამოსყიდვა და ჩამორთმევა უნდა მოხდეს საერთო წესით.

დაწესებულს ნორმაზე ზევით ჩამორთმეულს მიწებში რესპუბლიკის მთავრობამ უნდა მისცეს მეპატრონეთ ზომიერი სასყიდელი სახელმწიფოს სესხის ფურცლებით, ანუ სახელმწიფო რეზონით.

სახელმწიფო ფონდში გადასული მიწები უნდა მოხმარდეს მიწა-ნაკლულ მშრომელთა საჭიროების დაკმაყოფილებას და უნდა გადაეცეს მათს სრულს საკუთრებად შეღავათიან ფასებში და გრძელვადიან სესხად“.

საინტერესო იყო კონფერენციის დადგენილების ბოლო პუნქტიც, რომლის თანახმად: „რესპუბლიკის განაპირა მიწები უნდა გამოყენებულ იქნას შინაურ კოლონიზაციისთვის და იქ საქართველოს მთავრობის მიერ ჩასახლებულთ მიწა უნდა მიეცეს გან-

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 3, ფურც. 34-35.

2. მალვა ამირეჯიბი, წიგნი მეორე, თბ., 1998, გვ. 125; 207.

3. გახ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 22 ნოემბერი.

საკუთრებულს შეღავათიან პირობებში და ამავე დროს მთავრობამ მათ დახმარება უნდა აღმოუჩინოს დასაღებასა და სახლ-კარობის გაშენებაში”.¹

ეროვნულ-დემოკრატიებისაგან გამოყოფილი ეროვნული პარტია მოითხოვდა, რომ „მიწების იძულებით ჩამორთმევის დროს დაწესებული ნორმა უნდა შეფარდებულ იქმნას მამულის სამეურნეო მდგომარეობასა და ოჯახის წევრთა (განურჩევლად სქესისა) რაოდენობასთან. სახლ-კარი, ვენახი, ბაღი, ბოსტანი, წისქვილი და საზოგადოთ კულტურული მამული მეპარტონეს არ უნდა ჩამოერთვას”.²

სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, სულ საქართველოში 4 ათასამდე ჩამორთმეული მამული აღირიცხა (დაახლოებით 680 ათასი ჰექტარი), რომელიც 290 ათას გლეხურ ოჯახზე უნდა გადაწილებულიყო.³

აგრარული რეფორმის სოციალ-დემოკრატიულმა გადაწყვეტამ ვერც სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქცია დააკმაყოფილა. როგორც ესერი დეპუტატი ილია ნუცუბიძე აცხადებდა: „სოციალ-დემოკრატები ხელთათმანებივით იცვლიდნენ „აგრარულ პროგრამას“. ერთხანს „ჩამონაჭრებით“ პირდებოდნენ გლეხთა ცობას გაკეთებას, შემდეგ „ნაციონალიზაციით“, „მუნიციპალიზაციით“, უკანასკნელად რაღაც კანონი გამოსცეს, რომელიც ყველაფერს შეიცავს: „მუნიციპალიზაციასაც“, „ნაციონალიზაციასაც“ „სოციალიზაციასაც“ და კიდევ ბევრ სხვას, ასე რომ არევ-დარევის მეტი არაფერი შეაქვს არსებულ კანონებს აგრარულ ურთიერთობაში”.⁴

1919 წლის 28 იანვრის სხდომაზე, ხანგრძლივი დავა-კამათის შემდეგ, საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი „სახელმწიფო საადგილმამულო ფონდიდან მცხოვრებთათვის მამულის

1. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 13 ივლისი.

2. გაზ. „კლდე“, 1920 წ., 27 ივნისი.

3. ვოიტინსკი ვ., ქართული დემოკრატია, თბ., 2018, გვ. 209; 215. ნოე ხომერკის მოხსენების თანახმად სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მეორე ყრილობაზე, რეფორმის შედეგად, მიწის ძველ მფლობელთა ხელში დარჩენილა მიწის მთელი რაოდენობის 5-7 პროცენტი, გლეხთა თითოეულ ოჯახს კი თითო დესტინა მიწა მიუღია (გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 25 ივნისი).

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V. 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 39.

კერძო საკუთრებად მიცემისა“. ამავე დღეს დაამტკიცეს ასევე, კანონი „ყოფილ სანადელო, სახაზინო და სხვა მიწების კერძო საკუთრებად გამოცხადებისა“.¹

აგრარული რეფორმა ორი ძირითადი საფეხურისაგან შედგებოდა: პირველი – მიწების ნორმის ზევით ჩამორთმევა და მეორე – მიწების კერძო საკუთრებაში გადაცემა. რეფორმის პირველი ეტაპი 1918 წლის აგვისტოში დაიწყო, 1919 წლის შემოდგომისათვის კი ფაქტობრივად დასრულდა. ცოტა მოგვიანებით განხორციელდა რეფორმის უფრო რთული, მეორე ეტაპი – მიწის ფონდის დანაწილება და გლეხობის საკუთრებაში გადაცემა.

1920 წლის 23 იანვარს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ დამფუძნებელ კრებაში შეიტანა დეკრეტი, რომელიც ითვალისწინებდა ნორმის ფარგლებში მიწის ყიდვა-გაყიდვის თავისუფლებას მიწათმოქმედების მინისტრის ნებართვით. დეკრეტს მხარი დაუჭირა ნიკო ნიკოლაძემ და იგი ჩვენში მიწათმოქმედების განვითარების საწინდრად მიიჩნია. აღნიშნა, რომ ეს დეკრეტი გაცილებით ადრე უნდა შემოგვედოო.² საწინააღმდეგო თვალსაზრისი ჰქონდათ სოციალისტ-ფედერალისტებსა და ესერებს.

სოციალისტ-რევოლუციონერი დეპუტატის ილია ნუგუზიძის განცხადებით, „ვაჭრობა მიწით ყოვლათ შეუწყნარებელია. მიწა ყოველივე არსებობის და სიმდიდრის წყარო. და მისი მითვისება რომელიმე პიროვნების, ან ჯგუფის მიერ შეუწყნარებელია ბუნებრივი უფლების თვალსაზრისით. მიწაზე ისეთივე უფლება უნდა ჰქონდეთ რამოდენიმე საუკუნის შემდეგ გაჩენილ ადამიანებს, როგორც თანამედროვეთ“.³

მიწის გაყიდვის დაკანონებისადმი უარყოფითი იყო ეროვნული პარტიის ლიდერის გრიგოლ ვეშაპელის დამოკიდებულებაც. იგი მიშს გამოთქვამდა, რომ ამ კანონით ისარგებლებდნენ უცხოელები,⁴ – უფრო მეტად ისინი, ვინც რუსეთში მიმდინარე ანარქიის

1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (1918-1921), თბ., 1990, გვ. 217-224.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V. 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 46.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V. 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 40.

4. ეს შიში ბუნებრივი იყო და არის. არათუ ისეთ მცირემიწიან ქვეყანაში,

გამო მრავლად ეტანებოდნენ საქართველოს და ამით შეეცდებოდნენ მოეპოვებინათ აქ დარჩენის უფლება. „მართალია ჩვენ ხალხს არ უყვარს მიწის გაყიდვა, მაგრამ ამ თუ იმ მდგომარეობის გამო, როცა უჭირს კაცს ცხოვრება, ის იძულებულია ნაწილი მიწისა გაყიდოს. და აი, ეს ყოველთვის საშუალებას მისცემს უცხოელებს ჩვენი მიწა შეიძინონ, მიწის სპეკულაციად გააძლიერონ და მაშინ, ამ მიწის ყიდვა-გაყიდვის აკრძალვის მოხსნის გამო სპეკულიატური კაპიტალი მოეფინება ქალაქიდან სოფლად და ისედაც არეული ჩვენი ცხოვრება კიდევ უფრო აირევა და გართულდება“, – აცხადებდა ოპოზიციონერი დეპუტატი. გ. ვეშაპელმა შესწორება შეიტანა, რომ „მიწების გაყიდვა უცხო ქვეყნის ქვეშევრდომებზე არ გავრცელდეს. ე. ი. უცხო სახელმწიფოს ქვეშევრდომთ არ ჰქონდეს უფლება ამ კანონით სარგებლობისა, თუ ისინი ამას გამოიყენებენ ამა თუ იმ მოსაზრებით“, მაგრამ შესწორება უარყოფილ იქნა.¹

გრიგოლ ვეშაპელის მოსაზრებას პასუხი გასცა სოციალ-დემოკრატიკი კირილე ნინიძემ: „რაც შეეხება ბ. ვეშაპელის შენიშვნას, რომ შესაძლებელია ამით უცხოელებმა ბოროტათ ისარგებლონ – ეს სიმართლეა, მაგრამ ჯერ ერთი, გარდა ჩვენი სურვილებისა, ჩვენ უნდა ანგარიში გაუწიოთ საერთაშორისო დებულებებს, სამართლის ნორმებს. 14 იანვარს მთავრობის თავმჯდომარემ განაცხადა, რომ ამიერიდან ჩვენ შევდივართ საერთაშორისო ოჯახში“, ამიტომ ლოლიკურია, უნდა დავემორჩილოთ იმ წესებს, რომელიც იქ არის. „სხვის მონასტერში შენი წესდებით ვერ შეხვალ“. ჩვენ არ შეგვიძლია შევზღუდოთ უცხოელების უფლება და ამიტომ ვერ გაგიზიარებთ ამ შენიშვნას.²

მიწის საკითხში დაგეგმილ ცვლილებებს მძაფრი კრიტიკით შეხვდა მემარცხენე ოპოზიციაც, რომელმაც გაილაშქრა მთავრობის აგრარული რეფორმის წინააღმდეგ. სოციალისტ-რევოლუციონერები ამტკიცებდნენ, რომ „კერძო საკუთრებას მხოლოდ გლეხობის შეუგნებელი ნაწილი მოითხოვს, უმეტესობა კი მისი წინააღმდე-

როგორიც საქართველოა, არამედ გაცილებით დიდ სახელმწიფოებში, უცხოელთათვის მიწის მიყიდვა დღესაც კი მრავალი რეგულაციით არის შეზღუდული.

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V. 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 111.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V. 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 132.

გია“.¹ ლეო შენგელაიას სიტყვებით, რეფორმამ ოდნავადაც ვერ გადაჭრა მიწის საკითხი, პირიქით: „შენშევყების აგრარულმა რეფორმამ უფასოდ დაუტოვა თავად-აზნაურობას შვილი ღესეტიწა მიწა, ხოლო გლეხობისათვის ერთი ადლი მიწაც მუქთად არ გადაუცია!.. სად გაგონილა, რომ სოციალისტებს ფეოდალებისათვის მიწები უფასოდ ჩამოერთმიათ და მერე აუქციონში გაეყიდოთ?! ეს სოციალისტური მოძრაობის ისტორიას არ ახსოვს, ეს ჩაიღინეს მხოლოდ ქართველ მენშევიკებმა!“² ლ. შენგელაია მიმართავდა ხელისუფლებას: „მშრომელი გლეხობა მიწას უფასოდ მოულოდა. თქვენ ეს შეპირდით ხალხს, მერე კი არ შეასრულეთ დაპირებანი, მოატყუეთ ხალხი. აი ამან შექმნა ნიადაგი ანარქიისათვის“.³

ოპოზიციური მემარცხენე პარტიები აპროტესტებდნენ გლეხებისათვის თუნდაც მცირე ფინანსური ვალდებულების დაწესებას და მოითხოვდნენ მიწის სრულიად უფასოდ გადაცემას მათთვის,

ესერები მოითხოვდნენ მიწა უსასყიდლოდ ჩამოერთმეოდა მემამულეებს, ხაზინას, ეკლესიებს, მონასტრებს და ყველა არამშრომელთ, მაგრამ იგი არ უნდა გამხდარიყო ვაჭრობის საგანი. მიწა უნდა გადასცემოდა მიწის მუმას (გლეხს) მხოლოდ დასამუშავებლად და მას არ უნდა ჰქონოდა ნაკვეთის დაგირავების, ყიდვა-გაყიდვის ან იჯარით გასხვისების უფლება.⁴

აგრარული კანონპროექტის შესახებ ნეგატიური აზრი გამოთქვეს ფედერალისტებმაც. აკაკი პაპავა აცხადებდა, რომ „რევოლუციამ შეარყია ბურჟუაზიული წესწყობილება, შეარყია კერძო საკუთრების პრინციპი. წარმოდგენილი კანონპროექტი კი არ არის სოციალისტური, ამიტომ იგი უარყოფილ უნდა იქნას“. სოფლის

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. 217, ფურგ. 39.

2. გაზ. „მრომა“, 1921 წ., 30 ოქტომბერი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V. 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 214.

4. გაზ. „მრომა“, 1919 წ., 12 თებერვალი. ქართველ ესერთა ეს შეხედულება რეფორმის განხორციელებისას გათვალისწინებული არ ყოფილა. ამიტომაც მიიჩნევდნენ ისინი, რომ აგრარული საკითხი საქართველოში წარმატებით ვერ გადაიჭრა. „სოციალ-დემოკრატიამ კი არ გადაჭრა მიწის საკითხი, იგი არივ-ღარია. მიწა ღლეს არც გლეხს აქვს და არც მემამულეს“, – მიუთითებდა გაზეთი „მრომა“ 1920 წ., 23 თებერვლის ნომერში.

მცხოვრებთა სულისკვეთების გასაგებად ა. პაპავას უმჯობესად მი-
აჩნდა სრულიად საქართველოს გლეხთა ყრილობის გამართვა.
სოციალისტ-ფედერალისტთა მორე წარმომადგენლის – თედო
ღლონტის სიტყვებით: „ჩვენი კარდინალური მოთხოვნილება
არის, რომ მიწის სფეროში ყიდვა-გაყიდვა აკრძალული ყოფილი-
ყოს“... აზრი, რომ მიწის ყიდვა-გაყიდვა უნდა შეეძლოს გლეხებს...
ეს არის ფაქტიურად ფეოდალიზმის აღდგენა, იმიტომ, რომ კაპი-
ტალისტი შეიძლება ქალაქიდან შევიდეს სოფელში, იქ შეიძინოს
მიწა და ცუდი მდგომარეობა შეუქმნას გლეხებს, ამ რიგად ფი-
ნანსები გავლენ სოფლად და შექმნიან ფინანსიურ ფეოდალიზმს“.
ღლონტიმ წინადადება წამოაყენა მიწის სოციალიზაციის შესახებ
და მოითხოვა საკითხის ხალხში გატანა, რეფერენდუმის ან პლე-
ბისციტის მოსაწყობად.¹

აგრარული რეფორმის ხასიათში ფედერალისტებისა და სო-
ციალ-დემოკრატების დიდ წინააღმდეგობას, როგორც სამსონ
ფირცხალავა აცხადებდა, არ უნდა დაებრკოლებინა ამ პარტიების
შეთანხმებული მუშაობა. „ვებრძოლოთ ერთმანეთს კეთილშობი-
ლურად საკუთარ აზრების დასაცავად, მაგრამ ვიმუშაოთ ამხანაგუ-
რად საერთო საქმეებისათვის“, – ასეთი იყო სოციალისტ-ფედერა-
ლისტური პარტიის მესვეურთა პოზიცია.

როგორ შეხვდა ქართველი მიწისმფლობელთა ფენა აგრა-
რულ რეფორმას? მიჩნეულია, რომ მიწის საკითხი საქართველოს
დემოკრატიულ რესპუბლიკაში უმტკივნეულოდ, ყოველგვარი გა-
რთულების გარეშე გადაწყდა. სხვადასხვა პარტიის წარმომადგე-
ნელი ამ გარემოებას სხვადასხვანაირად ხსნიდა. მაგალითად, ფე-
დერალისტი თედო ღლონტი მიიჩნევდა, რომ თავადაზნაურობა,
რომელსაც ჰქონდა დიდი ქონება, ისტორიული ტრადიციები და ეს
აძლევდა ძალას, ყოფილიყო საფრთხე მუშათა კლასისთვის, „ის
მოვსპეტ, ის დღეს ადარ არსებობს, ის დაიქსაქსა, ბევრი მათგანი
მოკალათდა მენშევიკების პარტიაში“. ქართველ თავადაზნაურო-
ბის უმრავლესობას 7-15 დესეტინაზე მეტი მიწა არ ჰქონდა („თა-
ვად-აზნაურობის დიდი უმრავლესობა... პროლეტარულია ჩვენში)
და აგრარულმა რეფორმამ მას „მისცა საშვალეობა არსებობისა და

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V.
1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 115-119.

ამნაირათ, ეს კატეგორია შეუკავშირდა სახელმწიფოს... ამ კანონმა ის მოახდინა, რომ მოწინააღმდეგეები აღარა გვყავს თავად-აზნაურობაში”.¹

ქართულ სინამდვილეში განხორციელებულ აგრარულ რეფორმას კმაყოფილებით ეხმაურებოდა სახალხო გვარდიის სარდალი ვალიკო ჯუღელიც. იგი წერდა: „რა ღიღებულაა ის დემოკრატია, რომელმაც შეძლო გაეტარებინა უდიდესი სოციალური რეფორმა არა მხოლოდ სამოქალაქო ომის, არამედ მემამულეთა უკიდურესი გაბოროტების გარეშე. მემამულეთაგან ბევრი არა მარტო შეურიგდა მიწების დაკარგვას, არამედ დემოკრატიის სამსახურშიც კი ჩაღდა”.²

ქართველმა თავადაზნაურობამ ეროვნული თავისუფლებისადმი ერთგულება ჯერ კიდევ 1917 წლის ნოემბერში, საქართველოს ეროვნულ ყრილობაზე გამოხატა, როდესაც თავისი კორპორაციული ქონება უსასყიდლოდ ახლადშექმნილ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს გადასცა. მიუხედავად ამისა, სოციალისტები მაინც კრიტიკულად იყვნენ განწყობილი მათ მიმართ, რასაც მკაფიოდ ცხადყოფს ივანე გომართელის სიტყვები: „ჩვენი თავადაზნაურობაც სწორედ ისე მოიქცეოდა, როგორც ბეგები იქცევიან, ძალა და გავლენა რომ ჰქონოდათ ჩვენ ხალხში”.³

აგრარული რეფორმის მოთხოვნა, რომელიც ნორმის ზევით (კატეგორიის მიხედვით: 1-7 დესეტიანა – ძვირფასი კულტურების მუერნეობაში; 2-15 დესეტიანა მარცვლეულ კულტურათა მხარეში; 3-40 დესეტიანა – მესაქონლეობისა და მეცხოველეობის ზონებში⁴) ნაკვეთის ჩამორთმევას ითვალისწინებდა, ბუნებრივია, მიწის ყველა მესაკუთრეს როდი მოეწონებოდა, მაგრამ მათ პროტესტს არ ჰქონია ფართო ხასიათი. არ არის დასამალი, რომ იყო უკმაყოფილების შემთხვევებიც. მაგალითად: მსხვილი აფხაზი მიწათმფლობელი არისტოკრატიის დაპირისპირებას საქართველოს

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII; 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 112; 184.

2. ჯუღელი ვ., მძიმე ჯვარი, თბ., 2022, გვ. 237.

3. გაზ. „ალიონი“, 1918 წ., 18 იანვარი. ცნობილია, რომ ბეგები სამუსლიმანო საქართველოში მიწის რეფორმას უკმაყოფილოდ შეხვდნენ.

4. მიწის მაქსიმალური ნორმის დაწესება მოგვიანებით „დროებით რევოლუციურ ღონისძიებად“ ჩაითვალა, მისი ზრდის ტენდენციის სასარგებლოდ გადაიხედა და რამდენადმე კიდევაც შეიცვალა.

დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებასთან, გარკვეულწილად, მიწის რეფორმის მათთვის მიუღებელი არსიც განაპირობებდა.¹

ცხადია, ეს გარემოება მხედველობიდან არ გამორჩენია ოპოზიციურ სპექტრს, რომელმაც სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის ყურადღება არაერთგზის მიაპყრო ამ საკითხს. მაგალითად, მემარჯვენე ოპოზიციის ლიდერი სპირიდონ კედია დამფუძნებელ კრებაში გამოსვლისას მიუთითებდა აგრარული რეფორმის ხარვეზზე აფხაზეთში, სადაც მიწა ხალხის საკუთრება იყო – „ყოველი გლეხკაცი და აზნაური 10-25 დესეტიანამდე ნაკვეთს ფლობდა, დანარჩენი თავისუფალი მიწა კი ძირითადად ოსმალეთის ქვეშევრდომ სომეხ და ბერძენ მოიჯარეებს ეჭირათ (იყვნენ მცირერიცხოვანი ქართველი/ მეგრელი/ არენდატორებიც“. რეფორმამ ნაკლებად გაითვალისწინა ეს სპეციფიკა, რის გამოც ამ ნიადაგზე აფხაზეთში დიდი სამდურავი და ბევრი საჩივარიც ისმოდა.²

აგრარულ რეფორმის მიმდინარეობას გართულება ახლდა ბათუმის ოლქშიც, რომელზეც საქართველოს სრული იურისდიქცია რეგიონიდან ბრიტანელთა გასვლის შემდეგ, მხოლოდ 1920 წლის ივლისის პირველი დეკადიდან აღდგა. მიუხედავად იმისა, რომ ოლქის საგანგებო კომისრად დანიშნული ბენია ჩხიკვიშვილი აცხადებდა: „ყველა თანახმაა, რომ სახაზინო და ძვირფასი კულტურული მამულები ნორმის ზევით გადაირიცხოს სახელმწიფო ფონდში“,³ მიწისმფლობელ ბეგებს აქაც არ სურდათ შელეოდნენ ტრადიციულ საკუთრებაში არსებულ მიწას, რასაც რეფორმა ითვალისწინებდა. ამ გარემოებამ რესპუბლიკის ცენტრალური ხელისუფლების წარმომადგენელ ბენია ჩხიკვიშვილსა და სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისის ლიდერებს შორის „მცირე პოლიტიკური კრიზისიც კი შექმნა“. ⁴

ყველა მსხვილ მიწისმფლობელს მიწა კომპენსაციის გარეშე

1. ანდერსენი ე. , აფხაზეთი და სოჭი: კონფლიქტის ფესვები 1918-1921, Eaglehead Publishing, 2016, გვ. 17.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ. , 2019, გვ. 122-123.

3. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 8 აგვისტო.

4. ირემაძე ი. , აგრარული რეფორმა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, ხელნაწერი. მაღლობას მოვახსენებ ავტორს, რომ საშუალება მომცა, გავცნობოდი ამ გამოუქვეყნებელ ნაშრომს.

ჩამოერთვა¹ და არ იქნა გათვალისწინებული მემარჯვენე ოპოზიციის წინადადება, რომ მათთვის ანაზღაურება მიეცათ. „ბ-ნ ვემაპელს ტყუილად ჰგონია, რომ მიწას მივყიდით გლეხებს და სასყიდელს მემამულეს გადავსცემთ. არა, ეს არ მოხდება“, – აცხადებდა მიწათმოქმედების მინისტრი ნოე ხომერიკი ჯერ კიდევ 1918 წლის ივნისში² და ამ მხრივ შემდგომშიც არაფერი შეცვლილა. მიწის ყველა წინანდელ მესაკუთრეს დაუტოვეს მხოლოდ იმ მოცულობის ნაკვეთი, „რის დამუშავებასაც ისინი და მათი ოჯახის წევრები გასწვდებოდნენ“.³ მიწისმფლობელს უფლება ჰქონდა თვითონ აერჩია, მამულის რომელი ნაწილი დაეტოვებინა თავისთვის, ამასთან, მანვე ხელისუფლებისაგან საკუთრებაში დარჩენილი მიწის ხელშეუხებლობის გარანტია მიიღო და კიდევ: კანონი ყველასათვის ერთი იყო, – რიგითი ყოფილი თავადის ან აზნაურის თუ ისეთი ცნობილი საზოგადო მოღვაწისა და ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს წევრისათვის, როგორიც თერგდალეულთა „უკანასკნელი მოჰიკანი“ ნიკო ნიკოლაძე იყო. გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკის“ ცნობით: „მიწათმოქმედების სასოფლო-სამეურნეო სექციამ დაადგინა ყოფილ ნიკოლაძის მამულის ს. დიდი ჯიხაიში, ნორმის გამორკვევა და იჯარით გადაცემა მიენდოს ქუთაისის სამაზრო სამიწათმფლობელო გამგეობას“.⁴

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის აგრარული რეფორმა გაცილებით ლოიალური იყო მიწისმფლობელებისადმი, ვიდრე საბჭოთა სინამდვილეში ბოლშევიკური ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ნაციონალიზაცია, როდესაც მემამულეებს ფაქტობრივად არაფერი შეარჩინეს და მალე რეპრესიებითაც გაუმასპინძლდნენ. ცნობილია: ბოლშევიკები სოციალ-დემოკრატიულ აგრარულ რეფორმას იმის გამოც აკრიტიკებდნენ, რომ მათ ყოფილ მემამულეებს საკმაო მიწა დაუტოვეს და მიწების ყიდვა-ყიდვაც დაუშვეს.⁵

1. თავადაზნაურებს მიწების მნიშვნელოვანი ნაწილი ბანკებში ჰქონდათ დაგირავებული.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 18 ივნისი.

3. კაუფცი კ., საქართველო – გლეხთა სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკა. მთაბუღდილებანი და დაკვირვებანი, თბ., 2018, გვ. 89.

4. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., 17 მაისი.

5. ლი ე., ექსპერიმენტი – საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია, თბ., 2018, გვ. 157.

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში გატარებულ მიწის რეფორმას მაღალ შეფასებას აძლევდა თვალსაჩინო ბრიტანელი პოლიტიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე, ლეიბორისტი რამზეი მაკდონალდი. მისი სიტყვებით: „სოციალ-დემოკრატიულმა მთავრობამ ის შეძლო, რაც ევროპის სახელმწიფოთა სოციალ-დემოკრატებმა ვერ მოახერხეს. მათ უკონფლიქტოდ გაატარეს აგრარული რეფორმა, სოციალური კანონმდებლობა, მოხდა ბუნებრივი სიმდიდრის განსაზოგადოება, დიდი მამულების და საუფლისწულო მიწების დაშლა-გაყიდვა, თავისუფლება მიეცა კერძო ინიციატივას“. ¹

ნოე ჟორდანიას განცხადებით, „ჩვენ ისე გავატარეთ აგრარული რეფორმა, რომ სამოქალაქო ომი არ ამტყდარა“. ²

ნოე ჟორდანია ქართული აგრარული რეფორმის არსსა და მნიშვნელობას შემდეგნაირად წარმოაჩენდა: „ჩვენი სოციალიზმი უმთავრესათ გამოიხატა აგრარულ რეფორმებში. ის რაც ჩვენში მოხდა ამ სფეროში უფრო ეწოდება რევოლუცია, ნამდვილათ კი ეს იყო რეფორმა, რატომ? იმიტომ რომ ეს ჩატარდა ყოველივე ძალადობის, არეულობის და ბრძოლის გარეშე... ჩვენმა სოციალიზმმა ამ სფეროში მიიღო სპეციალური ქართული ხასიათი. ჩამორთმეული სახნავ-სათესი მიწები გადავეცით გლეხობას კერძო საკუთრებით, რაიცა ეწინააღმდეგებოდა სოციალისტურ დოქტრინას... ჩვენი ხელმძღვანელი აზრი იყო, საქართველოს მცხოვრებთა დიდ უმრავლესობას – გლეხობას დაენახა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობამ მას მოუტანა მიწა, მისცა ცხოვრების ახალი საშუალებანი. ასე რომ, აგრარული რეფორმა გახდა უადრესად ნაციონალური რეფორმა ჩვენში“. ³

აზრთა განსხვავებისა და ხანგრძლივი კამათის მიუხედავად, მთლიანობაში, აგრარული საკითხი საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში წარმატებით გადაწყდა. რეფორმა პირველი ნაბიჯი იყო ქართული სოფლის მოდერნული გარდაქმნის გზაზე, მან ხელსაყრელი პირობები შექმნა „თავისუფალ შრომაზე დამყარებული გლეხური, ფერმერული, კოოპერაციული და სახელმწიფო მეურნე-

1. MacDonald R. , A Socialist State in the Caucasus. The Nation, October 16, 1920, pp. 64-66.

2. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. , 10 დეკემბერი.

3. ჟორდანია ნ. , ჩემი წარსული, თბ. , 1990, გვ. 100-101.

ობის განვითარებისათვის“. ¹ რეფორმის გატარებით ერთი მხრივ საფუძველი გამოეცალა აგრარულ ნიადაგზე ბოლშევიკურ აჯანყებებსა და არასტაბილურობას, მეორე მხრივ კი მოქალაქეების აბსოლუტურ უმრავლესობას – გლეხებს პირველად გაუჩნდა კერძო საკუთრება. ²

1. ბენდიანიშვილი ა. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წწ.), თბ., 2001, გვ. 123.

2. ირემადე ი., აგრარული რეფორმა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, ხელნაწერი.

§ 5. რელიგიური პოლიტიკა

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქვეყანაში მიმდინარე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პროცესებზე რელიგიის გავლენა მაღალი არ ყოფილა. ამის მიუხედავად, ხელისუფლების სათავეში მდგომმა სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ სცადა სისრულეში მოეყვანა თავისი პროგრამული დებულება სახელმწიფოსგან ეკლესიის გამოყოფის შესახებ.

გნობილა, რომ სოციალ-დემოკრატიის მსოფლმხედველობა „შეცნიერული სოციალიზმიდან“ ანუ მარქსიზმიდან გამომდინარეობს. თავის მხრივ, მარქსიზმის ფილოსოფიური საფუძველი ათეისტური და რელიგიის მიმართ მტრულად განწყობილი დიალექტიკური მატერიალიზმია. რევოლუციური მოძრაობის ისტორია რუსეთში იმასაც ცხადყოფს, რომ სოციალ-დემოკრატია რელიგიურ ძალებს, ეკლესიასა და მორწმუნეებს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლაში თავის ბანაკში მოუხმობდა, ხოლო ქართველი სოციალ-დემოკრატი მენშევიკები მხარს უჭერდნენ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას, მაგრამ იტოვებდნენ ათეისტური პროპაგანდის უფლებას და ემხრობოდნენ ეკლესიისა და სახელმწიფოს განცალკევებას.

სეკულარიზმი ანუ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ინსტიტუციური გამიჯვნა, სამართლებრივ-პოლიტიკური თვალსაზრისით, დემოკრატიული სახელმწიფოს ერთ-ერთი განმსაზღვრელი პრინციპია. ამიტომ მის განხორციელებას ქართულ სინამდვილეში მხარი თითქმის მთელმა პოლიტიკურმა სპექტრმა დაუჭირა. სოციალ-დემოკრატიულ ხელისუფლებას მიაჩნდა, რომ ეკლესიის გამოყოფა სახელმწიფოსაგან დემოკრატიისათვის გარდაუვალი, აუცილებელი მოთხოვნაა. რაც შეეხება სარწმუნოებას, იგი მოქალაქის კერძო საქმედ წარმოედგინათ, ეკლესიას კი ისეთივე სრულიად კერძო ორგანიზაციად თვლიდნენ, როგორიც ნებისმიერ სხვა თავისუფალ საზოგადოებრივ კავშირს. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციიდან ახლო ხანებში გაზეთი „ერთობა“ ამ თვალსაზრისის შემდეგი ფორმით გამოხატავდა: „ქართველი ერი ვერ აიტანს ხუცების გაბატონებას... . არავითარი სუბსიდია ხაზინისაგან ეკლესიას, არც ერთი კაპიკი ეკლესიის მსახურთა სასარგებლოთ! სამ-

ღვდულოების ამა თუ იმ სახით ნივთიერი უზრუნველყოფა თვით მორწმუნეთა საქმედ უნდა გამოცხადდეს”.¹

სოციალ-დემოკრატითა ლიდერი ნოე ჟორდანიას ჯერ კიდევ საქართველოს დამოუკიდებლობამდე, 1918 წლის 15 თებერვალს, ამიერკავკასიის სეიმში სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის დეკლარაციის წარდგენისას აცხადებდა: თუ ჩვენ იძულებული გავხდებით, დავიწყოთ ფულის ემისია, მოგვიწევს მივიღოთ გარკვეული ზომები ძვირფასი ლითონით მის უზრუნველსაყოფად. ჩვენ მოგვიწევს მთელი ვერცხლისა და ოქროს შეგროვება, რაც გვაქვს და გვაქვს კი ნამდვილად. ჩვენში არსებობს ბევრი დაწესებულება, სადაც მსგავსი სიმდიდრე თავს იყრიდა მრავალი საუკუნის განმავლობაში. ეს დაწესებულებებია მონასტრები, ეკლესიები, სასახლეები და ა. შ. მთელი ძვირფასი ლითონი მათგან უნდა ამოვიღოთ რეკვიზიით და გადავცეთ სახელმწიფო ხაზინას, რათა გავამყაროთ ჩვენი ქაღალდის ფული.²

ეკლესიის ჩამოშორებას სახელმწიფოსაგან და სარწმუნოების თვით მორწმუნეთა თავისუფალ საქმედ გადაქცევას ფედერალისტური პარტიაც მოითხოვდა. „ყოველი მორწმუნე მთელის არსებით უნდა შეჰხაროდეს იმ ღღეს, როცა სახელმწიფო და ეკლესია განცალკევდებიან, როცა სათუთი ეკლესია განთავისუფლდება სახელმწიფოს ტლანქი გავლენისაგან და „კეისრისა“ მოშორდება „ღვთისას“,³ – შენიშნავდა გაზეთი „სახალხო საქმე“.

სომხური დამნაცვიუტუნიც არ ცნობდა სახელმწიფო ეკლესიას და სარწმუნოება მასაც კერძო საქმედ მიაჩნდა.⁴

მემარჯვენე ოპოზიცია დარწმუნებული იყო, რომ ქვეყნის თავისუფლების პირობებში, მართლმადიდებელი ეკლესიას შეინარჩუნებდა „თავის ქონებასა და განძულობას, რომელიც საქართველოს ეროვნულ სიმდიდრეს შეადგენს“.⁵

საქართველოს ეროვნული პარტიის მიერ შედგენილ დამ-

1. გაზ. „ერთობა“, 1917 წ., 30 მარტი.

2. Закавказский Сейм: Стенографический отчет. Сессия первая, заседание третье, Тифлис, 1919, с. 8.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1917 წ., 29 აგვისტო.

4. ჯანელიძე ო., ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002, გვ. 181.

5. ასათიანი ა., საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (1917-1937), ჟურნ. „სამშობლო“, პარიზი, 1937, #21-22, გვ. 3.

ფუძნებელი კრების წინასაარჩევნო პლატფორმაში აღნიშნულია: „ეროვნული პარტია მოითხოვს, რომ დაცული იქნას ეკლესიისა და სამღვდლოების ქონებრივი დოვლათი და მთავრობა მეტი პატივისცემით მოეპყრას ქართველი ხალხის სარწმუნოებრივ მოთხოვნილებებს“.¹

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის 1921 წლის პროგრამაში სარწმუნოებრივი უფლება ცალკე იყო გამოყოფილი და სამ მუხლს აერთიანებდა: „სახელმწიფო და ეკლესია ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელია; სარწმუნოებრივი თავისუფლება უზრუნველყოფილია და სარწმუნოებრივი წესების დაუბრკოლებრივი შესრულება დაცულია ძირითადი კანონით“.²

საგულისხმოა, რომ ეკლესიის პოლიტიკური პროცესისაგან ჩამოშორების პარალელურად, მმართველი უმრავლესობაცა და ოპოზიციური ძალებიც რელიგიის თავისუფლების მომხრენი იყვნენ.

ქვეყნის მართლმადიდებელი ეკლესიისადმი გულისხმიერი დამოკიდებულებითა და პატივისცემით მთელი ოპოზიციური სპექტრიდან ეროვნულ-დემოკრატები გამოირჩეოდნენ. ისინი განსაკუთრებით აღნიშნავდნენ ეკლესიის ისტორიულ წვლილს ეროვნული იდეის, ქართველთა ერთიანობისა და სახელმწიფოებრივი მთლიანობის განმტკიცებაში და ეკლესია ეროვნულ სიმბოლოდ, ტრადიციების დამცველად, ხალხის სულიერ საყრდენად და სოციალური ძალების „შემრიგებელ“ ძალად ესახებოდათ. მემარჯვენე ოპოზიცია უფრთხილდებოდა ეკლესიის სახელსა და ღირსებას, მიიჩნევდა, რომ ეკლესიას თანამედროვე რეალობაშიც მნიშვნელოვანი როლი და ფუნქცია უნდა ჰქონოდა, რადგან არსებული კლასობრივი სიძულვილის, ბოროტებისა და სოციალური ომის ხანაში ეკლესიას შეეძლო საზოგადოებაში შეეტანა „სიტიყვა ზავისა, მშვიდობისა, ძმობისა, სათნოებისა და სიყვარულისა“.

ეროვნულ-დემოკრატები არამხოლოდ სიტყვით აღიარებდნენ ქართული ეკლესიის უფლებებს, არამედ პრაქტიკულად იღვწოდნენ ცხოვრებაში მათ დასამკვიდრებლად. ამ მხრივ ნიშანდობლივია მათი დამოკიდებულება საღვთო სჯულის სწავლების საკითხისადმი საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში.

1. გაზ. „სალი კლდე“, 1919 წ. , 31 იანვარი.

2. გაზ. „მინა“, 1921 წ. , 31 იანვარი.

1918 წლის ნოემბერში საქართველოს მთავრობამ შეიმუშავა კანონპროექტი, რომელიც როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სკოლებში საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმებას ითვალისწინებდა. პარლამენტის სხდომაზე ამის წინააღმდეგ ვრცელი სიტყვებით გამოვიდნენ ეროვნულ-დემოკრატები მალვა ქარუმიძე და სპირიდონ კეღია. მათ აღნიშნეს, რომ წარმოდგენილი კანონ-პროექტი გაუმართლებელია პოლიტიკურადაც და პედაგოგიურადაც. საჭიროა არა გაუქმება, არამედ სჯულის სწავლების გადახალისება თვით ეკლესიის მიერ, რომელიც, ხალხის აზრის გათვალისწინებით, განახორციელებდა ამ რეფორმას.

ეროვნული პარტია კი წინადადებას აყენებდა, რომ სკოლებში საღვთო სჯულის სწავლება ყველა სარწმუნოების აღმსარებელთათვის უზრუნველყოფილი ყოფილიყო.¹

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის სახელით აკაკი ფაღვა აცხადებდა, რომ „ქრისტიანობამ დიდი როლი ითამაშა კაცობრიობის ისტორიაში, კერძოდ დიდი სამსახური გაუწია ქართველ ხალხს, მაგრამ დღეს დადგა ჟამი, იძულებული ხასიათი არ ჰქონდეს მას. . . . ჩვენ არ გვინდა რომ ერთგვარი რწმენა იყოს სავალდებულო ყველასათვის. . . . ჩვენ სარწმუნოებას არავის ვართმევთ, მხოლოდ ვსპობთ საღვთო სჯულის სავალდებულო სწავლებას. ვინც მოისურვებს ისწავლოს საღვთო რჯული რა სახითაც უნდა მას, ამის სრული უფლება აქვს და ექნება“.²

ესერებს საკითხის განხილვაში მონაწილეობა არ მიუღიათ და თავიანთი დამოკიდებულება კენჭისყრისას მხოლოდ კანონ-პროექტისადმი მხარდაჭერით გამოხატეს.

ეროვნულ-დემოკრატებმა საკუთარი თვალსაზრისის დაცვა პერიოდული პრესის მეშვეობითაც სცადეს, მალვა ქარუმიძემ პარლამენტში თავისი გამოსვლის ტექსტი ცალკე ბროშურადაც გამოსცა და გაავრცელა,³ მაგრამ სოციალისტ დეპუტატთა ხმების უმრავლესობით კანონი მაინც მიღებულ იქნა, ეკლესიას ტრადიციული საგანმანათლებლო ფუნქცია ჩამოერთვა.⁴

1. გაზ. „კლდე“, 1920 წ. , 27 ივნისი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 22 ნოემბერი.

3. ქარუმიძე მ. , სამღვთო სჯულის სწავლების გაუქმება, თბ. , 1918.

4. შეზღუდვა რეალურად მხოლოდ ქართულ სკოლებზე გავრცელდა. რაც შეეხება არაქართულ სასწავლებლებს, მათთვის ეს კანონი თავს არ

მმართველი პარტიის გაზეთი „ერთობა“ ეროვნულ-დემოკრატიულ საპასუხოდ წერდა: „თუ სარწმუნოება ისე ძლიერია ხალხში, როგორც ამას ამტკიცებენ ნაც. დემოკრატები, მაშ რაღათ აღონებს მათ საღვთო სჯულის სწავლების მოსპობა? ძლიერი სარწმუნოება, სახელმწიფოს ოპეკისაგან განთავისუფლებული, უფრო გაიწმინდება ყველა იმ მიწიერ მხარეებისაგან, რომლითაც სახელმწიფო ჩრდილაჲდა მას“. ¹

ხელისუფლების წარმომადგენლებთან მემარჯვენე ოპოზიციის უფრო მწვავე კამათის საგნად იქცა კანონპროექტი „უქმე დღეების რიცხვის შემცირების შესახებ“, რომელიც უქმეების შემცირებას საეკლესიო დღესასწაულების ხარჯზე ითვალისწინებდა. დოკუმენტი საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში განხილულ იქნა 1919 წლის 6, 13 და 17 ივნისს.

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში იმხანად, კვირა დღეების გარდა, დაკანონებული იყო და აღინიშნებოდა 20 უქმე დღე, მათ შორის – 16 საეკლესიო და 4 სამოქალაქო. ამ უკანასკნელს განეკუთვნებოდა: ახალი წელიწადი – იანვრის პირველი, რუსეთის დიდი რევოლუციის პირველი დღე – 12 მარტი, ინტერნაციონალის დღესასწაული – 1 მაისი და საქართველოს დამოუკიდებლობის დღე – 26 მაისი. საეკლესიო უქმეები იყო: ქრისტეს შობა, ნათლისღება, მირქმა, ხარება, ვნების კვირის პარასკევი და შაბათი, აღდგომა, აღდგომის კვირის ორშაბათი და სამშაბათი, ამაღლება, სულიწმიდის მოფენის დღე, ფერისცვალება, მიძინება, შობა ღვთისმშობლისა, ჯვართ ამაღლება და ტაძრად მიყვანება.

დამფუძნებელი კრების იურიდიულმა და შრომის კომისიებმა წინადადება შეიტანეს, გაენახევრებინათ საეკლესიო უქმეები. მათი აზრით, ეს გაზრდიდა სამუშაო დღეების რიცხვსა და შრომის ნაყოფიერებას, შეამცირებდა ფინანსურ დანახარჯებსა და სხვ.

მემარჯვენე ოპოზიციას საეკლესიო უქმეთა ასეთი „არითმეტიკული შემცირება“ დაუშვებლად მიაჩნდა. ალექსანდრე ასათიანის სიტყვებით, ის, რაც საუკუნეთა განმავლობაში ეკლესიას დაუკანონებია და ხალხს შეთვისებული აქვს, მეტ პატივს უნდა იპყრობდეს. დაუშვებელია ეკლესიის აზრის უგულებელყოფა

მოუხვევიათ. ეროვნულ უმცირესობათა სკოლებში მათი სარწმუნოება თავისუფლად ისწავლებოდა.

1. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., 27 ნოემბერი.

მისთვის კომპეტენტურ ამ საკითხში. უმჯობესი იქნება თუ შევიმცირებთ რამდენიმე სამოქალაქო უქმეს, კერძოდ, მუშათა ინტერნაციონალისა და რუსეთის რევოლუციის პირველ დღეს (1 მაისი, 12 მარტი), -რომლებიც „ერთი კლასის – მუშათა დღესასწაულები უფროა და ისინი ერის უმრავლესობისათვის განსაკუთრებულ ღირებულებას არ წარმოადგენენ“. ეროვნულ-დემოკრატიები თანახმა იყვნენ, ვისაც სურდა, ეს დღეებიც ეუქმა, მაგრამ მთელი ხალხისათვის მათ უქმე დღეებად დაკანონება გაუმართლებლად მიაჩნდათ. მათი აზრით, სამოქალაქო უქმეებად უნდა დარჩენილიყო მხოლოდ ახალი წელი და საქართველოს განთავისუფლების, მისი დამოუკიდებლობის დღე – 26 მაისი.¹

საეკლესიო უქმეებზე არაფერი უთქვამს, მაგრამ ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის შესწორების წინააღმდეგ ენერგიულად გაილაშქრა სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის ერთ-ერთმა ლიდერმა გრიგოლ ნათაძემ. მისი სიტყვებით, „ჩვენთვის სამშობლო, დემოკრატიზმი, ინტერნაციონალიზმი ერთ მთლიან იდეალად გადაიქცა... ჩვენი ნიადაგი, ჩვენი ციხე ბურჯი ინტერნაციონალიზმი და დემოკრატიზმია. სოციალიზმი დღეს ქართველი ერის ეროვნული იდეალია... ვინც ცდილობს ინტერნაციონალის დღესასწაულის მოსპობას, სურს გამოგვაცალოს ყოველივე უნარი... ბრძოლისა, მოგვისპოს სულიერი სიმაგრე... დაგვიზღუდოს ციხე-ბურჯი ჩვენი მხნეობისა“, რაც დანაშაულია და ასეთი წინადადება დამფუძნებელ კრებაში არ უნდა შემოდიოდესო.²

ასეთივე იყო ფედერალისტ იოსებ ბარათაშვილის გამოსვლის პათოსიც. „დამფუძნებელი კრება არის კანონმდებლობითი კრება, რომელსაც აქვს ხელში უზუნაესი უფლება“. ამიტომ, საჭირო არ არის ვინმეს ან რომელიმე უწყებას შევუთანხმოთ, რა დავაწესოთ და რა კანონი შემოვიღოთ, – განაცხადა მან და დასძინა: უქმე დღეების შემცირება ეკლესიასთან შეთანხმებით იქნებოდა „შემცირება. . . იმ უფლებისა, რომლითაც აღჭურვილი არის დამფუძნებელი კრება“. მემარცხენე ოპოზიციის წარმომადგენელმა მიუღებლად მიიჩნია ეროვნულ-დემოკრატიის წინადადება 1

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II, 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 88; 121; 128.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II, 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 123-124.

მაისის უქმე დღეებიდან ამოღების შესახებ, რადგან ინტერნაციონალი ის დიდი მისწრაფებაა, „რომელიც არის საფუძველი ჩვენი მომავლისა, რომელმაც უნდა განამტკიცოს ჩვენი დამოუკიდებლობა, ჩვენი თავისუფლება“.¹

სოციალისტური პარტიები და მათ შორის ოპოზიციური ესერები და ფედერალისტებიც გულმოდგინედ იცავდნენ 12 მარტს, როგორც სადღესასწაულო თარიღს და მას განსაკუთრებით აღნიშნავდნენ. შემთხვევითი არც ის იყო, რომ მმართველმა პარტიამ დამფუძნებელი კრების გახსნაც სპეციალურად დაამთხვია 12 მარტს. „ეს იყო სიმბოლურად იმის ხაზგასმა, რომ საქართველო ერთგული რჩებოდა რუსეთის თებერვლის რევოლუციის იდეალებისა, რომელთა რეალიზებაც ბოლშევიკური გადატრიალების გამო ვერ მოხერხდა რუსეთში“.²

მემარჯვენე ოპოზიცია ამჯერადაც უმცირესობაში დარჩა. კანონი შესწორების გარეშე დამტკიცდა, მას მხარი მემარცხენე ოპოზიციამაც ერთხმად დაუჭირა. ეკლესიამ ხელისუფლების წინაშე აღძრა შუამდგომლობა, აღედგინათ გაუქმებული საუფლო დღესასწაულები (დიდი პარასკევი, ფერისცვალება, ჯვართამაღლება, მიძინება ღვთისმშობლობა და სხვ.)³ მაგრამ უშედეგოდ.

მმართველ პარტიის მხრივ ამგვარი დამოკიდებულების მიუხედავად, ეკლესია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში აქტიურად იღვწოდა ქვეყნის სუვერენიტეტის დასაცავად, სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის გაძლიერებისა და განმტკიცების ხელშესაწყობად. მას კარგა ხანს გააჩნდა ისეთი ფუნქცია, რომელსაც სეკულარულ სახელმწიფოში სამოქალაქო ინსტიტუცია ასრულებს, მაგალითად, ბავშვის დაბადების, ადამიანთა გარდაცვალების აღრიცხვა თუ ქორწინების რეგისტრაცია. ეკლესიას ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის – ეკლესია-მონასტრების დაცვა და მოვლა-პატრონობაც ევალებოდა. ამ გარემოების გათვალისწინე-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. II, 1919 წლის 30 მაისი – 25 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 129-130.

2. მაცაბერიძე მ., რატომ უნდა იზეიმონ საქართველოში „რუსეთის რევოლუციის პირველი დღე“, წიგნში – მაცაბერიძე მ., ჯანელიძე ო., და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება, თბ., 2022, გვ. 311.

3. გაზ. „კლდე“, 1920 წ., 15 აგვისტო.

ბით, ეკლესია სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდებოდა, თუმცა 1920 წლიდან ეკლესიის პრეროგატივა თანდათან ვიწროვდებოდა და სამოქალაქო აქტების რეგისტრაცია სახელმწიფო დაწესებულების გამგებლობაში გადადიოდა. ეკლესიას ისტორიული მნიშვნელობის მატერიალური ქონება და საეკლესიო მიწებიც ჩამოერთვა.¹

ეკლესიისათვის საბიუჯეტო ხარჯების გაღებას მძაფრად აკრიტიკებდნენ სოციალისტ-რევოლუციონერები. ამ პარტიის ლიდერი ლეო შენგელაია აცხადებდა: „ბიუჯეტის პროექტში თქვენ ნახავთ მეტად კურიოზულ მუხლებს, ყოვლად მიუღებელ ხარჯებს, ანტიხალხურ სტატიებს. ასეთი კურიოზული არის ის გარემოება, რომ ჩვენი მთავრობა აგერ მესამე წელიწადია, რაც მილიონებს ხარჯავს ეკლესიის საჭიროებისათვის, იმ ეკლესიისა, რომელიც არამც თუ სოციალისტური, უბრალო დემოკრატიულ პროგრამების მიხედვითაც კი უნდა იყოს სახელმწიფოსაგან გამოყოფილი. ჩვენში ეს არ მოხდა. ნუ თუ ეს ისე ძნელი საქმე არის, რომ სამი წლის განმავლობაში მისი განხორციელება შეუძლებელი შეიქნა? . . . რა არის მიზეზი, რომ ეს თავის-თავად უბრალო, მაგრამ მშრომელი ხალხისათვის მეტად საჭირო რეფორმა ეკლესიის გამოყოფის შესახებ თქვენ არ გაატარეთ? ამის ერთად ერთი მიზეზი არის მთავრობის უთაობა, უინიციატივობა“.²

ხელისუფლება ფორმალურად პატივს სცემდა ეკლესიას, მაგრამ პრაქტიკულ მოქმედებებში მას ანგარიშს ნაკლებად უწევდა. მთავრობის გადაწყვეტილებით, კადეტთა კორპუსში, რომელიც 1919 წლიდან იუნკერთა სამხედრო სკოლად გარდაიქმნა, ეკლესია მომალეს. ეკლესია გააუქმეს ასევე ყოფილი მეფისნაცვლის სასახლეშიც,³ სადაც ბინა ქვეყნის უმაღლესმა საკანონმდებლო ორგანომ დაიღო. თუმცა იყო საპირისპირო მოქმედებაც. მაგალითად, მთავრობა ბიუჯეტიდან თანხას გამოყოფდა სოხუმის ეპარქიისათვის (ყოველთვიურად 25 ათასი მან. 1920 წ. დეკემბრიდან); გელათისა და მღვიმევის მონასტრებში დაცული ისტორიული საგანძუ-

1. სამუშია ჯ. , სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა 1918-1921 წლებში, ჟურნალი „ისტორიანი“, 2018, #89.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII; 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 92.

3. თალაქვაძე ნ. , მოქალაქე-მღვდლის დღიურიდან, თბ. , 2013, გვ. 310-311.

რის დასაცავად (თვეში 30 ათასი მან.);¹ სამხედრო და სიონის ტაძრებში მგალობელთა გუნდის ფუნქციონირებისათვის;² შინაგან საქმეთა მინისტრის განკარგულებით, ბოლბის ქალთა მონასტრის სკოლას თავის საჭიროებისათვის დაეთმო 600 ფუთი ფქვილი სახელმწიფოს მიერ შეძენილ ფასად³ და სხვ. გამოანგარიშებულია, რომ 1919-1920 წლებში სახელმწიფომ ეკლესიისათვის 1. 726. 055 მანეთი დახარჯა.⁴

მუშაობა სეკულარიზმის მიმართულებით ჯერ კიდევ ეროვნული საბჭოს საკონსტიტუციო კომისიამ დაიწყო და სათანადო პროექტიც შეადგინა. თავის მხრივ საკითხს სამღვდელოებაც განიხილავდა. 1919 წლის 24 აპრილს სამიტროპოლიტო საბჭოების საერთო კრებამ კათოლიკოს-პატრიარქ ლეონიდეს თავმჯდომარეობით იმსჯელა, თუ „როგორ უნდა შეეგებოს კრება და ერთმორწმუნე ერი სახელმწიფოსა და ეკლესიის მოსალოდნელ განცალკევებას.“⁵

სახელმწიფოსთან თავის დამოკიდებულების ნათელსაყოფად საქართველოს მეორე საეკლესიო კრებამ 1920 წლის ივლისში მიიღო სპეციალური დადგენილება, რომელიც რესპუბლიკის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს გაეგზავნა: დადგენილებაში აღნიშნული იყო ეკლესიის დეანო ქართველი ერის ცხოვრებაში, ხაზი ჰქონდა გასმული სახელმწიფოსა და ეკლესიის ისტორიულ კავშირს და სხვ. ამასთან, ისეთ „ცვალებად და გარდამავალ ხანაში“, როდესაც ჯერ კიდევ განმტკიცებული არ იყო სახელმწიფოებრივი ცხოვრება, ეკლესიის სახელმწიფოსაგან გამოყოფა ნაჩქარევად იქნა მიჩნეული. საკითხის გადასაწყვეტად კრება უმჯობესად თვლიდა რეფერენდუმის მოწყობას. ⁶ იმ შემთხვევაში, თუ ხელისუფლება ამ აზრს არ შეიწყნარებდა, საეკლესიო კრება ითხოვდა, დამფუძნებელ კრებას უზრუნველეყო „სახელმწიფო-

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 7 დეკემბერი.

2. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. , 28 მაისი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 27 ნოემბერი.

4. სამუშაო ჯ. , სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა 1918-1921 წლებში, ჟურნალი „ისტორიანი“, 2018, #89.

5. გაზ. „სალი კლდე“, 1919 წ. , 19 მაისი.

6. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაქ. 1, საქ. N191, ფურც. 24-25; მადაბერიძე მ. , კონსტიტუციური „განმორება ეკლესიისა და სახელმწიფოსი. . .“, „ქრისტიანული დემოკრატია“, 1999, N1, გვ. 176.

საგან განცალკევებული ეკლესიის უფლებრივი მდგომარეობა“ და დაეტოვებინა ეკლესიისათვის საარსებო სახსარი,¹ კერძოდ, სახელმწიფოს აენაზღაურებინა ეკლესიისათვის ჩამორთმეული ქონებისა და მამულების ღირებულება.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდე აცხადებდა: „ჩვენი მთავრობა სოციალისტურია, პრინციპულად ვერ ეგუება ეკლესიას. თანახმა ვარ, დიახაც, ნუ შეეგუებიან ურთიერთს ეკლესია და სოციალისტები და დროზედ გამორდნენ ერთმანეთს, მაგრამ აქაც სავალდებულოა სამართლიანობა და ჩვენც მართლ სამართლიან დამორებას ვთხოვლობთ სახელმწიფოსაგან, სხვას არაფერს“.²

მთავრობას კი მიაჩნდა: „რაც უფრო ლოიალური იქნება ეკლესიის პოზიცია, რაც უფრო მეტად იქნება ჩვენი სამღვდულოება გამსჭვალული მოქალაქეობრივ მოვალეობით, მით უფრო ადვილად და უმტკივნეულოდ გატარება რეფორმა, მით უფრო ნაკლები იქნება ის ენერგია, რომელიც ჩვენს რესპუბლიკას დასჭირდება იმ საქმეების მოსაწყობათ, რომლებიც აქამდის სარწმუნოებრივ ორგანიზაციას ქონდა დაკისრებული“.³

მმართველმა ძალამ ეკლესიის მოთხოვნები არ დააკმაყოფილა. მეტიც, მთავრობის 1920 წლის 21 მაისის დეკრეტით საეკლესიო ქონება სახელმწიფო საკუთრებად გამოცხადდა. შექმნილ კომისიას ამ ქონების აღრიცხვა და მუზეუმში თავმოყრა დაევალა.

ეს გარემოებაც ჰქონდა მხედველობაში დეკანოზ ნიკიტა თალაქაძეს, რომელიც მოგვიანებით წერდა: „...ეკლესიას მოერიენ მენშევიკები! მას ყველაფერი ჩამოართვეს! რაც საქართველოს სასულიერო მთავრობამ დააკლო ჩვენს უბედურ ეკლესიას, ის საერო მთავრობამ შეუსრულა, გასთელეს ფეხ-ქვეშ ნაამაგდარი ქართველი ერის და კულტურის აღმზრდელი – დედა-ეკლესია“.⁴

1920 წლის შემოდგომისათვის, იუსტიციის სამინისტროსთან

1. საქართველოს პირველი რესპუბლიკის არსებობის თითქმის მთელი ხნის განმავლობაში ეკლესია სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდებოდა და სასულიერო პირებიც ხელფასს იმავე წყაროდან იღებდნენ.

2. კაქარავა ა., დაუმვილი ა., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის. 1918-1921, თბილისი-ატლანტა, 2012, გვ. 43.

3. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 4 ივლისი.

4. ნ. თალაქაძე, მოქალაქე-მღვდლის დღიურიდან, თბ., 2013, გვ. 391.

მექანიკა საეკონომიკურ კომისიამ, დამფუძნებელი კრების წევრის სერგო ჯაფარიძის ხელმძღვანელობით, მოამზადა სახელმწიფო-საგან ეკლესიის განცალკევების პროექტი. დოკუმენტი არ გამოქვეყნებულა, თუმცა მისი შინაარსი ცნობილი გახდა ოპოზიციური პერიოდული პრესისთვის. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გაზეთი „საქართველო“ მას დაუყოვნებლივ გამოეხმაურა და მთავრობას ურჩია, ყურადღება მიექცია იმ გარემოებისათვის, რომ „ასეთი დანიშნულების აქტს მეტი ჩაფიქრებით მოეპყრას ხალხის კულტურისა და სახელმწიფოს საერთო მდგომარეობის მიხედვით“, რომ ამ საკითხის გადაჭრას წინ უნდა უსწრებდეს მისი „ყოველმხრივი შესწავლა, ხანგრძლივი შრომა და მრავალი განზომა“, რათა იგი უმტკივნეულოდ გატარდეს ცხოვრებაში და ხალხიც მომზადებული შეხვდეს. გაზეთმა დაიწუნა საფრანგეთის სინამდვილიდან მექანიკურად გადმოღებული პროექტი და განაცხადა, რომ უკეთესი იქნებოდა თუ მისგან ამოშლიდნენ პუნქტებს, რომლებიც აზარალებენ ეკლესიასაც და სახელმწიფოსაც.¹

1920 წლის ნოემბერში, იმ მოტივით, რომ ეკლესია-მონასტრებიდან გარკვეული ნივთები იკარგებოდა (იყიდებოდა), მთავრობის თავმჯდომარის განკარგულებით, მისმა რწმუნებულმა გ. ცინცაძემ, იმერეთის ადგილობრივი ადმინისტრაციის წარმომადგენლებთან ერთად, საკათოლიკოსო საბჭოსა და ქუთათელი მიტროპოლიტის ნაზარის დაუკითხავად, გელათში დაცული ძვირფასი საეკლესიო საგანძური მონასტრიდან ქუთაისის ხაზინის შენობაში გადაიტანა.

მთავრობის გადაწყვეტილების გამო უკმაყოფილება გამოხატა კათოლიკოს-პატრიარქმა ლეონიდემ. მან წერილით მიმართა ნოე ჟორდანიას და განძულის უკანვე დაბრუნება ითხოვა. „გული სისხლით მეწურება, როდესაც ვითვალისწინებ თქვენგან ჩადენილი ფაქტის შესაძლო სავალალო შედეგებს და სამშობლოს სახელით გემუდარებით: ნუ გაამწვავებთ ამ საქმეს, ნუ გაიტანთ გელათიდან საეკლესიო ნივთების გამოტანის ამბავს ფართო საზოგადოებაში, ინებუთ უკანვე მიბრუნება მონასტერში განძულობისა და ყველაფერი თავისთავად მიჩუმდება, თორემ იცოდეთ, საკვებით გამომჟღავნება ხალხში თქვენი განკარგულებისა, ნავთის

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 27 ოქტომბერი.

ტბაში ანთებული ასანთის გადასროლა იქნება,¹ – აღნიშნულია ეკლესიის საჭეთმპყრობლის წერილში.

რადგანაც წერილი უპასუხოდ დარჩა, კათოლიკოს-პატრიარქი, რამდენიმე საეკლესიო პირის თანხლებით, სადარბაზოდ ეწვია მთავრობის თავმჯდომარეს და, გაზეთის ცნობით, მას „უღრმესი გულისწყრომა და უსასტიკესი გაკიცხვა“ გამოუცხადა.

ნოე ჟორდანიას სიტყვებით, საეკლესიო ნივთები შეადგენენ სახელმწიფო საკუთრებას და სახელმწიფოს საქმეა, სად შეინახავს მათ, ხოლო ამგვარი კილოთი ლაპარაკსა და გულისწყრომას ის, როგორც მთავრობის თავმჯდომარე, ვერ მოისმენს და წყვეტს საუბარს.

მასალა გელათის მონასტრიდან განძეულის ხაზინაში გადატანისა და მთავრობის თავმჯდომარესთან კათოლიკოს-პატრიარქის აუდიენციის შესახებ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გაზეთმა „საქართველომ“ გამოაქვეყნა. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლები (სპირიდონ კელია, ალექსანდრე ასათიანი, რაფიელ ინგილო და ლელი ჯაფარიძე) თავის რეზიდენციაში ესტუმრნენ კათოლიკოს-პატრიარქს და მწუხარება გამოთქვეს „მთავრობის მოუფიქრებელი და შეუწყნარებელი ნაბიჯის გამო“.² მინაგან საქმეთა მინისტრის ნოე რამიშვილის განკარგულებით, ხსენებული მასალის პუბლიკაციისათვის, გაზეთ „საქართველოს“ რედაქცია და კანტორა დახურეს, ლუქი დაადეს და მოგვმა ათი დღით შეაჩერეს.³

მინისტრის განკარგულებაში მომხდარი ფაქტი ასე იყო ინტერპრეტირებული: გაზეთ „საქართველოს“ # 170-ში მოთავსებულია წერილი, რომელშიც „დაგმობილია რესპუბლიკის მთავრობის ზომა, მიმართული მონასტრებში დაგროვილ ერის სამცვიდრების უკეთ დაცვისაკენ და რომელშიც ხალხს მოუწოდებენ გამოსვლებისათვის მთავრობის წინააღმდეგ“.⁴

სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია ხსენებულ ინციდენტს არ გამოხმაურებია, მთავრობისა და ეკლესიის ხსენებულ და-

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 10 დეკემბერი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 10 დეკემბერი.

3. გაზ. „ახალი საქართველო“, 1920 წ., 11 დეკემბერი; გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 17 დეკემბერი.

4. გაზ. „ახალი საქართველო“, 1920 წ., 11 დეკემბერი.

პირისპირებაში სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ კი მთლიანად მთავრობის მხარე დაიცავა. ამას მკაფიოდ ცხადყოფს გაზეთ „სახალხო საქმის“ მეთაური წერილი, რომელშიც სარედაქციო კოლეგია აღნიშნავდა: „მთავრობა მოვალეა ყურადღება მიაქციოს და მოუაროს კიდევ იმ ქონებას, რომელიც მთელ ქართველ ხალხს ეკუთვნის და არა რომელიმე მონასტრის ბერებს“. ეკლესიას წარსულში ქართველი ხალხის ცხოვრებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და სამღვდელოებასაც ღვაწლი მიუძღვის ქვეყნის წინაშე, ვინაიდან „მონასტრები იყვნენ ხშირად ის ლამპრები, რომელნიც ანათებდნენ მონობაში მყოფი ხალხის შავბნელ ცხოვრებას“, მაგრამ ხსენებული დრო დიდი ხანია წავიდა. მეცხრამეტე საუკუნეში სამღვდელოებამ, როგორც „რუსიფიკაციის აგენტმა“, „სრულიად დაჰკარგა ყოველგვარი გავლენა ხალხზე და ის გადაიქცა არა მის გზის მაჩვენებლად, არა მოწინავე წოდებად, რომელიც სახელმწიფოებრივ ცხოვრებას კვალს ამჩნევდა, არამედ ხალხს მძიმე ტვირთად დააწვა კისრად“. „ეკლესიის ტაძართა განძეულობა და სიმდიდრე – ეროვნული სიმდიდრეა და არა კუთვნილება სამღვდელოებისა, – ხაზგასმულია წერილში. ამიტომ ისე დაპირისპირება ეკლესიისა და სახელმწიფოსი, როგორიც ეს კათალიკოსს უნებებია, ყოვლად მიუღებელია... ეკლესია თავის კალაპოტში უნდა ჩადგეს და იგი გადიქვს მხოლოდ მორწმუნეთა დაწესებულებად. ხოლო ნურას უკაცრავად, თუ მას ნება არ მისცეს დაეპატრონოს იმ ქონებას, რომელიც ეკუთვნის მთელ ერს და არა ბერებს“.¹

ხელისუფლებაზე განაწყენებულ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და მის საქეთმშყრობელს გული არ აუცრუებიათ სახელმწიფოსა და მის სუვერენობაზე. როდესაც საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას 1920 წლის თებერვალში თავს საბჭოთა რუსეთის არმიები დაესხნენ, კათოლიკოს-პატრიარქმა საქვეყნოდ განაცხადა: „სამშობლოს კეთილდღეობაზე ზრუნვა გვიკარნახებს მთელი ჩვენი ენერგიის, ქონების და სიცოცხლის მიტანას მამულის სამსხვერპლოზე“. ეკლესიის მეთაური საზოგადოებასა და პოლიტიკურ ძალებს მოუწოდებდა, რომ შექმნილ ვითარებაში საჭიროა ყოველგვარი შიდაპარტიული დაპირისპირების, განხეთქილებისა და უსიამოვნების დავიწყება და მთავრობის მხარდაჭერა. მისი სიტყვებით: „მომენტი მოითხოვს, რომ მოხდეს ყოველი ძალების

1. გაზ. „სახალხო საქმე“ 1920 წ. „11 დეკემბერი.

მობილიზაცია. მთავრობა მეთაურობას გვიწევს თავდაცვის საკითხებში და ჩვენც ყველანი მოვალენი ვართ მჭიდროდ გავერთიანდეთ მის გარშემო, დავივიწყოთ პარტიული განსხვავება, ყოველგვარი განხეთქილება, უსიამოვნება, თუ გნებავთ, ცხადი უსამართლობაც. ჯერ მტრის დამარცხება და ჩვენი დამოუკიდებლობის განმტკიცება, მერე შინაური საქმეების მორიგება“.¹

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოპოზიციური სპექტრისათვის მთლიანად მისაღები აღმოჩნდა სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობის განმსაზღვრელი დებულება, რომელიც დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიამ შეიმუშავა და 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებულ საქართველოს კონსტიტუციაში ასეთი შინაარსით აისახა: „სახელმწიფო და ეკლესია განცალკევებულნი და დამოუკიდებელნი არიან. არც ერთ სარწმუნოებას არა აქვს უპირატესობა. ხარჯის გაღება სახელმწიფოს ხაზინიდან და ადგილობრივ მმართველობათა თანხიდან სარწმუნოებრივ საქმეთა საჭიროებისათვის აკრძალულია“ (თავი 16, მუხლები 142-143-144).

1. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ. , 25 თებერვალი.

**§ 6. რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-
ტერიტორიული მოწყობის პრობლემა**
(დისკუსია აფხაზეთის, სამუსლიმანო საქართველოს,
ოსთა და ზაქათალის ოლქის საკითხებზე)

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის როგორც აღმასრულებელი, ისე საკანონმდებლო ხელისუფლების წინაშე მწვავედ იდგა სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის საკითხი, რომელთანაც დაკავშირებული იყო არა მხოლოდ ეფექტური მართვა-გამგებლობის, არამედ განაპირა მხარეების, ადგილობრივი თვითმმართველობისა და ეროვნულ უმცირესობათა პრობლემების მოგვარებაც. ეს მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი გამოწვევა არაერთგზის გამხდარა ხელისუფლებისა და ოპოზიციური სპექტრის წარმომადგენელთა მსჯელობისა და განხილვის საგანი.

დავინწყით აფხაზეთით. ისე როგორც სხვა არაერთ საკითხში, აფხაზეთთან მიმართებაშიც საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ გარიზმისაგან რთული მეგვიდრეობა მიიღო. თვითმპყრობელობის მიერ ამ მხარეში განხორციელებულმა კოლონიზაციის, მუჰაჯირობისა და ასიმილაციის პროცესებმა რადიკალურად შეცვალეს აფხაზეთის ეთნოდემოგრაფიული ვითარება, ქართველებსა და აფხაზებს შორის დაითესა შუღლი და უნდობლობა, დაზიანდა მათი ისტორიულ-კულტურულ ერთობაც, მაგრამ საქართველოს დანარჩენ ნაწილებთან აფხაზეთის შინაგანი კავშირი არ აღმოფხვრილა და არც არასოდეს გაწყვეტილა.¹

აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების შემდეგ შეიქმნა ქუთაისის გუბერნიაში შემავალი სოხუმის სამხედრო განყოფილება, რომელიც 1883 წელს სოხუმის ოკრუგად გარდაიქმნა. 1904 წლის ბოლოს გაგრის კლიმატური სადგური თავისი შემოგარენით (ქალაქ გაგრას ჩათვლით) ცალკე გამოჰყვეს და შავი ზღვის გუბერნიის სოჭის ოკრუგს მიუერთეს. რუსეთის მეფის მთავრობის ეს თვითნებური გადაწყვეტილება მხოლოდ 1917 წლის 7 დეკემბერს შეიცვალა, როდესაც ამიერკავკასიის კომისარიატმა მიიღო დადგენილება სოხუმის ოლქის ისტორიული საზღვრების აღდგენისა და გაგრა-

1. ხორავა ბ., ეთნიკური პროცესები აფხაზეთში (უძველესი დროიდან დღემდე), გვ. 25. <https://smr.gov.ge/uploads/Files/afxazeti.pdf>

ბზიფის რაიონების კვლავ მის შემადგენლობაში შეყვანის შესახებ. ამით აფხაზეთი ოფიციალურად საქართველო-ამიერკავკასიის ნაწილად გამოცხადდა და ადმინისტრაციულად ისევ ქუთაისის გუბერნიას დაექვემდებარა. ¹ აღსანიშნავია, რომ კომისარიატის ეს გადაწყვეტილება 1918 წლის 20 მაისს აფხაზეთა სახალხო საბჭო-მაც დაადასტურა. ²

ჯერ კიდევ 1918 წლის 26 მაისამდე, ვიდრე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა გამოცხადდებოდა, ქართული პოლიტიკური პარტიებისა და საქართველოს ეროვნული საბჭოს ურყევი აზრი იყო, რომ აფხაზეთი, რომელიც საქართველოს განუყოფელი ნაწილი და მისი გვირგვინის „ერთი საუკეთესო თვალია“³ აღჭურვილი იქნება „სრული მინაური დამოუკიდებლობით, ანუ ფართო ავტონომიით“. აღსანიშნავია, რომ აფხაზეთის ავტონომიის იდეას მხარს უჭერდა ამ კუთხის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილიც.

ამ მხრივ საგულისხმოა საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრის დავით სულიაშვილის გამოსვლა სოხუმის ოლქის გლეხთა ყრილობაზე 1918 წლის მარტში. მისი სიტყვით, „აფხაზეთი იქნება ერთი მთლიანი ერთეული ავტონომია ტერიტორიალურ-ეროვნულ პრინციპებზე დამყარებული. ქართული ეროვნული საბჭო სიამოვნებით მიეგება თავის მოძმეთა ასეთ დასკვნას და ყოველთვის მზად იქნება ძმური ხელი გაუწოდოს მას“. ⁴

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამაც კურსი იმთავითვე აფხაზეთის ავტონომიის აღიარებისაკენ აიღო, რაც არაერთგზის იყო ოფიციალურად დეკლარირებული. ერთ-ერთ სამთავრობო დადგენილებაში აღნიშნულია: „გამოქვეყნდეს მთავრობის მიმართვა, სადაც მითითებული უნდა იქნეს, რომ აფხაზეთს ენიჭება სახალხო წარმომადგენლობის უფლება და ამით მინაური ცხოვრების მოწყობა ავტონომიის საწყისებზე“. ⁵

1. Гамакхрия Д. , Абхазия (краткая историческая справка). <https://iberiana.wordpress.com/afxazeti/j-gamakhharia-1/>

2. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 23 მაისი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 20 ივნისი.

4. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. , 22 მარტი.

5. გამახარია ჯ. , ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან, თბ. , 1991, გვ. 73.

1919 წლის 21 მარტს საქართველოს დამფუძნებელი კრებისათვის წარდგენილ მთავრობის დეკლარაციაში ხაზგასმულია: „აფხაზეთსა და სამუსლიმანო საქართველოს მთავრობა განსაკუთრებულ ყურადღებას აპყრობს. ჩვენი მიზანია ამ კუთხეებში თავისებური განვითარების უზრუნველყოფა, ადგილობრივი ძალებით შინაური მართვა-გამგეობის მოწყობა და დედა სამშობლოსთან შეგნებულათ დაკავშირება... მთავრობა დარწმუნებულია, რომ ამ კუთხეების შემოერთება და კულტურული აღორძინება აუცილებელი პირობაა ჩვენი რესპუბლიკის ნორმალური განვითარებისა და თვით არსებობისაგ კი“.¹

მთავრობის მიმართებას აფხაზეთისადმი მხარი დაუჭირა კრების სოციალისტ-ფედერალისტურმა ფრაქციამ. მისი განცხადებით, „თუ ჩვენ აფხაზეთსა და სამაჰმადიანო საქართველოში არ განვახორციელებთ გამოცხადებულ თვითმართველობას, ფრიად გართულდება საქმე და ჩვენ ვერ შემოვიკრებთ ჩვენს გარშემო გაფანტულ ელემენტებს“.²

სოციალისტ-რევოლუციონერები ზოგადი დეკლარირებით დაკმაყოფილდნენ, რომ „საქართველო არის რესპუბლიკა ყველა ერების, რომლებიც მასში მოსახლეობენ. მხოლოდ პოლიტიკა ინტერნაციონალური, პოლიტიკა ერთა თანასწორობისა და სოლიდარობისა, – შეიძლება დაედვას საფუძვლად საქართველოს დემოკრატიის სახელმწიფოებრივ მოღვაწეობას. განაპირა ოლქების ცხოვრების მოგვარება, მათი ეროვნულ-კულტურული მოთხოვნილებათა სრული დაკმაყოფილება იქნება სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქციის მთავარი საზრუნავი“.³

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა სპირიდონ კედია მთავრობის წინანდელი პოლიტიკა ქვეყნის განაპირა მხარეებში და მათ შორის აფხაზეთშიც, რომელიც მისი სიტყვით, არ გამოირჩეოდა კომპრომისით, ეფუძნებოდა „რევოლუციონურ-სოციალიზმის პროგრამას“, „იღგა კლასობრივი ბრძოლის ნიადაგზე

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 74.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 86.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 96.

და საზოგადოებაში სთესდა... შეურიგებლობის იდეოლოგიას“, – მეცდომად მიიჩნია.¹

აფხაზეთთან მიმართებით, ხელისუფლების პოლიტიკას აკრიტიკებდა ეროვნული პარტიის ორგანო გაზეთი „კლდე“. მასში გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში მიხეილ იმხნელი წერდა, რომ ამ მხარის მცხოვრებნი ფრთხილ, წინდახედულ და სათუთ მოპყრობას საჭიროებდნენ. „აფხაზეთის უმრავლესობა ყოფილი გლეხობა, დიდი პატრიოტი ხალხია და მათ ეროვნულ მოთხოვნებებს ჯეროვანი ყურადღება უნდა მიექცეს თუ არ გვინდა, რომ იმათ სხვაგან გაიწიონ, თუ გვინდა რომ ისინი საიმედო ჩვენი უმცროსი მოძმენი იყვნენ და აფხაზეთი შეადგენდეს საქართველოს ერთი მხრის ერთ მაგარ კედელს“.²

საქართველოს დამფუძნებელი კრების 1919 წლის 21 მარტის სხდომაზე დეპუტატები გაეცნენ „აქტს აფხაზეთის ავტონომიის შესახებ“, რომელიც აფხაზეთის სახალხო საბჭოს თავმჯდომარე არზაყან ემხვარმა სოხუმიდან დეპუტით გამოგზავნა. წინა დღით აფხაზეთის სახალხო საბჭოს მიერ ხმების აბსოლუტური უმრავლესობით მიღებული ეს დოკუმენტი აცხადებდა: „აფხაზეთი შედის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში, როგორც მისი ავტონომიური ერთეული“. „აქტის“ თანახმად, აფხაზეთის კონსტიტუცია საქართველოს დამფუძნებელი კრებისა და აფხაზეთის სახალხო საბჭოს შერეულ პარიტეტული კომისიას უნდა შეემუშავებინა. დოკუმენტი ძალაში ორივე ამ ორგანოს მიერ მისი დამტკიცების შემდეგ მუვიდოდა.³ „აქტი“ მოიწონა საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ, რომელიც შექმნის დღიდანვე აფხაზეთის სამინაო საქმეებში ჩაურევლობის პოზიციას იცავდა.⁴

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში აფხაზეთი ფაქტობრივად ავტონომიური იყო. ამას როგორც ხელისუფლების,

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 87-88.

2. გაზ. „კლდე“, 1920 წ., 18 აპრილი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 64.

4. ჯანელიძე ო., აფხაზეთის საკითხი საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში, წიგნში – მაცაბერიძე მ., ჯანელიძე ო., და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება, თბ., 2022, გვ. 214.

ისე მასთან ოპოზიციიდან მყოფი პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებიც ადასტურებენ. მაგალითად, საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის ნოე რამიშვილი დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან აცხადებდა: სახალხო საბჭოს, რომელიც აფხაზეთში მოქმედებს აქვს საკანონმდებლო ფუნქციები, ამიტომ ჩვენს მთავრობას და ჩვენს წარმომადგენელს არა აქვს არავითარი უფლება ჩაერიოს მის საქმეში. ¹ იგივე აზრს, ოღონდ უფრო მკვეთრად, გამოხატავდა ოპოზიციური სპექტრი. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარის, სპირიდონ კედიას სიტყვებით, „აფხაზეთის საბჭო თავის თავს სუვერენულ ორგანოდ სთვლის. იგი აბრკოლებს და წინ ედობება ჩვენს გავლენას და სახელმწიფოებრივ მოქმედებას აფხაზეთში“. ²

„როგორია დღევანდელი პოლიტიკური ვითარება აფხაზეთში?“ – კითხვას სვამდა ესერთა პარტიის ლიდერი ლეო შენგელაია და თვითონვე პასუხობდა, რომ აფხაზეთს „აქვს უზენაესი საკანონმდებლო ორგანო, . . . აქვს თავისი ტერიტორია, ჰყავს თავისი მთავრობა, ესე იგი ყველა ელემენტი დამოუკიდებელი სახელმწიფოსი“. დეპუტატი მიიჩნევდა, რომ „ასეთი მდგომარეობა ფრთხილად ასხამს აფხაზეთის დამოუკიდებლობის მომხრეებს“. აფხაზეთის დამოუკიდებლობა კი არის აბსურდი, „დამოუკიდებელი აფხაზეთი მეორე დღესვე გვერდში ამოუდგება დენიკინს, . . . აფხაზეთს უნდა მიენიჭოს ფართო ავტონომია“. ³

საინტერესოა საქართველოს დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატი წევრის, ეროვნებით აფხაზი ვასილ გურჯუას მოსაზრებაც, რომლის თანახმად: „აფხაზეთის ინტერესები მჭიდროდ არიან დაკავშირებული საქართველოს რესპუბლიკასთან. და ჩვენ ამ რესპუბლიკაში გერებათ კი არ ვსთვლით თავს, არამედ თანასწორ მოქალაქეებად, მის ღვიძლ შვილებად“. გურჯუას განცხადებით, ჩვენი გზა არის „ერთი დემოკრატიული რესპუბლიკა და ერთი სახელმწიფოებრივი კანონი ყოველ საქართველოს ნაწილისთვის.

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 138.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 120.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 153.

აფხაზეთი, როგორც ავტონომიური ერთეული, მაგრამ ნაწილი ამ საქართველოსა მხოლოდ თავის შინაურ საქმეში იქნება დამოუკიდებელი”.¹

1919 წლის 4 ივლისს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის საპარლამენტო ფრაქციამ რესპუბლიკის მთავრობას დამფუძნებელ კრებაში აფხაზეთის თემაზე წერილობითი შეკითხვით მიმართა. საკითხზე მსჯელობა 2 აგვისტოს გაიმართა. შეკითხვას პასუხი გასცა და წამოჭრილ პრობლემებზე შინაგან საქმეთა მინისტრმა ნოე რამიშვილმა ისაუბრა. განხილვაში დამფუძნებელი კრების მთელმა პოლიტიკურმა სპექტრმა მიიღო მონაწილეობა. სპირიტუალურ კედელზე გააყრიტყა მთავრობა, რომ მან ვერ გაუწია ანგარიში საქართველოს განაპირა მხარეების „სპეციფიურ დეტალებსა და ცენტრისაგან მათ განმასხვავებელ თვისებებს“, მიუთითა, რომ აფხაზეთში, სადაც საერთოდ ნიადაგი მერყევიანია, ხალხი განსხვავებული პსიქოლოგიით სცხოვრობს და განსაკუთრებული თვისებები ახასიათებს, ხოლო ანტიქართულს მოძრაობას „აღრმავებენ რუს-სომხის ბოლშევიკ-დენიკინელები და აფხაზთა ინტელიგენციის ერთი ნაწილი“, საჭიროა გაიგზავნოს ისეთი პიროვნება, რომელიც „მეტ სახელმწიფოებრივ დაკვირვებას გამოიჩენდა და მეტს ანგარიშს გაუწევდა რეალურ პოლიტიკის მოთხოვნილებას“ და სხვ.²

მსგავსი იყო ესერთა პოზიციაც, რომელიც ლეო შენგელაიამ გამოხატა. მისი სიტყვებით, „მთავრობამ თავიდანვე ვერ გამოიჩინა საჭირო ტაქტი და უნარი განაპირა ოლქების ცხოვრების მოსაწესრიგებლად. . . . მთავრობას თავის განსაკუთრებული ზრუნვით უნდა შეეყვარებინა განაპირა ქვეყნების მცხოვრებთათვის ჩვენი რესპუბლიკა, უნდა საქმით განემტკიცებია, ჩვენი ორიენტაცია“, მაგრამ მან ეს ვერ შეძლო, რადგან განაპირა ოლქებში მთავრობა სისტემატიურად აგვიანებდა სხვა და სხვა რეფორმებს, გზავნიდა უნიჭო პროპაგანდისტებს და უხეშ ადმინისტრატორებს”.³

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 142.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 122-123; 161.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 151-153.

სოციალ-დემოკრატიმა, იმ დროს აფხაზეთის საგანგებო კომისარმა ბენია ჩხიკვიშვილმა მიუთითა, რომ აფხაზეთში, სადაც მრავალი ეროვნება ცხოვრობს და ხალხის ფსიქოლოგია მოწამლულია ერთი-მეორეს შუღლით, ასეთ ვითარებაში საჭიროა დიდი სიფრთხილე, რომ უნდობლობა არ გაძლიერდეს. შეუძლებლის გაკეთება არ შეგვეძლო, რაც შეგვეძლო ის გავაკეთეთ, მაგრამ ეს ცოტაა. აფხაზეთის მთელი დემოკრატია, განურჩევლად ეროვნებისა, ერთ პლატფორმაზე დგას და ესაა „ავტონომიური აფხაზეთი, მაგრამ განუყოფელი ნაწილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა“.¹

მინაგან საქმეთა მინისტრმა ნოე რამიშვილმა აღიარა, რომ „ზოგიერთი ნაბიჯი, რომელსაც სხვა და სხვა წრეები სდგამენ სრულიად არ შეეფერება არც ჩვენ ინტერესებს, არც კერძოდ, აფხაზეთის ინტერესებს. და, ამ შემთხვევაში, მთავრობა ყოველთვის სცდილობს, რომ გამონახოს ის საერთო ხაზი, რომელიც საჭირო არის ამ ინტერესების მოსარიგებლად“. ბოლოს კი დასძინა: „შექმნილ პირობებში მთავრობის პოლიტიკა უნდა იყოს ფხიზელი და არავითარ აჩქარებას ადგილი არ უნდა ჰქონდეს“.²

ოპოზიციური პრესამ და განსაკუთრებით ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გაზეთმა „საქართველომ“ არაერთი სტატია გამოაქვეყნა, რომლებშიც გაკრიტიკებულია სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლების საკადრო პოლიტიკა აფხაზეთში, ამ კუთხის თავისებურებების გაუთვალისწინებლობა რეფორმების გატარებისას და სხვ.

1920 წლის 27 იანვარს ეროვნული პარტიის ლიდერმა გრიგოლ ვეშაპელმა დამფუძნებელ კრებაში საპარლამენტო შეკითხვა შეიტანა, რომელიც აფხაზეთში თამბაქოს მონოპოლიის პრობლემას შეეხებოდა. შეკითხვას მთავრობის წარმომადგენელმა სამი დღის შემდეგ უპასუხა და განმარტა: თუ აღმოჩნდა, რომ კანონი ირღვევა და უწესობები ხდება, მივიღებთ მკაცრ ზომებს და შედეგებს განვობებითო.³

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 146, 149.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 138, 141.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V,

არც მემარჯვენე და არც მემარცხენე ოპოზიციის წარმომადგენლებს არაფერი გამოუთქვამთ საწინააღმდეგო დამფუძნებელი კრების სპეციალური კომისიის მიერ მომზადებული კონსტიტუციის პროექტის იმ მუხლის განხილვისას, რომელიც აფხაზეთს შეეხებოდა და მას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში ავტონომიური მართვა-გამგებლობის უფლებას ანიჭებდა. აქედან გამომდინარე, 1921 წლის კონსტიტუციამ ეს მუხლი უცვლელად დააყენა: „საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილს – აფხაზეთს (სოხუმის ოლქი) ადგილობრივ საქმეებში ენიჭება ავტონომიური მმართველობა“.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურთა ერთ-ერთ მთავარი საზრუნავი სამუსლიმანო საქართველოს ბედის გადაწყვეტა, ამ კუთხისა და მისი მოსახლეობის ქართულ წილში უმტკივნეულო ინტეგრაციის მიღწევა იყო.

სამუსლიმანო ან ოსმალთა საქართველო ჩვენი ქვეყნის სამხრეთ-დასავლეთის იმ კუთხე-პროვინციებს ეწოდებოდა, რომლებიც სხვადასხვა დროს ოსმალეთის იმპერიამ მიიტაცა და მის მცხოვრებთ ქრისტიანული სარწმუნოება ისლამის რჯულით შეუცვალა. უცხო სახელმწიფოს ორბიტაში მოქცევამ, ძალდატანებითმა გამაჰმადიანებამ, შემდგომში შიდა მიგრაციულმა თუ ასიმილაციურმა პროცესებმა ეთნიკურად ქართველი მოსახლეობის საქართველოსაგან რამდენადმე გაუცხოება გამოიწვია. XIX საუკუნეში, რუსეთ-ოსმალეთის ომების შედეგად, სამუსლიმანო საქართველოს მიწა-წყალი რუსეთის იმპერიაში მოექცა, არსებითად კი დედა-სამშობლოს, საქართველოს შეუერთდა.

საბჭოთა რუსეთის ბოლშევიკურმა მთავრობამ 1918 წლის ბრესტის ზავით ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქები გერმანიის მოკავშირე ოსმალეთს დაუთმო პირობით, რომ ადგილობრივ მოსახლეობას მისცემოდა შესაძლებლობა, „ახალი წყობილება მეზობელ სახელმწიფოებთან, განსაკუთრებით კი ოსმალეთთან მეთანხმებით დაემყარებინა“.

იმხანად ჩამოყალიბებულმა ამიერკავკასიის ფედერაციულმა რესპუბლიკამ ეს გადაწყვეტილება უკანონოდ ცნო, მაგრამ ხსენებული ოლქების დაცვა ვერ შეძლო და ოსმალეთი არა მარტო ამ

ტერიტორიებს დაეუფლა, არამედ ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებიც ხელში ჩაიგდო.

1918 წლის ივნისში ოსმალეთმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა აიძულა, ეს „მონაპოვარი“ მისთვის ახალი საზავო ხელშეკრულებით დაეკანონებინა. საზღვრები ორ ქვეყანას შორის იმიჯნებოდა 1829 წლის ანდრიანოპოლის ზავის წინა პერიოდის რუსეთ-ოსმალეთის სახელმწიფო საზღვრების შესაბამისად. სულთნის ხელში ბრესტის ზავით მიკუთვნებული ოლქების გარდა, ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებიც გადადიოდა (აბასთუმნისა და აწყურის გამოკლებით). ოსმალურ ოკუპაციას ამ კუთხიდან მოსაზღვრე ქართულ რაიონებში 60 ათასი ლტოლვილის გახიზვნა მოჰყვა (მარტო ბათუმიდან 20 ათასი კაცი გაიხიზნა).¹

ოსმალეთის ხელისუფლებამ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში რეფერენდუმი მოაწყო, მისთვის სასურველი, გაყალბებული შედეგები მოსახლეობის ნების თავისუფალ გამოხატულებად გაასაღა და გამოსცა რესკრიპტი, რომლის საფუძველზეც სამი სანჯაყი (არტაანის, ყარსის, ბათუმის ოლქები) ოსმალეთის სახელმწიფოსთან შეერთებულად გამოაცხადა.

საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ ბათუმის დისკრიმინაციული ზავი გააპროტესტა და ცენტრალურ სახელმწიფოთა მონაწილეობით მისი გადასინჯვა მოითხოვა.²

კონფერენცია კონსტანტინოპოლში უნდა გამართულიყო, მაგრამ მსოფლიო ომში სამთა კავშირის დამარცხების გამო, იგი დარჩატარებულა. მუდროსის ზავმა ოსმალეთი იძულებული გახადა ოკუპირებული ტერიტორია სასწრაფოდ დაეცალა. სამუსლიმანო საქართველო გამარჯვებული ანტანტის სახელმწიფოთა, ფაქტობრივად, დიდი ბრიტანეთის კონტროლს დაექვემდებარა. ბათუმი და ბათუმის ოლქი ინგლისელთა გამგებლობაში გადავიდა.

რთული ვითარება იყო ისტორიულ მესხეთის იმ ნაწილშიც, რომელიც ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებს მოიცავდა. ამ ტერიტორიებს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სომხეთი და აზერბაიჯანიც ეცილებოდნენ. გავლენის შენარჩუნებას

1. სიოროძე მ. , სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო 1914-1918 წლებში, ბათუმი, 2002, გვ. 253.

2. Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Тб. , 1919, с. 370-377.

აქ ოსმალეთიც ცდილობდა. პრეტენზიები გაუჩნდათ ადგილობრივ ბეგებსაც, რომელთა სეპარატისტული მოძრაობა 1917 წელს, გარიზმის დამხობისთანავე დაიწყო. ბეგებს ზურგს ხან ოსმალეთი უმაგრებდა, ხან ლენინი და ხანაც კავკასიაში მდგარი ბრიტანული არმიის სარდლობა. არასტაბილურ ვითარებაში გვალეხადი იყო მოსახლეობის მიდრეკილებაც. ზოგი ოსმალურ ორიენტაციას იზიარებდა, ნაწილი საქართველოს შემადგენლობაში დარჩენას ემხრობოდა, სომხებს თვალი სომხეთის რესპუბლიკისაკენ ეჭირათ და სხვ. წინააღმდეგობანი ეთნიკურ, რელიგიურ თუ პოლიტიკურ ნიადაგზე დროდადრო შეიარაღებულ დაპირისპირებასა და სისხლიან ანგარიშსწორებაშიც გადაიზრდებოდა.

პრობლემატური იყო ადგილობრივ მიწისმფლობელ ბეგებთან ურთიერთობაც. ისინი თავიანთი ფეოდალური პრივილეგიების შენარჩუნებას მოითხოვდნენ, რაც ეწინააღმდეგებოდა ქართულ სახელმწიფოში შემოღებულ დემოკრატიულ სოციალისტურ კურსს.

საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასკომმა ჯერ კიდევ 1917 წლის 17 დეკემბერს განიხილა საკითხი „სამაჰმადიანო საქართველოში მოქმედებისა და მისი პოლიტიკური სახის გამორკვევის შესახებ“. საბჭოში ამ კუთხის წარმომადგენელმა მემედ აბაშიძემ წამოაყენა წინადადება, რომ „სამაჰმადიანო საქართველო უნდა მოეწყოს კანტონური წესით“. მას არ დაეთანხმა ეროვნულ-დემოკრატი გიორგი გვაზავა, რომელმაც განაცხადა: „კანტონალური სისტემა სათავეშივე დაღუპავს საქართველოს მთლიანობის იდეას. . . . აჭარა განსხვავდება მარტო სჯულით. ყველა სხვა საგანში, უნდა ითქვას, რომ ქართველები ვართ. საჭიროა ერთი იდეა – საქართველოს გაერთიანების. ახლანდელ მომენტში ჩვენ ბაირაღზე უნდა იყოს დაწერილი – მთლიანი საქართველო“.¹

ხანგრძლივი მსჯელობის შემდეგ აღმასკომმა მხარი დაუჭირა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლის გრიგოლ ვეშაპელის მოსაზრებას, რომ სამუსლიმანო საქართველოსათვის მიენიჭებინათ თვითმმართველობა და შესაბამისი დადგენილებაც მიიღო. დაადგინეს ასევე, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით

1. ჯანელიძე ო. , ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ. , 2002, გვ. 313.

გამოეცათ მოწოდება ქართულ და თურქულ ენებზე. ტექსტის შედგენა ივანე გომართელს, პავლე საყვარელიძეს, მემედ აბაშიძესა და გრიგოლ ვეშაპელს დაევაღათ. მოწოდება მალე დაისტამბა 20 ათას ეგზემპლარად და გავრცელდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაში.¹

1918 წლის 25 დეკემბერს საქართველოს პარლამენტმა ოფიციალურად მიმართა სამუსლიმანო საქართველოს მცხოვრებთ და აღუთქვა, რომ ამ კუთხეს მიენიჭებოდა ავტონომია. ამით პარლამენტმა დაადასტურა ამავე საკითხზე საქართველოს ეროვნული საბჭოს მიერ ერთი წლის წინ მიღებული, ხსენებული დადგენილება.

საქართველოს ბუნებრივ ნაწილს, მის ღვიძლ ისტორიულ კუთხეს – სამუსლიმანო საქართველოს არანაირი ცალკე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი საქართველოს ფარგლებში არ ეკუთვნოდა და არც უნდა მიეღო. მაშ, რატომ გახდა საჭირო ამ საკითხის წამოწევა წინა პლანზე?

როდესაც სამუსლიმანო საქართველოსათვის თავიდან თვითმმართველობის, შემდეგ კი ავტონომიის მინიჭების საკითხს განიხილავდნენ, ქართველი პოლიტიკოსები ანგარიშს უწევდნენ მკაცრ რეალობას. იმ დროს სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ ოსმალეთის კონტროლს ექვემდებარებოდა. ხსენებულ რეგიონზე ახლად წარმოქმნილი ქართული სახელმწიფოს იურისდიქციის გავრცელებას წინ მრავალი დაბრკოლება ეღობებოდა. ერთ-ერთი ხელისშემშლელი გარემოება ისიც იყო, რომ ამ მიწა-წყლის მკვიდრ, ეთნიკურად ქართველ, მაგრამ გამაჰმადიანებულ მცხოვრებთ სულთანი ოსმალეთის ფარგლებში პოლიტიკურ ავტონომიას ჰპირდებოდა. ადგილობრივი არისტოკრატიის ქართული ორიენტაციის წარმომადგენლებმა, რომლებიც ისტორიულ სამშობლოსთან კავშირის აღდგენასაც ესწრაფოდნენ და საკუთარი პრივილეგიებიც არ ეთმობოდათ, ოსმალური გეგმის საპირისპიროდ, საქართველოს შემადგენლობაში განსაკუთრებული სტატუსით შესვლის იდეა წამოაყენეს.²

იღებდნენ რა მხედველობაში საქართველოსაგან ხანგრძლი-

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. 5, ფურც. 1.

2. აბაშიძე მ., თხზულებანი, გ. შარაძის გამოცემა, ბათუმი, 1998, გვ. 163.

ვად მოწყვეტილი ძირძველი რეგიონის მოსახლეობის რელიგიურ გაუცხოებას, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების თავისებურებებს, დემოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურები მისაღებად მიიჩნევდნენ ბათუმის ოლქისათვის ავტონომიური მმართველობის აღიარებას. სამუსლიმანო საქართველოს შიდა საქმეებში ავტონომიურ მართვა-გამგებლობას ამ მხარის საქართველოს წიაღში საბოლოო დაბრუნება და წარმატებული ინტეგრაცია უნდა გაეადვილებინა.¹

საქართველოს ხელისუფლება კარგად აცნობიერებდა, რომ აუცილებელი იყო სამუსლიმანო საქართველოს ეკონომიკურ აღმავლობაზე ზრუნვაც. პერიოდული პრესის ცნობით, ამ მიმართებით პრაქტიკული ნაბიჯები იღებდნენ და რამდენიმე პროექტი კიდევაც განხორციელდა. პარალელურად, წარმოებდა განმარტებითი და პროპაგანდისტული მუშაობა მოსახლეობის სხვადასხვა ფენაში. აქცენტი ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველობის საერთო წარმომავლობაზე, ძმობაზე, ერთიან სამშობლოზე კეთდებოდა. მაგალითად, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარე სპირიდონ კელია პრესის მეშვეობით მიმართავდა სამუსლიმანო საქართველოს მკვიდრთ: „ჩვენ სხვადასხვა ღმერთებს ვცემთ თაყვანს, მაგრამ გვაქვს ერთი საერთო სალოცავი – სამშობლო. . . . ფიზიკურად საქართველოს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი არსებობა არ შეიძლება, თუ მთელი სამუსლიმანო საქართველო მასთან არ იქნა. . . . კულტურულად საქართველო ვერ განაგრძობს თავის სახიერებას და ვერ გაამართლებს თავის დანიშნულებას, თუ რომ მასში ერთად არ ამეტყველდა ქრისტიანული და მუსლიმანური დუეტი ქრისტიანიზმისა და მუსლიმანიზმის მსოფლმზერის“ და სხვა.²

ცნობილი ფედერალისტი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე სამსონ ფირცხალავა აღნიშნავდა, რომ მაჰმადიან ქართველებში ახლა ისე ძლიერია ეროვნული სული, რომ დრო არის სამუსლიმანო საქართველო დაუბრუნდეს დედასამშობლოს. „გაერთიანება მოუტანს ჩვენს მუსულმან ძმებს სრულს თავისუფლებას და ბედნიერებას, დაიცავს როგორც წმიდათა წმიდას, მათ სარწმუ-

1. ჯანელიძე ო. , საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები, თბ. , 2018, გვ. 164.

2. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 22 ოქტომბერი.

ნოებას, პიროვნებას, თვითმოქმედებას და სამუდამოდ უზრუნველყოფს მთელი საქართველოს დამოუკიდებლობასა და განვითარებას”.¹

ყოველივე აღნიშნულის მიუხედავად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ სრულად მაინც ვერ გაითვალისწინა სამუსლიმანო საქართველოს სპეციფიკა. მართალია, მხარეში ავტონომიური მმართველობის დაწესებამდე ძალაში დარჩა შარიათზე დამყარებული სასამართლო სისტემა და სხვა, მაგრამ აგრარულ-სოციალური ხასიათის რიგმა გარდაქმნამ თუ აღმინისტრაციულ მართვა-გამგებლობაში დაშვებულმა ხარვეზებმა მოსახლეობის ნაწილის, განსაკუთრებით მისი ზედაფენის უკმაყოფილება გააძლიერა. ამ გარემოებაზე მმართველ უმრავლესობას კრიტიკულად მიანიშნებდა მემარცხენე ოპოზიციური ფრთის წარმომადგენელი სამსონ ფირცხალავა. თავის ერთ-ერთ საგაზეთო პუბლიკაციაში იგი შენიშნავდა: „თავიდანვე ჯეროვანი ყურადღება არ მივაქციეთ სამაჰმადიანო საქართველოს მდგომარეობას, ენერგიულად არ მოვკიდეთ ხელი საქმეს და რაც გვაკეთეთ, არ კმაროდა ჩვენი ქვეყნის რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში დამორბეულ ნაწილების გასაერთიანებლად. . . ვერ დავუახლოვდით ხალხს, ვერ გავვეით პასუხი მის საჭიროებას“.²

ცნობილი ქართველი ემიგრანტი სწავლულის ვიქტორ ნოზაძის სიტყვებით, „რევოლუციამ თავისთავად დააფრთხო მესხეთის მაღალი წოდება. სოციალისტურმა ქადაგებამ ააღელვა მორწმუნე მაჰმადიანობა, განსაკუთრებით სასულიერო წოდება. აგრარულმა რეფორმამ გადაატრიალა მიწისმფლობელთა მდგომარეობა და მამულის დაკარგვის აუცილებელმა შიშმა ერთბაშად შექმნა თბილისის საწინააღმდეგო განწყობილება. . . . ეს იყო ქართული სოციალისტური, კლასობრივი პოლიტიკის ნაყოფი – საქართველოს ყველა კუთხისათვის ერთი ზომით აგრარული რეფორმის გამოცხადება“.³

სამუსლიმანო საქართველოს, იგივე ბათუმის ოლქის საკი-

1. ქუმბურიძე დ. , აჭარის საკითხი 1918-1921 წლებში და ქართული საზოგადოებრივი აზრი, ბათუმი, 1999, გვ. 46.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 23 მაისი.

3. ნოზაძე ვ. , საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო, თბ. , 1989, გვ. 48.

თხი ხშირად იყო საქართველოს დამფუძნებელი კრების მსჯელობის საგანი. რეგიონში არსებული ვითარება 1919 წელს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს შვიდ, ხოლო 1920 წელს ექვს სხდომაზე განიხილეს.¹

1919 წლის 21 მარტს, მთავრობის დეკლარაციაში, რომელიც დამფუძნებელ კრებას წარედგინა, ხაზგასმული იყო: „საქართველოს მთავრობა მწვავეთ გრძნობს სამუსლიმანო საქართველოს დიდი ნაწილის დროებით ჩამოშორებას და სცდილობს ისტორიული უსამართლობის გამოსწორებას და მთლიანი რესპუბლიკის ფარგლებში მთელი სამუსლიმანო საქართველოს თავმოყრას“. მთავრობა მიზნად ისახავდა რეგიონში „ადგილობრივი ძალებით შინაური მართვა-გამგეობის მოწყობას და ღელა სამშობლოსთან შეგნებულათ დაკავშირებას“.²

ხელისუფლების ამ კურსს იზიარებდა და მხარს უჭერდა ოპოზიციაც. სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია მიიჩნევდა, რომ „თუ ჩვენ აფხაზეთსა და სამაჰმადიანო საქართველოში არ განვახორციელებთ გამოცხადებულ თვითმართველობას, ფრიად გართულდება საქმე და ჩვენ ვერ შემოვიკრებთ ჩვენს გარშემო გაფანტულ ელემენტებს“.³

მსგავსი თვალსაზრისი იყო გამოხატული დამფუძნებელი კრების წინამე წარდგენილ ესერთა დეკლარაციაშიც, რომელშიც ვკითხულობთ: „განაპირა ოლქების ცხოვრების მოგვარება, მათი ეროვნულ-კულტურული მოთხოვნილებათა სრული დაკმაყოფილება, – იქნება სოც.-რევ. ფრაქციის ერთი უმთავრესი საზრუნავი“.⁴

მუსლიმი ქართველების, მათ შორის აჭარის მოსახლეობის განწყობას წარმოაჩენდა ამ კუთხის წარმომადგენელი, საქართველოს დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატი ღებუტატი

1. ორჯონიკიძე თ. , საქართველოს დამფუძნებელი კრება და ბათუმის ოლქი, წიგნში – მაგაბერიძე მ. , ჯანელიძე ო. , და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება, თბ. , 2022, გვ. 219.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ. , 2019, გვ. 74.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ. , 2019, გვ. 86.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ. , 2019, გვ. 96.

ოსმან მიქელაძე, რომელიც აცხადებდა: „ხალხს სურს, რომ საქართველოსთან ერთად ხელი ხელს ჩაკიდებული იაროს, და მომავალში არ მოსწყდეს თავის სამშობლოს“. ¹

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მასშტაბით ადგილობრივ მკვიდრთა შორის ქართული ორიენტაციის გაღრმავებას ხელს უწყობდა ჯერ კიდევ 1918 წლის მაისში ჩამოყალიბებული „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ (პაიდარ აბაშიძე, ზია აბაშიძე, ყადირ შერვაშიძე და სხვ.) მემედ აბაშიძის ხელმძღვანელობით. კომიტეტი და მისი გაზეთი „სამუსლიმანო საქართველო“ ბათუმის ოლქში ოსმალეთისა თუ ბრიტანეთის საოკუპაციო მმართველობის მძიმე პირობებში აქტიურად იღვწოდა მაჰმადიან ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებისათვის. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა კომიტეტის თაოსნობით 1919 წლის 31 აგვისტოს მოწვეულ ბათუმის ოლქის ქართველ მაჰმადიანთა წარმომადგენლების ყრილობას, რომელმაც დაადგინა ამ მხარის საქართველოსთან შეერთება ავტონომიურ საფუძველზე და აირჩია 36 კაცისაგან შექმნილი წარმომადგენლობითი ორგანო „მეჯლისი“.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ 1919 წლის 11 სექტემბერს მოისმინა ბათუმის ოლქის ქართველ მაჰმადიანთა ყრილობის რეზოლუციები და დაადასტურა სამუსლიმანო საქართველოსთვის ავტონომიის მინიჭების ფაქტი. რაც შეეხება ავტონომიის კომპეტენციის საკითხს, იგი „დაწვრილებითი განხილვისათვის“ საქართველოს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიას გადაეცა.

სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიის სტატუსის, ტერიტორიის, უფლება-კომპეტენციისა და სხვ. საკითხების განსაზღვრაზე საქართველოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს საკონსტიტუციო კომისია ხანგრძლივად მუშაობდა. პარალელურად, პავლე ინგოროყვამ შეიმუშავა საქართველოს ტერიტორიის ახალ ადმინისტრაციულ ერთეულებად დანაწილების პროექტი, რომელიც დამფუძნებელი კრების თვითმმართველობისა და ადგილობრივი მმართველობის კომისიამ 1920 წელს ბექდური

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, გვ. 180.

სახით გამოსცა. ამ დოკუმენტის მიხედვით, აჭარისა და კლარჯეთის მომცველი, ბათუმის მხარე, იგივე ბათუმის ოლქი, პერსპექტივაში ბათუმისა და ართვინის მაზრებად უნდა გაყოფილიყო, ანდა კვლავ ერთ სამაზრო ერთეულად დარჩებოდა.¹

რეგიონიდან ჯერ კიდევ ბრიტანეთის სამხედრო ნაწილების გაყვანამდე, კერძოდ 1920 წლის თებერვალში ბათუმში შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის რწმუნებულის ინსტიტუტი, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა დამფუძნებელი კრების დეპუტატი მურმან ხოჭოლაძე.

1920 წლის ივლისში ბრიტანეთის ჯარებმა ბათუმი დატოვეს. ბათუმსა და მის ოლქზე აღდგა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იურისდიქცია, მაგრამ აქ კვლავ რჩებოდა ანტიქართული მოძრაობის არაერთი კერა (რუსთა ეროვნული საბჭო, ადგილობრივი ბოლშევიკური ორგანიზაცია, მეზობელ სახელმწიფოთა აგენტურული ქსელი და სხვ.) და არსებობდა სეპარატიზმის რეალური საფრთხე. ამიტომაც, საქართველოს ხელისუფლებას ამ კუთხის ავტონომია მაშინვე არ გამოუცხადებია, – ვითარების სტაბილიზაციამდე სამხედრო წესებთან შეფარდებული საგანგებო მართვა-გამგეობა შემოიღეს. ოლქის კომისრად ცნობილი სოციალ-დემოკრატი, დამფუძნებელი კრების წევრი ბენია ჩხიკვიშვილი დაინიშნა.

ბენია ჩხიკვიშვილმა თავისი მოქმედებით რამდენადმე შელახა ადგილობრივ მკვიდრთა უფლებები, შეაჩერა გაზეთ „სამუსლიმანო საქართველოს“ გამოცემა, მოინდომა „მეჯლისის“ გაუქმება და სხვ. , რამაც ქართული საზოგადოებრივი აზრის მკვეთრი რეაქცია გამოიწვია. მთავრობა იძულებული გახდა კომისარი უკანვე გამოეწვია. მის ნაცვლად ბათუმში წარგზავნეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილი სამხედრო მინისტრი გრიგოლ გიორგაძე.

1921 წლის იანვარში „მეჯლისმა“ „სამუსლიმანო საქართველოს“ კონსტიტუციის პროექტი შეიმუშავა და იგი განსახილველად დამფუძნებელ კრებას გადაეცა. დოკუმენტი რეგიონისათვის პოლიტიკური ავტონომიის დამკვიდრებას ითვალისწინებდა. საქართველოს ხელისუფლებამ და ქვეყნის პოლიტიკურმა ძალებმა

1. პროექტი საქართველოს ტერიტორიის დანაწილებისა ახალ საადმინისტრაციო ერთეულებად (ოლქებად), თბ. , 1920, გვ. 42.

პოლიტიკურ ავტონომია ცალკე სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნად აღიქვეს, რაც არ თანხვდებოდა ქვეყნის ეროვნულ ინტერესებს და ეწინააღმდეგებოდა რესპუბლიკის განუყოფლობის პრინციპს. ცნობილა ნოე ჟორდანიას ხედვა, რომ „ერთ სახელმწიფოში არ უნდა იქმნებოდეს მრავალი სახელმწიფო“. ¹ ასეთივე იყო თვალსაზრისი საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარის პავლე საყვარელიძისაც, რომელიც აცხადებდა: „ავტონომია არ მოასწავებს სახელმწიფოს სახელმწიფოში, ის არ უნდა აზიანებდეს სახელმწიფოს მთლიანობას“.²

სახელმწიფოს მოწყობის უნიტარიზმის პრინციპს უყოყმანოდ იზიარებდა საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში წარმოდგენილი მთელი პოლიტიკური სპექტრიც. მათ ესმოდათ, რომ სამუსლიმანო საქართველოსათვის ავტონომიის დაპირება „პოლიტიკური კონიუნქტურა“ იყო, მაგრამ, როგორც ფედერალისტი სამსონ ფირცხალავა წერდა: რადგანაც რეგიონს უკვე აღვუთქვით ავტონომია და იგი კონსტიტუციის პროექტშიც აღნიშნულია, „ამ ფაქტის წინაშე ვალდებული ვართ ქედი მოვიხაროთ“.³

ეროვნულ-დემოკრატი გიორგი გვაზავას სიტყვებითაც: „ავტონომიის ტერმინს მოვატრევთ რევოლუციის შემდეგ, მას განაპირა კუთხეების მცხოვრებნი უკვე შეეჩვივნენ,“ მათთვის ეს ერთგვარი გარანტიაა და უდიდესი მნიშვნელობა აქვს.⁴

უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს წევრთა შორის უფრო მეტი თანხმობა იყო სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიის შინაარსზე. „ჩვენს ტაქტიკაზე და სახელმწიფოებრივი შემოქმედების უნარზე ჰკიდია, რა კონკრეტულ ფორმაში ჩამოისხმება ეს ავტონომია“, – აცხადებდა სოციალისტ-ფედერალისტთა სამსონ დადიანი.⁵ სხვა საპარლამენტო ფრაქციებიც მიიჩნევდნენ, რომ სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომია თავისი არსით თვითმმართველობის ფარგლებში უნდა ჩატეულიყო.

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 4 დეკემბერი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტომი VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 676.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 6 ნოემბერი.

4. მადგაბერიძე მ. , საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის პოლიტიკური კონცეფცია, თბ. , 1996, გვ. 97.

5. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 6 ნოემბერი.

დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძე განმარტავდა, რომ სამუსლიმანო საქართველო არ იქნებოდა სახელმწიფოებრივი ავტონომია; რომ „სახელმწიფო საზღვრებში არ არის ცალკე სახელმწიფო ტერიტორია აფხაზეთისა, ტერიტორია აჭარისა, არამედ არის ტერიტორია საქართველოს რესპუბლიკისა და ამ ტერიტორიის ფარგლებში ამ ნაწილთ მიეცემათ განსაკუთრებული მართვა-გამგეობა“.¹

ქვეყნის მმართველი სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის კიდევ ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი აკაკი ჩხენკელი უფრო აკონკრეტებდა და ხაზს უსვამდა, რომ ავტონომიის შინაარსი „შეიძლება არ გასცილდეს ჩვენი ერობის უფლებებს“.²

ყველაფერი ეს მიანიშნებს, რომ სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომია დროებითი მოვლენა უნდა ყოფილიყო. თავისუფალი განვითარების შემთხვევაში, მაჰმადიანი ქართველების დანარჩენ საქართველოსთან ბუნებრივ ადაპტაციას დიდი დრო არ დასჭირდებოდა და მხარის ავტონომიური მმართველობის არსებობას საფუძველი გამოეცლებოდა. ასე ესმოდა ეს საკითხი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკურ ელიტას, როგორც მმართველ, ისე ოპოზიციურ პარტიებს, პროგრესულ ქართველ საზოგადოებას.

ქართული პოლიტიკური სპექტრის შეხედულება აისახა 1921 წლის 21 თებერვალს დამტკიცებულ საქართველოს კონსტიტუციაში, რომელშიც ჩაიწერა, რომ სახელმწიფოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილს – სამუსლიმანო საქართველოს (ბათუმის მხარე) ენიჭება „ადგილობრივ საქმეებში ავტონომიური მმართველობა“. კონსტიტუციას არ განუსაზღვრავს ავტონომიის კომპეტენცია. ავტონომიური მმართველობის დებულება ცალკე კანონით უნდა შემუშავებულიყო, მაგრამ მისი მიღება ვეღარ მოესწრო.

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სუვერენული სახელმწიფოებრიობა XIX საუკუნიდან რუსეთის მფლობელობაში მოქცეულ ერთიან ქართულ მიწა-წყალზე იქნა აღდგენილი. ბუნებრივია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იურისდიქცია გავრცე-

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 859, ფურც. 27.

2. მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის პოლიტიკური კონცეფცია, თბ., 1996, გვ. 97.

ლდა შიდა ქართლის ოსებით დასახლებულ სოფლებზეც, როგორც ქვეყნის ერთ-ერთ ისტორიულ მხარეზე. ამ დროისათვის ოსები კომპაქტურად მხოლოდ გორის მაზრასა (ლიახვისა და ქსნის ხეობები) და ღუშეთის მაზრის ჩრდილოეთ ნაწილში ცხოვრობდნენ. რამდენიმე ოსური თემი არსებობდა ასევე რაჭის მაზრის ტერიტორიაზეც. დანარჩენი ოსური მოსახლეობა, რომელიც რიცხოვნობრივად დიდად აღემატებოდა კომპაქტურად მცხოვრებთ, გაფანტულად იყო განსახლებული საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში.

შიდა ქართლელ ოსთა თავდაპირველი მოთხოვნა ასე იყო ფორმულირებული: სამხრეთ ოსეთის გამოყოფა ცალკე საერო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად. შემდეგში ამას სკოლის, ადმინისტრაციის, სასამართლოსა და ჯარის ნაციონალიზაციის თემა დაემატა, რაც, ფაქტობრივად, სახელმწიფოს ფარგლებში მეორე სახელმწიფოს დაშვებას ნიშნავდა. ცოტა მოგვიანებით გამოიკვეთა ერობის ფორმა და მისი სავარაუდო გეოგრაფიული არეალიც – „მთიანი ოსეთის რაიონის სამაზრო ერობა ცენტრით ცხინვალში“, ¹ სულ ბოლოს კი – ოლქის პოლიტიკური ავტონომია.

შიდა ქართლელი ოსებისაგან განსხვავებით, საქართველოს დანარჩენ ტერიტორიაზე მცხოვრები ოსური მოსახლეობა, სრულად იყო ჩართული მიმდინარე საზოგადოებრივ-კულტურულ თუ ეკონომიკურ ცხოვრებაში, მონაწილეობდა პოლიტიკურ პროცესში და სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობაში.

ცნობილია, რომ 1917 წლის ნოემბერში ჩატარებულმა ეროვნულმა ყრილობამ, რომელმაც საქართველოს ეროვნული საბჭო აირჩია, მის შემადგენლობაში ოსებს კვოტით ორი ადგილი გამოუყო. 1919 წლის თებერვალშიც, საყოველთაო და პირდაპირი არჩევნების გზით შექმნილ საქართველოს დამფუძნებელი კრებაშიც ოსი ეროვნების ორი დეპუტატი – გიორგი გაგლოევი და ალექსანდრე ფარნიევი შევიდა. ეთნიკური ვინაობა საქართველოში არავისთვის ქცეულა დაბრკოლებად, მიედო დემოკრატიული რესპუბლიკის მოქალაქეობა და სხვა უფლებათა შორის შეეძინა პოლიტიკური უფლებაც. ოსებით კომპაქტურად დასახლებულ ადგილებში, უმეტესწილად, პასუხსააგებ ადმინისტრაციულ თანა-

1. ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1991, გვ. 16-17.

მდებობებზე ოსები ინიშნებოდნენ. მაგალითად, „მთაოსეთის“ კომისარი იყო ხარიტონ გასიევი, ცხინვალის რაიონის მილიციის უფროსი სარდიონ ხარებოვი¹ და სხვ.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება და ოპოზიციური პოლიტიკური სპექტრი ხანგრძლივი დებატების შემდეგ შეჯერდნენ, რომ არაქართველი მოსახლეობისათვის მიენიჭებინათ ეროვნულ-კულტურული ავტონომია, რაც ითვალისწინებდა კომპაქტურად დასახელებულ ეროვნულ უმცირესობათა თვითმმართველი თემების დაფუძნებას, ეროვნული ადმინისტრაციის ხელმძღვანელობით, ასევე, ეროვნული სასამართლოს, ეროვნული სკოლის მოწყობას და სხვ.²

1919 წლის ზაფხულში საქართველოს მთავრობამ განიხილა პროექტი, რომელიც ითვალისწინებდა შიდა ქართლის ოსური სოფლებთან შორაპნისა და რაჭის მაზრების ოსური თემების შეერთებას და ახალი ადმინისტრაციული ერთეულის – „ჯავის მაზრის“ შექმნას ცენტრით სოფელ ჯავაში.³

ოსთა ეროვნული საბჭო ამ შეთავაზებას არ დაეთანხმა, პოლიტიკური ავტონომიის მოთხოვნა წამოაყენა და მთავრობისაგან „სამხრეთ ოსეთის ოლქის“ ჩამოყალიბება მოითხოვა.⁴

ამ პერიოდში ჯავის, როკისა და ოსებით დასახლებულ შიდა ქართლის მთიან ნაწილში საქართველოს რესპუბლიკის იურისდიქცია სრულად ვერ ვრცელდებოდა. ამის შედეგი იყო, რომ ბოლშევიკებმა ჯავასა და რამდენიმე სხვა ოსურ სოფელში ჩამალეს საერობო და დამფუძნებელი კრების არჩევნები,⁵ ხოლო 1919 წლის ოქტომბრის ბოლოს ახალი აჯანყებაც წამოიწყო, რამაც „ჯავის მაზრის“ პროექტის შეფერხება გამოიწვია.⁶

1. სილაქაძე დ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და ბოლშევიკური აჯანყებები ცხინვალის რეგიონში (1917-1920 წლები) <https://evis.org.ge/files/library/pdf/Georgian-3224.pdf>

2. ვადაჭკორია მ., ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში, თბ., 2001, გვ. 221.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1796, ანაწ. 1, საქმ. #72.

4. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1796, ანაწ. 1, საქმ. #71.

5. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 9 აპრილი.

6. თოიძე დ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ.,

სპეციალურმა კომისიამ „მგოდნე პირების“ – (მათ შორის ივანე ჯავახიშვილის, ანდრია ბენაშვილისა და სხვ.) მონაწილეობით, მაინც ვრცლად და საფუძვლიანად იმსჯელა ხსენებულ პროექტზე. გაითვალისწინა რა სპეციალისტთა დასკვნა, რომ ამგვარი ეროვნულ-ტერიტორიული ერთეულის გამოჭრა საქართველოს საზღვრებში, სტრატეგიული მოსაზრებით, სახიფათო იქნება ჩვენი ერის კეთილდღეობისათვის, კომისიამ ურჩია მთავრობას: „ნაუგბათევად არ გადაწყდეს ის, რასაც ასეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც დღევანდელ აგრეთვე მომავალ ჩვენ მდგომარეობისათვის“.¹

ამ საკითხთან დაკავშირებით გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „გორის მაზრაში რამდენიმე სოფელი და ერთი-ორი თემი არის ოსებისაგან შემდგარი... ეს არის მცირე ნაწილი ერისა, რომელიც მეორე ერის ფარგლებში მოყოლილია ხალხთა ნარევით ცხოვრების გამო. ოსები არიან კახეთში, ალაზან გაღმა, არიან ატენის ხეობაში, არიან ტრიქსოს ხეობაში,² ჯავაში, რაჭაში, საჩხერის მაზრაში, მაგრამ ისინი შეადგენენ რამდენიმე სოფელს, რომელიც საქართველოს უდავო ტერიტორიაში შედის. ამიტომ მათ ეროვნულ განცალკევებაზე ლაპარაკი შეუძლებელია. აქ შეიძლება საკითხის დასმა მათი კულტურული განვითარების უზრუნველყოფაზე. არც მეტი არც ნაკლები... ჯავის ხეობის დამოუკიდებლობა, კახეთის ოსების და სხვა წვრილ ეროვნულ ნაშთების, იქნებოდა საქართველოს დარღვევა, მისი საზღვრების მოშლა და აღვილ დასაპყრობათ გადაქცევა“.³

ოსთა უსამართლო მოთხოვნა არ დაკმაყოფილდა, რამაც ისინი კიდევ უფრო გაანაწყენა.

ხსენებული წინააღმდეგობის გარდა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისაგან ოსი მოსახლეობის ნაწილის გაუცხოებას სხვა მიზეზებიც, მათ შორის, აგრარული საკითხის სოციალ-დემოკრატიული გადაწყვეტა და გარეშე ძალის – საბჭოთა რუსეთის – ფაქტორიც განაპირობებდა. 1918-1920 წლებში შიდა ქართლში

1990, გვ. 31-32.

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1796, ანაწ. 1, საქ. #72, ფურც. 20-22.

2. უნდა იყოს თრესოს ხეობაში.

3. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 15 ივნისი.

მცხოვრებმა ოსებმა, ბოლშევიკების მხარდაჭერით, სამი შეიარაღებული გამოსვლა მოაწყვეს. ამ გამოსვლებს მხოლოდ პოლიტიკური სარჩული ედო და მიზნად ისახავდა ე. წ. სამხრეთ ოსეთის საქართველოსაგან ჩამოშორებას და საბჭოთა რუსეთთან ინტეგრაციას. შიდა ქართლის ამბოხებული ოსები რომ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას ებრძოდნენ და მათ გამოსვლებს ბოლშევიკები წარმართავდნენ, ეს ფართოდ არის ნაჩვენები საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში.¹

თვით აჯანყებულთა მოწმობით, „ამ მოვლენაში არ ყოფილა „ქართველი“ და „ოსი“. აქ იყვნენ მხოლოდ რევოლუციონერი ამბოხებული ბოლშევიკები და მუშათა რევოლუციის კონტრრევოლუციური მოღალატე მენშევიკები. . . ვერავინ მიუთითებს საქართველოსა და სამხრეთ ოსეთის მშრომელ ხალხებს შორის ეროვნული შეჯახების ვერც ერთ შემთხვევას. . . სამხრეთ ოსეთში მათ საერთოდ არ ჰქონია ადგილი“. ² ამიტომაც მიიჩნეოდნენ ამბოხებული ოსები საქართველოში „შინაურ მტრებად“ (მეხუთე კოლონად) და კრემლის ერთ-ერთ დასაყრდენ ძალად ქართული სახელმწიფოს საწინააღმდეგო მოქმედებებში.

ხელისუფლებას აჯანყებულთა საპირისპიროდ პირველი ორი გამოსვლისას არ მიუმართავს მკაცრი ზომებისათვის, ამჯობინებდა პრობლემა მშვიდობიანი გზით მოგვარებინა და თუ მოიხელთებდა, მხოლოდ საპროტესტო მოძრაობის მეთაურებს აპატიმრებდა. 1920 წელს კი, როდესაც მუამბოხე ოსებმა ქვეყნის სუვერენიტეტი და ტერიტორიული მთლიანობა ხელყვეს, ისინი მკაცრად დაისაჯნენ ჩადენილი ანტისახელმწიფოებრივი და დანაშაულებრივი ქმედებისათვის. უფრო ადრე სახელმწიფომ აღკვეთა ასეთივე ხასიათის გამოსვლები ღუმეტში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოში და სხვ.

გაზეთი „ერთობა“ განმარტავდა: „ის მკაცრი ზომები, რომელსაც ჩვენი რესპუბლიკა იძულებული ხდება მიმართოს მესამეთ აჯანყებულ ოსეთის რაიონის ასალაგმავათ, იქნება წმინდა თავდაცვითი აქტი ჩრდილოეთიდან შემოჭრილი მტრის წინააღმდეგ, ეს

1. თოგოშვილი გ. , ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ. , თბ. , 1969.

2. მშრომელი სამხრეთ ოსეთის მემორანდუმი, იხ. კრებული – ოსთა საკითხი, გორი, 1996, გვ. 301.

იქნება მოძალადეებთან და მტარვალეებთან ბრძოლა ადგილობრივ მცხოვრებთა დასაცავათ, რესპუბლიკის და დემოკრატიის დასახსნელად”.¹ ამდენად, თანამედროვე ოსი პოლიტიკოსებისა და ისტორიკოსების მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოსთა გენოციდში დადანაშაულება სრულიად უსაფუძვლოა.

როგორი იყო ქართული პოლიტიკური სპექტრის დამოკიდებულება ოსთა საკითხისადმი 1918-1921 წლებში? საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ეროვნულ უმცირესობებს და, მათ შორის, ოსებს, თავისუფალი სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების უფლება-შესაძლებლობა გააჩნდათ. ეს მკაფიოდ აისახა 1921 წლის თებერვალში მიღებულ კონსტიტუციაშიც, რომელშიც ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებს ცალკე (მეთოთხმეტე) თავი ჰქონდა მიძღვნილი. ცხადია, კონსტიტუცია ქვეყანაში მოქმედი პოლიტიკური ძალების კონსენსუსს ემყარებოდა და ზოგადი ტენდენციის განმსაზღვრელი იყო, მაგრამ ეს გარემოება არ გამოორიცხავდა მკაცრ პოზიციას მათ მიმართ, ვინც სახელმწიფოებრივი წეს-რიგის წინააღმდეგ გამოდიოდა. ამით აიხსნება, რომ შიდა ქართლის ოსთა აჯანყებები ქართული სახელმწიფოს წინაშე ჩადენილ ღალატად მოინათლა, ხოლო სეპარატისტის ოსების დასახასიათებლად პოლიტიკურ ლექსიკაში გაჩნდა გამოთქმები: საქართველოს რესპუბლიკის „უმაღური შვილები“;² ჯავა – „საქართველოს ორგულობის სამრეკლო“³ და სხვ.

გაზეთი „ერთობა“ თავის ერთ-ერთ მოწინავეში წერდა: „საქართველოში მცხოვრებმა ოსებმა ყოველივე მიიღეს რევოლუციიდან, რის მიღებაც შეიძლებოდა: მიწა-წყალი, ტყე-საძოვარი და თავისუფლება. ეს უდიდესი განძია, რომელიც მოგვცა რევოლუციამ. მაგრამ მთის ხალხს (აქ ოსებს, – ო. ჯ.) არ შეუძლია მიხვდეს ამ წყალობას, რომელიც მიანიჭა განახლებულმა ცხოვრებამ“.⁴

იგივე აზრს ფედერალისტური პარტიის გაზეთი „სახალხო საქმე“ შემდეგნაირად გამოთქვამდა: „როცა საჭიროა ქვეყნის საზღვრების დასაცავად მთელი შეიარაღებული ძალების გამოყვანა, ასეთ კრიტიკულ მომენტში ჩვენ არ გვახსოვს, რომ საქართველოს

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 12 ივნისი.

2. გაზ. სახალხო საქმე, 1920 წ., 23 მაისი.

3. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 29 ივლისი.

4. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 11 ივნისი.

ქვეშევრდომ ოსებს რაიმე მონაწილეობა მიეღოს სამშობლოს დაცვის საქმეში, თუნდაც სიტყვიერი თანაგრძნობა გამოეცხადებინოს ქართველი ხალხისათვის, რაიმე ნივთიერი მსხვერპლი გაეღოს იმ მიწაწყლის დასაცავად, რომელზედაც ისინი ცხოვრობენ გაცილებით უკეთ, ვინემ ქართველი გლეხობა“.¹

„სახალხო საქმეში“ დაბეჭდილი ერთ-ერთი სტატიის ავტორი გაკვირვებით წერდა: „ნეტავი მაგოდინა, რატომ სძულთ ოსებს საქართველოს რესპუბლიკა? ხარჯებს ისინი არ იხდიან, სალდათად არ მიდიან, რესპუბლიკას არაფრით ეხმარებიან და ყოვლისფერს კი სარგებლობენ. აუარებელი ხარჯები მიდის მათზე და განა იმითომ, რომ მტრულად იყვნენ ყოველთვის!“²

„ერთხელ და სამუდამოდ. უნდა შევიგნოთ, რომ მტერს მტრულად მოვექცეთ. ოსებს უნდა ვაგრძნობინოთ, რომ თუ ჩვენს მიწა-წყალზე ცხოვრება სურთ, მოვალეობაც უნდა იცისრონ სამშობლოს წინაშე, რომ ჩვენ მათთვის მუდამ დალატის პატიება არ შეგვიძლია“, – აღნიშნულია ქართულ პერიოდულ პრესაში.³

ასეთი კრიტიკული მიდგომის მიუხედავად, ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ძალებს, – არც მმართველ და არც ოპოზიციურ პარტიებს, საქართველოში მცხოვრები ოსებისადმი ეთნიკური ნიშნით რაიმე აგრესია არ გამოუვლენიათ. თუმცა, ობიექტურობა მოითხოვს აღინიშნოს ეროვნული პარტიის გაზეთ „კლდეში“ გამოქვეყნებული ორი პუბლიკაცია, რომლებიც მოჰყვა ჯავის ხეობის ოსთა 1920 წლის ივნისის აჯანყებას და წარმოადგენდა ცხელ გულზე გამოსატულ რეაქციას ამ ანტიქართულ ექსცესზე. პირველი სტატიის ავტორი ი. დიდიძე მთავრობას ურიევდა, არ დასჯერებოდა ამბოხების უბრალო ლიკვიდაციას და მიემართა უფრო რადიკალური ზომისათვის, როგორც იქნებოდა საზღვრისპირა სოფლებიდან ოსების აყრა და მათ ადგილზე „სამშობლოს ერთგული ქართული ელემენტის“ – თუშების, ფშავლების, რაჭველთა, მოხევეებისა და ხევსურების დასახლება.⁴

ფსევდონიმით „რაე“ ხელმოწერილ მეორე წერილში კი ოსე-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 11 ივნისი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 23 მაისი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 15 ივნისი.

4. გაზ. „კლდე“, 1920 წ., 27 ივნისი.

ბის დაწყებების, მათი საკითხის სამართლიანი და გონივრული გადაჭრის ერთადერთ საშუალებად „აქაურ და რუსეთის ოსებს შორის კავშირის გაწყვეტა“ დასახელებული. პუბლიცაგის თანახმად, „სულ რამდენიმე სოფელი უღელტეხილზე რომ აიყაროს და მიეცეთ მათ უკეთესი მიწები და ცხოვრების საშუალებანი ან კახეთში ან ბორჩალოში ან სხვაგან სადმე, მათ ალაგზე კი დასახლდეს ქართველობა – მთიულები განსაზღვრულის უპირატესობით, . . . საკმარისი იქნება ჩვენი უზრუნველყოფა ზურგიდან“. ¹

„ოსები მუდმივი საფრთხეა საქართველოსათვის. ოსები ყოველი შხის ჩასვლისას ოგნებობენ საქართველოს წახდენას“, – წერდა გაზეთი „კლდე“ 1920 წლის ივნისში. ² ვინმემ ეს ფრაზები შეიძლება ნაციონალისტურ თვალთახედვად შეაფასოს, რაც მართლაც ახასიათებდა ამ ბეჭდურ ორგანოს, მაგრამ ისინი რომ სინამდვილის ანარეკლი იყო და მსგავს შეხედულებას გასაბჭოებული საქართველოს შინაგან საქმეთა ბოლშევიკური სახალხო კომისარიატიც იზიარებდა, მოწმობს 1921 წლის დეკემბრით დათარიღებულ, საქართველოს რევკომისადმი წარდგენილი მისი მოხსენება. დოკუმენტში ხაზგასმულია, რომ ოსობა საქართველოში „მუდამ ასაფეთქებელ წამალს წარმოადგენდა“. ³

სხვათა შორის, ოსთა 1920 წლის აჯანყების ჩახშობის ბოლო დღეებში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის თავდაცვის საბჭოს სხდომაზეც გამოითქვა აზრი, რომ: „აყრილ და ჩრდილოეთ კავკასიაში წასულ ოსებს არ მიეცეს უკან დაბრუნების ნება; . . . სრულებით გადასახლებულნი იქნან ჯავის მიდამოების ოსები (ლიახვისა და ფცის ხეობები) და მათ მაგიერ ეს ადგილები მიწათმოქმედებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების განკარგულებით, დასახლებულ იქნას ქართველებით“. ⁴

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მცირე მამულების მქონე მთის ოსების ქვეყნის იმ ადგილებში ჩასახლებას, სადაც ისინი შედა-

1. გაზ. „კლდე“, 1920 წ. , 11 ივლისი.

2. გაზ. „კლდე“, 1920 წ. , 27 ივნისი.

3. ვადაჭკორია შ. , ოსური საკითხი და ქართული სინამდვილე 1917-1925 წლები. თბ. , 2020, გვ. 137-138.

4. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1863, ანაწ. 1, საქმ. 320, ფურც. 241; ჭუმბურიძე დ. , ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა XX ს-ის დასაწყისში (1918-1921 წლები), თბ. , 2003, გვ. 324-325.

რებით მეტ მიწას მიიღებდნენ, ჯერ კიდევ 1919 წლის სექტემბერში, სოფელ ჯავაში, გამართული ოსთა VIII ყრილობა ითხოვდა. ყრილობის რეზოლუცია ოსთა ეროვნულ საბჭოს ამ საკითხის გამო საქართველოს ხელისუფლებასთან შუამდგომლობას ავალებდა.¹

ჩრდილოეთის მხრიდან სახელმწიფო საზღვრის გასწვრივ ქართული ელემენტის გაძლიერების თვალსაზრისი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ მართლაც გაიზიარა. მიწათმოქმედების მინისტრი ნოე ხომერიკი აღნიშნავდა: „გადასახლების პოლიტიკა საშუალებას მოგვცემს . . . მდგომარეობა ცოტათი მაინც გამოვასწოროთ და სახელმწიფოს საზღვარზე დარაჯი დავაყენოთ. . . საჭიროა მხოლოდ იქ უცხო ტომელთა დენა შეწყდეს და მათ მაგიერ ქართველ უმიწაწყლო გლეხს მიეცეს მამული თავის ქვეყანაში“.²

ოსი სოციალ-დემოკრატების თბილისის თათბირზე, 1920 წლის 21 სექტემბერს ცნობილი სოციალ-დემოკრატი მოღვაწე, დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის უფროსი ამხანაგი (პირველი მოადგილე) ალექსანდრე ლომთათიძე თანაპარტიულ ოსებს მიმართავდა: „თქვენ უნდა შეურიგდეთ იმ ფაქტს, რომ დღეიდან როცის ყელი უნდა ჩაბარდეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეის მატარებელ ხალხს. რამდენადაც ამ საკითხს პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს რესპუბლიკის დაცვაში, ამ რესპუბლიკის დაცვას გვავალებს ჩვენი დღევანდელი საერთაშორისო მდგომარეობა“.³

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ამ მიმართებით პრაქტიკული ნაბიჯებიც გადადგა, რაც ჯავის ხეობაში ჯერ გუდამაყრელთა, მთიულებისა და მოხევთა 80 ოჯახის ჩასახლებაში გამოიხატა,⁴ რომელთაც შემდეგ ქართლიდან, იმერეთიდან, რაჭიდან, გურიიდან და ლეჩხუმიდან გადმოსახლებული

1. ვადაჭორია მ., ოსური საკითხი და ქართული სინამდვილე 1917-1925 წლები. თბ., 2020, გვ. 148.

2. ხომერიკი ნ., აგრარული რეფორმა და ჩვენი სასოფლო მეურნეობა, თბ., 1920, გვ. 23.

3. ვადაჭორია მ., ოსური საკითხი და ქართული სინამდვილე 1917-1925 წლები. თბ., 2020, გვ. 146.

4. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 7 იანვარი.

ოჯახებიც დაემატნენ. ¹ 1921 წლის დასაწყისისათვის ხეობაში დაახლოებით 300 კომლი იყო ჩასახლებული. ²

ერთობ მტკივნეული იყო საქართველოს კიდევ ერთი განაპირა კუთხის – საინგილოს (ჭარ-ბელაქანის) მდგომარეობა 1918-1921 წლებში. კახეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე ეს მიწა-წყალი ისტორიულად ქართულ პროვინციას წარმოადგენდა. ერთიანი ქართული სხეულიდან მის მოწყვეტას სათავე XVII საუკუნის პირველ ათეულში შაჰ აბასმა დაუდო.

ირანის შაჰმა კახეთის სამეფოს აღმოსავლეთი ნაწილი ჩამოართვა და იგი მუსლიმურ სასულთნოებად აქცია. ამავე პერიოდისაა აქ ინტენსიურ ხასიათს იძენს დაღესტნელი მთიელი ტომების ჩამოსახლება, რომლებმაც ჭარი და ბელაქანი მთლიანად დაიჭირეს, ლეკთა „უბატონო თემები“ შექმნეს და ადგილობრივ, ძალით გამაჰმადიანებულ ქართველ მოსახლეობაზე გაბატონდნენ. ისლამის რჯულზე ახლად მოქცეულ ქართველებს ინგილოები უწოდეს.

მას შემდეგ, რაც ეს მხარე რუსეთმა დაიპყრო, საინგილო ჯერ ჭარ-ბელაქნის ოლქის, ხოლო 1860 წლიდან ზაქათალის ოკრუგის სახელწოდებით თბილისის გუბერნიამი იყო გაერთიანებული. XIX საუკუნის შუა ხანებში ათასობით ინგილო კვლავ ქრისტიანულ სარწმუნოებას დაუბრუნდა.

საინგილოს მკვიდრთა ქართველებთან ნათესაობა, ეთნიკური, ენობრივი თუ რელიგიური ერთობა ქართულ სივრცეში მათ ინტეგრაციას აადვილებდა. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე ინგილოებმა ითხოვეს ზაქათალის ოლქის მიღება ქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში, რაზედაც თანხმობა მიიღეს. მაგრამ ამ ტერიტორიაზე პრეტენზიას აცხადებდნენ აზერბაიჯანისა და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკებიც. ამ უკანასკნელმა ზაქათალა თავისი პოლიტიკური ერთეულის ნაწილად გამოაცხადა. ³

1918 წლის ზაფხულში ზაქათალა ოსმალეთის კავკასიის ისლამურმა არმიამ დაიკავა, რომელშიც იმხანად ჩამოყალიბებული

1. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 6 თებერვალი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 11 იანვარი

3. ხაპიზოვი მ., ზაქათალას რაიონი 1917-1921 წლებში დაღესტანს, საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის, კავკასიოლოგიური ძიებანი, თბ., 2011, # 3, გვ. 236-237.

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სამხედრო შენაერთებიც შედიოდნენ. მართალია, მუდროსის ზავმა ოსმალებს სამხრეთ კავკასიიდან ფეხი ამოუძირკვა, მაგრამ საინგილოზე საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკის იურისდიქცია არ გავრცელებულა. საქართველოს მთავრობის პროტესტის მიუხედავად, ოლქი ფაქტობრივად აზერბაიჯანის გამგებლობაში დარჩა, რადგანაც მას თურქთა წასვლის შემდეგ აზერბაიჯანის ჯარის ნაწილები აკონტროლებდნენ. ამასთან, ზაქათალის ეროვნულმა საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ზაქათალის რეგიონი აზერბაიჯანს შეერთებოდა. აზერბაიჯანის მთავრობამ ზაქათალის ოლქი გუბერნიად გარდაქმნა, თუმცა მისი გავლენა ამ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულზე ფორმალური იყო.

საინგილოს ბედი პოლიტიკოსების გარდა, ქართველი საზოგადოების წარმომადგენლებს – სწავლულებს, პუბლიცისტებსა და სხვებსაც აღელვებდათ. ხსენებულ თემაზე ბევრს წერდნენ ზაქარია ედილი (ედილაშვილი), მოსე ჯანაშვილი, რაფიელ ინგილო (ივანიცკი) და სხვები, რომლებსაც ამ კუთხის მომავალი საქართველოს გარეშე ვერ წარმოედგინათ.

მაგალითად, რაფიელ ივანიცკი (ინგილო) მიუთითებდა: „საინგილო ჟამთა ვითარების გამო მოწყვეტილი იყო დედა ქვეყანას – საქართველოს, მაგრამ ქართული სული და გრძნობა იქ არ მომკვდარა. აღდგენილმა საქართველომ უნდა შემოიერთოს მრავალტანჯული კუთხეც. ამას მოელის საინგილო“.

„ვინც საქართველოს წინანდელი და ახლო წარსული ისტორიის ანბანი იცის, მისთვის, რასაკვირველია, აშკარაა, რომ ზაქათალის ოლქზე აზერბაიჯანის პრეტენზიები სრულებით უსაფუძვლო და გაუგებარია. ზაქათალის ოლქი არასდროს ყოფილა აზერბაიჯანის ფარგლებში, რადგანაც დაწერილ ისტორიამ აზერბაიჯანის სახელმწიფო არც უწყის“, – აღნიშნულია რაფიელ ინგილოს ერთ-ერთ სხვა საგაზეთო სტატიამში.¹

ქართველი ისტორიკოსი და პუბლიცისტი მოსე ჯანაშვილი წერდა: „საინგილო იგივე კახეთია, მის განუყოფელი ნაწილი. კახეთს ვერ წარმოიდგენს ჩვენი კაცი უსაინგილოდ და საინგილოსაც უკახეთოდ. თვით ბუნებას უბრძანებია მათი იგივეობა. აქედგან ეფი-

1. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 7 იანვარი.

ნება საქართველოს შზის ყოველდღიური სხივები“ და გულისტკივილს გამოთქვამდა, რომ სტრატეგიულად და ეკონომიკური თვალსაზრისით, საქართველოს ეს უმნიშვნელოვანესი „ღვიძლი კუთხე დაგვეკარგა მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენი დარაჯები დროით ვერ ჩავაყენეთ საინგილოს მიჯნაზე“. ¹

იგივე ჯანაშვილი სხვა პუბლიკაციაში ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ „საინგილო მუდამ საქართველოს ნაწილი ყოფილა, მისი განუყოფელი და განუყრელი შემადგენლობა“ და დასძენდა: „ვერ წარმოგვიდგენია, რა უფლებით უკავია ჩვენი ქვეყანა აღირბეჟანს, ამას ვერ ამართლებს ვერც ისტორიული გადმოცემა, ვერც ეთნოგრაფიული მონათესაობა და ვერც სარწმუნოებრივი ერთობა“. ²

ქართველი საზოგადოება არ შერიგებია საინგილოს ოკუპაციას. საქართველოს ხელისუფლება დიპლომატიური საშუალებებით ცდილობდა ისტორიული სამართლიანობის აღდგენას, ესწრაფოდა შემოემტკიცებინა მისი კუთვნილი მიწა-წყალი და განევრცო მასზე თავისი იურისდიქცია, მაგრამ ამ ძალისხმევას სასურველი შედეგი არ მოჰქონდა. აზერბაიჯან-საქართველოს ორმხრივ თუ კავკასიის რესპუბლიკების კონფერენციებზე მოლაპარაკებები საქმეს ვერ შველოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ საინგილოს საკითხის გადაწყვეტა გაჭიანურდა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა იურიდიულად ამ კუთხეს მუდამ ქართული სახელმწიფოს ნაწილად მოიაზრებდა და მისთვის ავტონომიური მმართველობის მინიჭებას ითვალისწინებდა. მნიშვნელოვანი იყო, რომ ზაქათალის ოლქი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სრულ საკუთრებად ცნო საბჭოთა რუსეთმაც, რაც აისახა 1920 წლის 7 მაისს მოსკოვში გაფორმებულ რუსეთ-საქართველოს საზავო ხელშეკრულებადმი.

1920 წლის გაზაფხულზე საინგილო ომის ასპარეზად იქცა. აზერბაიჯანის ტერიტორიიდან აქ რუსეთის წითელი არმიის ნაწილები შემოიჭრნენ, რომელთაც თბილისის აღება განუზრახათ. ეს იყო აზერბაიჯანის სახელს ამოფარებული ბოლშევიკური რუსეთის სამხედრო თავდასხმა საქართველოზე მისი დაპყრობა-გასაბჭოების მიზნით. საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ მი-

1. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 21 ნოემბერი.

2. გაზ. „ივერია“ 1919 წ. , 20 სექტემბერი.

იღო თავდაცვისათვის საჭირო ზომები, ბრძოლით შეაჩერა მოწინააღმდეგე და უკან დაახევინა. ზემოთ ხსენებული ხელშეკრულების საფუძველზე საომარი მოქმედებები შეწყდა.

საქართველოს შეიარაღებულ ძალებს შეეძლოთ გაეთავისუფლებინათ მთელი ოლქი, უზრუნველყოთ მისი დედა სამშობლოსთან შემოერთება, მაგრამ მთავრობა მოერიდა რისკსა და რუსეთთან მდგომარეობის ზედმეტად გამწვავებას, დაცმაყოფილდა იმით, რომ 7 მაისის ხელშეკრულებით საბჭოთა რუსეთმა საინგილო საქართველოს უდავო ტერიტორიად აღიარა.

მოსკოვის ხელშეკრულება მასზე ხელმოწერისთანავე უნდა შესულიყო ძალაში, მაგრამ აზერბაიჯანმა, რომელიც იმ დროისათვის უკვე საბჭოთა რესპუბლიკად იყო გამოცხადებული, გააპროტესტა ზაქათალის საქართველოს საზღვრებში შეყვანა. რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლება მოერიდა თავისი ახალი „მოკავშირის“ განაწყენებას და აზერბაიჯანთან გარკვეულ დათმობაზე წავიდა. 12 მაისს გამოქვეყნდა რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის საზავო ხელშეკრულების დამატებითი შეთანხმება, რომელიც საინგილოს პრობლემას შეეხებოდა. შეთანხმების პირველი პუნქტის თანახმად, ზაქათალის ოლქის კუთვნილების საკითხი არბიტრაჟის გზით უნდა გადაეწყვიტა ქართულ-აზერბაიჯანულ შერეულ კომისიას საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლის თავმჯდომარეობით.¹

1920 წლის 12 ივნისს ქ. აღსტაფაში ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას საქართველოსა და აზერბაიჯანის საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას შორის. აზერბაიჯანის დელეგაციის სახით აქაც ფაქტობრივად რუსეთი ლაპარაკობდა. საინგილოსთან მიმართებაში ხელშეკრულებამ არსებითად გაიმეორა მოსკოვში მიღებული ფორმულირება, რომელიც ამჯერად ასე ჩამოყალიბდა: „საკითხი ზაქათალის ოლქისა უნდა გადაეცეს გადასაჭრელად საარბიტრაჟო კომისიას“.

მხარეებმა ვალდებულება იკისრეს, რომ არც ერთი მათგანი ზაქათალაში დამატებით სამხედრო კონტინგენტს არ შეიყვანდა. ოლქის ტერიტორიაზე სტატუს კვოს დაცვისთვის თვალყურის

1. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных РСФСР с иностранными государствами, Выпуск I. Действующие договоры, соглашения и конвенции вступившие в силу по 1-ое января 1921 года, Петербург, 1922, с. 33-34.

დევნება დაევალა ოთხეცაიან საკონტროლო კომისიას, რომლის ორ წევრს საქართველოს, ორს კი აზერბაიჯანის მთავრობა დანიშნავდა.

ეს ფაქტი გააკრიტიკა და დაგმო მემარჯვენე ოპოზიციამ. გაზეთმა „საქართველომ“ მოურიდებლად თქვა სიმართლე: „მოსკოვის ხელშეკრულების ძალით საქართველოს უბრუნდებოდა მისი უძველესი პროვინცია – შაქათალის ოლქი და აზერბაიჯანს ეკრძალებოდა იქ ჯარისა და ადმინისტრაციის ყოლა. სინამდვილეში კი ჩვენ ვხედავთ, რომ შაქათალის ოლქს აზერბაიჯანთან ერთად მოევლინა ახალი ბატონი – საბჭოთა რუსეთის წითელი არმიელების სახით, რომელთაც სისხლით მორწყეს საქართველოს მიწა-წყალი და დღესაც განაგრძობენ საინგილოში დაუსჯელად კაცის კვლასა და ავაზაკობას?!“¹

შაქათალის საკითხზე დიდი მსჯელობა გაიმართა საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში, როდესაც განიხილებოდა საქართველოს და აზერბაიჯანის რესპუბლიკების მთავრობათა შორის დადებულ საზავო ხელშეკრულების რატიფიკაციის პროექტი (1920 წლის 25 ივნისი).

ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის სახელით გამოსულმა ალექსანდრე ასათიანმა მიუთითა, რომ აქსტაფის ხელშეკრულებამ ქართველი საზოგადოების უარყოფითი დამოკიდებულება გამოიწვია. განსაკუთრებით საგანგაშოა შაქათალის საკითხი, რომელიც „არამც თუ გადაუჭრელი რჩება, არამედ გაცილებით უფრო ცუდ მდგომარეობაშია, ვიდრე ომამდის იყო... თანახმად მე-6 მუხლისა შაქათალის საკითხი უნდა გადაიჭრას არბიტრაჟის წესით, არბიტრი ამ სადავო საკითხის იქნება რუსეთი... დიდი ოპტიმისტი უნდა ვიყოთ, თუ ვიფიქრებთ, რომ ეს არბიტრი ამ საკითხს გადასჭრის ჩვენს სასარგებლოთ, აზერბაიჯანი ფაქტიურად იგივე რუსეთია... ჩვენი მოპირდაპირე მხარე გავხადეთ არბიტრი სადავო საკითხის გადასაჭრელად, თავის თავად ცხადია, თუ ჩვენ სხვა გზა არ გამოვნახეთ, თუ ჩვენ ვერ გამოვძებნეთ რაიმე საშუალება, რომ ეს მუხლი მეცვლილი იქნას, ცხადია რომ შაქათალის საკითხი ჩვენ საზარალოდ გადაწყდება“.²

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 21 აგვისტო.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 540-543.

უფრო მკვეთრი იყო ეროვნული პარტიის თავმჯდომარე გრიგოლ ვეშაპელი. მან მიუღებლად მიიჩნია ხელშეკრულების მეექვსე მუხლი, რადგანაც ამ მუხლით არბიტრობა დაკისრებული ჰქონდა რუსეთს და ეს მაშინ „როდესაც აზერბაიჯანი წარმოადგენს რუსეთის ოფიციალურ მოკავშირეს და ფაქტიურად მის პროვინციას“. ვეშაპელის თქმით, მემარჯვენე ოპოზიცია ხსენებული მუხლის გამო ხმას ხელშეკრულების წინააღმდეგ მისცემდა.¹

სოციალისტ-ფედერალისტთა აზრი დეპუტატმა სამსონ ფირცხალავამ გამოხატა, რომელმაც ასევე, დაიწუნა საზავო ხელშეკრულება. მისი სიტყვებით: „ჩვენი ზავი ცუდი ზავია და ხელშეკრულება ვერ ამყარებს იმ გარკვეულ კეთილმეზობლურ ურთიერთობას საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის, რომელიც ასე საჭიროა და ძვირფასი ორივე რესპუბლიკისათვის... წარმოდგენილი ხელშეკრულება ვერ სწყვეტს იმ სადაო სატერიტორიო საკითხს, რომელიც ჩვენსა და აზერბაიჯანს შორის არსებობს... რაც უმთავრესია – საქართველოს ბუნებრივი ნაწილის საინგილოს საქმე სადაოთ რჩება და დაუსრულებლად“.²

აქსტაფის ზავის მნიშვნელოვან დეფექტებზე, მათ შორის, ზაქათალის საკითხში, მიუთითებდა ესერთა ლიდერი ლეო შენგელაიაც. მან ქართული დიპლომატიის სისუსტედ მიიჩნია, რომ იგი დათანხმდა „სუპერ-არბიტრად“ დაინტერესებული მხარის დანიშვნას, თუმცა იმედიც გამოთქვა, რომ არბიტრი პატიოსნად მოიქცეოდა და განაცხადა: „ჩვენ გვწამს, რომ რუსეთი განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მან იცნო, აღიარა ჩვენი დამოუკიდებლობა, ის არ გადადგამს ისეთ ნაბიჯს, რომელიც ჩვენი რესპუბლიკის საარსებო ინტერესების წინააღმდეგ იქნება, მით უმეტეს, რომ ჩვენი პრეტენზიები სავსებით სამართლიანია“.³

ხელისუფლების წარმომადგენელმა, სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის თავმჯდომარე აკაკი ჩხენკელმა განმარტა, რომ „ზა-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 550.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 545-546.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 547.

ქათალის ოლქი, საინგილო, შეადგენდა და შეადგენს საქართველოს განუყოფელ ნაწილს, როგორც ისტორიულად, ისე ეკონომიურად. მას არსებობა არ შეუძლიან საქართველოს გარეთ, სწორედ ეს ზაქათალი იყო სადაოდ დარჩენილი. რუსეთთან ხელშეკრულების ძალით მოსკოვის მთავრობამ იცნო ჩვენი სრული უფლება ამ ოლქზე და იგი შემოდის საქართველოს ტერიტორიაში, შემდეგ, როგორც მოგეხსენებათ, იყო დადებული დამატებითი ხელშეკრულება რუსეთთან და ეხებოდა არა ზაქათალის ოლქს მთლიანად, არამედ ზოგიერთ ადგილს ოლქისას, რომლის შესახებ შეიძლება ყოფილიყო დავა... რაც შეეხება დამატებით ხელშეკრულებას, ეს შეეხება მხოლოდ ზოგიერთ ადგილებს, პუნქტებს საქართველოს და აზერბაიჯანის საზღვრებზე“. ჩხენკელი იმასაც დასძენდა, რომ მოსკოვის მთავრობა არ გადაუხვევდა მის მიერ 1920 წლის 7 მაისს დადებულ ხელშეკრულებას, რომლის მე-4-ე მუხლი ზაქათალის ოლქს საქართველოს მიაკუთვნებდა. „მართალია ბოლშევიკებს თავისი პოლიტიკა, თავისი პროგრამა აქვთ, ჩვენ ჩვენი პოლიტიკა და ჩვენი პროგრამა გვაქვს. ეს ორი პოლიტიკა ერთმანეთს დაპირისპირებულია და მათი შერიგება ყოვლად შეუძლებელია“, – განცხადა აკაკი ჩხენკელმა და იმედი გამოთქვა, რომ ზაქათალის საკითხის საქართველოს სასარგებლოდ უსისხლოდ მოგვარებისათვის მთავრობა ენერგიულად იმოქმედებდა.¹

ჩხენკელის იმედები არ გამართლდა. 1920 წ. ივნისში ზაქათალა XI-ე წითელი არმიის ნაწილებმა დაიკავეს და იგი საბჭოთა აზერბაიჯანის ნაწილად გამოაცხადეს. ამან მოსახლეობის მღელვარება გამოიწვია, რომელიც აჯანყებაში გადაიზარდა. ზაქათალის მოსახლეობამ იგრძნო, რომ „კომუნისტების სახით აზერბაიჯანში მოტყუებით რუსეთი დამკვიდრდა, რომელმაც... გაძარცვა... მუსულმანობა და დაადგა მძიმე უღელი მონობისა“, – წერდა გაზეთი „სახალხო საქმე“. ² პერიოდული პრესის ცნობით, 1920 წლის 9 ივნისს, აჯანყებულებმა ბოლშევიკი კომისრები დააპატიმრეს და ადგილობრივი ხელისუფლება ჩამოაყალიბეს.³

„ოლქის მცხოვრებლებმა საქართველოს მთავრობას მიმა-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI. 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 537-539.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 12 ივნისი

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 12 ივნისი.

რთეს, რომ მან ზაქათალა დაიკავოს”.¹ ამ სურვილს რეგიონის პოლიტიკური და რელიგიური ლიდერებიც იზიარებდნენ.

საბჭოთა არმიისა და აზერბაიჯანის საჯარისო შენაერთებმა აჯანყება ჩაახშვეს. ზაქათალის ოლქი ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ოკუპირებულ აზერბაიჯანის საბჭოთა რესპუბლიკას დაექვემდებარა.

ამბოხებულებთან ანგარიშსწორება იმდენად მკაცრი იყო, რომ მრავალი ინგილო, ლეკი თუ თათარი საკუთარი ფუძიდან აიყარა და უსახლკარო ლტოლვილად იქცა. საქართველოს ხელისუფლებამ ამის გამო საპროტესტო ნოტები გაუგზავნა როგორც რუსეთის, ისე აზერბაიჯანის მთავრობებს, ითხოვდა, გაეყვანათ ჯარის ნაწილები ზაქათალის ოლქიდან და დაეჩქარებინათ საარბიტრაჟო კომისიის შექმნა. მოსკოვი და ბაქო პრობლემის მოგვარებას ხელოვნურად აჭიანურებდნენ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მრავალგზის მოთხოვნის მიუხედავად, ზაქათალის საკითხის გადასაწყვეტად არბიტრაჟი არ გამართულა.

გაზეთი „საქართველო“ წუხდა, რომ ტერიტორიული გამიჯვნის საკითხი აზერბაიჯანთან კვლავ გადაუჭრელი რჩებოდა და მეთაურ წერილში „საქართველო და აზერბაიჯანი“ დანაწევრებით აღნიშნავდა: „ჩვენი ქვეყნის ჩრდილო აღმოსავლეთის კუთხე 80 ვერსის სიგრძით და 110000 მცხოვრებით ღლესაც აზერბაიჯანის ხელშია და მთელი უხვი სიმდიდრე ამ პროვინციისა (ზაქათალის, – ო. ჯ.) აი ეხლაც ჩადის ბაქო-მოსკოვის გაუმადღარ სტომაქში”.²

1921 წლის თებერვალში დამტკიცებულმა საქართველოს კონსტიტუციამ საინგილოს, როგორც ქვეყნის განუყოფელ ნაწილს, ადგილობრივ საქმეებში ავტონომიური მმართველობა მიანიჭა, მაგრამ საქართველოს პირველი რესპუბლიკა ისე დაეცა, მისი იურისდიქცია ამ მხარეზე არ გავრცელებულა.

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 11 ივნისი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 5 სექტემბერი.

§ 7. ოპოზიციური საპარტიო კონსტიტუციური მხედულებანი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავება ეროვნული საბჭოს მიერ 1918 წლის ივნისში შექმნილმა საკონსტიტუციო კომისიამ დაიწყო და დამფუძნებელი კრების კომისიამ დაასრულა. კომისიას თავდაპირველად სერგო ჯაფარიძე ხელმძღვანელობდა, შემდეგ მას სათავეში რაჟდენ არსენიძე, ბოლოს კი პავლე საყვარელიძე ედგა (ყველანი სოციალ-დემოკრატები).

უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს მუდმივ კომისიებს შორის ყველაზე ინტენსიურად და ნაყოფიერად საკონსტიტუციო კომისიამ იმუშავა. სწორედ ამ კომისიაში მომზადდა სახელმწიფოს ძირითადი კანონის – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტი, რომლის განხილვა და მიღება დამფუძნებელი კრების სამწლიანი მოღვაწეობის დამაგვირგვინებელ აქტად შეიძლება ჩაითვალოს.

დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისია 15 წევრისაგან შედგებოდა. მასში სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან შედიოდნენ: რაჟდენ არსენიძე, სერგო ჯაფარიძე, პავლე საყვარელიძე, ლევან (ლეო) ნათაძე, კონსტანტინე ჯაფარიძე, კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი, რაფიელ ჩიხლაძე, მელიტონ რუსია, გიორგი (გოგიტა) ფაღავა და პავლე წულაია; ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან – სპირიდონ კედია და გიორგი გვაზავა; სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – იესე (იოსებ) ბარათაშვილი და გიორგი ლასხიშვილი; სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – იოსებ გობეჩია; ეროვნული პარტიიდან – გრიგოლ ვეშაპელი და დამნაჯებიდან – ტიგრან ავეტისიანი.¹

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუ რა გეგმითა და პრინციპით იმუშავებდა კომისია. მემარჯვენე ოპოზიციის ლიდერი სპირიდონ კედია საჭიროდ მიიჩნევდა, რომ პირველ რიგში კონსტიტუციის „პოლიტიკური კონცეფცია“ შეემუშავებინათ. ეროვნულ-დემოკრატი

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 61.

გიორგი გვაზავას წინადადებით, კონსტიტუცია დარგებად დაიყო, ხოლო ცალკეული დარგის შემუშავება კომისიის ერთ ან ორ წევრს დაევალა. აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუციის პროექტის თავი „სახელმწიფო და ეკლესია“ სპირიდონ კელიამ მოამზადა.

ეროვნულ-დემოკრატიულ შეხედულებით, კონსტიტუციაში უნდა ასახულიყო 26 მაისის დეკლარაციის ძირითადი პრინციპები, რაც გაზიარებულ იქნა. მართლაც, საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი მთლიანად შეიტანეს კონსტიტუციაში, როგორც მისი შესავალი.

როგორც ითქვა, საკონსტიტუციო კომისია დამფუძნებელი კრების არჩევამდე საქართველოს პარლამენტშიც ფუნქციონირებდა. ახალმა კომისიამ გამოიყენა თავისი წინამორბედის დაგროვილი გამოცდილება და ისარგებლა მის მიერ შეკრებილი მასალებით. მიუხედავად ამისა, კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობა გაჭიანურდა.

1919 წლის 24 ოქტომბერს დამფუძნებელი კრების სხდომაზე გიორგი გვაზავამ, თავისი ფრაქციის სახელით, დასვა საკითხი, რომ დაჩქარებულიყო კონსტიტუციის შემუშავება და დასრულებული პროექტი ერთ თვეში წარმოედგინათ განსახილველად. „კონსტიტუცია არის უფლებრივი კალაპოტი, რომელშიც მიმდინარეობს საზოგადოებრივი ცხოვრება სახელმწიფოში. . . კონსტიტუციის უქონლობა ხელს უშლის არამართო პოლიტიკურ ცხოვრებას, არამედ ჩვენი ცხოვრების ეკონომიკურ პირობებსაც. კონსტიტუციის მიღებას აქვს დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობა, ხოლო ქვეყნის შიგნით ხელს შეუწყობს წესიერების განმტკიცებას“, – ასაბუთებდა გ. გვაზავა.¹

კომისიის თავმჯდომარემ საკითხის სამი თვით გადადება მოითხოვა და კრებას აღუთქვა, რომ ამ ვადაში დაასრულებდნენ მუშაობას.

საკონსტიტუციო კომისიის გადაწყვეტილებით, კონსტიტუციის უკვე შემუშავებული თავები – „ადმინისტრაციული ხელისუფლება“, „მოქალაქეთა უფლებანი“, „სახელმწიფო და ეკლესია“, „ადგილობრივი მმართველობა“ და სხვ. გამოქვეყნდა გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“.²

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 343.

2. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., 20 დეკემბერი.

საკონსტიტუციო კომისიამ 1920 წლის მაისის შუა რიცხვებში კონსტიტუციის პროექტის ტექსტზე მუშაობა ძირითადად დაასრულა. ¹ პროექტი დაიბეჭდა და დაურიგდა უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატებს.

1920 წლის 24 ნოემბერს, დამფუძნებელი კრების მეორე სესიის 59-ე საგანგებო სხდომაზე დაიწყო და იმავე წლის 24 დეკემბრამდე გაგრძელდა პროექტის ზოგადი განხილვა. ძირითადი მომხსენებელი იყო საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძე, პროექტის ცალკეულ თავებზე კი მომხსენებლად გამოყოფილნი იყვნენ საკონსტიტუციო კომისიის წევრები, მათ შორის ოპოზიციური სპექტრიდანაც. სამსონ დადიანმა (ფედერალისტი) დეპუტატებს წარუდგინა კონსტიტუციის მეექვსე თავი „სასამართლო“, ხოლო იოსებ ბარათაშვილმა (ფედერალისტი) კრების წევრებს შეთქმულად მეექვსე თავი – „სახელმწიფო და ეკლესია“ გააგნო. ²

კონსტიტუციის პროექტის განხილვამ დამფუძნებელი კრების წევრთა ცხოველი დაინტერესება გამოიწვია. ახალი ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკური და სამართლებრივი იერ-სახის განსაზღვრის, სტაბილურობის შენარჩუნებისა და განვითარებისათვის კონსტიტუციის მნიშვნელობას კარგად აცნობიერებდნენ, ოპოზიციის როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე სპექტრშიც. დისკუსიაში ყველა ფრაქციამ აქტიური მონაწილეობა მიიღო, მათ საშუალება ჰქონდათ საკუთარი მოსაზრებები დეტალურად წარმოედგინათ.

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ლიდერებმა და პუბლიცისტებმა კონსტიტუციის თემას რამდენიმე საგაზეთო სტატია მიუძღვნეს. განიხილეს კონსტიტუციის არსი, საჭიროება, მნიშვნელობა, გააანალიზეს პროექტის ესა თუ ის მუხლი და გამოთქვეს თავიანთი შეხედულება. პროექტი, როგორც ცენტრში, ისე პროვინციებში, ფედერალისტთა პარტიულ წრეებშიც განიხილეს, 1921

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., 19 მაისი.

2. მცირე კომისიას, რომელშიც მემარცხენე ოპოზიციიდან შედიოდნენ სამსონ დადიანი, იოსებ ბარათაშვილი (ფედერალისტები) და იოსებ გობეჯია (ესერი) მინდობილი ჰქონდა კონსტიტუციის თავის – „ეროვნულ უმცირესობათა უფლებები“-ს შემუშავება, იხ. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 181, ფურც. 54.

წლის იანვარში კი მასზე პარტიულ კონფერენციაზეც იმსჯელეს და დაადასტურეს მთავარი კომიტეტის მიერ მომზადებული საკონსტიტუციო ცვლილებები. მიღებულ დადგენილებაში ჩაიწერა: „კონფერენციამ ერთხმად მოიწონა საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი იმ შესწორებებით, რომლებიც შეიმუშავა ფრაქციამ და მთავარმა კომიტეტმა“.¹

ფედერალისტთ პარტიის ლიდერი სამსონ ფირცხალავა კონსტიტუციას წმინდათაწმინდად მიიჩნევდა და მოითხოვდა, რომ მინისტრსა თუ რიგით მოქალაქეს თაყვანი ეცათ მისთვის. აცხადებდა, კონსტიტუციის „ბრძანებასა და ნებისყოფას“ ყველა უნდა დაემორჩილოს, „კონსტიტუცია უნდა ცოცხლობდეს ყოველ წუთს, მისი სიცოცხლე კი მის უთუო აღსრულებაა. სადაც დარღვეულია თუნდაც ერთი მცირე მუხლი კონსტიტუციისა, იქ არ არსებობს სრულებით კონსტიტუცია, მამასადამე, არ არსებობს სახელმწიფოც“.²

ფედერალისტებმა მოიწონეს კონსტიტუციის პროექტით გათვალისწინებული საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ფორმა – დემოკრატიული წყობილება, მაგრამ წინააღმდეგობა გამოხატეს კონსტიტუციაში იმ მუხლის შეტანის გამო, რომელიც ამ ფორმის უცვლელობასა და მუდმივობას აკანონებდა.³ სამსონ დადიანის სიტყვებით, პოლიტიკური ფორმა არ შეიძლება მუდმივი იყოს. „ჩვენ სოციალისტები ვდგევართ ევოლუციონური თეორიის ნიადაგზე და გვწამს, რომ ცის ქვეშეთში ყოველივე ექვემდებარება თანდათანობითი განვითარების პროცესს“.⁴

საპასუხოდ, საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძემ განმარტავდა, რომ კონსტიტუციაში საქართველოს პოლიტიკური წყობილების უცვლელ ფორმად დემოკრატიული რესპუბლიკის აღიარება აუცილებლად საჭიროა იმისათვის, რომ „აღდენილ იქნას ყოველგვარი ცდა სხვადასხვა წრეთა მხრივ ამ საუკეთესო ფორმის შეცვლისა, სრულიად კანონიერ და ლეგალურ გზით“.⁵

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ. , 16, 18 იანვარი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 21 ნოემბერი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ. , 18 იანვარი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 21 ოქტომბერი.

5. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ. , 18 იანვარი.

კონსტიტუციაში ხსენებული დებულების შეტანის დასაბუთებას აკაკი ჩხენკელიც შეეცადა. მისი არგუმენტაციით: „სუვერენულმა ხალხმა, შეიძლება, ყველაფერი შესცვალოს, ყველაფერი გააუქმოს, მაგრამ... მას არ უნდა ქონდეს უფლება თავისი სუვერენობა გააუქმოს. ხალხს არ უნდა შეეძლოს თავის თავი უარყოს, დემოკრატიულ-რესპუბლიკანურ ფორმის უარყოფა კი თავის თავის უარყოფაა“.¹

ფედერალისტებმა განსახილველი პროექტის ნაკლად მიიჩნიეს ის გარემოება, რომ კონსტიტუცია უნდა დაემტკიცებინა და მიეღო დამფუძნებელ კრებას. მოითხოვდნენ, სახელმწიფოს ძირითადი კანონი „უნდა მიღებული იქნას ხალხის მიერ, ხალხის დასტურით“.

სოციალისტ-ფედერალისტთა ფრაქციამ მხარი დაუჭირა სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის წარმოდგენილ ფორმას, რომელიც ითვალისწინებდა „საქართველოს განუყოფლობას“ – ერთგვარ ასიმეტრიულ უნიტარიზმს ქვეყნის ზოგიერთი კუთხისათვის (აფხაზეთი (სოხუმის ოლქი), სამუსლიმანო საქართველო (ბათუმის მხარე) და საინგილო (ზაქათალის ოლქი) ადგილობრივ საქმეებში ავტონომიური მმართველობის მინიჭებით. ფედერალისტებმა გაიზიარეს ასევე, საკონსტიტუციო კომისიის მიერ მომზადებული პროექტის მუხლი ნეიტრალიტეტის შესახებ და მის დასაბუთებას დამატებითი არგუმენტებიც მოუძებნეს.

მემარცხენე ოპოზიციის ფედერალისტური ფრთა აცხადებდა, რომ მათთვის სახელმწიფო თვითმიზანი კი არ იყო, არამედ მიზანი „ხალხის უმწვერვალესი კეთილდღეობისა“. მათი აზრით, სწორედ ამ მიზნის მიღწევის საშუალებად უნდა ქცეულიყო სახელმწიფო.

დისკუსია გაიმართა კონსტიტუციის იმ მუხლების ირგვლივ, რომლებიც მშრომელთა უფლებებს შეეხებოდა. ფედერალისტები, რომლებიც სოციალური კანონმდებლობის სფეროში მთავრობისაგან „გადაჭრილ და გაბედულ“ პოლიტიკას მოითხოვდნენ,² დიდ ყურადღებას უთმობდნენ მშრომელთა უფლებებსა და მათ ასახვას კონსტიტუციაში. მაგალითად, თუ კონსტიტუციის პროექტის

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 28 დეკემბერი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 18 ივნისი.

მუხლით ნებადართული იყო „მუშათა ეკონომიკური ხასიათის მშვიდობიანი გაფიცვა“, სამსონ დადიანი უმატებდა მოთხოვნას: „გაფიცვის დროს მუშებს ჯამაგირი უნდა ეძლიოს“.¹

სოციალისტ-რევოლუციონერები წარმოებაზე მუშათა კონტროლის დაწესებას, სამუშაო დღის 8 საათამდე შემცირებას და სხვ. მოთხოვნებს აყენებდნენ² და ირწმუნებოდნენ, რომ შრომის უფლების რეალიზება სავსებით შესაძლებელია კაპიტალიზმის პირობებში. ამ შეხედულებას გადაჭრით არ დაეთანხმა აკაკი ჩხენკელი. მან ოპონენტებს მიუთითა, რომ ხსენებული თვალსაზრისი თვით კარლ მარქსმა აღიარა უტოპიად და მით უფრო დღეისათვის იგი სრულიად შეუწყნარებლად უნდა ჩაითვალოს. საქართველოს ხელისუფლება ვერ აჰყვება უტოპიას და ვერ დაჰპირდება მუშებს, რომ ისინი კაპიტალისტურ ხანაში თავის შრომის უფლებას სავსებით განახორციელებენ. „შრომის სრული უფლებაც და ბატონობაც შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ სოციალისტურ ხანაში“.³ ჩხენკელმა განაცხადა, რომ დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის მიერ მომზადებულ კონსტიტუციის პროექტში „სავსებით აღიარებულია შრომის ყოველმხრივი დაცვის პრინციპი, და ის შეჭველათ უნდა გატარდეს შეძლებისამებრ“.

საქართველოს კონსტიტუციის პროექტში დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი ეროვნულ უმცირესობათა უფლებრივი მდგომარეობის საკითხს და, ცხადია, მის განხილვასაც სერიოზული ყურადღება მიექცა.

მეტად საგულისხმო მოსაზრება გამოთქვა აკაკი ჩხენკელმა. მან ხაზი გაუსვა ეროვნულ უმცირესობათა უფლების სახელმწიფოებრივ ინტერესებთან შეხამების აუცილებლობას. მისი სიტყვებით, ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლები ისეთივე თავისუფალნი უნდა იყვნენ მოქალაქეობრივად და პოლიტიკურად, როგორც უმრავლესობის წარმომადგენელი. მაგრამ ეროვნული უმცირესობები „უნდა გრძნობდნენ თავის თავს არა მარტო თავიანთ ერის წევრებად, არამედ მთელი სახელმწიფოს სწორუფლებიან მოქალაქეებად. . . . უმცირესობის წარმომადგენელი, სომეხი

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 26 ოქტომბერი.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, ტ. 1, გვ. 96

3. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., 26 დეკემბერი.

თუ რუსი, უნდა გრძნობდეს თავის თავს პირველ ყოვლისა რესპუბლიკის მოქალაქედ; ის უნდა გაიმსჭვალოს იმ რწმენით, რომ რესპუბლიკის გაჭირვება მისი გაჭირვებაა, რესპუბლიკის დაღმინება მისი დაღმინებაა“ და უნდა მოიხადოს მოქალაქეობრივი მოვალეობა სახელმწიფოს მიმართ. ¹

ამ მხრივ მნიშვნელოვანი იყო ფედერალისტთა პარტიის ლიდერის სამსონ ფირცხალავას თვალსაზრისიც, რომელიც ასეა გამოთქმული: „უნდა დაგვეთანხმონ ჩვენში მცხოვრები ერები, რომ სახელმწიფოში სახელმწიფოები არ უნდა მოგვიწყონ“. ² ფედერალისტი დეპუტატის სამსონ დადიანის სიტყვებითაც: „ყველა ეროვნული უმცირესობა უნდა შეურიგდეს იმ აზრს, რომ იგი უმცირესობაა სხვის სახელმწიფოში და ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ შეურიგდება სახელმწიფოში სახელმწიფოს... უნდა ყველა ეროვნებამ გაითვალისწინოს, რომ მით მეტ პატივისცემას გამოიჩვენებენ მათი უფლებების მიმართ, რამდენადაც მეტი იქნება პატივისცემა და შეგუება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა მათი მხრიდან“. ³

ეროვნული უმცირესობების უფლებათა ირგვლივ მსჯელობაში მონაწილეობა მიიღეს მემარჯვენე ოპოზიციის წარმომადგენლებმაც, მაგრამ ამ საკითხზე მათ ცალკე საკონსტიტუციო შესწორება არ შეუტანიათ.

„ჩვენ, რომელთაც განვიცადეთ რუსეთის თვითმპყრობელობის მძიმე კირთები და ყოველგვარი ეროვნული დევნა, როგორ შეგვიძლია აღვმართოთ ხელი რომელიმე ერის დასაჩაგრავად! ყოველი არაქართველი უნდა ხედავდეს საქართველოში დედას და არა დედინაცვალს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, საქართველოს რესპუბლიკა უწინარეს არის ქართველი ერის სახელმწიფო“, – აცხადებდა ეროვნული პარტიის ლიდერი გრიგოლ ვეშაპელი. ⁴ თავის მხრივ, ეროვნულ-დემოკრატი გიორგი გვაზავაც ასაბუთებდა, რომ ეროვნულ უმცირესობებს საჯარო უფლება არ უნდა მინიჭებოდათ, „უმცირესობის თავისუფალი არსებობის“ გარანტია კი სახელმწიფოს დემოკრატიულ მმართველობას უნდა ეკისრა. ⁵

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 25 დეკემბერი.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 21 ნოემბერი.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 14 ნოემბერი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 18 ივნისი.

5. მაგაბერიძე მ. , საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და

სოციალისტ-რევოლუციონერებიც მიიჩნევდნენ, რომ „უმცირესობათა ეროვნული მაქსიმალიზმი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს საქართველოს სუვერენობას“.¹

ოპოზიციური პარტიები იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კონსტიტუციის შინაარსს, რომ ზოგიერთი მათგანი არ დასჯერდა დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიაში მონაწილეობას და სახელმწიფოს ძირითადი კანონის საკუთარი ვერსიაც კი მოამზადა. მაგალითად, ეროვნულ-დემოკრატიამ ვასილ წერეთელმა შეადგინა „საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი“, რომელიც გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა.² ავტორს მიუღებლად მიაჩნდა საქართველოს ფედერაციული მოწყობა და ნეიტრალიტეტი, მხარს უჭერდა უნიტარიზმს, წარმომადგენლობითი საკანონმდებლო სისტემის – პარლამენტის არსებობას, ასაბუთებდა პრეზიდენტის ინსტიტუტის საჭიროებას. აკრიტიკებდა მოქმედ საარჩევნო პრინციპს, რომელიც, მისი აზრით, „პარტიულ დიქტატურას“ განაპირობებდა და მოითხოვდა მოქალაქეს ნება ჰქონოდა, აერჩია, ვინც სურს, „სულ ერთია, მისი პარტიის კაცია თუ არა ასარჩევი კანდიდატი“. აკრიტიკებდა სახელმწიფოს მხრიდან გაცემულ განუხორციელებელ სოციალურ გარანტიებს, მოსწონდა სახალხო ინიციატივისა და რეფერენდუმის, როგორც „უფრო დემოკრატიული“ ფორმების შემოღება და სხვ.

ვასილ წერეთელი დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის მიერ შემუშავებულ პროექტს ზოგადად „ლიბერალურ კონსტიტუციად“ მიიჩნევდა, მაგრამ, იმავდროულად, საშუალო საუკუნეებისაყენ დაბრუნებას, პარლამენტარიზმის უარყოფას უწოდებდა, არსებულ წესს, რომლის თანახმადაც, საკანონმდებლო დაწესებულებების წევრის თავისუფალ აზრსა თუ ინიციატივას ზღუდავდა პარტიული მანდატი და დეპუტატს არ გააჩნდა „კანონმდებლობითი დამოუკიდებლობა“. შიშს გამოთქვამდა: თუ ეს წესი არ შეიცვალა „საკანონმდებლო დაწესებულება პარტიული ფანატიზმის მსხვერპლად გადაიქცევაო“.³

ეროვნულ უმცირესობათა კონსტიტუციური უფლებები, თბ., 2015, გვ. 42.

1. გაზ. „მრომა“, 1920 წ., 20 აპრილი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 24, 30, 31 იანვარი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., 24 იანვარი.

კონსტიტუციის პროექტს დიდი აღფრთოვანებით არც მემარ-
ჯვენე პრესა შეჰკებებია. გაზეთი „საქართველო“ თავის ერთ-ერთ
მოწინავეში მიუთითებდა, რომ კონსტიტუციის მიღება დაგვიანდა,
საკონსტიტუციო კომისიამ წელიწად ნახევარი მოანდომა მუშაობას,
რომ „ბოლოს გამოექვეყნებინა მჭლე პროექტი კონსტიტუციისა“. ¹

ეროვნულ-დემოკრატიულ რუსულენოვანი პერიოდული ორ-
განო „Грѣзия“ წერდა, რომ კონსტიტუციის პროექტი შემუშავე-
ბული იყო რევოლუციის პირობებში, რის გამოც მასში შეინიშნე-
ბოდა „რევოლუციური ფსიქოლოგიის ზეგავლენა“. როგორც კი
ცხოვრება ნორმალურ კალაპოტში ჩადგება, ეს კონსტიტუცია შესა-
ცვლელი იქნებაო, – დასძენდა გაზეთი. ²

საკონსტიტუციო კომისიის მიერ მომზადებული პროექტის
ზოგადი კონცეფცია დაიწუნა სოციალისტ-რევოლუციონერთა
ფრაქციამაც. მისი ლიდერის ლეო შენგულაიას სიტყვებით, „ჩვენს
კონსტიტუციას არაფერი გააჩნია ჭეშმარიტად რევოლუციონური
და სოციალისტური. მასში არ არის ისეთი რამ, რომელშიც სჩა-
ნდეს, რომ სოციალ-დემოკრატიამ აღდო აუღო ჩვენს ცხოვრებას“. ³

გაზეთ „შრომის“ სხვადასხვა პუბლიკაციის თანახმად, „კონ-
სტიტუციის პროექტი სავსებით სდგას ბურჟუაზიულ საფუძველზე.
კონსტიტუციას სრულებით არ ეტყობა გავლენა მშრომელთა რევო-
ლიუციისა“. იგი სოციალიზმს მხოლოდ „ეარშიყება“, „მშრომელს
ღალატობს“ და „კაპიტალიზმს ამაგრებს. „გადმოღებულია სხვა-
დასხვა ბურჟუაზიული კონსტიტუციებიდან და „მექანიკურადაა
შეკონიჭებული“. „მშრომელი დემოკრატია მიუღებლად ჩათვლის
მისთვის უცხო საკონსტიტუციო სამოსელს და მას არ ჩაიცვამს“. ⁴

ესერთა ფრაქციის წევრმა ილია ნუცუბიძემ საკონსტიტუციო
კომისიის მიერ შემუშავებულ პროექტს „ყვითელი“, „ბურჟუაზი-
ული“ კონსტიტუცია უწოდა და განაცხადა, რომ „მშრომელთა“,
„წითელი კონსტიტუცია“ შექმნა სოციალისტ-რევოლუციონერთა
პარტიამ. ⁵

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 10 ნოემბერი.

2. Газ. „Грѣзия“, 1920 г. 26 ноября; მაცაბერიძე მ. , საქართველოს 1921 წლის
კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, თბ. , 2008, გვ. 106-107.

3. გაზ. „შრომა“, 1921 წ. , 16 იანვარი.

4. გაზ. „შრომა“, 1920 წ. , 12, 19 დეკემბერი.

5. გაზ. „შრომა“, 1921 წ. 13 თებერვალი.

მართლაც, ქართველ ესერებს „ერთადერთ სოციალისტურ კონსტიტუციად“ თავიანთი კონსტიტუციის პროექტი მიაჩნდათ, რომელიც ჯერ, 1920 წლის 15 დეკემბერს დამფუძნებელი კრების პლენარულ სხდომაზე წაიკითხეს, ხოლო 1921 წლის 23 იანვარს გაზეთ „მრომაში“ გამოაქვეყნეს. კონსტიტუციის ამ პროექტს მისი ავტორები „არხიდემოკრატიულს“ უწოდებდნენ, რომელიც, მათივე სიტყვებით, შეკერილი იყო მე-20 საუკუნის „რევოლუციონურ სოციალისტურ ფასონზე“, ამყარებდა „მრომის ხელმწიფებას“ და აღებდა „სოციალიზმის სხივოსან კარებს“. ¹

ესერთა კონსტიტუციის პროექტით, ქართულ სახელმწიფოს ეცვლებოდა სახელი და საქართველო ნაცვლად „დემოკრატიული რესპუბლიკისა“ უნდა წოდებულიყო „მრომის რესპუბლიკად.“

ესერები მხარს უჭერდნენ „უშუალო დემოკრატიას“, რომლის დროსაც „მთელი ძალაუფლება მშრომელ ხალხს ეკუთვნის. ქვეყნის ბატონ-პატრონი არის არა პარლამენტი, არა მთავრობა, არამედ თვით მშრომელი ხალხი“. ²

სოციალისტ-რევოლუციონერთა კონსტიტუციის პროექტის თანახმად, მათი კონსტიტუცია ჯერ დამფუძნებელ კრებას უნდა მიეღო, შემდეგ კი ხალხს უნდა გადასცემოდა სარეფერენდუმოდ (მუხლი 7).

უმაღლესი საკანონმდებლო წარმომადგენლობითი ორგანო უნდა ყოფილიყო „სახალხო საბჭო“ ³ 100 დეპუტატით და ორწლიანი ლეგისრატურით. მთავრობის თავმჯდომარეს აირჩევდა სახალხო საბჭო ერთი წლის ვადით. ერთი და იგივე პირის მთავრობის მეთაურად ზედი-ზედ არჩევა არ შეიძლებოდა.

1. გაზ. „მრომა“, 1920 წ. , 19, 25 დეკემბერი.

2. საინტერესოა, რომ ქართველ ესერებს ეკუთვნოდათ თვალსაზრისი: „ხალხს იმის უფლებაც კი უნდა ჰქონდეს, რომ ის დეპუტატები, რომლებიც ვერ ასრულებენ თავის მოვალეობას და ვერ იგავენ ხალხის ინტერესებს, გადააყენოს, გამოიწვიოს წარმომადგენლობითი ორგანოებიდან.“ (იხ. გაზ. „მრომა“, 1920 წ. , 5 იანვარი). ამ დებულებამ ესერთა პარტიის კონსტიტუციის პროექტში ასახვა ვეღარ ჰპოვა.

3. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ეროვნული საბჭოს სამომავლო სახელწოდებად ესერი ვ. გობეჩია „დეპუტატთა სასახლეს“ ასახელებდა. მოგვიანებით ფრაქციამ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს სახელად „საქართველოს სახალხო საბჭო“ ამჯობინა (იხ. ჯანელიძე ო. , ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ. , 2002, გვ. 115) და ახლა ეს თვალსაზრისი კონსტიტუციის პროექტშიც ასახა.

ბიუჯეტი რეფერენდუმის გზით უნდა დაემტკიცებინათ (მუხლი 33). საკანონმდებლო ინიციატივით სარგებლობა შეეძლო თითოეულ დეპუტატს, 1 000 ამომრჩეველს (მუხლი 39) და ასევე, მთავრობას.

ესერთა კონსტიტუციის პროექტის თანახმად, უნდა დაწესებულიყო პროგრესული გადასახადი შემოსავლის კვალობაზე, ხოლო მცხოვრებთა ღარიბი ნაწილი სრულიად უნდა განთავისუფლებულიყო გადასახადისაგან (მუხლი 67, 68). უქმდებოდა კერძო ბანკები და ყველა საკრედიტო დაწესებულებანი გადადიოდა სახელმწიფოს ხელში.

ქართველ ესერების კონსტიტუციის პროექტი ითვალისწინებდა მუდმივი ჯარის გაუქმებას და სანაცვლოდ, შეიარაღებული სახალხო მილიციის შემოღებას (მუხლი 74, 75). კანონპროექტის ავტორებს განზრახული ჰქონდათ სახელმწიფო დროშის შეცვლაც. რესპუბლიკის დროშა უნდა ყოფილიყო წითელი, იისფერი წარწერით: „საქართველოს შრომის რესპუბლიკა“ (მუხლი 129).¹

საყურადღებო იყო ესერთა ფრაქციის შეხედულება მეცნიერებისა და ხელოვნების შესახებ, რომელიც „რესპუბლიკის ზრუნვის უპირველეს საგნად“ წარმოედგინათ (მუხლი 85), ჯანმრთელობა კი, როგორც „ერის ფიზიკური არსებობის აუცილებელი პირობა“, ასევე, რესპუბლიკის განსაკუთრებული მზრუნველობის საგნად სახელდებოდა (მუხლი 110).

ვიდრე სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის კონსტიტუციის პროექტის ავ-კარგს გაარჩევდნენ, სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობის წარმომადგენლებმა გააკრიტიკეს ესერთა მიერ თვით ამ დოკუმენტის წარმოდგენის ფორმა, რომელიც ასე განხორციელდა: პროექტი ესერთა ფრაქციამ დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმისა და საკონსტიტუციო კომისიის გვერდის ავლით, უშუალოდ პლენარულ სხდომაზე გაიტანა, რაც რეგლამენტის დარღვევა იყო. ეს ფაქტი საპარლამენტო ცხოვრების უპატივცემულობად მიიჩნია გაზეთმა „ერთობამაც“. გაზეთის ერთ-ერთი მოწინავეს თანახმად, ამით ესერებმა „დამტკიცეს, რომ დამფუძნებელ კრებაში მათ არ სურთ ორგანიული მუშაობა, რომ დამფუძნებელი კრების ტრიბუნას ისინი იყენებენ მხოლოდ სააგიტაციოთ და არა

1. გაზ. „შრომა“, 1921 წ., 16 იანვარი.

იმ მიზნით, რომ ჩვენ სახელმწიფოს შესძინონ რამე თავის მუშაობით, რომ ხალხის უზუნაესი ნების გამომხატველი დამფუძნებელი კრება სწორ მუშაობის გზაზე დააყენონ”.¹

ამ ბრალდების საპასუხოდ ესერებმა განაცხადეს: კონსტიტუციის პროექტი საკონსტიტუციო კომისიაში განგებ არ წარვადგინეთ, რადგან იმედი არ გვქონდა, რომ კომისიის უმრავლესობა მას მხარს დაუჭერდა. „შესაძლოა ერთი ან ორი მუხლი ჩვენი კონსტიტუციის პროექტისა მიეღოთ მენშევიკებს, მაგრამ . . . ჩვენი კონსტიტუციის პროექტიდან არც ერთი მუხლის გამოკლება და არც ჩამატება არ შეძლება. ჩვენი კონსტიტუცია მთლიანია. ის ან უნდა მიიღო მთლიანად, ან უარყო”.²

ესერთა ფრაქციის მიერ კონსტიტუციის პროექტის რეგლამენტის დარღვევით წარდგენის მიუხედავად, დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმმა, საკონსტიტუციო და იურიდიულმა კომისიებმა 1920 წლის 18 დეკემბერს მაინც იმსჯელეს მისი განხილვის შესაძლებლობის თაობაზე. მიღებულ დადგენილებაში ვკითხულობთ: „ერთადერთი მსვლელობა, რომელიც შეიძლება მიეცეს სოციალისტ-რევოლუციონერთა ფრაქციის კონსტიტუციის პროექტს – ეს ის არის, რომ იგი უნდა გადაეცეს მასალის სახით საკონსტიტუციო კომისიას და დაურიგდეთ ფრაქციათ. პროექტის მუხლობრივი განხილვისას, ფრაქციას შეუძლია, თუ მოისურვებს, სათანადო შესწორებანი შემოიტანოს, როგორც ეს განსაზღვრულია რეგლამენტით და განსაკუთრებული წესით”.³

ქართველ ესერებს ისღა დარჩენოდათ დაბეჯითებით მოეთხოვათ კონსტიტუციის რეფერენდუმით მიღება,⁴ იმ იმედით, რომ მას ხალხი უარყოფდა და გზა გაეხსნებოდა მათი პარტიის მიერ შემუშავებულ კონსტიტუციას.⁵

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 24 დეკემბერი.

2. გაზ. „შრომა“, 1920 წ. , 26 დეკემბერი.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი. საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 863, ფურგ. 57.

4. კონსტიტუციის რეფერენდუმით მიღება გამართლებულად მიაჩნდათ ფედერალისტებსაც, რადგან, მათი აზრით, „სუვერენობის ერთადერთი მატარებელი არის ხალხი და თვით დამფუძნებელი კრებაც თავის უფლებებს იღებს ხალხიდან“. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 21 ოქტომბერი.

5. მაგაბერიძე მ. , საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, თბ. , 2008, გვ. 128-129.

დამფუძნებელ კრებაში საფუძვლიანი კრიტიკა დაიმსახურა ესერთა მიერ წარმოდგენილმა კონსტიტუციის პროექტის შინაარსმა. საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძემ ესერებს ბრალი დასდო პლაგიატში, – განაცხადა, რომ მათ მიერ წარმოდგენილი კონსტიტუციის 80 მუხლი გადაწერილია დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის პროექტიდან. „რაც საუკეთესო იყო, ეს ჩვენი კონსტიტუციიდან აქვთ გადმოწერილი, რაც განუხორციელებელი და უტოპურია, ეს კი მათი ფანტაზიის ნაყოფია. ასეთია მაგალითად უშუალო დემოკრატია, მიწის სოციალიზაცია, უფლება შრომაზე, საყოველთაო ბეგარა“.¹

აკაკი ჩხენკელმაც მიუთითა, რომ ესერების პარტიის კონსტიტუციაში ბევრია ნასესხები იმ პროექტიდან, რომელსაც ისინი იწუნებდნენ.

ესერთა პარტიის მიერ შემუშავებული კონსტიტუციის პროექტი, მისი ორჭოფული და გაურკვეველი შინაარსისათვის დაიწუნეს და მკაცრად გააკრიტიკეს სოციალისტ-ფედერალისტებმაც.

ხელისუფლებისა და ოპოზიციური სპექტრის ცხოველი კამათის საგანი გახდა სახელმწიფოს მეთაურის სტატუსი და სახელწოდება. მემარჯვენე ოპოზიცია მოითხოვდა პრეზიდენტის, როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურის თანამდებობის შემოღებას, მაგრამ სხვა ფრაქციები ამის წინააღმდეგნი იყვნენ.

პრეზიდენტობის უარმყოფლები მიუთითებდნენ, რომ ამით „ერთი პიროვნების ხელში ექცეოდა დიდი ძალაუფლება, რაც საფრთხეს შეუქმნიდა დემოკრატიული წყობილების დამკვიდრებას საქართველოში“. სოციალ-დემოკრატ რაჟდენ არსენიძის სიტყვებით, მიუღებელია, როდესაც „კერძო პირი წარმოადგენს ინსტიტუტს“; ამ დროს „შესაძლებელია მთელი რიგი შეცდომებისა და მეტადრე გამოჩენა პირადი თავისებურებებისა, ვინემ მაშინ, როდესაც ეს პიროვნება მოქმედებს კოლეგიაში“.

ეროვნულ-დემოკრატი გიორგი გვაზავა თვლიდა, რომ პრეზიდენტობის უარყოფა სოციალისტთა მხრიდან მათი პარტიული შეხედულებებიდან გამომდინარეობდა, რაც მიუღებელი იყო. სინამდვილეში, უნდა გარკვეულიყო, „არის თუ არა ჩვენთვის სასა-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., 26 დეკემბერი.

რგებლო პრეზიდენტი“. გიორგი გვაზავას მეხედულებით, პრეზიდენტის თანამდებობის დაწესებას ქვეყნის ინტერესები მოითხოვდა. „საქართველო განსაკუთრებულ პირობებშია. იგი გარს შემოხვეულია მტრებით. მან უნდა აწარმოოს ფხიზელი და ენერგიული პოლიტიკა და დაიცვას თავისუფლება და წესიერება შიგნით. ამისათვის საჭიროა, რომ სათავეში იდგეს ერთი ვადით არჩეული პირი, აღჭურვილი სათანადო უფლებით. . . ასეთი პირი არის პრეზიდენტი რესპუბლიკისა“, – აცხადებდა ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის თავმჯდომარე.

პრეზიდენტის თანამდებობის საჭიროებას ასაბუთებდა ეროვნულ-დემოკრატიული პრესაც. „გლეხურ ქვეყანაში, აზიის ჭიშკართან უპრეზიდენტო – უთაო რესპუბლიკა ვერ გამოდგება და კონსტიტუციის საკითხების გარკვევის დროს კი, ჩვენი კანონმდებლები ყოველთვის კარგს იზამენ, თუ ამერიკის მტატებს მიბაძავენ და არა რუსეთის სოვდეპიას“, – შენიშნავდა გაზეთ „საქართველო“.¹

ეროვნულ-დემოკრატებს თავიანთი მკვეთრად გამოხატული მეხედულებანი გააჩნდათ როგორც საკანონმდებლო, ისე – აღმასრულებელი ხელისუფლების ინსტიტუტების შესახებ. მაგალითად, სპირიდონ კედია მხარს უჭერდა ორპალატიანი პარლამენტის შემოღებას, რომლის სარგებლიანობას იმაში ხედავდა, რომ „კანონი რამდენჯერმე განიხილება სხვადასხვა თვალსაზრისით. დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ამ კითხვის ტემპერამენტს. . . მეორე პალატა რომ იყოს, – აცხადებდა ეროვნულ-დემოკრატიული ლიდერი, – მაშინ იქ იქნება უფრო სხვა ტემპერამენტის ხალხი, სხვა სისტემით არჩეული, რომელნიც სხვა ახალი თვალთ გასინჯავენ კანონს. უფრო შეატყობენ ნაკლს“. ² სპირიდონ კედიას შესაძლებლად მიაჩნდა, რომ პარლამენტის მეორე პალატა ერობის წარმომადგენელთაგან დაკომპლექტებულიყო, ხოლო პირველს პროპორციული სისტემით აირჩევდნენ.

ეროვნულ-დემოკრატიულ ფრაქციას უყურადღებოდ არც აღმასრულებელი ხელისუფლების სტრუქტურა და ფორმირების საკითხი დაუტოვია. საგულისხმოა ის შესწორება, რომელიც ფრაქციამ კონსტიტუციის პროექტის შესაბამისი თავისა და მუხლების

1. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ. , 18 მარტი.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 191, ფურც. 167-168.

მიმართ შეიტანა. ამ შესწორების მიხედვით, 74-ე მუხლი უნდა შეცვლილიყო ასე: „აღმასრულებელი ხელისუფლება ეკუთვნის რესპუბლიკის მთავრობას. რესპუბლიკის მთავრობას შეადგენენ: ა) პრეზიდენტი რესპუბლიკისა და ბ) პასუხისმგებელი მინისტრები“.

75-ე მუხლის შესწორება ითვალისწინებდა: „რესპუბლიკის პრეზიდენტს ირჩევს ხალხი ხუთი წლის ვადით; ის უნდა იყოს საქართველოს მკვიდრი მოქალაქე და შესრულებული უნდა ჰქონდეს არანაკლებ 40 წლისა. დანარჩენ არჩევნების წესს განსაზღვრავს კანონი“. 76-ე მუხლი კი შემდეგნაირად იყო ფორმულირებული: „არჩევისთანავე პრეზიდენტი ფიცსა სდებს პარლამენტის წინაშე: „ვფიცავ, ჩემი ძალ-ღონე შევწირო საქართველოს კეთილდღეობას, წარვმართო სარგებელი, ვნება ავაცილო, დავიცვა კონსტიტუცია და კანონები, სინდისიერად ავასრულო ჩემი მოვალეობა და სამართლიანობა გამოვიჩინო თითოეულის მიმართ“. ¹

ეს შესწორებანი, ისე, როგორც სხვა არაერთი,² რომლებიც კონსტიტუციაში „სოციალისტური ტენდენციების“ დაძლევის, კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობას, კონტროლის მექანიზმის გაუმჯობესებას, დამფუძნებელ კრებაში საგამომძიებლო კომისიების შექმნის შესაძლებლობასა და სხვ. ითვალისწინებდა, უარყოფილ იქნა.

მმართველი უმრავლესობის მსგავსად, პრეზიდენტის ინსტიტუტის შემოღების წინააღმდეგი იყო ფედერალისტური პარტიაც. ამ ორგანიზაციის საპარლამენტო ფრაქციის წევრები შიშობდნენ, ერთი კაცის ხელში დიდი ძალაუფლების თავმოყრით, „შეიძლება ისეთი პიროვნება წამოტივტივდეს, რომელიც არსებითად შეცვლის ჩვენს წეს-წყობილებას“. ³ სოციალისტ-ფედერალისტები აცხადებდნენ, რომ „პრეზიდენტი თავისი უფლებებით იგივე მე-

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 191, ფურც. 36; ასევე, ჯანელიძე ო., საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 2002, გვ. 360-361.

2. ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიას ჯამში 22 შესწორება წარუდგინა. იხ. მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, თბ., 2008, გვ. 151.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი. საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 859, ფურც. 34.

ფეა“, რომ პრეზიდენტის ინსტიტუტის არსებობა არღვევს „მმართველობის კოლეგიალურ პრინციპს“ და უპირისპირდებოდნენ მას. დამფუძნებელი კრების ფედერალისტმა დეპუტატმა შალვა ნუცუბიძემ წერილიც კი გამოაქვეყნა სათაურით „პრეზიდენტის“ არჩევის გამო“, რომელშიც უარყო პრეზიდენტის ინსტიტუტი, როგორც არადემოკრატიული და დაიცვა თავისი პარტიის პოზიცია.¹ მთლიანობაში ფედერალისტთა ფრაქციამ საკონსტიტუციო კომისიაში პროექტის 37 შესწორება შეიტანა,² თუმცა მათი აბსოლუტური უმრავლესობა გათვალისწინებული არ ყოფილა.

პრეზიდენტობის, როგორც „ანტიდემოკრატიულ ინსტიტუტის“ წინააღმდეგ, გადაჭრით გაილაშქრეს სოციალისტ-რევოლუციონერებმაც. მათი შეფასებით, „პრეზიდენტი არის ნაშთი ბურჟუაზიული რევოლუციების, მმრომელთა რევოლუციას ის არ სჭირდება“. ³ „ჩვენი სახელმწიფოს პოლიტიკური ფორმა არის დემოკრატიული რესპუბლიკა უპრეზიდენტო“, – აცხადებდნენ ესერები⁴ და ასაბუთებდნენ, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლების სათავეში უნდა მდგარიყო მთავრობის თავმჯდომარე. თავმჯდომარე ერთი წლის ვადით სახალხო საბჭოს უნდა აერჩია. ერთი და იგივე პირის არჩევა მთავრობის მეთაურად ზედიზედ არ შეიძლებოდა.

საქართველოს დამფუძნებელი კრება კონსტიტუციის პროექტის მუხლობრივ განხილვას 1921 წლის 28 იანვრიდან შეუდგა. საბჭოთა წითელი არმიის ნაწილების თავდასხმამ განხილვის პროცესი რამდენადმე დააჩქარა. 1921 წლის 21 თებერვალს კონსტიტუცია მიღებულ იქნა. ამასთან დაკავშირებით გიორგი გვაზავა მოგვიანებით წერდა: „დამფუძნებელ კრებაში თითქმის ყველა გრძნობდა თავის პასუხისმგებლობას. ყველა გრძნობდა, რომ უფლებრივი შემოქმედება სახეა ეროვნული ნებისყოფის. დამფუძნებელი კრება მუშაობდა თავგამოდებით მაშინაც კი, როცა ქალაქს მოაწვა რუსეთის ლაშქარი, ისროდა ზარბაზანი და ცამი სვდებოდა ყუმბარები. . . ჩვენ დავიძალენით მხოლოდ გათენები-

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 19 მარტი.

2. მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, თბ., 2008, გვ. 161.

3. გაზ. „შრომა“, 1919 წ., 10 მარტი.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. I, 1919 წლის 12 მარტი – 27 მაისი, თბ., 2019, ტ. 1, გვ. 95.

სას, როგა საბოლოოდ დავამტკიცეთ ჩვენი კონსტიტუცია – ძირითადი კანონი საქართველოს რესპუბლიკისა.

მტერმა დაგვიდგა ცეცხლის აპოთეოზი, მაგრამ ამ ცეცხლიდან გამოვიტანეთ მაინც უმძვენიერესი ფურცლები ჩვენი ისტორიისა“. ¹ ამ უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკურ-სამართლებრივი დოკუმენტის შექმნაში, რომელსაც პრაქტიკულად არ უმოქმედია, მაგრამ დარჩა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სიმბოლოდ, ხელისუფლების წარმომადგენლებთან ერთად თავიანთი წვლილი ოპოზიციურმა პარტიებმაც შეიტანეს.

1. გვაზავა გ., საქართველ და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (წერილი მეორე), პარიზი, 1928, გვ. 8.

§ 8. ხელისუფლებასთან ოპოზიციის კონსტრუქციული თანამშრომლობა

ოპოზიციურ სპექტრს არც თუ იშვიათად გააჩნდა ალტერნატიული გეგმები და შეუძლო მოსახლეობისათვის შეუთავაზებინა, როგორც განსხვავებული ხედვა, ისე მოქმედების გზები მმართველი ძალის მათ მიერ გაკრიტიკებული ან საერთოდ დაწუნებული მოსაზრებების საწინააღმდეგოდ. ლელი ჯაფარიძის სიტყვებით, „ქართულ პარლამენტში ნაციონალ-დემოკრატია ოპოზიციას უწევს მთავრობის პარტიას. და ეს ოპოზიცია არის მხოლოდ პარლამენტარული, რომელიც არ სცილდება მის კარებს და ტრიბუნიდან მიუთითებს იმ ფაქტებზე, რომელთაც ანგარიში უნდა გაუწიოს მან, თავის სააღმშენებლო მუშაობაში“.¹

საგულისხმოა, რომ მემარჯვენე და მემარცხენე ოპოზიციის მიერ ხელისუფლების მისამართით წარმოებულ კრიტიკის ურთიერთშედარებისას ვალდებულნი ვართ აღვნიშნოთ, რომ კრიტიკა სპ. კელიასი ბევრად უფრო საყურადღებოა, ვიდრე შენგელაიასი. ეს იმიტომ, რომ სპ. კელია ცდილობს მოიყვანოს საბუთები, ფაქტები და მათ ნიადაგზე დადგეს. მემარცხენე ორატორებს კი თავის მსჯელობაში სუბიექტური და დემაგოგიური მოტივები შეაქვთ“.²

ეროვნულ-დემოკრატიულ შეხედულებით, პოლიტიკური პარტიის ოპოზიციურობა ძირითადად მთავრობისა და უმრავლესობის საქმიანობისას დაშვებულ შეცდომათა მხილებაში, სანაცვლოდ კი უკეთესი გზის არგუმენტირებულ დასახვაში უნდა გამოხატულიყოს. იმავდროულად, ოპოზიციურობას არ უნდა გამოერიცხა ხელისუფლების სწორი და მისაღები მოქმედების თანადგომა. პირიქით, მთავრობის ყოველ გონივრულ და სახელმწიფოსათვის გამოსადეგ გადაწყვეტილებას ოპოზიციის მხრიდან მოწონება და მხარდაჭერა უნდა გამოეწვია. ამ დამოკიდებულებას გაზეთი „საქართველო“ შემდეგნაირად გამოთქვამდა: „ოპოზიციამ რომ ვართ ეს იმას კი არ მოასწავებს, რომ, რასაც მთავრობა წახედნს, არ გვეწყინება, ან სადაც ჩვენი დახმარება საჭიროა, არ დავეხმარებით“.³

1. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., 9 აგვისტო.

2. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წ., 5 იანვარი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., 21 ივნისი.

საგულისხმო იყო ნიკო ნიკოლაძის მიმართაც დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობისადმი, რომელიც ასე ეწერს: „ბატონებო, ჩვენს ფრაქციას სულ სხვანაირად ესმის თანამშრომლობა დამფუძნებელ კრებაში, ვიდრე თქვენს ფრაქციას. ჩვენ გვგონია, რომ როდესაც ვლაპარაკობთ, ვლაპარაკობთ არა იმიტომ, რომ გითხრათ, ჩამოდექით და ჩვენ დავსხდებით თქვენს სკამებზეო, ჩვენ გვაინტერესებს ჩვენი მამულის და თავისუფლების განმტკიცება, ჩვენ მტრულად კი არ ვლაპარაკობთ, ვლაპარაკობთ ძმურად!“¹

მმართველი უმრავლესობის ზოგიერთი წარმომადგენელი ადეკვატურად აღიქვამდა ხელისუფლებისადმი ოპოზიციის კრიტიკულ დამოკიდებულებას და მის შენიშვნებზე სათანადოდ რეაგირებდა. აკაკი ჩხენკელის განცხადებით: „ოპოზიციას ჩვენ განსაკუთრებული ყურადღებით ვუსმენთ ყოველთვის და ეს იმიტომ კი არაა, თითქმის მას ბევრი ახალი რამის თქმა შეეძლოს, არამედ იმიტომ, რომ ოპოზიციის ქერქში ვიყავით ჩვენ თვითონ დიდი ხანი და გვესმის მისი მდგომარეობა“.²

უნდა ითქვას, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა და დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობა დაგვიანებით, მაგრამ მაინც, ზოგჯერ ითვალისწინებდა თავის კრიტიკოსთა მოსაზრებებს და ცდილობდა მათ ასახვას როგორც კანონმდებლობაში, ისე პრაქტიკულ საქმიანობაში. ³ ამასთან დაკავშირებით ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გაზეთში აღნიშნულია: „ჩვენ პარლამენტში, ისევე როგორც პრესაში და ცხოვრებაში სოც. დემოკრატია თანდათან იმეორებს იმას, რასაც ჩვენ (ეროვნულ-დემოკრატები,-ო. ჯ.) ვამბობთ დროზედ, როგორც რეალ პოლიტიკის მაღიარებელნი და ისინი დაგვიანებით, როცა უკვე ხელიდან წასულია საქმე“.⁴

1. ჯანელიძე ო. , ნიკო ნიკოლაძე. ბიოგრაფიიდან ამოხეული ფურცლები, თბ. , 1998, 64.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 329.

3. გერონტი ქიქოძის სიტყვით, ნოე ჟორდანიძე „თავისუფალი იყო ყოველი ერთპიროვნული დიქტატორული მისწრაფებისგან და ყურს უგდებდა, როგორც თავისი უახლოესი ამხანაგების, ისე სხვა პარტიების შეგონებასაც, თუ ეს მართებულად და სასარგებლოდ მიაჩნდა სახელმწიფოს ინტერესებისათვის“. იხ. ქიქოძე გ. , თანამედროვის ჩანაწერები, თბ. , 2003, გვ. 41.

4. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 26 ივნისი.

ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ ხელისუფლებამ აგრარულ კანონმდებლობაში ნაწილობრივ გაითვალისწინა მემარჯვენე ოპოზიციის შეხედულება და პრაქტიკაში გაატარა მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემის კურსი. გაზეთი „ერთობა“ მკითხველს უხსნიდა, თუ რამ განაპირობა სოციალ-დემოკრატების გადასვლა მიწის განაწილების მუნიციპალიზაციის პრინციპიდან კერძო საკუთრების დაშვებაზე. იქვე ხაზგასმულია, რომ „კერძო საკუთრების მიღებით... პარტიულ პროგრამას არ ვარღვევთ“¹ და არაფერია ნათქვამი ამ საქმეში ეროვნულ-დემოკრატიების დამსახურებაზე, მაგრამ ფაქტის აუდიარებლობა თვით ფაქტს ვერ შეცვლის.²

თავის ერთ საგაზეთო პუბლიკაციაში გიორგი გვაზავა იხსენებდა, როგორ გააცნო იგი ირაკლი წერეთელმა მეორე ინტერნაციონალის მდივანს კამილ ჰიუსმანს 1920 წლის ზაფხულში, პარიზში. „აი, ეს გახლავთ ჩვენი მემარჯვენე ოპოზიციის წარმომადგენელი, იცავს ბურჟუაზიას და კაპიტალისტურ წარმოებასო, – უთხრა ჩემზე ღიმილით და მეგობრული კილოთი.

– არა, ბატონო, ვუპასუხე მეც ღიმილით: მე ვიცავ ეროვნულს და არა კლასობრივ ინტერესებს. მე დემოკრატი ვარ და სანამ თქვენც დემოკრატი ხართ, თქვენთან ვარ და თქვენთან ვითანამშრომლებ-მეთქი.

– დაგავიწყდათ აგრარული რეფორმა? თქვენ არ მოითხოვდით მიწის გამოსყიდვას? – დამეკითხა ბ-ნი ირაკლი.

– მართალია, ვუპასუხე მე, – ჩვენ მოვითხოვდით მიწის გამოსყიდვას მემამულეთაგან, ვინაიდან, ჩვენი აზრით, მუქთად ჩამორთმევა ქონებისა არის ტაგიობა და არა დემოკრატიული პრინციპი...

1. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., 6 ნოემბერი.

2. ხელისუფლებაზე მემარჯვენე ოპოზიციის გავლენა ჰქონდა მხედველობაში ესერთა პარტიის ლიდერს ლეო შენგელაიას, როდესაც დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას მიმართავდა: „თქვენ მართალია ხართ ტენიკურათ გამარჯვებული საქართველოში (ე. ი. დგახართ ქვეყნის სათავეშიო, – ო. ჯ.), მაგრამ თქვენ იღურად კარგა ხანია დამარცხდით. თქვენი დღევანდელი პოზიცია ხომ ნაციონალ-დემოკრატიების პოზიციაა და ამაზე მეტი დამარცხება შეიძლება?“ იხ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V, 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 336.

ბატონი ჰიუსმანსი... ჩაერია ბაასში და გავკირვებით ჰკითხა ირაკლის:

– როგორ, თქვენ უსასყიდლოთ ჩამოართვით მიწა?

– უსასყიდლოთ.

– დიდი შეცდომა ჩაგიდენიათ, – სთქვა ჰიუსმანსმა. უსასყიდლოდ ჩამორთმევა ქონებისა ბოლშევიკური პროგრამაა და არა ჩვენი, ნამდვილი სოციალისტებისა”.¹

ქვეყნის სოციალ-დემოკრატიულ მთავრობასთან მემარჯვენე ოპოზიციის წარმატებული თანამშრომლობის ნიმუშად შეიძლება განვიხილოთ ის ფაქტიც, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დიპლომატიური სამსახური, კერძოდ უცხოეთის ქვეყნებში გახსნილი საელჩოები თუ წარმომადგენლობები დიდწილად ოპოზიციის წარმომადგენლებს ჰქონდათ მინდობილი.² ეს გარემოება უკვე შემჩნეულია ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. მკვლევარი ბექა კობახიძე შენიშნავს, რომ „ქვეყნის შიგნით არსებული ერთპარტიული დომინირებისა და მწვავე დაპირისპირების ფონზე, საგარეო ასპარეზზე საკმაოდ ჰარმონიული პარტიათაშორისი თანამშრომლობა სუფევდა. უცხოურ მისიებში უფრო მეტი ოპოზიციონერი მუშაობდა, ვიდრე სოციალ-დემოკრატი“.³

ყოველივე ეს სიმართლეა, მაგრამ მემარჯვენე ოპოზიციას ზოგჯერ ამ მხრივაც ეჭვი შეჰქონდა მთავრობის სახელმწიფოებრივ ცნობიერებაში და, მაგალითად, სომხეთთან ომის დასრულების შემდეგ, როდესაც საგარეო საქმეთა მინისტრმა ევგენი გეგეჭკორმა აღნიშნა, ზავის ამ ფორმით დადება ინგლისის ჩარევის შედეგიაო, გრიგოლ ვეშაპელმა პარლამენტის ტრიბუნიდან განაცხადა:

1. გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. , 6 ოქტომბერი.

2. მემარჯვენე ოპოზიციის წრიდან იყვნენ მიხეილ წერეთელი (წარმომადგენელი სკანდინავიის ქვეყნებში), მიხეილ სუმბათაშვილი (წარმომადგენელი შვეიცარიაში), გრიგოლ ალშიბაია (ელჩი აზერბაიჯანში), გიორგი მაჩაბელი (წარმომადგენელი იტალიაში), დიპლომატები ზურაბ ავალიშვილი, დავით დამბაშიძე და სხვ. მემარცხენე ოპოზიციას წარმოადგენდა ფედერალისტი სიმონ მღივანი (ელჩი ჯერ სომხეთში, შემდეგ თურქეთში). დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ყველა მათგანის საქმიანობაში უპირველესი სახელმწიფოს ეროვნული ინტერესები იყო და არა პირადული ან პარტიულ-პოლიტიკური.

3. კობახიძე ბ. , საქართველოს საკითხი პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე, დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ. , 2015, გვ. 49 (ხელნაწერის უფლებით).

„ჩვენ ნაციონალისტებს არ გვჯერა, რომ უხეირო ზავი ინგლისის ბრალია... ეს ინგლისის ბრალი კი არა ჩვენი უხეირო სოციალ-დემოკრატიული დიპლომატიის ბრალია, რომელიც საქართველოს საკითხებს არკვევს არა ნაციონალური, არამედ კლასობრივი, პარტიული და პროლეტარული თვალსაზრისით“.

მიუხედავად ხელისუფლებისადმი ოპოზიციური დამოკიდებულებისა, მემარჯვენე ოპოზიცია კმაყოფილებით ეგებებოდა მთავრობის ყოველ სწორ და გონივრულ გადაწყვეტილებას, რომლებიც განსაკუთრებით ხელს უწყობდნენ ქვეყნის სუვერენიტეტისა და თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებას. მაგალითად, ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ მხარი დაუჭირა დეკრეტს „ანარქიის წინააღმდეგ ზოგიერთ საბრძოლველ ზომებისა“, რადგან იგი უპირველესად მიმართული იყო იმ გარემო პოლიტიკური ძალების დასათრგუნად, რომლებიც ებრძოდნენ საქართველოს თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას. მოითხოვდა მათ წინააღმდეგ ადმინისტრაციულ ზომების გატარებას. დეკრეტი შეიცავდა მუხლს, რომ მთავრობას მისცემოდა უფლება საქართველოს საზღვრებიდან გაეძევათ ესა თუ ის უცხოელი, რომელთა ცხოვრება საზიანოდ იქნებოდა მიჩნეული სახელმწიფო ინტერესებისათვის, ასევე ითვალისწინებდა მათი ორგანიზაციების გაუქმებას, ბეჭდვითი ორგანოების დახურვას და სხვ.¹

ხელისუფლებასთან მემარჯვენე ოპოზიციის კონსტრუქციული თანამშრომლობის ნიმუშად გამოდგება სპირიდონ კელიას გამოსვლა დამფუძნებელ კრებაში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და აზერბაიჯანს შორის დადებული შეთანხმების რატიფიკაციის გამო 1919 წლის ივნისში. სპირიდონ კელია მიესალმა მეზობელ ქვეყანასთან მიღწეულ ურთიერთხელსაყრელ კავშირს და აღნიშნა: „ხელშეკრულების მიზანი უადრესად სახელმწიფოებრივია. იგი მოწმობს, რომ ჩვენმა პასუხისმგებელმა მესვეურებმა თავიდან მოიშორეს ის პარტიული პრინციპები, რომლებიც დღემდე ხელს უშლიდა საქართველო-აზერბაიჯანის კავშირს.

. ეს გარემოება მეტად სასიხარულოა და თან იმას მოწმობს, რომ ჩვენ თანდათან მივუახლოვდით ნამდვილ სახელმწიფოებრივი

1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საზღვრები აქტების კრებული (1918-1921), თბ., 1990, გვ. 318-319.

კონცეფციის შეთვისების მომენტს. ამ მხრივ თარიღია ამ ხელშეკრულების დადებისა, თარიღი ჩვენი სახელმწიფოებრივი გეზისა და ხაზის გამოსწორებისა”.¹

ოპოზიციური სპექტრი დადებითად შეხვდა საბჭოთა რუსეთთან 1920 წლის 7 მაისს გაფორმებულ სამშვიდობო ხელშეკრულებასაც, თუმცა არ ავიწყდებოდათ აღენიშნათ, რომ ეს ხელშეკრულება საქართველოს მთავრობამ დამფუძნებელი კრების ზურგს უკან დადო და მასში ისეთი მუხლების შეტანასაც დათანხმდა, რომლებიც არამარტო იურიდიულად ზღუდავდა საქართველოს სუვერენიტეტს, არამედ ფაქტობრივად საფრთხეს უქმნიდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობას.

ხელისუფლებისა და ოპოზიციური სპექტრის თანხმობა-თანამშრომლობას საგარეო პოლიტიკის სფეროში ხაზგასმით აღნიშნავდა საქართველოში გერმანიის სამხედრო-დიპლომატიური მისიის მეთაური გენერალი ფრიდრიხ კრეს ფონ კრესენშტაინი. მისი სიტყვით: „საშინაო პოლიტიკაში ეროვნულ-დემოკრატები... მწვავე ოპოზიციაში ედგნენ მთავრობას და მაინც ძალიან მოსაწონი იყო, რომ ყველა ეროვნულ და საგარეო პოლიტიკურ საკითხში ყოველგვარი ოპოზიცია დუმილს ირჩევდა”.²

მემარჯვენე ოპოზიციას კარგად ესმოდა პოლიტიკურ ძალთა მეკავშირების აუცილებლობა და მნიშვნელობა განსაკუთრებით საგარეო პოლიტიკის საკითხებში. ამ მხრივ ეროვნულ-დემოკრატები იზიარებდნენ თავიანთი ერთ-ერთი ლიდერის ნიკო ნიკოლაძის ჯერ კიდევ 1918 წელს გამოთქმულ თვალსაზრისს, რომ, „რაგინდ სხვადასხვა ფერი ან წინააღმდეგი იყოს მათი (პოლიტიკური პარტიების, – ო. ჯ.) საშინაო მოქმედების პროგრამა“, საგარეო პოლიტიკის წარმოებაში პარტიების ერთობა, ეს „მწიფე ერის“ თვისება, მუდმივი უნდა დარჩეს”.³

შესაძლოა ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში ნოე ჟორდანიას, როდესაც წერდა: დამფუძნებელ კრებაში „დეპუტატთა

1. ჯანელიძე ო. , სპირიდონ კელია. პოლიტიკური პორტრეტი, თბ. , 2002, გვ. 132.

2. ბარონი ფრიდრიხ კრეს ფონ კრესენშტაინი, ჩემი მისია კავკასიაში, გერმანულიდან თარგმნა, ისტორიული ნარკვევი და კომენტარები დაურთო ნოდარ მუშველიანმა, ქუთაისი, 2002, გვ. 108.

3. ჩიკვილაძე დ. , დროსგასწრებელი მამულიშვილი, თბ. , 2003, გვ. 137.

ოთხმოცი პროცენტი ეკუთვნოდა სოციალ-დემოკრატიას, ხოლო დანარჩენი დაჯგუფებანი – სოციალისტ-ფედერალისტები და ნაციონალ-დემოკრატები მთავარ საკითხებში არ განსხვავდებოდნენ მმართველი პარტიისაგან”.¹

კიდევ ერთი რამ, რაც საქართველოს მმართველ და ოპოზიციურ პოლიტიკურ ძალებს აერთიანებდა, სამშობლოს თავისუფლების დაცვა იყო. როგორც აკაკი ჩხენკელი აცხადებდა: ამ საკითხში „რყევა, ლაპარაკი, კამათი შეუძლებელია“. დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, ერის არსებობის დაცვაში „არ არის მარცხენა, მარჯვენა, ცენტრი. ის ერთია, გამომხატველი ერის სულისკვეთებისა, მისი აღორძინების გამომჟღავნებელი, მისი მომავლისა”.²

სპირიდონ კედიას სიტყვებითაც, როდესაც საქმე სამშობლოს დაცვას ეხება, აუცილებელია პოლიტიკური პარტიები ამაღლდნენ „პარტიულ მოძღვრების ზევით“ და შეერთდნენ „იმ დიად შემაერთებელ ძალის გარშემო, რომელსაც სამშობლოს დაცვის იდეა ეწოდება!“³

მსგავსი იყო შალვა ნუცუბიძის პოზიციაც, რომელიც გამოხატულია მის სიტყვებში „ქართველი ერი, როგორც ერთი კაცი, ყოველს გარედან მოსულ ძალას დაუხვდება მიუხედავად პოლიტიკურ რწმენისა.“⁴

ხელისუფლებასა და ოპოზიციას სხვა საერთო მიზნებიც გააჩნდათ. მათ შორის, მოსახლეობაში ახალ იდეალებსა და ღირებულებებზე, უპირატესად ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ და დემოკრატიულ ფასეულობებზე ორიენტირებული პოლიტიკური კულტურის ფორმირების ამოცანაც იყო. ეს მთელი პოლიტიკური ელიტის, როგორც მმართველი, ისე ოპოზიციური სპექტრის წარმომადგენელთა საზრუნავს შეადგენდა.

სახელისუფლებო პარტია ამ კუთხით ფართოდ იყენებდა იმ დროისათვის პოპულარულ სახალხო უნივერსიტეტებს, რომლებიც

1. ჟურნ. „ჩვენი დროშა“, პარიზი, 1947, # 3, გვ. 26.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. V, 1920 წლის 14 იანვარი – 16 მარტი, თბ., 2019, გვ. 16.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 291.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 282.

დედაქალაქის სხვადასხვა უბანში ფუნქციონირებდნენ. ამ საჯარო სივრცეში მსმენელთა წინაშე სისტემატურად გამოდიოდნენ მთავრობის წევრები, ქართული სოციალ-დემოკრატიის ლიდერები და დამფუძნებელი კრების დეპუტატები. ისინი საუბრობდნენ ქვეყნის საჭირობო საკითხებზე, რესპუბლიკის ეკონომიკური, საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკის პრობლემებზე. მოსახლეობასთან კომუნიკაციის ხსენებულ ფორმას მეტ-ნაკლებად ოპოზიციური პარტიებიც მიმართავდნენ. საერთოდ, პოლიტიკური ლიდერები აცნობიერებდნენ სიტყვიერი პროპაგანდის შესაძლებლობას პიროვნების პოლიტიკური ფორმირებისა და საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბების საქმეში. ამ ტიპის ლექცია-საუბრები ხალხის ინფორმირებულობის გაზრდის, საზოგადოების პოლიტიკური სოციალიზაციის მიზნებსაც ემსახურებოდა, რაც პოლიტიკური ორგანიზაციების საქმიანობის მნიშვნელოვანი შემადგენელია. ამ მხრივ კიდე უფრო ქმედით როლს ასრულებდა წინასაარჩევნო კამპანიები (საერო, საქალაქო, დამფუძნებელი კრების) და თავად არჩევნები, რომელიც „სამოქალაქო აღზრდის საერთონაციონალურ გაკვეთილად“ გაიზრება, „დამრიგებლის როლში“ კი პოლიტიკური პარტიები გვევლინებიან.¹

ხელისუფლებასთან კონსტრუქციული თანამშრომლობის ფაქტად უნდა მივიჩნიოთ ასევე, ოპოზიციური სპექტრის მონაწილეობა საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავებასა და დამტკიცებაშიც, რომელიც ქვემოთ იქნება განხილული.

აღსანიშნავია, რომ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის კონფერენციამ მოიწონა პარტიის საპარლამენტო ფრაქციის მიერ გაწეული მუშაობა, მათ შორის მთავრობასთან კონსტრუქციული თანამშრომლობის კუთხით, და მას დადებითი შეფასება მისცა. კონფერენციამ განსაკუთრებით აღნიშნა, რომ ფრაქცია საგარეო საფრთხისა თუ ქვეყნის შინა ცხოვრების გართულების ჟამს, „ყოველთვის შინაური ფრონტის გაერთიანებისა და განმტკიცების მოციქულად გამოსულა და მხარი დაუჭერია საქართველოს მთავრობისათვის“. ამ საკითხის გამო მიღებულ რეზოლუციაში ხაზგასმულია: „ფრაქციას აღუნიშნავად და დაუფასებლად არ დარჩენია არც ერთი ღირსშესანიშნავი მომენტი და მოვლენა ჩვენი სახელ-

1. ქარელი თ., პოლიტიკური სოციალიზაცია, თბ., 2017, გვ. 51.

მწიფოებრივი ცხოვრებისა და, რომ მისი გამოსვლები ყოველთვის სახელმწიფოებრივი ინტერესით იყო ნაკარნახევი და ატარებდა საქმიანი კრიტიკის ხასიათს“.

კონფერენციამ ამავე დროს საპარლამენტო ფრაქციას დაავალა „გააცხოველოს მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის მიუღებელი პრინციპებისა და ყოველი მისი ცდომილების მხილება“, მაგრამ საქართველოს როგორც გარეშე, ისე შინაური მტრების წინააღმდეგ მოქმედებისას კვლავაც მთავრობის გვერდით ყოფნა ურჩია.¹

როგორც ვნახეთ, ოპოზიციური სპექტრი ხელისუფლებასთან ურთიერთობის არაერთგვაროვან მოდელს მიმართავდა: იყო ღია დაპირისპირების, კონსტრუქციული თანამშრომლობის, კომპრომისების ძიების, უპირობო მხარდაჭერის და სხვ. შემთხვევები. მიუხედავად ამისა, მმართველი სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობა ოპოზიციაში არ ხედავდა თანაბარუფლებიან პარტნიორს გადაწყვეტილებების მიღებისას და თავის აშკარა უპირატესობას ენჭისყრისას ხმათა სიმრავლით გამოხატავდა. ამის მიუხედავად, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ოპოზიციის ინსტიტუტის არსებობა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში საჯარო პოლიტიკური სივრცის სიფართოვეს ადასტურებს და იგი ახლად შექმნილი სახელმწიფოს პოლიტიკური მოდერნიზაციის ერთ-ერთ თვალსაჩინო ინდიკატორადაც შეიძლება მივიჩნიოთ.

1. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ. , 12 ივლისი.

§ 9. დამოკიდებულება ბოლშევიკებთან

ბოლშევიკური და მენშევიკური ფრაქციები რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის – რსდმპ-ს წიაღში აღმოცენდნენ. ფრაქციული განცალკევების მიუხედავად, ისინი 1917 წლის თითქმის ბოლომდე ამავე პარტიაში რჩებოდნენ და საბოლოოდ მხოლოდ 1917 წლის ოქტომბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ გაითიშნენ. რუსეთში ხელისუფლებას დაუფლებულმა ბოლშევიკებმა რსდმპ VII ყრილობაზე, რომელიც 1918 წლის მარტში გაიმართა, რსდმპ-ს რუსეთის კომუნისტური პარტია (ბოლშევიკების) (რკპ (ბ) უწოდეს. ქართველი თანაპარტიელები ბოლშევიკებს გაემიჯნენ და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, 1918 წლის ნოემბერში, თავიანთი ორგანიზაცია საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიად გარდაქმნეს.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების სათავეში მდგომი ქართველი სოციალ-დემოკრატი მენშევიკები არ უარყოფდნენ, რომ ისინი რსდმპ-ს კალთაში აღიზარდნენ, რომ მათი პროგრამული ხედვები თუ ლოზუნგები სწორედ ამ პოლიტიკურ ძალას უკავშირდებოდა,¹ მაგრამ მათი და ბოლშევიკების გზები სამუდამოდ გაიყარა. ბოლშევიზმი საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური მოძრაობა და იდეოლოგია გახდა, საქართველოში კი იღვწებოდა, როგორც ქართული სახელმწიფოსთან დაპირისპირებული და მტრულად განწყობილი ძალა.

იმის გამო, რომ ბოლშევიკებმა რუსეთში დიქტატურა დაამყარეს, პოლიტიკურ ტერორს მიმართავდნენ და სხვა, საქართველოში კი დემოკრატიული სახელმწიფო შენდებოდა, ბოლშევიზმი და მასთან კავშირი დისკრეტიზაციად, – ერთგვარ სტიგმად მიიჩნეოდა.

ბოლშევიკებთან დამოკიდებულების საკითხი არაერთხელ გამხდარა ურთიერთ ბრალდებისა და ცხარე დისკუსიის საგანი უმრავლესობასა და ოპოზიციურ პარტიებს შორის, როგორც საქართველოს ეროვნულ საბჭოში, ისე დამფუძნებელ კრებაში.

დამფუძნებელი კრების ერთ-ერთ სხდომაზე ესერი ილია ნუცუბიძე მიუთითებდა: „ბოლშევიკები და მენშევიკები ორი სხვა და სხვა ტოტია ერთი და იმავე ხის ტანის, ასე რომ თავის ბუნებით და

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 26 იანვარი.

ტაქტიკით ერთი და იგივე არიან, განსხვავება მხოლოდ მემარცხენე-მემარჯვენეობაშია. მენშევიკი იგივე ბოლშევიკია, მხოლოდ მარჯვნიდან. როგორც ბოლშევიკები, ისე მენშევიკები არ ინდობენ არავითარ იდეურ მოწინააღმდეგეს”.¹

სოციალისტ-რევოლუციონერები მიიჩნევდნენ, რომ „ბოლშევიზმი ეს არის სოციალიზმი უდემოკრატიოდ, ხოლო მენშევიზმი – დემოკრატია უსოციალიზმოდ”. პირველს ისინი „ავანტიურისტული” და „პოგრომული” ხასიათისათვის უპირისპირდებოდნენ, ხოლო მეორეს – „ოპორტუნიზმისა და ჯგუფური ავადმყოფობისათვის” და აცხადებდნენ: „ჩვენ არ გვინდა არც მენშევიზმი და არც ბოლშევიზმი”.²

სოციალისტ-რევოლუციონერები ქართველ სოციალ-დემოკრატებს ბოლშევიკებთან ძველი მეგობრობის გამო საყვედურობდნენ. ესერთა პარტიის წარმომადგენელი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კოალიციური მთავრობის ყოფილი გზათა მინისტრი ივანე ლორთქიფანიძე უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს ტრიბუნიდან სოციალ-დემოკრატებს მიმართავდა: „ბოლშევიკები თქვენი გაზრდილები არიან. ყველა ესენი გამოსულები არიან ან ნოე რამიშვილის ან ხომერკის საპროპაგანდო კურსებიდან. . . ვინ არიან საქართველოს კომუნისტი მოღვაწეები თუ არა თქვენი ამხანაგები?”³

ესერები მმართველ პარტიას ბრალს სდებდნენ ასევე, რუსეთის ერთგულებაში და მიანიშნებდნენ, რომ დამოუკიდებლობის საკითხში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიას კვლავ „საექვო პოლიტიკა” აქვს. ლეო შენგელაიას სიტყვებით: „ეს ქმნის ისეთ მთაბეჭდილებას, ისეთ ატმოსფერას, თითქოს ჩვენ სხვათა შორის ვუყურებთ დამოუკიდებლობას, თითქოს მმართველი პარტია არაა წინააღმდეგი, რომ ჩვენ ისევ რუსეთს შევუერთდეთ ფედერაციულ ნიადაგზე”.⁴

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 111.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. III, 1919 წლის 28 ივლისი – 11 ნოემბერი, თბ., 2019, გვ. 391.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 154.

4. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 42.

არანაკლებ კრიტიკული იყო მემარჯვენე ოპოზიცია. ეროვნული პარტიის პერიოდული ორგანო წერდა: „ის გზა, რომელზედაც ასე ჯიუტად დგანან ჩვენი მენშევიკები რუსულ ბოლშევიზმისაკენ მიგვაქანებს და ყოველივე ჩვენი შრომა, დახმარება და სესხის გამოღება ამათ იქნება, მანამ ჩვენი მთავრობა არ დაადგება იმ გზას, რომელსაც ადგას ყოველი ევროპის სახელმწიფო. ჩვენ ევროპას ვერ გავაკვირვებთ ვერც ჩვენი კულტურით, ვერც ენგელსით და მარქსით და ისა სჯობია მატრაკვეცობას თავი დავანებოთ და ჩვენზე დაწინაურებულს და მცოდნე ხალხს შევხედოთ და სანამ დაგვიანებული არ არის, მათი ჭკუა ვისწავლოთ“.¹

ეროვნულ-დემოკრატიული გაზეთი „საქართველო“ ხელი-სუფლებას ბოლშევიკების წინააღმდეგ პრიმიტიულ მოქმედებას უწუნებდა და სამშობლოს მტრების წინააღმდეგ უფრო ქმედითი და გადამჭრელი ზომების გატარებას ურჩევდა. წერდა: „კომიზმმა ბოლშევიკებთან ბრძოლაში ყოველისფერს გადააჭარბა. ჰანიალის პარტიზანულ ბრძოლას რომაელები გაცილებით მეტის გამჭირაბობით ეკიდებოდნენ, ვიდრე ჩვენი მთავრობა ბოლშევიკებს. . . . ჩვენი მთავრობა თითქოს კეკელაღულებს ეთამამება მათ.

იმათი მხრიდან ძარცვა-გლეჯა, განადგურება. მთავრობის ჯარის გამოჩენაზე თეთრს დროშას გამოჰკიდვენ, გაიმართება მოლაპარაკება, მიტინგი, ორთავე მხრით წარმოდგებიან „შეგნებული ამხანაგები“ და რევოლუციის სახელით წითელ დროშაზე მარქსის სახეს შეჰფიცავენ თანამშრომლობას, ერთად ბრძოლას, ასე რიგდებიან“.² იგივე გაზეთი მთავრობას მოუწოდებდა, მოეშალა „პარტიული ძმა-ბიჭობის ადათი“ და პასუხისმგებლობის სრული შეგნებით შესდგომოდა ბოლშევიკების ანტისახელმწიფოებრივი მოქმედების სათავეშივე ჩაქრობას.³ თუმცა ბოლომდე დარწმუნებული არ იყო, რომ სოციალ-დემოკრატები ამ შეგონებას შეისმენდნენ, რადგან, როგორც სპირიდონ კელია მიუთითებდა, ჩვენ მთავრობას „თუ ერთის მხრით მოსკოვის ცენტრისადმი ფრაქციული სიძულვილი აქვს, მეორე მხრივ მასთან პრინციპული სიყვარული აკავშირებს“.⁴

1. გაზ. „ნაციონალისტი“, 1920 წ. , 19 ოქტომბერი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 5 ივნისი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ. , 1 აპრილი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 22 მარტი.

ჰქონდათ თუ არა ოპოზიციურ პარტიებს ამგვარი განცხადებების საფუძველი? ჰქონდათ და საკმაოზე მეტიც. ქვემოთ მხოლოდ რამდენიმე ფაქტს მოვიხმობ:

თანამედროვეთა (აკაკი რამიშვილი, გერონტი ქიქოძე, გიორგი გვაზავა და სხვ.) გადმოცემის თანახმად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მტრების, მათ შორის უპირველესად, ბოლშევიკების წინააღმდეგ შეურიგებლობითა და დაუნდობლობით შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი გამოირჩეოდა.¹ სწორედ მისი თაოსნობით, ჯერ კიდევ 1918 წლის ზაფხულში, ჩამოყალიბდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს განსაკუთრებული რაზმი, რომელსაც ქვეყანაში ანარქიის, სპეკულაციის, აგრეთვე „კონტრრევოლუციასთან და მასთან დაკავშირებულ პოლიტიკურ და სხვაგვარ ბოროტმოქმედებასთან ბრძოლა“ ევალებოდა. რაზმს სათავეში მელქისედექ (მექი) კედია ედგა. მის მიერ შედგენილი უწყების საქმიანობის 1920 წლის წლიური ანგარიში ცხადყოფს, რომ რაზმის წევრებს დაუპატიმრებიათ და ქვეყნიდან გაუძევებიათ 513 ბოლშევიკი და საბჭოთა რუსეთის აგენტი, რომელთაც „დაუმტკიცდათ საქართველოს წინააღმდეგ ჯაშუშობა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული ფარული თუ გაცხადებული მოქმედება“.

გნობილია, რომ 1920 წლის 7 მაისს, საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის გაფორმებული ხელშეკრულებით, ბოლშევიკურ ორგანიზაციებს საქართველოში ლეგალური საქმიანობის, მათ შორის პერიოდული პრესის გამოცემის უფლება მიეცათ. ამის მიუხედავად, ბოლშევიკები მაინც აგრძელებდნენ ქვეყნის ძირგამომთხრელ საქმიანობას კონსპირაციული საშუალებებითა და არალეგალური გზით. ბუნებრივია, ფხიზლობდა შინაგან საქმეთა სამინისტრო და მისი განსაკუთრებული რაზმიც, რომელიც ამგვარ ქმედებაში შემჩნეულ ბოლშევიკებს კვლავაც თავდაუზოგავად ებრძოდა.

მკვლევართა შეფასებითაც, უშიშროების სამსახურის ძალისხმევამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუ-

1. რამიშვილი ა. , ჩვენი შედგომები (1918-1921), თბ. , 2006, გვ. 17; ქიქოძე გ. , თანამედროვეის ჩანაწერები, თბ. , 2003, გვ. 18; ნოე რამიშვილის გარდაცვალების წლისთავი, გაზ. „ბრძოლის ხმა“, პარიზი, 1931, # 19, დეკემბერი.

კიდელობის მტრებს სახელმწიფო გადატრიალებისა და ქვეყნის შიგნიდან აფეთქების ყველა შესაძლებლობა მოუსპო და ღია შეიარაღებული აგრესიის გარდა, სხვა შანსი აღარ დაუტოვა.¹

ზოგიერთი თანამედროვეის გადმოცემაში ისიც არის აღნიშნული, რომ რამიშვილისაგან განსხვავებით, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას ბოლშევიკთა მიმართ შემწყნარებლობას იჩენდა. მაგალითად, გერონტი ქიქოძე წერდა: „უეჭველია, ნოე რამიშვილი სასტიკად გაუსწორდებოდა ქართველ ბოლშევიკებსაც, თუ ჟორდანიას არ შეეკავებინა და თუ საერთოდ საქართველოს მთავრობა იძულებული არ გამხდარიყო ხელშეკრულება დაედო მოსკოვის მთავრობასთან და ანგარიში გაეწია მისი მოთხოვნებისათვის“.²

უფრო კონკრეტულია სამხრეთ კავკასიაში ბოლშევიკთა ერთ-ერთი ლიდერი სერგო ორჯონიკიძე. იგი აღნიშნავდა, რომ 1919 წლის ზაფხულში, ორი თვის განმავლობაში, იმყოფებოდა სამხრეთ კავკასიაში და კერძოდ, საქართველოშიც, სადაც „ძველმა ურთიერთობამ ბევრ ამხანაგთან ჯერ კიდევ არაღელგანობის პერიოდებიდან და ერთად მუშაობამ თავისი გაიტანა და სამხრეთში ჩემი ყოფნის მთელი ხნის განმავლობაში, . . . მე თითქმის არავითარი შეტაკება არ მქონია ადგილობრივ ამხანაგებთან“.³ სხვაგან იგივე ორჯონიკიძე იხსენებდა: „როდესაც 1919 წელს შემთხვევით მოვხვდი თბილისში, ნოე ჟორდანიამ ამხანაგის პირით შემომითვალა: „სერგო! ნუ ივლი თბილისის ქუჩებში, ჩვენ შენ არ დაგიქვრთ, მაგრამ ინგლისელებმა იციან შენი აქ ყოფნა და ისინი დაგიჭერენ“.“⁴

ქართულ პოლიტიკურ წრეებში დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია ერთმა ფაქტმა, რომელიც ასევე, განსახილველ საკითხს უკავშირდება. ცნობილია, რომ 1920 წლის 7 მაისს, მოსკოვში, საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის სამშვიდობო ხელშეკრულება გაფორმდა. ამ მნიშვნელოვანი მო-

1. ხვადაგიაი დ. , პირველი რესპუბლიკის უსაფრთხოების სამსახურებ-
<https://archive.ge/ka/blog/76>

2. ქიქოძე გ. , თანამედროვეის ჩანაწერები, თბ. , 2003, გვ. 18.

3. ორჯონიკიძე გ. , სტატიები და სიტყვები 2 ტომად, ტ. 1, თბ. , 1957, გვ. 89-90.

4. გაზ. „კომუნისტი“, 1921 წ. , 17 მარტი.

ვლენის გამო, ნოე ჟორდანიამ თავის წარმომადგენელს კრემლთან მოლაპარაკებაზე, გრიგოლ ურატაძეს ასეთი შინაარსის დეპეშა გაუგზავნა: „გილოცავთ საზავო ხელშეკრულების დადების გამო. გადაეცით სოვნარკომს,¹ რომ ზავის ცნობა ხალხმა აღტაცებით და დიდი სიამოვნებით მიიღო. ამიერიდან, დარწმუნებული ვარ, რომ ყოველგვარი გაუგებრობა საქართველოსა და რუსეთს შორის მოიშობა და ორივე მოძმე ხალხი შეთანხმებით იმუშავებენ ახალი ცხოვრების შესაქმნელად სოციალისტურ საფუძველზე. საღამო მეგობრებს, ამხანაგებს და ნაცნობებს!“²

ამხანაგები და ნაცნობები გასაგებია, მაგრამ ვინ უნდა ყოფილიყო ჟორდანიას მეგობარი ბოლშევიკურ სოვნარკომში? ამ დეპეშას დამფუძნებელ კრებაში ფართო გამომხატურება და კამათი მოჰყვა.

ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის თავმჯდომარე გიორგი გვაზავამ მოურიდებლად აღნიშნა: „მესმის, ბატონებო, არის ეგრეთ წოდებული საერთაშორისო თავაზიანობა, ზრდილობიანობა. რასაკვირველია, მას შემდეგ, რაც ხელშეკრულება დაიდვა, თავის თავად ცხადია, ჩვენი ერის წარმომადგენელს უნდა გაეგზავნა დეპეშა. ეს დეპეშა უნდა ყოფილიყო გამოწვეული იმ გარემოებით, რომელსაც ითხოვს ჩვენი პოლიტიკური პოზიცია. სამწუხაროდ, ეს დეპეშა მეტს ამბობს და არღვევს იმ პოზიციას, რომელიც მთელმა საქართველომ დაიცავა... მთავრობის თავმჯდომარემ თითქმის სრულებით, მთლად გამოიცივალა აზრი... ჩვენ ომი გამოვცხადეთ ბოლშევიკებს და და მაშინ როდესაც ჩვენ შველას (ევროპისაგან, – ო. ჯ.) მოველოდით – სწორედ აქ რაღაც მოხდა და ნოე ჟორდანია, უბრალოდ რომ ვსთქვათ, ბ. ლენინს ეუბნება თქვენთან ვართ, ძვირფასო ლენინო, და ჰკოცნის მას... რა მთაბეჭდილებას მოახდენს ეს საზღვარგარეთ!“³

გვაზავამ ჟორდანიას ხსენებული შინაარსის დეპეშის გაგზავნა შეცდომად მიიჩნია. „თითონ ნოე ჟორდანია ამბობდა, რომ ბოლშევიკები ბარბაროსები არიანო. რა არის ეს, თუ ისინი ბარბა-

1. სოვნარკომი – სახალხო კომისართა საბჭო – რუსეთში საბჭოთა ხელისუფლების – „სოვეტ ნაროდნიხ კომისაროვ“-ის აბრევიატურა.

2. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., 11 მაისი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 338.

როსები არიან, რაღათ უგზავნით ასეთ ხასიათის დეპუტას?“ – იცოტხა მან.

ნოე ჟორდანიას დეპუტასთან დაკავშირებით, ესერთა ლიდერმა ლეო შენგელიამ შინაგან საქმეთა მინისტრს ნოე რამიშვილს მიმართა: „თქვენ არ იყავით, ლენინს და ბოლშევიკებს კონტრ-რევოლუციონერებს უწოდებდით და ეხლა კი სწერთ, რომ თქვენთან სოციალიზმისთვის ვიბრძოლებთო“.¹

საგარეო საქმეთა მინისტრმა ევგენი გეგეჭკორმა განმარტა, რომ „დეპუტა ხელმოწერილია ნოე ნიკოლოზის ძე ჟორდანიას მიერ და არა საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის მიერ“. ამდენად, ამ დეპუტით არაფერი გაფუჭებულა და ნოე ჟორდანიასაც არაფერი დაუშავებია.²

კიდევ ერთი ფაქტი: 1921 წლის 7 თებერვალს, ევროპის დიდ სახელმწიფოთა მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დე იურედ ცნობის გამო, თბილისში საზეიმო ბანკეტი გაიმართა. ბანკეტზე, საქართველოში საბჭოთა რუსეთის საელჩოს სახელმწიფოთ, მისმა თანამშრომელმა სერგო ქავთარაძემ ნოე ჟორდანიას მიმართა: „ამხანაგო ნოე! მე მოგმართავთ ასე, რადგან ის წყარო, რომლიდანაც ჩვენ მიგვიღია იდეური საზრდო – ერთია. თქვენთვის, როგორც სოციალისტისათვის, რომელიც სახელმწიფოს სათავეში უდგია და რომლის საბოლოო მიზანი სოციალიზმია, არსებობს საქართველოსა და რუსეთს შორის ღრმა კავშირი, ვიდრე ისტორიული და გეოგრაფიული. . . . იმ ჰიმნს, რომელიც არის ლოცვა მთელი მსოფლიოს სოციალისტური პროლეტარიატის და აგრეთვე თქვენიც, თქვენ მოისმენთ ღრმა სასოებით და თქვენი გული მეტის თანაგრძნობით და სიყვარულით აძგერდება „ინტერნაციონალის“ ხმების გაგონებაზე“.³ სწორედ აღნიშნულ ფაქტებს იშველიებდნენ ოპოზიციური სპექტრის წარმომადგენლები სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლების გასაყრიტიკებლად.

მოწინააღმდეგე პარტიებს ვალში არც მმართველი ძალა რჩებოდა, რომელიც ოპოზიციონერთა მსგავს გამოსვლებს არასოდეს

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 525.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 341-342.

3. გაზ. „საქართველო“, 1921 წ., 15 თებერვალი.

ტოვებდა უპასუხოდ. უმრავლესობის წარმომადგენლები თავის მხრივ ბოლშევიკური მეთოდებით საქმიანობაში სოციალისტ-ფედერალისტებსა და ესერებს ადანაშაულებდნენ, საკანონმდებლო ორგანოში მათი ფრაქციების სისუსტეზე, უპრინციპობასა და უნიათობაზე აპელირებდნენ. სოციალ-დემოკრატი ღებუტატი მელიტონ რუსია სოციალისტ-რევოლუციონერებს მიმართავდა: „თქვენი უმეტესობა, დამფუძნებელ კრებაში ბოლშევიკები ხართ“.¹

გრიგოლ გიორგაძის განცხადებით, მას შემდეგ, რაც ბოლშევიკები აზერბაიჯანში გაბატონდნენ და საქართველოს საზღვარს მოახლოვდნენ, აქ გაძლიერდა ჩვენ რესპუბლიკის წინააღმდეგ მუშაობა. გიორგაძე ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობაში ქართველი ესერების მონაწილეობაზეც მიაჩნებდა და მათ წარმომადგენლებს ამუხანთებდა: „თქვენ აქ პარლამენტში ბოროტად სარგებლობთ იმ განუსაზღვრელი თავისუფლებით, რომელიც ჩვენში არის და თქვენ ამით მათ (ბოლშევიკების, – ო. ჯ.) წიქილზე წყალს ასხამთ, მათ ჩვენ წინააღმდეგ ზურგს უმაგრებთ“.²

გაზეთი „ერთობა“ კი აცხადებდა: „სოციალ-დემოკრატიას დამფუძნებელ კრებაში საქმე აქვს ისეთ მემარცხენე ოპოზიციასთან, რომელიც მხოლოდ ფიქრობს ბოლშევიზმის უკბილოთ და უშნო წაბაძვით ხალხის თანაგრძნობის მოპოვებას. სამწუხაროთ, ასეთი სუსტი და უილაჯო ოპოზიციის ყოლა, უფერულობის დაღს ასვამს მთელ დამფუძნებელი კრების მოღვაწეობას და მუშაობას“.³

ხელისუფლება ოპოზიციის დელეგატიმაციის, მისი დემონიზაციის ცდებსაც მიმართავდა და მისთვის ე. წ. იარაღების მიწეების პრაქტიკასაც არ გაურობდა. უმრავლესობა ოპოზიციონერი ღებუტატებისა და მათი პარტიების კომპრომეტაციას ისეთი ტერმინების გამოყენებით ცდილობდა, როგორიცაა: „მოვინისტი“, „დემაგოგი“, „ყაჩაღების ფრაქცია“, „სპეკულიანტების დამცველი“, „ქართველი ხუცებისა და მებატონეების პარტია“, „სამრეკლოს პატრიოტები“ და სხვ. ოპოზიციის სახით ერთგვარი „მტრის ხატის“ შექმნა, არც თუ იშვიათად, ქვეყნად არსებული მწვავე პრობლემე-

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 154.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 45.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 26 აპრილი.

ბიდან ყურადღების სხვა მიმართულებით გადატანას ემსახურებოდა.

მაგრამ უცნაური ის იყო, რომ ბოლშევიკებთან კავშირურთიერთობაში ერთმანეთს ოპოზიციური სპექტრის წარმომადგენლებიც ამხელდნენ. მაგალითად, ფედერალისტი სამსონ დადიანი აღნიშნავდა, რომ „როგორც რუსული პარტიის ჩამონატეხმა“ და „ველიკოდერჟავული“ სულით გაჟღენთილმა ესერებმა შეითვისეს რუსეთში გამარჯვებული „წმინდა წყლის რუსული პარტიის“ – ბოლშევიკების მეთოდები და ქართველ სოციალისტ-რევოლუციონერებს მიმართავდა: „თქვენი საქართველოში არსებობა არის ისტორიული გაუგებრობა. თქვენ ბოლშევიკების „ნამესტა“ ხართ. თქვენ არ გქონიათ საქართველოში წარსული, არ გექნებათ არც მომავალი. რომ აღსდგეს რუსეთი, თქვენ დაივიწყებთ არა თუ ამ დრომას, არამედ საქართველოს სამი წლის წმინდა ბრძოლას თავისუფლებისათვის და ისევ მას (რუსეთის) კალთას შეაფარებთ თავს“.¹

მემარჯვენე ოპოზიციის წარმომადგენლები ხშირად შეახსენებდნენ ხელისუფლებას ბოლშევიზმის, როგორც „წმინდა ველიკოროსული მოვლენის“ შესახებ, რომელიც თავს „არამც თუ ველიკოროსიის, არამედ დიდი რუსეთის „როსიის“ აღმდგენელ ძალად“ მიიჩნევდა და მიუთითებდნენ ჩრდილოეთიდან მომდინარე საფრთხის შესახებ. გრიგოლ ვეშაპელის განცხადებით: „ბოლშევიზმი არის ჩვენთვის მხოლოდ რუსეთი და სხვა არაფერი. ამ მხრივ მე შემიძლიან ვსთქვა, რომ ყოველი ევროპიული ძალა საქართველოს რესპუბლიკისათვის არის სამეგობრო და საკავშირო, შედარებით რუსეთთან იმიტომ, . . . თუ ბოლშევიკებმა. . . შეასრულეს თავისი წადილი და გადმოაბიჯეს კავკასიის ქედს“, ამას ჩვენი რესპუბლიკა ვერ გადაიტანს.² იგივე ვეშაპელი თავის სხვა გამოსვლაში აცხადებდა: „ჩვენ რუსეთისაგან კარგს არაფერს ველით და არავინ გვძულს ისე, აქ შემოსულ უცხო სახელმწიფოებთან შედარებით, როგორც რუსეთი, იმიტომ, რომ არავის არ ვძულვართ ჩვენ ისე, როგორც რუსეთს“.³

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები, ტ. VIII, 1921 წლის 1 იანვარი – 17 მარტი, თბ., 2020, გვ. 45–46.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 51.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI,

მსგავსი იყო სოციალისტ-ფედერალისტების დამოცილებულეზ. სამსონ ფირცხალავა მიითითებდა: „კარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ არც ერთი სახელმწიფოს პოლიტიკური გავლენა არაა ჩვენი ეროვნებისათვის, ჩვენი სახელმწიფოებრიობისათვის ისე სახიფათო და დამღუპველი, როგორც რუსეთის გავლენა. ჩვენს ახლად ფეხადგმულ თავისუფლებას, ჩვენი შემოქმედების დაუბრკოლებლივ განვითარებას, ჩვენს კულტურულ-ეკონომიურს წარმატებას აუცილებლად ესაჭიროება, რომ რაც შეიძლება სრულეზით ავიცდინოთ, რაც შეიძლება ნაკლები იყოს ჩვენში რუსეთის პოლიტიკური გავლენა. თუ ეს გავლენა გაძლიერდა, ცარიელი სიტყვა დარჩება ჩვენი თავისუფლება, უნაყოფო იქნება ჩვენი სუვერენობა“. ¹

„ბოლშევიკები ვერ მოგვიტანენ პურს, მანუფაქტურას, მაგრამ მოგვიტანენ იმას, რაც აქვთ: ანარქიას, სისხლის ღვრას“, -აფრთხილებდა მკითხველს ფედერალისტთა პერიოდული ორგანო „სახალხო გაზეთი“. ²

1920 წლის ივნისიდან თბილისში გამოშავალი ქართული ბოლშევიკური გაზეთი „კომუნისტიც“ ადასტურებდა, რომ საქართველოში ბოლშევიკურ იდეოლოგიას საზოგადოების აბსოლუტური უმრავლესობა მიუღებლად მიიჩნევდა. ³

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლშევიზმს ძირეულად ემიჯნებოდნენ, საქართველოში მოქმედი ზოგიერთი პოლიტიკური პარტია, განსაკუთრებით ესერები, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას საბჭოთა რუსეთთან საერთო ენის გამონახვას ურჩევდნენ. ამ მხრივ ყველას ლეო შენგელაია აჭარბებდა, რომელიც ხელისუფლების წარმომადგენლებს ასე მიმართავდა: „ბოლშევიკები შეიძლება თქვენ გჟულდეთ ჭირივით, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ ბოლშევიკური რუსეთი არის სახელმწიფო და ამიტომ ვალდებული ხართ ასე თუ ისე გარკვეული დამოცილებულება გქონდესთ მასთან, ასე თუ ისე კონტაქტი დაიჭიროთ მასთან“. შენგელაია გაკვირვებას გამოთქვამდა, რომ ბოლშევიკებ-

1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 551.

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ. , 2019, გვ. 545.

2. გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 1920 წ. , 5 მაისი.

3. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. , 27 ივნისი.

თან მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ ანტანტის ქვეყნები, საბჭოთა რუსეთთან საერთო ენა გამონახა ოსმალეთმა, ხოლო ჩვენმა სოციალისტურმა და დემოკრატიულმა მთავრობამ მასთან „ვერაფერი გააწყო“. ¹

მას შემდეგ, რაც ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან გავიდა და მისი საპარლამენტო ფრაქციაც დატოვა, ბოლშევიკური რუსეთისადმი მიმართება გერონტი ქიქოძესაც შეეცვალა. 1920 წლის 30 აპრილს, დამფუძნებელი კრების პლენარულ სხდომაზე გამოსვლისას, იგი აღნიშნავდა: „რამდენადაც ბოლშევიკები აწარმოებენ ბრძოლას ევროპის ექსპლოატატორ-კაპიტალის წინააღმდეგ აზიის განსათავისუფლებლად, მათი ინტერესები ეთანხმება ჩვენს ინტერესებს. მე მგონია ამით აიხსნება ბოლშევიკებისადმი სიმპატია ადგილობრივ: მათ ჩაგრულ კლასის იდეა ჩაგრულ ერების და ჩაგრულ რასების იდეას დაუკავშირეს“. გერონტი ქიქოძე ურჩევდა ხელისუფლებას, რომ საბჭოთა რუსეთს არა მარტო მორიგებოდა, არამედ მასთან „ერთნაირი შეთანხმებისთვისაც მიედწია და ამით საქართველო „ნამდვილ გარეშე საფრთხისა და შინაურ გართულებისაგან“ გადაერჩინა“. ²

1920 წელს გამოცემულ ბროშურაში „პოლიტიკური წერილები“, გერონტი ქიქოძე ცდილობდა დაესაბუთებინა აზრი, რომ თუ დამფუძნებელი კრება საბჭოურ კონსტიტუციას მიიღებს, საქართველო თავიდან აიცილებს ტერორსა და სამოქალაქო ომს. „ჩვენი საზოგადოება არის მშრომელი საზოგადოება, ოთხმოცდაცხრამეტ პროცენტს გლეხები, მუშები და მშრომელი ინტელიგენცია შეადგენს. მას შეუფერება სწორედ ის რესპუბლიკა, რომელსაც საბჭოთა რესპუბლიკა ჰქვია. . . დამფუძნებელი კრებიდან საბჭოთა რესპუბლიკისაკენ! აი, რა უნდა იყოს დღევანდელი დღის ლოზუნგი“, – წერდა ავტორი. ³

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 37. ცნობილია, რომ ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციიდან მალევე, ესერთა პარტია მემარჯვენე და მემარცხენე ფთად გაიყო. მემარჯვენე ნაწილი მოძალადეს დაუპირისპირდა, მემარცხენეები კი საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობის გზას დაადგნენ.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VI, 1920 წლის 19 მარტი – 6 ივლისი, თბ., 2019, გვ. 287-288.

3. ქიქოძე გ., პოლიტიკური წერილები, თბ., 1920, გვ. 11-13.

უფრო შორს წავიდნენ მემარცხენე ოპოზიციის წარმომადგენლები, რომლებიც 1920 წლის გაზაფხულიდან, დამფუძნებელი კრების სხდომებზე ბოლშევიკების პირდაპირ ქებასაც აღარ ერიდებოდნენ. მაგალითად, ფედერალისტი თედო ღლონტი 1920 წლის 28 ივლისს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს ტრიბუნიდან აცხადებდა, რომ ბოლშევიკებს დიდი პერსპექტივა აქვთ, რომ მათ ანგარიშს უწევს ევროპა და სხვ.¹ (ფედერალისტთა პარტია საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამყარებიდან მალევე ორ ნაწილად – მემარჯვენე და მემარცხენე ფრთებად გაითიშა. მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტებმა ახალ ხელისუფლებასთან ლოიალური დამოკიდებულება აირჩიეს, ხოლო 1923 წელს სულაც ბოლშევიკურ პარტიასთან გაერთიანების გადაწყვეტილება მიიღეს.² ფედერალისტთა მემარჯვენე ფრთა თავისი არსებობის ბოლომდე ბოლშევიკურ მმართველობასთან შეურიგებელი დარჩა).

ბოლშევიკური საფრთხე საქართველოში უფრო მკაფიოდ და ნათლად მას შემდეგ გამოიკვეთა, რაც საბჭოთა რუსეთმა ჯერ აზერბაიჯანის (1920 წ. აპრილი), ხოლო შემდეგ სომხეთის რესპუბლიკა დაამხო (1920 წ. ნოემბერი) და ჩვენს ქვეყანას უშუალოდ გაუმეზობლდა. 1921 წლის თებერვალ-მარტში საბჭოთა წითელი არმიის ნაწილებმა სამხედრო ინტერვენციის გზით საქართველოს ოკუპაციაც განახორციელეს. საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ არსებობა შეწყვიტა. მისი მთავრობა იძულებული გახდა ემიგრაციაში გახიზნულიყო. შალვა ამირეჯიბის მართებული შენიშვნით: „სოციალ-დემოკრატიული პარტია დამბაჩის სროლით მოვიდა საქართველოში და ზარბაზნის გრიალზედ დასტოვა იგი. ყველაზე მწარე ამ ტრადიკული ბოლოსი ის იყო, რომ ზარბაზნებს მათი გუმინდელი ამხანაგები ესროდნენ“.³

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 180-181.

2. გაზ. „კომუნისტი“, 1923 წ., 13 ნოემბერი.

3. ამირეჯიბი ში., ქართული სოციალ-დემოკრატიის კრიზისი, ჟურნ. „სამშობლო“, პარიზი, 1929, # 3-4, გვ. 9.

სხვა ოპოზიციური ძალები

§ 1. დამნაცვთუნი

საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში დემოკრატიულობის ერთ თვალსაჩინო მახასიათებელს მრავალპარტიულობა წარმოადგენდა. ქვეყანაში არ არსებობდა კანონი პოლიტიკური პარტიებისა და კავშირების შესახებ, თუმცა ნებისმიერ საზოგადოებრივ ჯგუფს თავისუფლად შეეძლო შეექმნა პოლიტიკური ტიპის გაერთიანება და მონაწილეობა მიეღო მოქალაქეთა პოლიტიკური ნების ფორმირებასა თუ გამოხატვაში. სხვაგვარად, – ყოველ პოლიტიკურ ორგანიზაციას სრული უფლება ჰქონდა ჩართულიყო პოლიტიკურ პროცესში და ეცადა ბედი როგორც ადგილობრივი (თვითმმართველობის), ისე ქვეყნის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევნებში. იგივე ეხებოდა საქართველოში მცხოვრებ ეთნიკურ უმცირესობათა მიერ შექმნილ პოლიტიკურ ძალებსა, რომელთათვის სხვა შეზღუდვა არ არსებობდა, გარდა იმისა, რომ არ ემოქმედათ ქართული სახელმწიფოსა და მისი დამოუკიდებლობის საზიანოდ. როგორც საქართველოს დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატი დეპუტატი სერგო ჯაფარიძე შენიშნავდა: საქართველო დემოკრატიული რესპუბლიკაა, მან აქ ცხოვრების ნება უნდა დართოს იმ პოლიტიკურ ჯგუფებს, რომლებსაც არ შეუძლიათ იმოქმედონ და იცხოვრონ რუსეთში. „მაგრამ ეს უნდა მოხდეს ერთად ერთი მისაღებ პირობით, რომ ისინი არ ჩაერიონ ჩვენ შინაურ ცხოვრებაში, არ იმოქმედონ ჩვენ სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ“.¹

მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებების (პარტია, კავშირი, ჯგუფი) რეგისტრაცია ხორციელდებოდა ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში, მას შემდეგ, რაც ეს გაერთიანება წარადგენდა რეგლამენტის მოთხოვნათა შესაბამისად გაფორმებულ საკანდიდატო სიას² (რეგისტრაცია ნიშნავდა სიისათვის საარჩევნო ნომრის მინიჭებას).

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019, გვ. 38.

2. დებულება დამფუძნებელი კრების არჩევნებისა, წიგნში – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921, თბ., 1990, გვ. 94-95.

იმ ოთხი ძირითადი პოლიტიკური ძალის გარდა, რომელთა წარმომადგენლები ჯერ კიდევ 1917 წლის ნოემბერში, საქართველოს ეროვნულ ყრილობაზე ჩამოყალიბებულ ეროვნულ საბჭოში შედიოდნენ, საქართველოში ფუნქციონირებას განაგრძობდნენ სომხური დამნაცმუთიუნისა და რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიები.

ერთი შეხედვით, უცნაური ჩანს, რომ საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობას იღებდნენ სხვა სახელმწიფოთა ინტერესების გამომხატველი არაქართული პოლიტიკური ორგანიზაციები, მაგრამ ამ მოვლენას აქვს თავისი ახსნა. რუსეთის კოლონიურ უღელქვეშ მოქცეული საქართველო XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ ათწლეულში სოციალური და ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის ავანგარდში იდგა. მიუხედავად იმისა, რომ სამხრეთ კავკასია და მათ შორის საქართველო რომანოვთა იმპერიის სუსტად განვითარებულ პერიფერიას წარმოადგენდა, რევოლუციური მოძრაობის მხრივ იგი მეტროპოლიას დიდად არ ჩამორჩებოდა. სწორედ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ რევოლუციური შემართების ნიადაგზე აქ წარმოიშვნენ როგორც იმპერიის მასშტაბით მოქმედი პოლიტიკური პარტიების ადგილობრივი ორგანიზაციები, ისე ნაციონალისტური მისწრაფების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გაერთიანებები. მათ შორის ერთ-ერთი პირველი დამნაცმუთიუნი – „სომეხთა რევოლუციური ფედერაცია“ იყო.

დამნაცმუთიუნი როგორც პოლიტიკური პარტია 1890 წელს თბილისში ჩამოყალიბდა. მისი თაოსნები და პირველი ლიდერები იყვნენ: ქრისტეფორ მიქაელიანი, როსტომ ზორიანი და სიმონ ზავარიანი.

1892 წელს მიღებული პროგრამის თანახმად, პარტია მიზნად ისახავდა სომეხი ხალხის კონსოლიდაციას და დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის აღდგენას დემოკრატიზმის საფუძვლებზე. ეს სახელმწიფო კი, არც მეტი არც ნაკლები – „დიდი სომხეთის“ ისტორიულ საზღვრებში წარმოედგინათ.¹ გამოსცემდნენ გაზეთს

1. Gerard J. Libaridian Encyclopedia of Russian History. Dashnaktsutun/ James R. Millar. Gale, 2004, T. I. p. 366; Качазнуни О., Дашнакцутюн больше нечего делать, Тифлис, 1923, с. 12; 43-44.

„დროშა“ („დროშა“). პარტიის საბრძოლო არსენალში, მშვიდობიანი ფორმებისა და საშუალებების გვერდით, მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ტერორს, რომელიც ფართოდ გამოიყენებოდა კიდეც (მაგალითად, ბაქოს გუბერნატორის თავად მ. ნაკაშიძის მკვლელობა 1905 წელს, გენერალ მ. ალიხანოვ-ავარსკის მკვლელობა 1907 წელს და სხვ.).¹

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დამნაცვთიუნი აქტიურად მონაწილეობდა სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.² მისი წარმომადგენლები შედიოდნენ როგორც ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის (მ. პაპაჯანოვი, რუსეთის მეოთხე სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატი), ისე ამიერკავკასიის კომისარიატისა (ხ. კარჩიკიანი – ფინანსთა კომისარი, გ. ტერ-გაზარიანი – სურსათის საქმეთა კომისარი, ა. ოჰანჯანიანი – მზრუნველობის სამინისტროს კომისარი) და ამიერკავკასიის სეიმის მიერ შექმნილ ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის მთავრობის (ა. სააკიანი – სურსათის საქმეთა მინისტრი, რ. კაჩაზნუნი – სახელმწიფო მზრუნველობის მინისტრი, ა. ერზიკიანი – შრომის მინისტრი) შემადგენლობაში.

სეიმის თვითლიკვიდაციისა და სამხრეთ კავკასიის სამი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს წარმოშობის შემდეგ, დამნაცვთიუნის პარტია სათავეში ჩაუდგა სომხეთის რესპუბლიკას, მაგრამ პარტიას არც საქართველოში შეუწყვეტია საქმიანობა. აქ დარჩა იმავე სახელწოდების ორგანიზაცია, რომელსაც გააჩნდა თავისი ადგილობრივი (სასოფლო, სამაზრო) და ცენტრალური სტრუქტურები. სომეხთა რევოლუციური პარტია დამნაცვთიუნის საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარე იყო ჯერ დავით დავითხანიანი, შემდეგ კი ტიგრან ავეტისიანი. პარტია 1917 წლიდან თბილისში გამოსცემდა ყოველდღიურ სომხურენოვან გაზეთს სახელწოდებით „ამხატავორი“ („მშრო-

1. 905 წ. ოსმალეთის სულთან აბდულ ჰამიდის სალიკვიდაციოდ გამოიზნული ბომბის დამზადებას შეეწირა ამ პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი ა. მიქაელიანი, რომელიც ერთპიროვნულად გეგმავდა ხსენებულ ტერორისტული აქტის განხორციელებას. იხ. Армянская Энциклопедия фонда „Хайазг“ – Христофор Микаелян http://ru.hayazg.info/Микаелян_Христофор

2. დამნაცვთიუნმა თბილისის საქალაქო არჩევნებში 1917 წლის ივლისში 40 კაციანი საარჩევნო სია წარადგინა (# 3) და ამომრჩეველთა 19 ათასამდე ხმა მოაგროვა. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1917 წ., 20 ივლისი.

მელი“). ჯერ-ჯერობით დოკუმენტურად ვერ საბუთდება, მაგრამ საქართველოში დარჩენილი დამნაყვითუნის ორგანიზაცია სომხეთში გადანაცვლებული ამავე პარტიის ფილიალად უნდა გარდაქმნილიყო.

ტიგრან ავეტისიანის განცხადებით, დამნაყვითუნის პოლიტიკური მიზანს ამიერკავკასიის ფედერაციულ ნიადაგზე მოწყობა, ხოლო ოსმალეთის საზღვრებში სომხებისთვის ავტონომიის მიცემა წარმოადგენდა. მისივე სიტყვით, სოციალიზმის სფეროში დამნაყვებს იგივე მიზანი აქვს, როგორც ყველა სოციალისტურ პარტიას.¹

როგორც ცნობილია, 1918 წლის სექტემბერში საქართველოს ეროვნული საბჭო ეროვნულმა უმცირესობებმა შეავსეს. საბჭოში ყველაზე ადრე სომეხთა წარმომადგენლები გამოცხადდნენ, რომელთა რიცხვი 10-ს შეადგენდა. ისინი სხვადასხვა პოლიტიკური ორგანიზაციის წევრები იყვნენ, კერძოდ: ტიგრან ავეტისიანი, დავით დავითხანიანი, ზორი ზორიანი (დამნაყვითუნი), არშაკ ბარხუდაროვი (კადეტი), პავლე დოლუხანოვი (სახალხო პარტია), ნიკოლოზ თარხანოვი, ლეონ თუმანოვი (ესერთა პარტია), სერგო დანდუროვი, არამის ერზაკიანი და ბაგრატ მიკურტუმოვი (სოციალ-დემოკრატები).²

ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე ნიკოლოზ ჩხეიძე მათ გულთბილად მიესალმა. საპასუხო სიტყვა დავით დავითხანიანმა ქართულ ენაზე წარმოთქვა და განაცხადა: „ჩვენ მოვედით აქ არა მარტო იმისთვის, რომ ჩვენი კულტურული და ეროვნული მისწრაფებანი განგვეხორციელებინა და დაგვეცვა, არამედ იმისთვისაც, რომ ერთად შევებათ იმ უღელში, რომელიც ხელს შეუწყობს და განამტკიცებს საქართველოს დამოუკიდებლობას და გაუადვილებს მას აყვავებას... ამ შეგნებით მოვედით თქვენთან ერთად სამუშაოდ და სოლიდარობის განსამტკიცებლად“.³

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ. , 3 იანვარი.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი. საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ. 1836, ანაწ. 1, საქმ. 107; 119; საქმ. 121; ასევე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921). ენციკლოპედია-ლექსიკონი, თბ. , 2018, გვ. 65; 125; 130; 138; 178; 197-198; 276. საქართველოს პარლამენტის სომეხ დეპუტატთაგან ბევრი 1917 წლიდან თბილისის საქალაქო საბჭოს ხმოსნადაც იყო არჩეული.

3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ. , 3 ოქტომბერი.

სომეხი დეპუტატის ეს გამოსვლა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცნობილმა წარმომადგენელმა პეტრე სურგულაძემ შეაფასა, როგორც „ლოიალური და თავდაჭერილი“, მაგრამ არ იყო რა ბოლომდე დარწმუნებული დავითხანიანისა და მისი პარტიის გულწრფელობაში, იქვე დასძინა: „ჩვენ ველით, რომ ამ განცხადებას მისი შესაფერი მოქმედება მოჰყვება“.¹

ქართული პოლიტიკური სპექტრი კარგად იცნობდა ამ პარტიის მიერ განვლილ გზას და მისი მისწრაფებების შესახებაც მკაფიო წარმოდგენა ჰქონდა. „დამნაკვლების მოღვაწეობას ამიერკავკასიაში დაახლოვებით ისეთივე ისტორია და ისეთივე მანძილი აქვს გავლილი, რაც ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიას. ამ ხნის განმავლობაში დამნაკვტუნმა საკმარისათ გამოაშქარავა თავისი ფიზიონომია, თავისი სულიკვეთება და ის ტაქტიკური ნაბიჯები და საშუალებანი, რომელთაც ის მიმართავდა. ჩვენთვის ნათელი შეიქმნა მისი მიზანი და ხასიათიც, მისი პოლიტიკური სიბრძნე და მრწამსიც“, – წერდა გაზეთი „ალიონი“ და დასძენდა, რომ: სომხის ერისათვის მავნე და საზარალო დამნაკვტა ბეცი პოლიტიკა, მის შემცდარი ისტორიული გზით სიარული ორკეცად მავნებელი და საშიშია რევოლუციის შემდეგ.² იგივე გამოცემა სიფრთხილისაკენ მოუწოდებდა, რადგან დამნაკვტა „თავისი ერი დაღუპეს, უფსკრულის პირას მიიყვანეს. დღეს სხვების დაღუპვა უნდათ. ჩვენი მთავრობა ვალდებულია, თავლები კარგად გაახილოს, დაინახოს ვინ არის დემოკრატიის და რევოლუციის მოყვარე, ვინ მტერი. ვინ არის იუდა ისკარიოტელი და ვინ გულწრფელი მეგობარი“.³

დამნაკვთიუნის წარმომადგენლისაგან ქართული სახელმწიფოსათვის ერთგულების შეფიცვა, ისევე, როგორც მისი დამოუკიდებლობის განმტკიცებისათვის მზაობის გამოხატვა მისასალმებელი იყო, მაგრამ უფრო არსებითი მნიშვნელობა ამ დეკლარირებული ლოიალობა-ერთგულების პრაქტიკაში განხორციელებას ენიჭებოდა. აქ კი საქართველოსა და სომხეთის ცალკე სახელმწიფოებად ჩამოყალიბებისთანავე დამნაკვთიუნმა კომპრომისულ

1. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. , 9 ოქტომბერი.

2. გაზ. „ალიონი“, 1918 წ. , 8 თებერვალი.

3. გაზ. „ალიონი“, 1918 წ. , 1 აპრილი.

ურთიერთობას რადიკალური პოზიცია ამჯობინა.¹ დამნაყვეთიუნის ყრილობამ ჯერ კიდევ 1918 წლის 15 ივნისს მძაფრი პროტესტი გამოხატა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიმართ, რომელმაც ბორჩალოსა და ყაზახის მაზრები თავის იურისდიქციაში მოაქცია. ამის გამო ყრილობამ საქართველოს მთავრობა „მენშევიკ-თავადთა ბლოკად“ მოიხსენია² და მას ბრალი იმპერიალისტურ და მოვინისტურ მისწრაფებაში დასდო. ყრილობის რეზოლუციაში ვკითხულობთ: „სომხის დემოკრატია, მიუხედავად მასზედ ძალდატანებისა, არასოდეს შეურიგდება იმას, რომ სომხური რაიონები შეტანილ იქმნენ საქართველოს რესპუბლიკის საზღვრებში და მოითხოვს ეროვნული საბჭოსაგან მთელი ძალ-ღონით სასტიკად წინ აღუდგეს ამ მენშევიკ-თავადთა ახალ ავანტიურას“.³

მაღე ცხოვრებამ საქართველოს პარლამენტად გარდაქმნილ ქვეყნის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში ქართველ და სომეხ პოლიტიკოსთა ერთობას სერიოზული გამოცდა მოუწყო. სომხეთ-საქართველოს ომმა, რომელიც 1918 წლის დეკემბრის მეორე ნახევარში მიმდინარეობდა, ქართულ-სომხური „დემოკრატიის სოლიდარობას“ საფუძვლიანი ბზარი გაუჩინა და ეჭვები უნდობლობაში გადაზარდა.

ხსენებული ამბებს მათი ერთი თანამედროვე და მონაწილე, შემდგომში ემიგრაციაში მოღვაწე ვალიკო ჩუბინიძე ასე იხსენებდა: „სომხის ხალხის ხელმძღვანელ ინტელიგენტებმა, დამნაყვეტუნის პარტიამ, ჯერ ასტეხა გესლიანი აგიტაცია ჩვენი მთავრობის და სახელმწიფო წყობის წინააღმდეგ, ბრალი დაგვდო, რომ საქართველოს მთავრობა „სპობს სომხის ხალხს... იღუპებიან ათასობით დარჩენილი ლტოლვილები... ჯავახეთი რომ შეიქმნეს ქართული, უნდა დაიღუპონ სომხის ლტოლვილები... სომხეთის მთავრობა, მთელი საქართველოს სომხების მოსახლეობა, ყველა

1. ჯანელიძე ო., დამნაყვეთიუნის ფრაქცია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, წიგნში – მაცაბერიძემ., ჯანელიძე ო., და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება, თბ., 2022, გვ. 276.

2. გაზეთ „ამხატავორი“ ქართველ სოციალ-დემოკრატ მენშევიკებს „აღმოსავლეთის ხალიფებს“ უწოდებდა.

3. გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., 21 ივნისი.

ორგანიზაციები ტფილისში და ყველა მოქალაქე სომეხი არ უნდა დაერიდოს არავითარ მსხვერპლს და უნდა ძალა დაატანოს მთავრობას, რომ შეწყვიტოს სომხის ხალხის მოსპობა. “ დამნაყთა ასეთმა აგიტაციამ ნაყოფი გამოიღო. „მშვიდობიან ქართველების წინააღმდეგ სომხის ხალხი, მათი შეუგნებლობის გამო, საომრათ დაირაზმა“. ¹

ომის გაჩაღებაში დამნაყებს ადანაშაულებდა საქართველოს ესერთა პარტია. გაზეთი „შრომა“ მოურიდებლად მიუთითებდა: „დღეს ყველასთვის ამკარაა, რომ ორ მეზობელ სახელმწიფოთა შორის ბრძოლის გაჩაღებაში დამნაშავეა მხოლოდ დამნაცყანთა პარტია. ეს პარტია მუდამ ბოროტ სულათ ევლინებოდა სომხის დემოკრატიას, მშრომელ ხალხს“. ² ქართველი ესერები ამხელდნენ დამნაცყუთიუნის ნაციონალისტურ მისწრაფებებსა თუ ორმაგ პოლიტიკას, რომელიც მეზობელ ერებთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების ნაცვლად, მათ შორის დაძაბულობასა და კონფრონტაციას განაპირობებდა.

სომხეთ-საქართველოს ომი სამხრეთ კავკასიაში მყოფი დიდი ბრიტანეთის სამხედრო წარმომადგენლობის ჩარევით შეწყდა. მალე (1919 წლის მარტი) სომხეთისა და საქართველოს რესპუბლიკებმა ერთმანეთის იურიდიულად აღიარების გადაწყვეტილებები მიიღეს,³ თუმცა საქართველოში მოქმედ დამნაცყუთიუნის პარტიას ანტიქართული გამოხდომები არ შეუწყვეტია. მას ამ კუთხით დამატებითი შესაძლებლობაც გაუჩნდა, როდესაც 1919 წლის იანვარში, თბილისში, ახალი სომხურენოვანი გაზეთი „არაჩი“ („წინ“) დააფუძნა.

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ოფიციაოზი „ერთობა“ ასე გამოეხმაურა ამ ფაქტს: „ჩვენი სახელმწიფოებრიობის მოწინააღმდეგე პრესას კიდევ მიემატა ერთი თანამოდმე... ეს ახალი გაზეთი – ახალია მხოლოდ სახელით, ნამდვილათ კი წარმოადგენს დამნა-

1. ჩუბინიძე ვ., მოგონება 1905 წლიდან 1921 წლის 15 მარტამდინ, პარიზი, 1938, გვ. 72-73.

2. გაზ. „შრომა“, 1918 წ. , 26 დეკემბერი; ასევე, სართანია მ. , სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს ისტორიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ. , 2019, გვ. 71.

3. ჯანელიძე ო. , ნარკვევები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები, თბ. , 2018, გვ. 238.

კუთიუნის ძველი მოღვაწეობის გაგრძელებას, რასაც არც თვითონ გაზეთი მალავს. „პარაჩის“ ყოველი სიტყვა საქართველოს დემოკრატიის და მისი მთავრობის წინააღმდეგ არის მიმართული“. ¹

მმართველი უმრავლესობის პერიოდული პრესა დამნაყუთიუნს მომდევნო ხანებშიც ხშირად ამხელდა ნაციონალისტური მისწრაფებისა და კავკასიის ერთა შორის დაპირისპირების გაღვივების გამო. ერთ-ერთ სტატიამ – „შოვინისტთა კონსპირაცია“ ხაზგასმულია: „ერთა შორის ბრძოლაში აღიზარდა ეს პარტია – დამნაყუტიუნი, ერთა შორის მტრობის და შუღლის გაღვივებას ემსახურება იგი დღესაც. და სანამ ამას ბოლო არ მოეღება, სანამ დემოკრატია სომხისა არ შეაქცევს ზურგს ამ არა მკითხე ძალათ მაცხოვნეებს, მანამ გაჭირდება ძმობა-ერთობის განმტკიცება ამიერ-კავკასიის ხალხთა შორის“. ²

მემარჯვენე ოპოზიციის ხელისუფლების ყურადღებას მიაპყრობდა იმ საფრთხეს, რასაც დამნაყუთა პარტია ქართულ სუვერენულ სახელმწიფოებრიობას უქადდა. უნდა ითქვას, რომ დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას იზიარებდა სპირიტონ კედისას ხსენებულ თვალსაზრისს და აცხადებდა, რომ „დამნაყუთაყუთების პარტია ვერ ინელეებს საქართველოს დამოუკიდებლობას... პოლიტიკა დამნაყუთებისა... იყო მიმართული იმისაკენ, რომ ჩვენი დამოუკიდებლობა ასე თუ ისე შეებღალათ, მოეშალათ. ესეი იგი ისინი უხეზოდნენ იმ ძარღვს, იმ ხაზს, რომელზედაც ჩვენ ვდგავართ და ვიცავთ“. ³

დამნაყუტიუნისადმი კრიტიკული იყო ფედერალისტთა დამოკიდებულებაც. ისინი სომხური პარტიას ორმაგ პოლიტიკაში აღდანაშაულებდნენ, რომელიც მისთვის მეფის ხელისუფლების პერიოდშიც დამახასიათებელი იყო. არჩილ ჯაჯანაშვილის სიტყვებით, დამნაყუტიუნის „პოლიტიკური მოღვაწეობა იმდენად ელასტიურია, რომ ვორონცოვ-დაშკოვის კაბინეტშიც თავსდება და მაუმიანის ოთახშიც“. ⁴

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 14 იანვარი.

2. გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., 9 აგვისტო.

3. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 7 იანვარი.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918 წ., 16 თებერვალი. ი. ვორონცოვ-დაშკოვი – კავკასიის მეფისნაცვალი 1905-1916 წწ. ს. მაუმიანი – ცნობილი სომეხი ბოლშევიკი, ლენინის საგანგებო წარმომადგენელი ამიერკავკასიაში ბოლ-

ახალ ქართულ სახელმწიფოში ეთნიკურ უმცირესობათა ისე-
დაც სუსტი ინტეგრაციის პირობებში, იქნებ უმჯობესი ყოფილიყო
თუ საქართველოს ხელისუფლება და პოლიტიკური პარტიები მოე-
რიდებოდნენ დამნაცვთიუნის უმწვავეს კრიტიკას, მაგრამ თავად
დამნაცვთიუნის ქმედებები, როგორც ჩანს, ნაკლებ ადგილს ტო-
ვებდნენ საამისოდ.

თავად არასდროს აღიარებდნენ, მაგრამ მალევე გამოიჩინა,
რომ დამნაცვთიუნის წევრები არა საქართველოს ეროვნულ ინტე-
რესებს, არამედ უფრო სომხეთის პოლიტიკურ მისწრაფებებს ემ-
სახურებოდნენ. დამნაცვთიუნი ესარჩლებოდა საქართველოში
მცხოვრებ სომხებს, მიუხედავად იმისა, ინარჩუნებდნენ ისინი
ლოიალობას ქართული სახელმწიფოს მიმართ თუ არა. პარტიის
მესვეურებს არაფერი უთქვამთ, როდესაც თბილისში არსებულ
მანთაშევის ქარვასლაში დამნაცთა კუთვნილი შეიარაღება (ზა-
რბაზნები, ყუმბარები, ასაფეთქებელი მასალა) აღმოაჩინეს,¹ ან
კიდევ, როდესაც მათი ორგანიზაციის წარმომადგენელთა მონა-
წილეობით ააფეთქეს ძეგვის ხიდი, მაგრამ როგორც კი მთავრო-
ბის გადაწყვეტილებით, დედაქალაქში ანტისახელმწიფოებრივ
ქმედებებში ეჭვიმტანილი სომეხ მცხოვრებთა ჩხრეკა და დაპატი-
მრება განხორციელდა,² დეპუტატმა პ. დოლუხანოვმა საქართვე-
ლოს პარლამენტის სხდომაზე შეკითხვა შეიტანა და ამ ფაქტის
გამო ხელისუფლებისაგან განმარტება მოითხოვა.³ 1918 წლის 15
ნოემბერს საქართველოს პარლამენტს ასეთივე შეკითხვით დეპუ-
ტატებმა ლ. თუმანოვმა და ნ. თარხანოვმაც მიმართეს.⁴

პასუხად შინაგან საქმეთა მინისტრმა ნოე რამიშვილმა დამ-
ნაცვთიუნის გარკვეული ნაწილი საქართველოს სახელმწიფოს

მევიკური არალეგალური მუშაობის სახელმძღვანელოდ.

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ. , 10 აგვისტო.

2. სხვათა შორის, გორში, „სომხებში საქართველოს საწინააღმდეგო აგი-
ტაციისათვის“ დააკავეს საქართველოს პარლამენტის წევრი ზ. ზორიანი (იხ.
გაზ. „საქართველო“, 1919 წ. , 27 დეკემბერი). მთავრობის განკარგულებით
დააპატიმრეს ასევე, თბილისის ქალაქის საბჭოს ხმოსანი დამნაყებიც – სულ 9
კაცი (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ. , 4 იანვარი), მაგრამ ყველანი
მალევე გაათავისუფლეს.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 12 იანვარი.

4. საქართველოს პარლამენტი. 1918 წ. 15 ნოემბრის სხდომის სტენოგ-
რაფიული ანგარიში, გვ. 2.

მიმართ არალოიალურ დამოკიდებულებაში დაადანაშაულა. განაცხადა, რომ ადგილობრივ სომხებს სომხეთ-საქართველოს ომის მსვლელობისას სომხეთის ჯარში იწვევდნენ და ამზადებდნენ ნიადაგს მეომარი საქართველოს ზურგში არევ-დარევის გამოსაწვევად.¹

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს პროვინციებში მოსახლე სომეხი ეროვნების მოქალაქეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სომხეთთან ომის ვითარებაშიც კი ქართული სახელმწიფოს ერთგული დარჩა. ამას მკაფიოდ და ნათლად ცხადყოფს გარე კახეთში, სართიქალის რაიონში მდებარე სოფელ ახალსოფლის მცხოვრებ სომეხთა „გულის სიწრფელით“ მიმართვა საქართველოს მთავრობისადმი. „ერთი თანხმობით შემდგარ განაჩენით“, რომელიც წერილობით წარედგინა რესპუბლიკის აღმასრულებელ ხელისუფლებას, ახალსოფლელი სომხები ფრონტზე გაწვევას ითხოვდნენ. წერდნენ: „თუ მოგვცემთ ნებას, ჩვენ გოცხალი თავით არა გვსურს საქართველოს ჩამოშორება. სულაც არ ვეთანხმებით სომხეთს, რადგან გაზრდილი ვართ საქართველოში. ვითხოვთ თავმოხრით, ნუ ჩამოგვამორებთ ჩვენს ძმებს ქართველებს და თუ გვიბრძანებთ, ჩვენ მზად ვართ მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის ველზე გასასვლელად“.²

სომეხთა რევოლუციური პარტია ნაკლებ მონაწილეობას იღებდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის აღმშენებლობით საქმიანობაში, უფრო – პირიქით, – ცდილობდა ხელი შეემაღლა მისთვის. ამის დასტურად გამოდგება ის, რომ დამნაცუთონმა 1919 წლის იანვარში ბოიკოტი გამოუცხადა თბილისის საქალაქო არჩევნებს და მისი ჩამლა მოინდომა.³ დედაქალაქის სომხურ მოსახლეობას ბოიკოტისაკენ აქტიურად მოუწოდებდა პარტიის ოფიცირი გაზეთი „არაჩ“-იც.⁴

თავიანთ მოქმედებას ხსენებული პარტიის მესვეურები იმით ხსნიდნენ, რომ საქართველოს ქვეშევრდომობის (მოქალაქეობის) კანონი პოლიტიკურ უფლებას უზღუდავდა მათ, ვინც ამ კანონის მოთხოვნებს არ ან ვერ დააკმაყოფილებდა. დამნაცუბი აცხადებ-

1. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., 3 იანვარი.

2. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 7 იანვარი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 26 იანვარი.

4. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 24 იანვარი.

დნენ, რომ „თბილისი არის საერთაშორისო და არა მარტო საქართველოს ქალაქი. არჩევნებში მონაწილეობა უნდა მიიღოს ყველამ, ვინც კი ცხოვრობს თბილისში, საქართველოს მოქალაქეა ის, თუ არა“. ¹ ეს უსაფუძვლო, სრულიად გაუმართლებელი პრეტენზია იყო და ხელისუფლებას მისთვის ანგარიში არ გაუწევია.

ქართული ოპოზიციური პრესის შეფასებით, „საქართველოში დამნაცვთიუნის პარტია უცხო პარტიაა, ის წინადაც ემყარებოდა სომხების გამოქვეულებს (ლტოლვილებს, – ო. ჯ.), არარატის მოქალაქეებს და არა მკვიდრებს“. „არც ერთ საზოგადოებრივ ჯგუფს იმდენი ზიანი არ მოუტანია საქართველოს რესპუბლიკისათვის, რამდენიც მოგვიტანა დამნაცვთიუნის პარტია. სისტემატიური აჯანყება, შუღლი, მტრობა, – აი, რა გზით აწარმოებდა დამნაცვთიუნი თავის პოლიტიკას“. ეს პოლიტიკა ანგრევდა საქართველოს რესპუბლიკას, მაგრამ კიდეც უფრო მეტ ზიანს აყენებდა საქართველოში მცხოვრებ სომხებს. ²

უნდა ითქვას, რომ დამნაცვთიუნის მოწოდებას თბილისში მცხოვრები სომხების გარკვეულმა ნაწილმა მართლაც დაუჭირა მხარი. 71 ათასი ამომრჩევლიდან ყუთებთან მხოლოდ 35 366 ადამიანი მივიდა. ³ დამნაცვთა პარტიას არჩევნებში მონაწილეობა არც გორის მაზრაში მიუღია. ⁴ ყოველივეს მიუხედავად, საქართველოს რესპუბლიკის ხელისუფლებამ, ქვეყნის სომხურ მოსახლეობაში დამნაცვთა გავლენის გათვალისწინებით, პარტიას უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნებში მონაწილეობის ნება დართო. ⁵

თვითმმართველობის არჩევნებისაგან განსხვავებით, დამნაცვთიუნი აქტიურად ჩაერთო საქართველოს დამფუძნებელი კრების საარჩევნო სამზადისში. პარტიამ ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში წარადგინა საკანდიდატო სია, რომელსაც მე-4 ნომერი მიეკუთვნა. სია მრავალრიცხოვანი არ ყოფილა, – მხოლოდ 19 წევრს მოითვლიდა, რომელთა შორის იყო ორი ქალიც. სიის პირველი ხუთეული ასე გამოიყურებოდა: 1. ზორიანი ზორი ნავასარდის ძე,

1. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 29 იანვარი.

2. გაზ. სახალხო საქმე“, 1919 წ., 19 თებერვალი.

3. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 13 თებერვალი.

4. გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., 9 თებერვალი.

5. შველიძე დ., პოლიტიკური პარტიები საქართველოში, თბ., 2022, გვ. 246.

2. ავეტისიანი ტიგრან გიორგის ძე, 3. დავითხანიანი დავით გიორგის ძე, 4. ტერ-სტეფანიანი გარეგინ არზასის ძე და 5. ტერ-არუთუნიანი გარეგინ იოსების ძე.¹

წინასაარჩევნო კამპანია პარტიათა მძაფრი დაპირისპირებით აღინიშნა. სოციალ-დემოკრატებმა არჩევნებში მონაწილე რამდენიმე პოლიტიკური ძალა „გარეშე მტრად“ დასახა, რომლებიც საფრთხეს უქმნიდნენ საქართველოს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის „გუშინდელ ამხანაგებში და დღეს კი მის მტრად გადაქცეულებში“, რომელთაც გასულმა წელმა „ფერუმარილი ჩამოსწმინდა და ნამდვილი სახე გამოუჩინა“, სახელდებოდა დამნაყცუთიუნიც.² ამიტომაც იყო, რომ მმართველ პარტიას წინასაარჩევნო ლოზუნგებში უყურადღებოდ არც დამნაყები დაუტოვებია. ერთ-ერთ საარჩევნო მოწოდებაში ვკითხულობთ: „მოქალაქნო! დამნაყცუთიუნის პარტია ებრძვის საქართველოს დამოუკიდებლობას და მით ძირს უთხრის რევოლიუციას. არც ერთი ხმა დამნაყცუთიუნის პარტიას. ყველა ხმა რევოლიუციისა და დემოკრატიის მესვეურს სოციალ-დემოკრატიის პარტიას # 1“.³

მოლოდინის მიუხედავად, დამნაყცუთიუნმა საჭირო ხმების შეგროვება და ქვეყნის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში დეპუტატის გაყვანა ვერ შეძლო.⁴ შესაძლოა ეს იმიტომ აიხსნას, რომ ამ დროს ახალციხესა და ახალქალაქში, ისე როგორც ბორჩალოსა და ზოგიერთ სხვა მაზრაში არჩევნები არ შემდგარა. დამნაყცუთიუნის ლიდერებს იხტიბარი არ გაუტეხავთ და აქტიურად განაგრძეს სამზადისი დამატებითი არჩევნებისათვის. ამ ფაქტის გამო გაზეთი „სახალხო საქმე“ შენიშნავდა: „დამნაყცულებმა საარაყო

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანაწ. 2, საქმ. 75, ფურც. 1-2; ასევე, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ. , 1 თებერვალი; ასევე, პირველი საყოველთაო არჩევნები დამოუკიდებელ საქართველოში, თბ. , 2017, გვ. 30; 44.

2. გაზეთი „ერთობა“ 1919 წ. , 12 იანვარი.

3. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. , 25 იანვარი.

4. პარტიის მიერ მიღებული ხმების რიცხვი 2353-ს შეადგენდა (ელექტორატის 0,5 %). საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანაწ. 2, საქმ. 67. თბილისში ამ პარტიის წიას ხმა მხოლოდ 788 ამომრჩეველმა მისცა. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. , 19 თებერვალი.

დამარცხება იწვნიეს მთელ საქართველოში, მათ უნდობლობა გამოუცხადა თვით ტფილისის სომხობის დემოკრატიულმა ნაწილმა და რასაკვირველია ყველგან დამარცხებული დამნაყელი მესხეთ-ჯავახეთს და ბორჩალოში მოიწადინებს რევანშის გამართვას. ჩვენ ვფიქრობთ ამ რევანშს შედეგად არ მოჰყვება დამნაყელების გამარჯვება, მაგრამ ამით დამნაცუთიუნი ცოტაოდნად გამოასწორებს თვითშერყეულ მდგომარეობას და სასახლის თეთრ დარბაზში სამიოდე სავარძელს „იშოვის“.¹

გაზეთის გათვლა და მოლოდინი მართებული გამოდგა. 1919 წლის აგვისტოში გამართული დამფუძნებელი კრების პირველი დამატებითი არჩევნების შედეგად, დამნაცუთიუნმა 13583 ხმა მიიღო, ბარიერი გადალახა და საქართველოს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში სამი მანდატი მიიღო. დეპუტატები გახდნენ: ტიგრან ავეტისიანი, დავით დავითხანიანი² და ზორი ზორიანი.³ მათ კრებაში ახალი – დამნაცუთიუნის ფრაქცია ჩამოაყალიბეს (თავმჯდომარე – ტიგრან ავეტისიანი).

გაზეთი „ერთობა“ მიესალმა დამფუძნებელი კრების შემადგენლობის „გამრავალფეროვნებას“.⁴ „ახალი პარტიების წარმომადგენელთა შესვლა დამფუძნებელ კრებაში ჩვენ მიგვაჩნია სასურველ მოვლენად. ის პოლიტიკა, რომელსაც ეს მტრულად განწყობილი პარტიები უჩინარად აწარმოებდნენ, ეხლა დღის სინათლეზე, ფართო გზაზე გამოვა. მათი წარმომადგენლები საქვეყნოთ გამოჰყენენ მთელს თავის პოლიტიკურ და ზნეობრივს ავლა-დიდებას. ჩვენი პარტია პირის-პირ წარუდგება თავის მტრებს, რომლებიც აქამდის ძნელად ხელჩასაკიდებელნი იყვნენ მთელი

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 8 აგვისტო.

2. დ. დავითხანიანმა 1919 წ. ნოემბერში უარი თქვა დეპუტატის მანდატზე, გავიდა დამფუძნებელი კრებიდან და მუშაობა დაიწყო სომხეთის რესპუბლიკის სურსათისა და მომარაგების სამინისტროს რწმუნებულად საქართველოში. მისი ადგილი კრებაში დამნაცუთიუნის სიის მეოთხე ნომერმა გარეგინ ტერ-სტეფანიანმა დაიკავა. იხ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. 1919, თბ., 2016, გვ. 215; 374.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანაწ. 2, საქმ. 17; ასევე, პირველი საყოველთაო არჩევნები დამოუკიდებელ საქართველოში, თბ., 2017, გვ. 92-93.

4. კრების პირველი დამატებითი არჩევნების შედეგად დეპუტატის მანდატი მოიპოვა დამოუკიდებელი ნაციონალ-დემოკრატიული (იგივე ეროვნული) პარტიის ლიდერმა გრიგოლ ვეშაპელმაძე.

ხალხი მოწმე და მსაჯული გახდება მათ შორის დავისა“, – წერდა გაზეთი.¹

დამნაცვთიუნის ფრაქციის თავმჯდომარე ტიგრან ავეტისიანი აირჩიეს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის შემადგენლობაში,² სხვა დეპუტატები ასევე შედიოდნენ კრების ერთ ან ორ მუდმივმოქმედ კომისიაში.

უნდა ითქვას, რომ თუ კრებაში დასმული საკითხი უშუალოდ სომეხთა ეროვნულ ინტერესს არ შეეხებოდა, დამნაცვთიუნი მის განხილვაში დიდ ხალხის არ იჩენდა. მაგალითად, 1919-1920 წწ. სახელმწიფო ბიუჯეტზე მსჯელობისას ამ ფრაქციამ რეგლამენტით მისთვის განკუთვნილი დრო – 1 საათი ესერ დეპუტატს – ივანე ლორთქიფანიძეს დაუთმო და თვითონ ერთი სიტყვითაც არ მიუღია მონაწილეობა დისკუსიაში.³

1920 წლის 1 დეკემბერს, დამნაცვთიუნის ფრაქციამ, კონსტიტუციის პროექტზე აზრის გამოსათქმელად, დამფუძნებელი კრებაში სიტყვით სომხურ ენაზე გამოსვლის ნება ითხოვა: საქართველოში მრავლად ცხოვრობენ სომხები და სომეხ დეპუტატებს საშუალება უნდა ჰქონდეთ მონაწილეობა მიიღონ კონსტიტუციის განხილვაში. ამ საკითხმა კამათი გამოიწვია. სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობა თანახმა იყო დამნაცი დეპუტატებისათვის დაერთოთ რუსულად საუბრის ნება. ფედერალისტები წინააღმდეგ გამოვიდნენ, რადგან მიიჩნევდნენ, რომ ამით „ცუდი და სამომავლოდ სახიფათო პრეცედენტი“ შეიქმნებოდა.⁴

მიღებულ დადგენილებაში აღინიშნა: „უმცირესობის ერთა წარმომადგენლებს – დამფუძნებელი კრების წევრებს – იმ სხდომებზე, რომლებზედაც განიხილება კონსტიტუციის პროექტი, შეუძლიათ ილაპარაკონ პრეზიდენტისათვის გასაგებ ენაზე“.⁵ ეს „გასა-

1. გაზ. „ერთობა“, 27 სექტემბერი.

2. ტ. ავეტისიანი ასევე შედიოდა საქართველოს თავდაცვის ფონდის მთავარ გამგეობაში, რომელიც 1920 წლისათვის შეიქმნა. იხ. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 3 დეკემბერი.

3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 220.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 4 დეკემბერი.

5. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწ. 1, საქმ. 736, ფურგ. 213; მაგაბერიძე მ. , საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, თბ. , 2008, გვ. 117.

გები“ ენა, ალბათ, რუსული უნდა ყოფილიყო. ყოველ შემთხვევაში, დამნაცვთიუნის ფრაქციამ შესწორება კონსტიტუციის პროექტის ერთ-ერთი თავის მიმართ რუსულ ენაზე წარადგინა.

ტიგრან ავეტისიანის მიერ შეტანილი შესწორება შეეხებოდა საქართველოს კონსტიტუციის პროექტის მე-14 თავის (ეროვნულ უმცირესობათა უფლებანი) 144-ე მუხლს. შესწორება ასე იყო ფორმულირებული: „სომეხთა ეროვნული უმცირესობის ეროვნულ-კულტურული განვითარების უფლება საჯარო-უფლებრივი თვითმმართველობის საფუძველზე უზრუნველყოფილია საგანგებო კანონით“. ¹

ზორი ზორიანმა, ფრაქციის სახელით წარდგენილ პროექტის იმავე თავის იმავე მუხლის შესწორებას, შენიშვნის სახით, თან დაურთო საქართველოს სომეხთა ეროვნული თვითმმართველობის დებულება. ფრაქცია მოითხოვდა საკანონმდებლო დაწესებულებებში სომხური ენის სახელმწიფო ენასთან გათანაბრებას, სახელმწიფო კანონების, ცენტრალური ხელისუფლების, თვითმმართველი ორგანოებისა თუ ადგილობრივი ადმინისტრაციის დადგენილებათა ქართულის მსგავსად, სომხურ ენაზე გამოქვეყნებას, საქართველოს მთავრობის სხდომებში მინისტრის უფლებით მონაწილეობა უნდა მიეღო სომეხთა თვითმმართველობის საქმეში სომეხთა ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარეს და სხვ. ²

1920 წლის შემოდგომაზე, როდესაც სომხეთი თურქეთისაგრესიის წინამე მარტო დარჩა, სომეხი დეპუტატი სომხურ-ქართული დემოკრატიის გაერთიანებასა და ამიერკავკასიის დემოკრატიის სოლიდარობაზე ალაპარაკდა. ³ დამფუძნებელი კრების 5 ნომბ-

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 1385, ფურც. 156.

2. იმის გამო, რომ ორივე ეს შესწორება კრების პრეზიდიუმს კონსტიტუციის განხილვის წესის დარღვევით, – დაგვიანებით გადაეცა, დამფუძნებელ კრებას ისინი აღარ განუხილავს. იხ. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 1385, ფურც. 166; ფონდი 1833, ანაწ. 1, საქმ. 1385, ფურც. 166; ასევე, მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და ეროვნულ უმცირესობათა კონსტიტუციური უფლებები, თბ., 2015, გვ. 64-65; 78-82.

3. აუცილებელია ითქვას, რომ დამნაცვთიუნის წევრებს არ გამოუხატავთ თანადგომა საქართველოსა და აზერბაიჯანის დემოკრატიისადმი, როდესაც 1919 წლის ზაფხულში მათ დენიკინის თეთრგვარდიული არმიის შემოჭრის საფრთხე დაემუქრათ. იხ. Арутюнович Г., Грузино-Азербайджанские

რის სხდომაზე დაშინაჲმა გ. ტერ-სტეფანიანმა განაცხადა: „ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ჰორიზონტზე კვლავ შავი ღრუბლები გამოჩნდნენ, რომელთაც ჰსურთ გაანადგურონ ამიერკავკასიის დემოკრატია. სომხის დემოკრატია, ისე როგორც ყოველთვის, დღესაც იბრძვის და მალეა უჭირავს ამიერკავკასიის სოლიდარობის დროშა. სომხეთის საფრთხე საქართველოსაც ელის და ორი ერის დემოკრატიის ძალები უნდა შეერთდნენ, რომ აიცილონ თავიდან გარედან მომდგარი საფრთხე“.¹

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების ერთობა ვერ შედგა, თვითიზოლაციის შედეგი სომხეთისათვის დამღუპველი გამოდგა. მას „შემწედ“ მხოლოდ ბოლშევიკური რუსეთი მოეწვინა. მოსკოვმა თურქთა აგრესია კი შეაჩერა, მაგრამ სომხეთის სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას ბოლო მოუღო და ეს ქვეყანა კრემლის მარიონეტ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გადაქცია.

დამნაცვთიუნმა საერთო ენის გამონახვა ახლა ბოლშევიკებთან დაიწყო. გამართლდა ჯერ კიდევ 1920 წლის ივლისში საქართველოს დამფუძნებელი კრებაში სოციალ-დემოკრატი დეპუტატის გრიგოლ ცინცაბაძის განცხადება: „ჩვენ გვაქვს საბუთი იმისა, რომ მარტო შულავერში ათასამდე სომეხი დამნაყელი გაბოლშევიკდა და „კომუნიზმით უზიარა“² როგორც კი 1921 წლის თებერვალში რუსეთის წითელი არმიის ნაწილები საქართველოში შემოიჭრნენ, დამნაყთა ფრაქცია დამფუძნებელი კრების მუშაობაში აღარ მონაწილეობდა, მისი წევრები საბჭოთა ხელისუფლების მხარეს გადავიდნენ და ბოლშევიკებს მიემხრნენ.“³

მაგალითად, დეპუტატი ზორი ზორიანი ახალციხის რეკომის

антирусские военные договора и республика Армении (1919 г. Июнь-сентябрь)
<http://ysu.am/files/%20политика%20Республики%20Армения.pdf>

1. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. , 10 ნოემბერი.
2. ჯანელიძე ო. , საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია, თბ. , 2009, გვ. 265.
3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად ტ. VII, 1920 წლის 9 ივლისი – 31 დეკემბერი, თბ. , 2019, გვ. 45.
4. მაგაბერიძე მ., დამფუძნებელი კრების საქმიანობა თბილისის დატოვების წინ, წიგნში – მაგაბერიძე მ. , ჯანელიძე ო. , და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება, თბ. , 2022, გვ. 386.

შემადგენლობაშიც კი შევიდა. ¹ ცნობილი ქართველი ემიგრანტის, ისტორიკოს ალექსანდრე მანველიშვილის მოგონების თანახმად, 1921 წლის მარტში ქალაქ ახალციხის საბჭოური ადმინისტრაცია ძირითადად ეთნიკურად სომეხი კომუნისტებით იქნა დაკომპლექტებული. ²

გასაბჭოებულ სომხეთში დამნაცვთიუნის მემარცხენე ფრთა ბოლშევიკურ პარტიას შეერწყა. მემარჯვენე მიმართულება მცირე ხანს აგრძელებდა ანტისაბჭოთა მუშაობას, 1923 წელს კი ოვანეს კაჩაზნუნიმ დამნაცთა პარტიის მისია ამოწურულად გამოაცხადა, პოლიტიკურ მემკვიდრედ სომეხი კომუნისტები აღიარა და დღის წესრიგში დამნაცვთიუნის თვითმკვლევლობის საკითხი დააყენა. ³ იმავე წელს დამნაცვთიუნი, როგორც პოლიტიკური ძალა, ლიკვიდირებულ იქნა.

1. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. 1919, თბ. , 2016, გვ. 239.

2. მანველიშვილი ა. , ჩემი მოგონებები, გვ. 11. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართული ემიგრაციის დარბაზი, ჯანრი კამბას საარქივო ფონდი.

3. Качазнуни О. , Дашнакцүтюн больше нечего делать, Тифлис, 1923, с. 60-63.

§ 2. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში მოქმედ არასაპარლამენტო ოპოზიციურ ძალთა შორის, რომლებიც არ შექმნილან უშუალოდ დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მონაწილეობისათვის, არსებობდნენ მანამდეც და შემდეგაც, დამნაცვთოვნის მსგავსად, იყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია (რსდმპ).

რსდმპ რუსეთის იმპერიაში აღმოცენებული თითქმის ყველაზე ძველი პოლიტიკური ორგანიზაცია იყო. მან ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში თავის რიგებში გააერთიანა მარქსისტულ ნიადაგზე მდგარი ჯგუფები და კავშირები, მიუხედავად იმისა, სად წარმოიშვნენ ისინი – მეტროპოლიაში თუ კოლონიურ პერიფერიებში. რსდმპ კავკასიის კავშირის მეშვეობით უკვე 1903 წლიდან ამ არალეგალურად მოქმედი საიმპერიო პოლიტიკური პარტიის შემადგენლობაში აღმოჩნდა საქართველოში ჩამოყალიბებული მესამე დასიც. მესამედასელები ისე სრულად ინტეგრირდნენ ამ ერთიან ორგანიზაციაში, რომ მოგვიანებით საჯაროდ აცხადებდნენ: „ჩვენ ყველანი ამ პარტიის შვილნი ვართ, მის კალთაში აღზრდილნი. ჩვენი ტაქტიკა-პროგრამა, ლოზუნგები ამ პარტიის წიაღში მიგვიღია“.¹

მართლაც, ქართველი სოციალ-დემოკრატი მენშევიკები 15 წლის განმავლობაში რჩებოდნენ რსდმპ-ს რიგებში. ისინი რუსეთის ამ საიმპერიო პარტიის სახელქვეშ გარკვეული ხნით საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგაც საქმიანობდნენ და მხოლოდ 1918 წლის ნოემბერში გარდაიქმნენ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიად.

ამის შედეგად, რსდმპ-ს რიცხოვნობა, ძალა და გავლენა საქართველოში მინიმუმამდე შემცირდა, თუმცა ორგანიზაცია ბოლომდე არ დაშლილა და განაგრძობდა პოლიტიკურ ცხოვრებას. ამ ორგანიზაციაში ძირითადად თბილისში არსებული რუსულენოვანი ჯგუფები დარჩნენ, რომელთაც უარი თქვეს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში ინტეგრაციაზე და მკვეთრად უარყოფითი პოზიცია დაიკავეს, როგორც საქართველოს

1. გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., 26 იანვარი.

სოციალ-დემოკრატიის, ასევე, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისადმი.¹

„ვინ დგას დღეს ნამდვილად ამ დროშის ქვეშ? ვინ ატარებს რუსეთის ს. დ. მ. პ. სახელს?“ – კითხვას სვამდა გაზეთი „ერთობა“ და მკითხველს თვითონვე განუმარტავდა, რომ ეს ის ხმოსნები არიან, რომლებიც თბილისის კომიტეტმა წამოაყენა და თბილისის დემოკრატიამ აირჩია,² მაგრამ ისინი პარტიას გამოეყვნენ, დემოკრატიას გამოეთიშნენ, თუმცა „მანდატს კი მაგრამ ჩაებლავუნენ“. ეს ხალხი მოქმედებს დისციპლინის გარეშე. მათ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან შეითვისეს მხოლოდ მისი ნაკლი – „ინტრიგანობა, განხეთქილება, უდისციპლინობა, მასაში არეუდარევის მეტანა, ხლო უარყვეს რუსეთის სოც.-დემ. ყველა დადებითი მხარეები – მარქსისტული ტაქტიკა, პროლეტარული, კლასიური პოზიცია და ერთა სოლიდარობა“. „მათ იგივე ძველი სოციალისტური ლექსიკონი, რომლითაც უხვათ ისარგებლებენ, მაგრამ მათ სიტყვებს უკან იფარება მტრული საქმე და ბოროტი ზრახვები. მტრული საქმე საქართველოს დემოკრატიის წინააღმდეგ და ბოროტი ზრახვები ერთა სოლიდარობის წინააღმდეგ... ერთა სოლიდარობის ნიდაბქვეშ იფარავენ წმინდა ნაციონალისტურ ინტერესებს. რუსეთის პარტიათ თავის დასახვით ააშკარავენ თავის მტრულ განწყობილებას საქართველოს რესპუბლიკისადმი და მის აბუჩად აგდებას. აბუჩათ იგდებენ თვით ამრჩეველთაც, რადგან სარგებლობენ დემოკრატიის მოპოვებულ სრულის თავისუფლებით, რომ ამ თავისუფლების ბურჯს ლახვარი ჩასცენ ზურგში“. „გაუმარჯოს ქართული ენის შეზღუდვას და რუსულის გაბატონებასო“, – აი მათი ლოზუნგი.

„ჩვენი დამოუკიდებლობის მტრებმა ისარგებლეს დატოვებული სახელით, აიღეს იგი ხელში და ამ ფორმით გამოდიან ჩვენს წინააღმდეგ. მათი მიზანი ამკარაა – შეჩვეული სახელით უნდათ მეცდომადი შეიყვანონ გულუბრყვილო ამხანაგები“.

ქართველი სოციალ-დემოკრატები მიიჩნევდნენ, რომ დემოკ-

1. მაგაბერიძე მ., უცხოური პოლიტიკური პარტიები, წიგნში – მაგაბერიძე მ., ჯანელიძე ო., და სხვ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება, თბ., 2022, გვ. 291.

2. იგულისხმება 1917 წელს არჩეული თბილისის საქალაქო საბჭოს ხმონობა.

რატიას მართებდა სიფრთხილე და გამჭრიახობა. ისინი მოუწოდებდნენ ამომრჩეველს, ზურგი შეექცია რსდმპ-სათვის და მისი სრული დამარცხებით დაემტკიცებინა, რომ „ტკბილი სიტყვებით და შუბლზე კარგი სახელის მიწებებით“ ხალხს ვერავინ შეიყვანს შეცდომაში.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მონაწილეობისათვის ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში წარდგენილი რსდმპ-ს სია (# 13) დეპუტატობის 12 კანდიდატისაგან შედგებოდა. სიას მეთაურობდა რუსეთის მეორე მოწვევის სახელმწიფო სათათბიროს ყოფილი დეპუტატი, რუსეთის დამფუძნებელი კრებისა და ამიერკავკასიის სეიმის ყოფილი წევრი არმაკ გერასიმეს ძე ზურაბოვი. თვალსაჩინო რევოლუციონერი სოციალ-დემოკრატი, რსდმპ არაერთი ყრილობის მონაწილე ზურაბოვი 1903 წლიდან პარტიის ბოლშევიკურ ფრთას მიემხრო, ხოლო 1906 წლიდან მენშევიკურში გადაინაცვლა. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდგომ იგი მონაწილეობდა სრულიად რუსეთის მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოების პირველი ყრილობის მუშაობაში, აირჩიეს წინაპარლამენტის შემადგენლობაშიც. 1917 წლის ნოემბერში ა. ზურაბოვი რუსეთის დამფუძნებელი კრების დეპუტატი გახდა ამიერკავკასიის საარჩევნო ოლქიდან. დამფუძნებელი კრების გარეკვის შემდგომ იგი დაბრუნდა საქართველოში და იყო თბილისის საქალაქო საბჭოს ხმოსანი.

გაზეთი „ერთობა“ ნეგატიურად ახასიათებდა რსდმპ საკანდიდატო სიის პირველ ნომერს არმაკ ზურაბოვს. წერდა, რომ მან „თავი ისახელა დაშნაცვაკანების კულათ გადაქცევით“. იგი სომხეთთან ომის დროს გვირჩევდა გულხელდაყრფით ყოფნას, როცა დაშნაცვლები ხმალამოწვდილი მოადგნენ თბილისს. გვირჩევდა გვარდიელებს არ ეომნათ, როცა ჯარი ჯერ კიდევ მოგროვილი არ იყო. ერთი სიტყვით, ეწეოდა ზურაბოვის საკადრის მოღვაწეობას“.

არმაკ ზურაბოვი არ იზიარებდა საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეას. აცხადებდა: „ჩემის აზრით, ამიერკავკასიაში ნაციონალური სახელმწიფოების შექმნა მიმართულია პროლეტარიატის ინტერესების წინააღმდეგ, ვინაიდან ამიერკავკასია წარმოადგენს ერთ მთლიან სამეურნეო ერთეულს“.¹

1. საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები. ტომი XIII. ნოე ჟორ-

რსდმპ საარჩევნო სიის შემდეგ ადილებზე დასახელებულნი იყვნენ: 2. ერზიციანცი არამაის არუთინის ძე, 3. თუმანოვი (თუმანიშვილი) ალექსანდრე ლევანის ძე, 4. ავატკოვი სტეფანე ნიკოლოზის ძე, 5. გაზიბეკოვი ქიარიმ, 6. დევდარიანი ალექსანდრე დიმიტრის ძე, 7. ათოევი ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე, 8. ედიბარიანი ლეონ ოპანეზის ძე, 9. ზოლნიკოვი მიხეილ პავლეს ძე, 10. ადიშევსკი რომან გერასიმეს ძე, 11. შირინი ნიკოლოზ ფენოგის ძე და 12. ჯიმშეროვი (ჯიმშერიშვილი) გრიგოლ ივანეს ძე.¹

პარტიამ ძირითად არჩევნებში 779 ხმა მოაგროვა (მათ შორის თბილისში 339).² კიდევ უფრო უფერული იყო კრების დამატებითი არჩევნების შედეგები (პირველი დამატებითი – 37 და მეორე დამატებითი – 23 ხმა),³ ასე რომ, რსდმპ-მ ვერ შეძლო ვერც ერთი მანდატის მოპოვება და იძულებული იყო არასაპარლამენტო ოპოზიციის როლს დასჯერებოდა.

ფედერალისტური „სახალხო გაზეთი“ შენიშნავდა, რომ არჩევნებში რსდმპ-ს წარუმატებლობა საინტერესო იყო ეროვნული თვალსაზრისით. „ქართველ ხალხში დაგროვებულია დაუმრეტელი ენერგია ეროვნული შემოქმედებისათვის და მხოლოდ ამ ენერგიით უნდა ავსხნათ, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის სიაც სავსებით დამარცხდა“.⁴

არსებობს ცნობები, რომ რსდმპ-ს ლიდერი არმაკ ზურაბოვი „პროლეტარიატის დიქტატურის იდეების პროპაგანდისათვის“ საქართველოდან გააძევეს. იგი 1920 წ. 3 იანვარს ერევანში ტიფისაგან გარდაიცვალა.⁵

დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მონაწილეობის გარდა,

დანია. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი – 1921 წლის 18 მარტი), ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები, თბ., 2018, გვ. 262.

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანაწ. 2, საქმ. 72.

2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანაწ. 2, საქმ. 67.

3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანაწ. 2, საქმ. 17.

4. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 19 თებერვალი.

5. Мирзоян Г., Депутаты-Армяне Государственной думы Российской империи, газ. „Ноев Ковчег“, 2010 г. № 07 (154) Июль <http://noev-kovcheg.ru/mag/2010-07/2136.html>

რსდმპ-ს, ფაქტობრივად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკურ პროცესში მონაწილეობა არც მოუღია, თუმცა ორგანიზაცია ამ ქართული სახელმწიფოს აღსასრულამდე არსებობდა. ძირითადად რსდმპ ჰყავდა მხედველობაში სოციალისტ-რევოლუციონერთა ლიდერს ლეო შენგელაიას, როდესაც აცხადებდა: „ამ პარტიებს ჰგონიათ, რომ კონფერენცია¹ არ იგნობს ჩვენს დამოუკიდებლობას და ჩვენ ისევ რუსეთის ფარგლებში მოვექცევით. ამიტომ ჩვენში არსებულ რუსულ პარტიებს არ სურთ დამალონ თავიანთი ორგანიზაციები. მე მწამს, მე მაქვს ამის კრძოლ საბუთებიც, როგორც კი საზავო კონფერენცია იგნობს ჩვენს დამოუკიდებლობას, ეს პარტიები თავიანთ პოზიციას შეცვლიან“.²

მართალია, რსდმპ მუშათა პარტია იყო, მაგრამ დამოუკიდებელ ქართულ სახელმწიფოში იგი იმდენად კლასობრივი ინტერესების დაცვას არ ემსახურებოდა, რამდენადაც რუსული ეროვნული ინტერესის გატარებას და იმედოვნებდა, რომ თავისი პოლიტიკის მხარდამჭერებს რუსეთის სამოქალაქო ომს გამოქცეულ და საქართველოს რესპუბლიკას შემოხიზნულ ათასობით თანამემამულეშიც პოუვებდა.

ოპოზიციური სპექტრი შიშობდა, ეს გარემოება სახიფათო არ გამხდარიყო ახალგაზრდა ქართული სახელმწიფოსათვის და ცდილობდა ხელისუფლების ყურადღება აქეთკენაც მიემართა. ფედერალისტური გაზეთი „სახალხო საქმე“ მიუთითებდა, რომ საქართველოდან და განსაკუთრებით თბილისიდან შეწყდა უცხოელების გასვლა. „ადგილობრივი რუსობა აშკარად ხელავს, რომ ამჟამად მთელს ყოფილ რუსეთში საქართველო ერთ-ერთი ისეთი კუთხეა, სადაც ცხოვრება... შეიძლება და რჩებიან კიდევ ისეთებიც, რომელთაც ქონებრივი პირობა ნებას აძლევს უმუშაოდ ცხოვრებას... რუსეთის გამოჩენილი მდიდრები და შავრაზმელები – საქართველოში მოდიან... ამჟამად ჩვენში სამასი ათასზე მეტი გამოქცეულია და ეს რიცხვი არა თუ კლებულობს, მატულობს კიდევ... დროა ბოლო მოედოს ამ მეტად სამიშარს მოვლენას ჩვენი რესპუბლიკის და რევოლუციის კეთილდღეობისთვის“.³

1. იგულისხმება პარიზის სამშვიდობო კონფერენცია.

2. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. სხდომის ოქმები 7 ტომად, ტ. IV, 1919 წლის 14 ნოემბერი – 31 დეკემბერი, თბ., 2019გვ. 42.

3. გაზეთი „სახალხო საქმე“ 1918 წ., 14 სექტემბერი.

ნამრომში განხილულია ოპოზიციის არსი, შესწავლილია როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე ოპოზიციის საქმიანობის ისტორია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, გარკვეულია, რა ნიშა ეკავა ოპოზიციურ სპექტრს ახლად წარმომადგენელი სახელმწიფოს პოლიტიკურ სისტემაში; ნაჩვენებია ოპოზიციის გავლენა საზოგადოების მოდერნულ გარდაქმნაზე, მის დემოკრატიზაციასა და განვითარებაზე.

ოპოზიციის ინსტიტუციონალიზაცია ქართულ სინამდვილეში საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობიდან იწყება (1917 წლის ნოემბერი), რომელმაც მრავალპარტიული შემადგენლობის ეროვნული საბჭო აირჩია.

წიგნში მემარჯვენე ოპოზიციად განხილულია საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია და მისგან გამოყოფილი ჯგუფები (რადიკალ-დემოკრატიული გლეხთა პარტია და ეროვნული პარტია), რომლებიც მცირე ხნით დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ორგანიზაციებად ფუნქციონირებდნენ, თუმცა 1921 წ. იანვარში ისევ ერთ პარტიად გაერთიანდნენ. რაც შეეხება მემარცხენე ოპოზიციურ სპექტრს, მას საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტია და საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტია შეადგენდნენ (ნამრომში საუბარი არ არის საქართველოს ბოლშევიკური პარტიის შესახებ, რადგან იგი არ აღიქმებოდა ოპოზიციურ ძალად. ბოლშევიკები არ ცნობდნენ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას და მთელი მათი საქმიანობა ლეგალიზებამდე და მის შემდეგაც ქართული სახელმწიფოს დასამხობად იყო მიმართული).

ოპოზიციის ორივე მიმართულებას თავისი ფრაქციები გააჩნდა ეროვნული საბჭოს, საქართველოს პარლამენტისა და დამფუძნებელი კრების შემადგენლობაში. მათვე წარმომადგენლები ჰყავდათ საქართველოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს პრეზიდიუმსა და მუდმივმოქმედ კომისიებში, რაც მთავრობის საქმიანობაზე კონტროლის ქმედით საშუალებას წარმოადგენდა.

ოპოზიციური კონტროლის ეფექტური მექანიზმი იყო სადეპუტატო წერილობითი შეკითხვა, რომელზეც მთავრობის წევრს აუცილებლად უნდა ეპასუხა. საპარლამენტო აქტივობის ამ ფორმას

უფრო ხშირად მემარჯვენე ოპოზიცია მიმართავდა. მემარჯვენეთა წარმოდგენით, ასე უფრო იოლი იყო ქვეყნის მესვეურთა ყურადღების გამახვილება მწვავე და საჭირობო საკითხებზე.

მემარჯვენე ოპოზიცია მმართველ პარტიას უპირისპირდებოდა საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხებში, ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებაზე მსჯელობისას, ეკონომიკის, აგრარული პრობლემების განხილვა-გადაწყვეტის პროცესში და სხვ.

რესპუბლიკის მთავრობა და დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობა დაგვიანებით, მაგრამ მაინც, ასე თუ ისე, ითვალისწინებდნენ თავიანთ კრიტიკოსთა მოსაზრებებს და ცდილობდნენ მათ ასახვას როგორც კანონმდებლობაში, ისე პრაქტიკულ საქმიანობაში.

ხელისუფლებასთან, როგორც სოციალისტური მსოფლმხედველობის მქონე ძალასთან, მეტი იდეური სიახლოვე და მეხედულებათა მსგავსება გამოარჩევდა მემარცხენე ტიპის პოლიტიკურ ორგანიზაციებს, რაც ამ პარტიების სოციალური ბაზის თითქმის ერთი და იგივეობით იყო განპირობებული. წიგნში მემარცხენე ოპოზიციის მხრიდან უმრავლესობის თვალსაზრისის გაზიარების, მისი ცალკეული საკანონმდებლო ინიციატივის მხარდაჭერის არა ერთი ფაქტია დამოწმებული, მაგრამ იყო საკითხთა წრე, რომლის ირგვლივ ხელისუფლებისა და მემარცხენე ოპოზიციური სპექტრის მეხედულებები რადიკალურად განსხვავდებოდა.

ესერები უმრავლესობას ძირითადად იმისათვის ეკამათებოდნენ, რომ ისინი თითქოს სოციალიზმის მშენებლობას აგვიანებდნენ და მოითხოვდნენ მთავრობისაგან დაეჩქარებინა მოძრაობა „სოციალისტური ძალაუფლებიდან სოციალიზმისაკენ“. მათ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, „რევოლუციის სოციალური გაღრმავების ორგანოდ“ წარმოედგინათ. სოციალისტ-რევოლუციონერებს არ მოსწონდათ ხელისუფლების არც ეკონომიკური პოლიტიკა.

მემარცხენე ოპოზიციის მხრიდან ხელისუფლების მუდმივ კრიტიკას იწვევდა მმართველი პარტიის დომინანტობა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ფედერალისტთა პარტია მოითხოვდა, რომ მთავრობის ეკონომიკური პერსპექტივა, ნაცვლად კაპიტალისტური წარმოების ანარქიისა, გამსჭვალული ყოფილიყო სოციალისტური ეკონომიით.

ოპოზიცია არც თუ იშვიათად ხელისუფლების დისკრედიტაციას ეწეოდა. საპასუხოდ, მმართველი პარტია ოპოზიციური სპექტრის დემონიზაციას მიმართავდა, არ გაურბოდა მოწინააღმდეგეთა კომპრომეტაციას და საამისოდ ოპოზიციის წარმომადგენლებისათვის ე. წ. იარლიყების მიწებების პრაქტიკასაც იყენებდა. მიუხედავად ამისა, ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს პოლიტიკური ენა თავსდებოდა კორექტულობის ფარგლებში. დამფუძნებელი კრების სტენოგრაფიულ ანგარიშებში არ ფიქსირდება დეპუტატის დარბაზიდან გაძევების ფაქტი. იშვიათად, მაგრამ ყოფილა შემთხვევა, როდესაც ოპოზიციურმა ფრაქციებმა პლენარული სხდომა პროტესტის ნიშნად დატოვეს.

ამა თუ იმ საკითხზე ოპოზიციას გააჩნდა ალტერნატიული გეგმები და შეეძლო მოსახლეობისათვის შეეთავაზებინა, როგორც განსხვავებული ხედვა, ისე მოქმედების გზები მმართველი ძალის მის მიერ გაკრიტიკებული ან საერთოდ დაწუნებული მოსაზრებების საწინააღმდეგოდ.

ხელისუფლებასთან ოპოზიციის კონსტრუქციული თანამშრომლობის ფაქტად ნაშრომში მიჩნეულია ოპოზიციური ფრაქციების აქტიური მონაწილეობა საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავებასა და დამტკიცებაში. მმართველ ძალასთან ოპოზიციის წარმატებული თანამშრომლობის ნიმუშად დასახელებულია ასევე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დიპლომატიური სამსახური, სახელდობრ, უცხოეთის ქვეყნებში გახსნილი საელჩოები თუ წარმომადგენლობები, რომლებიც დიდწილად ოპოზიციის წარმომადგენლებს ჰქონდათ მინდობილი.

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ოპოზიციის არაერთი ლიდერი, გარდა იმისა რომ, პოლიტიკურად კარგად იყო მომზადებული, იმავდროულად, განათლებითა და წიგნიერებითაც გამოირჩეოდა. მათ საზოგადოებაში მაღალი მორალური ავტორიტეტი გააჩნდათ, თუმცა არც მემარჯვენე და არც მემარცხენე ოპოზიცია თავის თავს ხელისუფლების რეალურ ალტერნატივად არ განიხილავდა, რადგან საამისო რესურსს იგი მოკლებული იყო. ხელისუფლებისათვის ბრძოლა ოპოზიციისათვის პრიორიტეტული არც ყოფილა. ოპოზიციური ფრაქციები კმაყოფილდებოდნენ ადმინისტრაციის მხრიდან უკანონობისა და დარღვევათა გამოვლენა-მხილებით, სოციალურ, პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ სფერო-

ებში მთავრობის მუშაობაში შემჩნეულ ხარვეზებზე კრიტიკული რეაგირებით, ასევე, კანონპროექტებში ცალკეული ცვლილებების შეთავაზებით და სხვ. ოპოზიციას, ფაქტობრივად, არ გამოუყენებია საკანონმდებლო ინიციატივა, დამფუძნებელ კრებაში არასოდეს დასმულა რიგგარეშე არჩევნების საკითხი.

ოპოზიცია ხელისუფლებასთან ურთიერთობის არაერთგვაროვან მოდელს მიმართავდა: იყო ღია დაპირისპირების, კონსტრუქციული თანამშრომლობის, კომპრომისების ძიების, უპირობო მხარდაჭერის და სხვ. შემთხვევები. მიუხედავად ამისა, მმართველი სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობა გადაწყვეტილებების მიღებისას ოპოზიციაში არ ხედავდა თანაბარუფლებიან პარტნიორს და თავის აშკარა უპირატესობას ხმათა სიმრავლით გამოხატავდა.

ოპოზიციური სპექტრი ქვეყნის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში მრავალრიცხოვნობით არ გამოირჩეოდა, მაგრამ ამ გარემოებას მისთვის ხელი არ შეუშლია, დაეკავებინა გამოკვეთილი ადგილი ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკურ სისტემაში. ოპოზიციის ინსტიტუტის არსებობა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში საჯარო პოლიტიკური სივრცის სიფართოვეს ადასტურებს და იგი ახლად შექმნილი სახელმწიფოს მოდერნიზაციის ერთ-ერთ თვალსაჩინო ინდიკატორადაც შეიძლება მივიჩნიოთ.

საქართველოს ოპოზიციური სპექტრი ბიოგრაფიულ პორტრეტებში

მემარჯვენე ოპოზიცია

ამირეჯიბი მალვა გიორგის ძე (15. I. 1887, სოფ. ხურვალეთი, გორის მაზრა – VII. 1943, პარიზი), პოეტი, პოლიტიკური მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო მოღვაწე. დაამთავრა თბილისის სათავადაზნაურო ქართული გიმნაზია. მოწაფეობის წლებში ჩაება რევოლუციურ მოძრაობაში, მონაწილეობდა 1905 წლის გამოსვლებში ქუთაისში. ამავე პერიოდში შევიდა სოციალისტ-ფედერა-

ლისტთა პარტიაში. 1906 წელს უმაღლესი განათლების მისაღებად ევროპაში გაემგზავრა, ვენის უნივერსიტეტში ისმენდა ლექციებს, როგორც ფილოსოფიის ფაკულტეტის თავისუფალი მსმენელი. უსახსრობის გამო სწავლა ვეღარ გააგრძელა და 1909 წ. სამშობლოში დაბრუნდა. საზოგადოებრივ ასპარეზზე ლიტერატურული მოღვაწეობითა და პუბლიცისტური საქმიანობით გამოჩნდა, წერდა და აქვეყნებდა ლექსებს. მონაწილეობდა ეროვნული და დემოკრატიული მიმართულების ჟურნალ „ერის“ გამოცემაში (გამოდიოდა „საქართველოს მოამბისა“ და „ჩვენი ერის“ სახელწოდებითაც). მალე დააპატიმრეს და ერთი წლით მეტეხის ციხეში ჩასვეს. საპყრობილიდან განთავისუფლების შემდეგ დაუახლოვდა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების პოლიტიკური ჯგუფის წევრებს და 1912 წელს მათთან ერთად დააარსა ჟურნალი „კლდე“ 1914 წლიდან, იყო ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების გაზეთ „სამშობლოსა“ და შემდგომ „იმერეთის“ გამოცემის ერთ-ერთი მესვეური ქუთაისში და მათი მუდმივი ავტორი. იყენებდა ფსევდონიმებს „ფარსმან-ფარუხი“, „მ-ამ-ბი“, „მ. ამ-ბი“, „მ. ა-ბი“

(სავარაუდოდ, მისი ფსევდონიმები იყო აგრეთვე „ჩორჩანელი“, „მ. ა.“ და „ა. ი.“). 1915 წ. გაიწვიეს პირველ მსოფლიო ომში, გაგზავნეს დასავლეთის ფრონტზე, სადაც წელიწად-ნახევარი იმსახურა და სამშობლოში 1917 წ. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა.

1917 წ. მაისში მ. ამირეჯიბი ეროვნულ-დემოკრატიულ ჯგუფთან ერთად დაესწრო გაერთიანებულ მთიელთა კავშირის პირველ ყრილობას კავკავში და მიესალმა მთიელთა განთავისუფლებას რუსეთის იმპერიისაგან. იყო ედპ-ს საორგანიზაციო მთავარი კომიტეტის წევრი და პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი, რომლის პირველ ყრილობაზე წაიკითხა მოხსენება საქართველოს პოლიტიკურ პარტიებთან დამოკიდებულების შესახებ. აირჩიეს ედპ-ს მთავარი კომიტეტის წევრად, მუშაობდა პარტიის ცენტრალურ ბეჭდვით ორგანოში „საქართველო“. შედიოდა საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიისაგან. 1917 წ. სექტემბერში იგი, როგორც საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს დელეგატი, ა. ჩხენკელთან ერთად, დაესწრო პეტროგრადის თათბირს, არჩეულ იქნა წინასწარი პარლამენტის წევრად. 1917 წ. ნოემბერში მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, ედპ-ს სიით აირჩიეს ეროვნული საბჭოს წევრად. იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტის წევრი. 1919 წ. მაისში მ. ამირეჯიბმა ედპ-ს რიგები დატოვა, თუმცა გარკვეული ხნის შემდეგ დაბრუნდა პარტიაში. 1920 წ. ნოემბერში, მას შემდეგ, რაც ნიკო ნიკოლაძე საზღვარგარეთ გაემგზავრა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების შემადგენლობიდან გავიდა, მისი ადგილი კრებაში მ. ამირეჯიბმა დაიკავა. მ. ამირეჯიბის ორი ლექსი შეტანილია 1919 წელს ქუთაისში გამოცემულ „ახალი პოეზიის ანთოლოგიაში“, 1920 წ. გამოვიდა მისი ლირიკული ლექსების კრებული „მინანქრები“.

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, მ. ამირეჯიბი გადავიდა იატაკქვეშა ბრძოლაზე ბოლშევიკური რეჟიმის წინააღმდეგ. 1922 წ. კოპტაგის წესით შევიდა ედპ-ს არალეგალურ ცკ-ს შემადგენლობაში. კ. აფხაზის დახვრეტის შემდეგ, 1923 წლიდან, იყო ედპ-ს თავმჯდომარე, თანამშრომლობდა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტთან და აქტიურად მონაწილეობდა 1924 წლის ანტისაბჭოთა აჯანყების ორგანიზებაში.

1924 წლის 29 აგვისტოს, აჯანყების დაწყებისას, დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებთან და აჯანყების მთავარსარდალთან ერთად იყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილის რაზმის ბანაკში. აჯანყების დამარცხების შემდეგ არალეგალურად გადაკვეთა საზღვარი და გადავიდა თურქეთში, ცხოვრობდა უმეტესწილად საფრანგეთსა და გერმანიაში. 1925 წლიდან აქტიურად მონაწილეობდა ქართული ემიგრაციის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, იყო ედპ-ს საზღვარგარეთული ბიუროს წევრი, შედიოდა ინტერპარტიული ცენტრის – „საერთო ფრონტის“ შემადგენლობაში. თანამშრომლობდა ქართულ ემიგრანტულ გამოცემებთან: „სამშობლო“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, „ბელი ქართლისა“, „კავკასიონი“ შედიოდა ჰ. ბამატის „კავკასიის“ ჯგუფში, იყო მისი ქართულენოვანი გამოცემის, ჟურნალ „კავკასიის“ (1937-1939 წწ.) ერთ-ერთი ძირითადი ავტორი. იყო ემიგრაციაში მოქმედი სხვადასხვა საზოგადოებრივი გაერთიანების წევრი, რომელთა სხდომებზე ხშირად გამოდიოდა მოხსენებებით. 1940 წ. ბერლინში დააარსა საკუთარი ჟურნალი „ახალი დროება“ 1942 წელს ჩართული იყო ბერლინში ქართული ეროვნული კომიტეტის ფორმირებაში. მალევე ამირეჯიბი ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა პარიზში, დაკრძალულია სენტ-უანის სასაფლაოზე. არის მრავალი საყურადღებო მოგონების ავტორი, მათ შორის ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შესახებ.

ასათიანი ალექსანდრე სამსონის ძე (10. IV. 1889, სოფ. ბარდნალა, ლეჩხუმის მაზრა – 29. XII. 1953, მიუნხენი), პოლიტიკური მოღვაწე, იურისტი, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. ქუთაისის სათავადაზნაურო პროგიმნაზიაში სწავლის შემდეგ, 1907 წ. დაამთავრა ქუთაისის რეალური სასწავლებელი. მოწაფეობისას გატაცებული იყო სოციალისტური იდეებით. 1904-1905 წწ. იყო ლეჩხუმ-სვანეთის რევოლუციური მოძრაობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, რისთვისაც დაა-

პატიმრეს და ცაგერის საჰყრობილეში ჩასვეს. უმაღლესი განათლება მოსკოვსა და პეტერბურგში მიიღო, ორი წელი მოსკოვის კომერციულ ინსტიტუტში ეკონომიკის სპეციალობით ისწავლა, 1914 წ. კი პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი დაასრულა. იყო უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს თავმჯდომარე, ქუთაისის თავადაზნაურთა საკრებულოს სტიპენდიატი. სამეცნიერო მოღვაწეობის გაგრძელებას გერმანიაში აპირებდა, მაგრამ პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამ განზრახვა ჩაუშალა. სტუდენტობის წლებში აღ. ასათიანი იცვლის მსოფლმხედველობას და ეროვნულ იდეოლოგიაზე ინაცვლებს. 1914 წლიდან, სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, ცხოვრობდა ქუთაისში, მუშაობდა ჯერ ნაფიცი ვექილის თანამემწედ, შემდეგ ქუთაისის თავადაზნაურთა საკრებულოში. თანამშრომლობდა ადგილობრივ გაზეთ „სამშობლოში“. დაუახლოვდა ეროვნულ მიმართულებას და აქტიურად ჩაერთო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დაარსებაში.

ა. ასათიანმა ქმედითი მონაწილეობა მიიღო მცხეთაში საეკლესიო კრების მოწვევაში, რომელმაც 1917 წ. 12 (25) მარტს აღადგინა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. ელპ-ს დამფუძნებელი ყრილობაზე, 1917 წ. ივნისში, მან მოხსენება წაიკითხა დღის წესრიგით გათვალისწინებულ აგრარულ საკითხზე. წარმოაჩინა მიწაზე კერძო საკუთრების უპირატესობა და მოითხოვა, რომ „მიწები იმათ ხელში გადავიდეს, ვინც მის დამუშავებასა და ჯერო-

ვნად გამოყენებას შესძლებს“. ყრილობამ ა. ასათიანი პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად აირჩია, ძირითადად მინდობილი ჰქონდა საორგანიზაციო სფერო. იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წევრი. 1918 წ. მაისში, ეროვნული საბჭოს გაფართოებისას, იგი ედბ-ს სიით შევიდა ეროვნულ საბჭოში, არჩეული იყო ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის კომისიის მდივნად, საფინანსო-საბიუჯეტო კომისიის წევრად. 1919 წ. თებერვალში საქართველოს დამფუძნებელ კრების დეპუტატად აირჩიეს. შედიოდა კრების საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიაში, ასევე შრომის, აგრარულ და სამეურნეო კომისიებში. 1919 წ. თბილისში გამოიცა მისი ნაშრომი „მიწის საკითხი საქართველოში“ (საფუძვლად დაედო ედბ-ს ყრილობაზე წაკითხული მოხსენება), რომელიც ეკონომიკური დარგის სტუდენტთა დამხმარე სახელმძღვანელოდ გამოიყენებოდა.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, ა. ასათიანი ემიგრაციაში არ წასულა, საქართველოში დარჩა და დეოკუპაციისათვის გამწვანებულ მოძრაობაში ჩაება. შედიოდა ედბ-ს არალეგალურ ცკ-ს შემადგენლობაში. კავშირი ჰქონდა 1921 წ. სვანეთის და 1922 წ. ფშავ-ხევსურეთის გამოსვლებთან. 1922 წ. დააპატიმრეს, მაგრამ მეტეხის ციხიდან გაქცევა მოახერხა და, პარტიის დავალებით, საზღვარგარეთ გაიხიზნა. ერთხანს სტამბოლში ცხოვრობდა, შემდეგ კი საფრანგეთში გადასახლდა. ემიგრაციაში ა. ასათიანი ეწეოდა აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას. 1924-1926 წწ. იყო სტამბოლში დაარსებული „კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ წევრი. შედიოდა ედბ-ს პარიზის კომიტეტში, საფრანგეთში ჩამოყალიბებულ ქართული ეროვნული საბჭოს შემადგენლობაში, იყო 1939 წ. პარიზში შექმნილი „პრომეთეს“ კულტურის კლუბის თავმჯდომარე; თანამშრომლობდა ქართულ ემიგრანტულ პრესასთან (გაზეთი „სამშობლოსათვის“ ,ჟურნალი „ივერია“). 1929 წლიდან სათავეში ედგა ედბ-დან მისი ხელმძღვანელობით ცალკე გამოყოფილ ერთ ჯგუფს და რედაქტორობდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პერიოდულ ორგანოს ჟურნალ „სამშობლოს“ (გამოდიოდა პარიზში 1939 წლამდე). 1928 წ. ქ. ვალენტინეიში გამოიცა ა. ასათიანის ნაშრომი „ძველი და ახალი მემკვიდრეობა“, რომელშიც XIX და XX სს. საქართველოს განმათავისუფლებელი ბრძოლა საფუძვლიანად არის განხილული. წიგნში გაკრიტიკებუ-

ლია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა და ზოგადად, ქართველ სოციალ-დემოკრატთა მოღვაწეობა. 1934 წ. პარიზში გამოვიდა მისი მეორე წიგნი – „ქართული პოლიტიკის ძველი და ახალი გზები“. მეორე მსოფლიო ომის დროს ა. ასათიანი თანამშრომლობდა გერმანელებთან, ქართველი ტყვეებით დაკომპლექტებულ ვერმახტის ლეგიონებთან ერთად მოადწია კავკასიის მისადგომებს, მაგრამ სამშობლოში შემოსვლა ვეღარ შეძლო. ომის დამთავრებისთანავე პარიზის პოლიციამ იგი დააპატიმრა ჰიტლერელებთან კავშირისათვის, თუმცა საფრანგეთის წინაშე თავისი უდანაშაულობის დამტკიცება მოახერხა და გაათავისუფლეს. ამის შემდეგ აღ. ასათიანი ოთხი წლით ესპანეთში გადავიდა, შემდეგ ისევ პარიზში დაბრუნდა და განაგრძო პოლიტიკური საქმიანობა, ეწეოდა კვლევით მუშაობასაც. დაწერა ნაშრომი ნიკო ნიკოლაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ (არ არის მიკვლეული). ცოლ-შვილი არ ჰყოლია. ა. ასათიანი 1953 წ. დეკემბრის ბოლოს გარდაიცვალა მიუნხენში, დაკრძალეს იქვე, ველდფრიდჰოფის სასაფლაოზე. მოგვიანებით, 1974 წელს, მისი ნეშტი ლევილის ქართულ სასაფლაოზე გადაასვენეს.

აფხაზი კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე (27. XI. 1867, კარდენახი, სიდნალის მაზრა – 20. V. 1923, თბილისი), საზოგადო, პოლიტიკური და სამხედრო მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო წევრი, ილია ქაჭავაძის დისშვილი. 1885 წ. დაამთავრა თბილისის კადეტთა კორპუსი, ხოლო 1890 პეტერბურგის პავლეს სახელობის სამხედრო სასწავლებელი. მეფის რუსეთის არმიაში განვლო გზა არტილერ

რიის გენერალ-მაიორობამდე (1916 წ.). 1906-1913 წწ. არჩეული იყო თბილისის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის ზედამხედველი კომიტეტის წევრად. 1911 წ. განთავისუფლდა სამხედრო სამსახურისაგან პოლკოვნიკის წოდებით. 1913 წ. იანვარში აირჩიეს აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა წინამძღოლად (მარშლად), თუმცა პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისას, კავკასიის მეფისნაცვლის თხოვნით, კვლავ შეუდგა სამსახურს და სარდლობდა მისივე ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბებულ კავკასიის საარტილერიო ბრიგადას. თავდაპირველად ოსმალეთის ფრონტზე გაგზავნეს, 1915 წ. აპრილიდან დეკემბრამდე დასავლეთის ფრონტზე იბრძოდა, შემდეგ კი მეფისნაცვალმა გამოიწვია თბილისში თავადაზნაურთა წინამძღოლობის ადგილობრივ აღსასრულებლად. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით გაყვანილ იქნა კახეთის რკინიგზა. 1916 წ. სამხედრო მინისტრის განკარგულებით დაინიშნა სახელმწიფო დაცვის განსაკუთრებული თათბირის თავმჯდომარის რწმუნებულად და კავკასიის რაიონის თავმჯდომარედ. იმავე წელს ხელახალი ვადით არჩეული იყო აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა წინამძღოლად. 1916-1917 წწ. იყო რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრი. 1917 წ. მარტში, რუსეთის დროებით მთავრობის მეთაურის გ. ლვოვის წინადადებით, დაიკავა თბილისში შექმნილი კავკასიის ფრონტის საინჟინრო-საამბენებლო რაზმის კომიტეტის თავმჯდომარის თანამდებობა. მიღებული ჰქონდა მაღალი სამხედრო ჯილდოები: წმ. ანას მესამე ხარისხის ორდენი (1906 წ.); წმ. სტანისლავის მეორე ხარისხის ორ-

დენი (1910 წ.); წმ. ვლადიმირის მეოთხე ხარისხის ორდენი ხმლითა და ბაბთით (1915 წ.) და წმ. ვლადიმირის მესამე ხარისხის ორდენი (1916 წ.).

1917 წ. აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაში. 1917-1918 წწ. იყო ქართული უნივერსიტეტის დამფუძნებელი საზოგადოების თავმჯდომარე და ღიდი წვლილი შეიტანა თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაში. 1917 წ. ნოემბერში, საქართველოს პირველ ეროვნულ ყრილობას გადასცა ქართველი თავადაზნაურობის კოლექტიური ქონება (60 მილიონი ოქროს მანეთის ღირებულებისა), რითაც საფუძველი ჩაეყარა დამოუკიდებელი საქართველოს ფინანსურ სისტემას. ყრილობაზე აირჩიეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. შედიოდა საბჭოს სამხედრო კომისიაში. 1918 წ. იყო პოლიტიკური ორგანიზაცია „უპარტიოთა კავშირის“ ერთ-ერთი დამფუძნებელი და ლიდერი. „კავშირმა“ დამოუკიდებლად მიიღო მონაწილეობა დამფუძნებელი კრების არჩევნებში, მაგრამ დეპუტატის გაყვანა ვერ შეძლო. 1921 წ. იანვარში უპარტიოთა კავშირი ეროვნულ-დემოკრატიულთან გაერთიანდა და შეიქმნა გაერთიანებული დემოკრატიული პარტია. კ. აფხაზი მისი მთავარი კომიტეტის წევრად აირჩიეს. ქმედითი მონაწილეობა მიიღო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მმართველობის, საქართველოს რესპუბლიკის რეგულარული არმიის ორგანიზაციისა და სხვ. კანონპროექტების შემუშავებაში, რომლებიც დაამტკიცა ეროვნულმა საბჭომ, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართული ეროვნული არმიის შექმნაში.

საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას უცხოეთში არ გახიზნულა, სამშობლოში დარჩა და ქართველი ერის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთ ლიდერად მოგვევლინა. 1922 წ. კოოპტაციის წესით შევიდა ედპ-ს არალეგალური ც-ს შემადგენლობაში, მალე კი იატაკქვეშეთში გადასული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარედ დაამტკიცეს. შედიოდა 1922 წ. ჩამოყალიბებული დამოუკიდებლობის კომიტეტის სამხედრო ცენტრის შემადგენლობაში. ცენტრი საერთო სამხედრო კოორდინაციას უწევდა საყოველთაო ეროვნული აჯანყების მზადებას. როდესაც საბჭოთა სპეცსამსახურები კ. აფხაზის კვალზე გავიდნენ, თანაპარტიელებმა თავიანთ ლიდერს სასწრაფოდ საზღვარგარეთ წას-

ვლამ შესთავაზეს, სადაც მისი ცოლ-შვილიც იმყოფებოდა, მაგრამ უარი მიიღეს. „ჩვენს ქვეყანასა და ხალხს ვერ მივატოვებ ამ მის ბრძოლის გაჭირვების ხანაში. გარდა ქართულ ძველ ისტორიულ ტრადიციისა, რომელიც ასეთ დროს იშვიათად ატოვებინებდა ქართველ კაცს თავის სამშობლოს, სად გაგონილა, რომ ლენერლები ჯარს ბრძოლის ველზე სტოვებდნენ... მე ვრჩები და დავრჩები ბოლომდე, რათა დავეხმარო საქართველოს მებრძოლ ბანაკს მის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში!“ – უპასუხია კ. აფხაზს. 1923 წ. საგანგებო კომისიამ მიაგნო და დააპატიმრა სამხედრო ცენტრის მთელი შემადგენლობა (15 კაცი). ისინი გაასამართლეს „საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ შეთქმულების, მუშურ-გლეხურ სახელმწიფოსათვის ლაღატიისა და ანტისაბჭოთა აჯანყების მზადების მცდელობისთვის“ ყველა მათგანს სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვრეტა მიუსაჯეს და აღასრულეს კიდეც 1923 წლის 20 მაისს, თბილისში, ვაკის პარკის ტერიტორიაზე. 1923 წლის 25 მაისს გამოქვეყნდა განაჩენი: „გენერალი კონსტანტინე აფხაზი – „55 წლ. უმ. სამხედრო განათლების, ყოფ. თავადი, ყოფ. გენ. ყოფ. მარშალი, საქ. ერ.-დემ. პარტიის თავმჯდომარე. შევიდა სამხ. ცენტრში და მონაწილეობდა საქართ. ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყების მომზადების ხელმძღვანელობაში. ნაც-დემ. პარტიის ცეკაში აჯანყების საკითხის გარჩევის დროს მან, თავისივე ჩვენების თანახმად, ხმა მისცა დაუყოვნებლივ შეიარაღებულ აჯანყებას“. დახვრეტის წინ კ. აფხაზის ბოლო სიტყვები იყო: „მე ვკვდები სიხარულით, რადგან ღირსი გავხდი სამშობლოს სამსხვერპლოზე ზვარაკად მიტანისა, ჩვენი სიკვდილი გამარჯვებას მოუტანს საქართველოს“. კ. აფხაზის საცხოვრებელ სახლზე – ყოფილი ბებუთოვის ქ. 46 (დღევანდელი ლ. ასათიანის ქ. 46) განთავსებულია მემორიალური დაფა.

ახმეტელი ალექსანდრე (სანდრო) ვასილის ძე (1. IV. 1886, სოფელი ანაგა, სიღნაღის მაზრა – 29. VI. 1937, თბილისი), რეჟისორი, თანამედროვე ქართული თეატრის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. 1900 წ. დაამთავრა თელავის სასულიერო სასწავლებელი. შემდეგ ოჯახი საცხოვრებლად განჯაში გადავიდა და იგი აქაურ გიმნაზიაში შეიყვანეს, საიდანაც მოსწავლეთა მღელვარებაში მონაწილეობისათვის გარიცხეს.

დაასრულა თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზია. 1907 წ. ჩაირიცხა და 1916 წ. დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. სტუდენტობის წლებში დააპროექტა და ააგო აეროპლანი, რომელიც თბილისში, მთაწმინდაზე გამოცადა კიდეც.

1917 წ. ივნისში იყო ედვ.-ს დამფუძნებელი ყრილობის დელეგატი. 1917 წ. ოქტომბერში ედვ.-ს ჩამოშორდა წევრთა ერთი ჯგუფი, რომელმაც თავი საქართველოს რადიკალ-დემოკრატიულ გლეხთა პარტიად გამოაცხადა და საკუთარი ბეჭდვითი ორგანო, გაზეთი „ჩვენი რესპუბლიკა“ დააფუძნა. ს. ახმეტელი ამ ჯგუფის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო. იგი აირჩიეს ახლად შექმნილი პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად. პარტია აცხადებდა, რომ საქართველოს პოლიტიკურ სპექტრში ის ერთადერთი პოლიტიკური ორგანიზაციაა, რომელიც იბრძვის საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის. ს. ახმეტელი პარტიის სიით კენჭს იყრიდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში, მაგრამ უშედეგოდ. 1919 წ. თბილისის საოპერო სტუდიაში დადგა დ. არაყიშვილის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“. იყო სახელმწიფო დრამატული დასის წევრი და ქართული თეატრის რეჟისორი, რომლის სცენაზეც წარმოადგინა ს. შანშიაშვილის „ბერდო ზმანია“ (1920 წ.). ამავე პერიოდში დაიწყო რადიკალ-დემოკრატიის ედვ.-სთან დაახლოების პროცესი, რომელიც 1921 წ. იანვარში მათი გაერთიანებითა და დემოკრატიული პარტიის შექმნით დას-

რულდა. ს. ახმეტელი გაერთიანებული პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად იქნა არჩეული.

საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, 1921 წ. უცხოეთში არ გახიზნულა და აქტიურად ჩაერთო საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1922 წ. კოპტაციის წესით შევიდა ედპ-ს არალეგალურ ცკ-ს შემადგენლობაში, იყო ედპ-ს თბილისის კომიტეტის თავმჯდომარე. 1923 წ. აპრილში დააპატიმრეს. ციხიდან იმავე წლის აგვისტოს დასაწყისში გაათავისუფლეს და აიძულეს ედპ-ს სხვა თვალსაჩინო წევრებთან ერთად ხელი მოეწერა დეკლარაციას, რომელიც პარტიის ლიკვიდაციისათვის კონფერენციის მოწვევას ითვალისწინებდა. კონფერენცია 1923 წ. 28 ოქტომბერს გაიმართა და ედპ დაშლილად გამოაცხადა. 1921 წ. ს. ახმეტელი დაინიშნა სახელმწიფო თეატრების მმართველად. 1923 წ. კ. მარჯანიშვილმა მიიწვია რეჟისორად რუსთაველის სახელობის თეატრში. 1924 წ.-დან იყო ამ თეატრის მთავარი რეჟისორი, ხოლო 1926-1935 წწ. – სამხატვრო ხელმძღვანელი. 1924 წ. აქტიური მონაწილეობა მიიღო მსახიობთა კორპორაცია „დურუჯის“ დაარსებაში. 1926 წ. ოპერის სახელმწიფო თეატრში დადგა ზ. ფალიაშვილის „ლატავრა“. ს. ახმეტელის მეთაურობით რუსთაველის თეატრმა შეინარჩუნა ეროვნული თვითმყოფადობა. მის საეტაპო სპექტაკლებად მიჩნეულია ბ. ლავრენიევის „რღვევა“ (1928 წ.). ს. შანშიაშვილის „ანზორი“ (1928 წ.), მ. დადიანის „თეთნულდი“ (1931 წ.), ფ. შილერის „ყაჩაღები („ინ ტირანოს“)“ (1933 წ.). განსაკუთრებით აღსანიშნავია გ. რობაქიძის პიესის „ლამარა“-ს დადგმა რუსთაველის თეატრის სცენაზე და 1930 წ. ამ სპექტაკლის წარმატებული გასტროლი მოსკოვში. ერთ-ერთ წარმოდგენას დაესწრო ი. სტალინი, რომელთანაც რეჟისორმა სურათიც გადაიღო. საბჭოთა და უცხოურმა პრესამ სპექტაკლს მაღალი შეფასება მისცა. რუსთაველის თეატრმა ევროპის ქვეყნებიდან გასტროლებზე არა ერთი მიპატიჟება მიიღო. ლ. ბერიას უშუალო განკარგულების საფუძველზე, დასი საზღვარგარეთ არ გაუშვეს. 1933 წ. ს. ახმეტელს საქართველოს სახალხო არტისტის წოდება მიენიჭა, მაგრამ თავისუფალი აზროვნებისთვის მას მალე დევნა დაუწყეს. 1935 წ. რუსთაველის თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელის თანამდებობიდან გაათავისუფლეს, რის შემდეგაც მუშაობა მოსკოვის „მწვანე თეატრში“ გააგრძელა. დიღხანს არც იქ დასცალდა. 1936 წ. 19 ნოემბერს დააპატიმრეს და

ეტაპით თბილისში ჩამოიყვანეს. შვიდი თვე გრძელდებოდა მისი დაკითხვა და წამება. „ხალხის მტრად და მავნებლად“ გამოცხადებული რეჟისორი ინგლისის დაზვერვის სასარგებლოდ ჯაშუშობაში დაადანაშაულებს და ლ. ბერიასა და ი. სტალინის ფიზიკური განადგურებაშიც დასდეს ბრალი. ს. ახმეტელის გვარი შეტანილია 1937 წ. 31 მაისით დათარიღებულ დასასჯელთა სიაში, რომელსაც ხელს აწერდნენ ი. სტალინი და ვ. მოლოტოვი. 1937 წ. 28 ივნისის სსრკ სისხლის სამართლის კოდექსის 58-ე მუხლით მას სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვრეტა მიუსაჯეს. ს. ახმეტელი 1937 წ. 29 ივნისს დახვრიტეს. რეაბილიტირებულია საბჭოთა კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიის 1956 წ. 11 თებერვლის გადაწყვეტილებით. 1979 წ. მისი დაბადების ასი წლის საიუბილეოდ სოფელ ანაგაში გაიხსნა ს. ახმეტელის სახლ-მუზეუმი.

გაბაშვილი რევაზ ალექსანდრეს ძე (6. XI. 1882, თბილისი – 14. III. 1969, პარიზი), პუბლიცისტი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და თვალსაჩინო წევრი. 1902 წ. დაამთავრა თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზია და სწავლა ბელგიაში, ლიეჟის მონტეფიორეს სახელობის ელექტროტექნიკურ ინსტიტუტში განაგრძო, რომელიც არ დაუსრულებია. 1905 წ. დაბრუნდა სამშობლოში, ფედერალისტთა პარტიას დაუკავ-

შირდა და აქტიურად ჩაერთო რევოლუციურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ორჯერ იყო დატუსაღებული და გარკვეული ვადით აკრძალული ჰქონდა თბილისში ცხოვრება. 1906 წელს, პარტიის დავალებით, კვლავ უცხოეთში – ბელგიასა და საფრანგეთში გაემგზავრა. ექვსი თვის შემდეგ ბაქოში ჩავიდა და მუშაობას ნავთობის მრეწველობაში შეუდგა. 1907 წ. ჩაირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის მათემატიკურ ფაკულტეტზე, ხოლო შემდეგ გადავიდა ქიმიურ განყოფილებაზე. კურსი აქაც ვერ დაასრულა, რადგან „ტოლსტოის დღეებთან“ დაკავშირებულ სტუდენტურ მღელვარებაში მონაწილეობისათვის უნივერსიტეტიდან დაითხოვეს. 1911 წლიდან ცხოვრობდა თბილისში, ეწეოდა საზოგადოებრივ საქმიანობას. მონაწილეობდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის მუშაობაში. 1912 წ. იყო ეროვნულ-დემოკრატიული ჟურნალის „კლდის“ დაარსების ერთ-ერთი ინიციატორი და გამოცემის რედაქტორი, წერდა ფსევდონიმებით: „რაე“, „დამურა“ და სხვ. ჩაბმული იყო კოოპერაციული მოძრაობის განვითარებაში. შედიოდა ქართულ საქველმოქმედო საზოგადოებაში და არჩეული იყო მისი გამგეობის მდივნად.

1917 წ. ნოემბერში მონაწილეობდა საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მუშაობაში. ეროვნული საბჭოს გაფართოებისას, 1918 წ. მაისში, ედპ-ს სიით გახდა საბჭოს წევრი, არჩეული იყო საბჭოს გზათა კომისიის შემადგენლობაში. იყო ეროვნულ-დე-

მოკრატიული პარტიის საორგანიზაციო მთავარი კომიტეტის წევრი, ედვ-ს დამფუძნებელ ყრილობაზე აირჩიეს პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად. 1918 წ. სექტემბერში გადავიდა დამოუკიდებელ ნაციონალ-დემოკრატთა ფრაქციაში და გახდა მისი მდივანი. იყო ამ ფრაქციის საფუძველზე შექმნილი ეროვნული (იგივე მიწის მესაკუთრეთა ეროვნული) პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. 1919 წ. ივლისში გაზეთ „სალ კლდეში“ გამოქვეყნდა რ. გაბაშვილის ანტიინგლისური ხასიათის სტატია, რომელიც საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის შეურაცხყოფელ გამონათქვამებსაც შეიცავდა. შინაგან საქმეთა მინისტრის განკარგულებით, გაზეთი დახურეს, ავტორი კი ორი კვირით დააპატიმრეს. 1919 წ. თებერვალში ეროვნული პარტიის სიით მონაწილეობა მიიღო საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში, მაგრამ მანდატი ვერ მოიპოვა. 1920 წელს იგი არჩეული იყო ნაფიც მსაჯულად. 1921 წ. იანვარში, ედვ-სა და მისგან გამოყოფილი ორგანიზაციების გაერთიანებისას, რ. გაბაშვილი გაერთიანებული, დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად აირჩიეს.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, დატოვა სამშობლო და ემიგრაციაში გაიხიზნა. თავდაპირველად თურქეთში, 1924 წლიდან კი საფრანგეთში ცხოვრობდა. შეისწავლა თურქული ენა, ფლობდა ასევე, რუსულ, ინგლისურ, ფრანგულ, გერმანულ, ესპანურ და სპარსულ ენებს. შედიოდა ედვ-ს კონსტანტინოპოლის ბიუროს შემადგენლობაში, იყო სტამბოლის პოლიტომისიის წევრი. 1922 წ. მონაწილეობდა პარიზში გამართული ინტერპარტიული კონფერენციის მუშაობაში, რომელმაც ჩამოაყალიბა „საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ და შექმნა „საქართველოს დამფუძნებელი კრების გაფართოებული პრეზიდიუმი“ შედიოდა ემიგრაციაში აღმოცენებულ „საერთო ფრონტში“ ემიგრაციაში ედვ-ს პირველად მისი ჯგუფი გამოეყო, რომელიც 1926-1928 წწ. გაზეთ „მამულიშვილის“ ირგვლივ შემოიკრიბა, შემდეგ კი ა. ასათიანის ჯგუფს შეუერთდა. მოგვიანებით რ. გაბაშვილი კავკასიის კონფედერაციის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ ჰ. ბამატის „კავკასიის“ ჯგუფში გაერთიანდა, 1937-1939 წლებში, როგორც პასუხისმგებელი რედაქტორი, თანამშრომლობდა ჟურნალ „კავკასიასთან“. პოლიტიკური საკითხების გარდა, ანტერესებდა და იკვლევდა საქართველოს ისტორიისა და ეთნოლოგიის

პრობლემებსაც. 1967 წ. პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოსცა წიგნი „კავკასიური რასის წვლილი მსოფლიო ცივილიზაციაში“. 1951-1956 წწ. იყო ხელახლა შექმნილი „ეროვნული ცენტრისა“ და მისი გაზეთის „საქართველოს დამოუკიდებლობა“ ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. წერილებს ბეჭდავდა ასევე, პარიზულ ჟურნალ „კავკასიონში“, აშშ-ში გამომავალ ქართულ ემიგრანტულ გამოცემებში „კრებული“ და „ქართული აზრი“ 1959 წ. მიუნხენში გამოქვეყნდა მისი დიდად გახმაურებული მოგონებათა წიგნი „რაც მახსოვს“. რ. გაბაშვილი გარდაიცვალა 1969 წელს პარიზში, დაკრძალულია ბანოს სასაფლაოზე.

გვაზავა გიორგი ბეჟანის ძე (20. IV. 1869, სოფელი სუჯუნა, სენაკის მაზრა – 20. I. 1941, პარიზი), პოლიტიკური მოღვაწე, იურისტი, პუბლიცისტი, მთარგმნელი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. პირველდაწყებით განათლება ნოქალაქევსა და მარტვილში მიიღო, შემდეგ სწავლა თბილისის სასულიერო სემინარიასა და მეორე გიმნაზიაში გააგრძელა.

გიმნაზიის ოქროს მედალზე დამთავრებისთანავე, 1889 წ. შევიდა მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, იყო „კავკასიის სტიპენდიტი“ უნივერსიტეტის დასრულების შემდეგ პარიზში გაემგზავრა და ერთი წლის განმავლობაში იყო სორბონის უნივერსიტეტის თავისუფალი მსმენელი. 1892-1893 წწ. მონაწილეობა მიიღო ქართული სტუდენტური გაერთიანება „თავისუფლების ლიგის“ შექმნაში, რისთვისაც სისხლის სამართლის პასუხისგებაშიც მისცეს, მაგრამ, ბრალდების სიმცირის გამო, არ დაუსჯიათ, – საქმე წარმოებით შეწყდა. 1895 წ. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ცხოვრობდა თბილისში და მუშაობდა ადვოკატად, ეწეოდა აქტიურ საზოგადოებრივ და სამწერლო მოღვაწეობას, თანამშრომლობდა ქართულ და რუსულ პრესაში. 1905 წ. შეადგინა „საქართველოს ავტონომიის სტატუტი“, 1905-1906 წწ. აქტიურად მონაწილეობდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ფუძემდებლური დოკუმენტების შემუშავებაში, თუმცა მამინე პარტიის დაარსება ვერ მოხერხდა. 1906 წ. გ. გვაზავა იყო გაზეთ „ავტონომიური საქართველოს“ დაარსების ინიციატორი, მაგრამ გამოცემის სახელწოდებას დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა და საქმე ჩაიშალა. 1907 წ. მისი რედაქტორობით დაფუძნდა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების რუსულენოვანი ყოველკვირეული გაზეთი „Грузинская мысль“ (აქტიური თანამშრომლები: ვარლამ ჩერქეზიშვილი და მიხაკო წერეთელი). გაზეთი პირველივე ნომრის გამოცემისთანავე ცენზურამ აკრძალა, ხოლო რედაქტორი გადაასახლეს. 1907 წ. ჩავიდა ჰააგის საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომლის დელეგატებს გადაეცათ მისივე მონაწილეობით შედგენილი „საქართველოს ხალხის მემორანდუმი“ 1910 წ. ჟურნალ

„ერის“ ფურცლებზე დაიბეჭდა მისი წერილების სერია „ჩეხია“, რომელიც ცალკე ბროშურადაც გამოიცა. ამ, „სახელმწიფოში არსებული წესწყობილების დარღვევისაკენ მიმართული თხზულების გავრცელებისათვის“ გ. გვაზავას ერთი წლით მეტეხის ციხეში ჩასმა მიესაჯა.

1917 წელს რუსულ ენაზე გამოსცა ნაშრომი „საქართველო საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით“, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის მართლზომიერებას ასაბუთებდა. 1917 წ. შედიოდა ოზაკომთან შექმნილი ეროვნებათა საბჭოს შემადგენლობაში. 1918 წ. იყო ამიერკავკასიის სეიმის წევრი, მონაწილეობა მიიღო ტრაპიზონისა და ბათუმის მოლაპარაკებებში ა/კავკასიასა და ოსმალეთს შორის. იყო ედპ-ს საორგანიზაციო მთავარი კომიტეტის წევრი. პარტიის დამფუძნებელ ყრილობაზე, როგორც ყრილობის თავმჯდომარის მოადგილე, პრეზიდიუმში აირჩიეს. მოხსენებით გამოვიდა ყრილობის პირველ საკითხზე „საქართველოს ავტონომიის შესახებ“, რომელზეც მიღებულ იქნა დადგენილება: „უნდა დამყარდეს პოლიტიკური ავტონომია (თვითკანონმდებლობა) დემოკრატიულ რესპუბლიკურ საფუძველზე აგებული“ ყრილობამ გ. გვაზავა პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად აირჩია, მთავარმა კომიტეტმა კი მას პრეზიდიუმის წევრობა და პარტიის თავმჯდომარის მოადგილეობა დაავისრა. იყო საქართველოს ეროვნულ-ინტერპარტიული საბჭოსა და მისი აღმასკომის წევრი. 1917 წ. ნოემბერში აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, აირჩიეს ეროვნული საბჭოსა და მისი აღმასკომის წევრად. 1919 წლიდან იყო საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი, ედპ საპარლამენტო ფრაქციის ლიდერი, საკონსტიტუციო კომისიის წევრი და მდივანი, კონსტიტუციის სარედაქციო კომისიის წევრი, შედიოდა ასევე, კრების სარეგლამენტო და საგარეო საქმეთა კომისიებში. 1920 წ. გამოსცა ნაშრომი „ძირითადი პრინციპები საკონსტიტუციო უფლებისა“

1921 წლიდან გ. გვაზავა ემიგრაციაშია და გვევლინება საქართველოს უფლებათა თავდადებულ დამცველად. პარიზში დასახლების შემდეგ იყო „პრომეთეს“ ლიგის ერთ-ერთი დამფუძნებელი, 1926-1939 წწ. რედაქტორობდა ფრანგულ ენაზე გამოშვალ ჟურნალს „პრომეთე“ ეწეოდა მთარგმნელობით მუშაობას.

მის კალამს ეკუთვნის რასინის „მითრიდატის“, ესქილეს „მიჯაჭვული პრომეთეს“ და სხვ. თარგმანები. 1938 წ. პარიზში გამოიცა მის მიერ ფრანგულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“ (პროზაული ვარიანტი). იყო ქართული ეროვნული ცენტრის წევრი, ქართველ მწერალთა და ჟურნალისტთა კავშირის ერთ-ერთი დამაარსებელი და თავმჯდომარე. როდესაც ემიგრაციაში ედგა რამდენიმე ჯგუფად დაიშალა, ერთ-ერთ ჯგუფს სათავეში ედგა გ. გვაზავა. მისი რედაქტორობით 1929-1935 წწ. პარიზში გამოდიოდა „საქართველოს გაერთიანებული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთული კომიტეტის ორგანო“ გაზეთი „საქართველო“ წერდა ფსევდონიმებით: „Politics“, „X“, „გ. გ“, „მეთვალყურე“, „მკითხველი“, „სტამბოლელი“, „წიპურტი“. გ. გვაზავა 1941 წელს გარდაიცვალა პარიზში, დაკრძალულია ბატინიოლის სასაფლაოზე.

ვაჰნაძე დავით (დათა) ვლადიმერის ძე (4. VIII. 1884, სოფელი დიდი ლილო, თბილისის მაზრა – 23. I. 1962, ქ. ესენი, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა) პოლკოვნიკი, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და ლიდერი. დაწყებითი განათლება ოჯახში მიიღო, 1902 წ. დაამთავრა თბილისის კადეტთა კორპუსი, ხოლო შემდეგ პეტერბურგის იმპერატორ პავლე I-ის სახელობის სამხედრო

სასწავლებელი. პეტერბურგშივე სამხედრო-საინჟინრო სასწავლებელში დამატებით შეისწავლა საინჟინრო საგნები და 1904 წ. პოდპორუჩიკის ხარისხით დაინიშნა ვარშავის მესანგრეთა ბატალიონში. 1905 წ. ეხმარებოდა თავისუფლებისათვის მებრძოლ პოლონელ მეამბოხეებს, იფარავდა მათ რუსეთის ჯარის თავდასხმისაგან. იმავე წლიდან სამხედრო სამსახური განაგრძო თბილისში, მონაწილეობდა „კავკასიის ოფიცერთა სარევიოლუციო კავშირის“ დაარსებაში, ასევე, კავკასიის მესანგრეთა ბატალიონების აჯანყებაში, რისთვისაც 1907 წ. სამსახურიდან დაითხოვეს და აღმინისტრაციული წესით ღუნიბის ციხეში გაგზავნეს. საქართველოში დაბრუნებული, ერთი წელი პოლიციის მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდა. 1909 წლიდან დაიწყო პუბლიცისტური საქმიანობა, წერდა „დ. კახელის“, „ეკალის“ ფსევდონიმებით, უმთავრესად ეკონომიკურ საკითხებზე. აქტიურად იყო ჩართული ქართული სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების საკოოპერაციო საქმიანობაში (დააფუძნა რამდენიმე კოოპერატივი და ამხანაგობა). 1912 წელს, თანამოაზრეებთან ერთად, დააარსა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების ჟურნალი „კლდე“ 1914 წ. მონაწილეობა მიიღო ქართული რაზმის („დრუჟინა“) დაკომპლექტებაში და რაზმთან ერთად მოხალისე ოფიცრად გაემგზავრა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ქართველი მუსლიმებისა და მათი სოფლების დასაცავად. შედიოდა ევროპაში აღმოცენებული საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის თბილისის ფილიალში და უზრუნველყოფდა გერმანული წყალქვეშა ნავებით საქართველოში

შემოტანილი იარაღის მიღება-დაბინავებას. სამშობლოს წინაშე გაწეული დამსახურებისათვის განთავისუფლების კომიტეტმა დააჯილდოვა თამარ მეფის ორდენით. 1915 წ. მონაწილეობდა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების გაზეთის „საქართველოს“ დაარსებაში. 1916 წ.-დან სათავეში ედგა თბილისის საკრებულოსთან არსებულ საადგილ-მამულო კომისიას.

1917 წ. მარტში ქმედითი მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაში, მისი ორგანიზებით შესაძლებელი გახდა კათალიკოს-პატრიარქისათვის თბილისში რეზიდენციის განთავისუფლება, რომელიც რუს მიტროპოლიტს ეკავა. 1917 წ. მაისში ეროვნულ-დემოკრატთა ჯგუფთან ერთად დაესწრო გაერთიანებულ მთიელთა კავშირის პირველ ყრილობას კავკავში. ედვ.-ს დამფუძნებელ ყრილობაზე დ. ვაჩნაძე პარტიის მთავარი კომიტეტში, ხოლო 1917 წ. ნოემბერში პრეზიდიუმის წევრად და პარტიის თავმჯდომარის მოადგილედ აირჩიეს. ედვ.-ს სიით იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წევრი, ასევე საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მონაწილე, სადაც აირჩიეს ეროვნული საბჭოს შემადგენლობაში, იყო საბჭოს სამხედრო სექციის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. 1918 წ. მაისში, ეროვნული საბჭოს აღმასკომის დავალებით, დარაზმა და დასავლეთ საქართველოში შემოჭრილი ოსმალეთის ჯარების შესაკავებლად გაგზავნა გერმანელი ტყვეები. 1918 წლის ივნისში, საქართველოს მთავრობის წარდგენით, დაინიშნა გერმანიის საიმპერატორო სამხედრო-დიპლომატიურ მისიაში საქართველოს რესპუბლიკის რწმუნებულად. მონაწილეობდა საქართველოს რეგულარული ჯარის ორგანიზაციის პროექტის შედგენაში. ღვაწლი მიუძღვის გერმანული სამხედრო კონტინგენტის საქართველოდან გაცილებასა და ქვეყნის საზღვრებიდან მათ უსაფრთხოდ გასვლაში. 1918 წ. დეკემბერში, პოლკოვნიკის ჩინით, მონაწილეობდა სომხეთთან ომში. 1918 წ. სექტემბერში გადავიდა დამოუკიდებელ ნაციონალ-დემოკრატთა ფრაქციაში და იყო მის საფუძველზე შექმნილი ეროვნული (იგივე მიწის მესაკუთრეთა ეროვნული) პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და ლიდერი. 1921 წ. იანვარში, როდესაც ედვ. და მისგან გამოყოფილი ორგანიზაციები გაერთიანდნენ, დ. ვაჩნაძე გაერთიანებული, დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის შემადგენლობაში აირჩიეს. რუსეთის წითელი არმიის შემოჭრისას,

მტრისათვის წინააღმდეგობის გასაწევად, 1921 წ. თებერვალში შეადგინა მოხალისეთა 400 კაციანი რაზმი.

1921 წელს, საქართველოს გასაბჭოებისას, დ. ვაჩნაძე უცხოეთში არ გახიზნულა და ჩაება წინააღმდეგობის მოძრაობაში. შედიოდა ედვ-ს არალეგალური ცკ-ს შემადგენლობაში, ასევე პარტიის სამხედრო ცენტრში. აქტიურად იყო დაკავშირებული ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პარტიზანულ რაზმთან. 1922 წ. თებერვალში დააპატიმრეს, მაგრამ მძიმე ავადმყოფობის გამო მცირე ხანში ციხიდან გაათავისუფლეს. 1924 წ. თებერვალში ედვ-ს არალეგალური ცკ-ს დავალებით, საიდუმლოდ გაემგზავრა კონსტანტინოპოლში განმათავისუფლებელ ბრძოლაში თურქეთიდან დახმარების მიღების მიზნით. 1924 წ. აგვისტოს აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნება ვეღარ შეძლო და ემიგრაციაში დარჩა. 1924-1926 წწ. მონაწილეობდა სტამბოლში შექმნილ „კავკასიის განმათავისუფლებელი კომიტეტის“ საქმიანობაში. 1927 წლიდან ცხოვრობდა საფრანგეთში, იტალიასა და გერმანიაში. იყო ედვ-ს საზღვარგარეთული ბიუროს წევრი, განაგრძობდა აქტიურ ანტისაბჭოთა პოლიტიკურ და პუბლიცისტურ საქმიანობას. თანამშრომლობდა ემიგრანტულ პრესაში, მონაწილეობდა საფრანგეთის ქართული სათვისტომოს კულტურულ საქმიანობაში. კითხულობდა მოხსენებებსა და ლექციებს. იყო რამდენიმე ემიგრანტული ორგანიზაციის წევრი („კავკასიის კონფედერაცია“, „ყოფილ ქართველ მხედართა დარაზმულობა“, „ქართული სამეცნიერო წრე“ და სხვ.) მეორე მსოფლიო ომის დროს ჩართული იყო გერმანელთა მიერ ქართული ეროვნული კომიტეტის შესაქმნელად წარმოებულ საქმიანობაში. ომის დასრულების შემდეგ ცხოვრობდა მიუნხენში. დ. ვაჩნაძე გარდაიცვალა 1962 წელს, დაკრძალულია გერმანიის ქალაქ ესსენში. მის კალამს ეკუთვნის 4 წიგნი და მრავალი სტატია. იგი ავტორია აგრეთვე, „მოგონებათა რვეულების“ და მემუარული ნაშრომისა „ვინ ვიყავი, სად ვიყავი და რა გავაკეთე?“.

ვეშაპელი (ვეშაპიძე) გრიგოლ გიორგის ძე (1892, სოფელი საირხე, მორაპნის მაზრა – 10. VI. 1926, პარიზი). პოლიტიკური მოღვაწე, პუბლიცისტი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. 1910 წ. ვერცხლის მედლით დაამთავრა ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია. იმავე წელს ჩაირიცხა მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე და იღებდა

კავკასიის სასწავლო ოლქის სტიპენდიას. პერიოდულ პრესაში წერილებს გიმნაზიის პერიოდიდან აქვეყნებდა, სტუდენტობისას, ქართულის გარდა, თანამშრომლობდა მოსკოვურ გამოცემებთან (გაზეთი „Русские ведомости“ და ჟურნალი „Голос минувшего“). იყო მოსკოვის ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, აქტიურად იყო ჩართული მოსკოვის ქართული კოლონიის კულტურულ-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. სტუდენტურ მოძრაობაში მონაწილეობისათვის ერთი წლით გარიცხული იყო უნივერსიტეტიდან, რომელიც 1916 წ. დაამთავრა და სწავლა იქვე იურიდიულ ფაკულტეტზე გააგრძელა. 1916-1917 წწ. მოსკოვში გამოიცა გ. ვეშაპელის ორი ნაშრომი: „Турецкая Грузия: Лазистан, Трапезунд и Чорох. Край“ (ეს წიგნი 1919 წ. ბერნში ფრანგულ ენაზეც დაიბეჭდა) და „Единство Грузии и русский протекторат: Рус.-груз. трактат 1783 г. и союз. договор Карталино-Кахетии, Имеретии, Мингрелии и Гурии“ (1918 წ. ქართულ ენაზე გამოქვეყნდა თბილისში).

1917 წ. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ გ. ვეშაპელი საქართველოში დაბრუნდა. იყო თბილისის ქალაქის საბჭოს ხმოსანი. 1917 წლის აპრილიდან 1918 წლის 12 სექტემბრამდე იყო ეროვნულ-დემოკრატიული გაზეთის „საქართველოს“ რედაქტორი. 1917 წ. ივნისში, როგორც საორგანიზაციო მთავარი კომიტეტის წევრმა, აქტიური მონაწილეობა მიიღო ედპ-ს დაფუძნებაში, პარტიის პირველ ყრილობაზე გააკეთა მოხსენება მეზობელ ხალხებთან ურთიერთობის შესახებ. ყრილობამ იგი პარტიის მთავარი კომიტეტის

წევრად აირჩია, მთავარმა კომიტეტმა კი პრეზიდუმის წევრობა და პარტიის თავმჯდომარის მოადგილეობა მიანდო. 1917 წ. ედვ-ს სიით შედიოდა საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს შემადგენლობაში, აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ეროვნული ყრილობის მოწვევასა და მუშაობაში. 1917 წ. ნოემბერში ეროვნულმა ყრილობამ ეროვნული საბჭოს წევრად, საბჭომ კი თავისი აღმასკომის, მისი პრეზიდუმისა და საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილედ აირჩია. არჩეული იყო საბჭოს სარეგლამენტო, სარედაქციო, საზავო და დამფუძნებელი კრების საარჩევნო კომისიების წევრად. მონაწილეობდა ტრაპიზონის საზავო მოლაპარაკებაში. ქმედითი მონაწილეობა მიიღო საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების მოსამზადებელ საქმიანობაში, 1918 წ. 26 მაისს, ეროვნული საბჭოს სხდომაზე, მანვე რუსულ ენაზე წაიკითხა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი. 1918 წ. 13 სექტემბერს ედვ-ს საპარლამენტო ფრაქციას გამოეყო ექვსკაციანი ჯგუფი გ. ვეშაპელის ხელმძღვანელობით, რომელმაც ჯერ „დამოუკიდებელი ნაციონალ-დემოკრატიული ფრაქცია“, ხოლო იმავე წლის დეკემბერში ეროვნული პარტია (იგივე მიწის მესაკუთრეთა ეროვნული პარტია) დააფუძნა. პარტიის თავმჯდომარე და მთავარი ბეჭდური ორგანოს (ჯერ გაზეთი „კლდე“, შემდეგ, მონაცვლეობით, გაზეთები: „სალი კლდე“, „პიტალო კლდე“, „ნაციონალისტი“ და „მიწა“) რედაქტორიც გ. ვეშაპელი იყო. 1919 წ. სექტემბერში, დამფუძნებელი კრების დამატებითი არჩევნების შედეგად გ. ვეშაპელი ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატი გახდა. ოპოზიციაში ედგა სოციალ-დემოკრატიულ უმრავლესობას, რომელსაც უპირისპირდებოდა ნაციონალისტური პოზიციიდან. 1921 წ. იანვარში ედვ-საგან გამოყოფილი ორგანიზაციები გაერთიანდნენ, მათვე დაემატათ უპარტიოთა კავშირიც და შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული პარტია. გ. ვეშაპელი პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად აირჩიეს.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, გ. ვეშაპელი ემიგრაციაში წავიდა და გაერთიანებული დემოკრატიული პარტიის სახელით ჩაერთო პოლიტიკური ემიგრაციის მუშაობაში, რომელიც მიმართული იყო საქართველოს განთავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის აღდგენისაკენ. 1922 წ. მონაწილეობდა პარიზში გამართული ინტერპარტიული კონფერენციის მუშაობაში,

რომელმაც ჩამოაყალიბა „საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ და შექმნა „საქართველოს დამფუძნებელი კრების გაფართოებული პრეზიდიუმი“, არჩეულ იქნა ამ პრეზიდიუმის წევრად. იმყოფებოდა იტალიაში, ინგლისში, გერმანიაში, შვეიცარიაში, ინგლისური, ფრანგული და გერმანული ენები. იყო ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დამცველი ლიგის ქართული განყოფილების წევრი. 1924 წ. მაისიდან მწვავედ დაუპირისპირდა საქართველოს ემიგრანტულ მთავრობას, დაგმო საქართველოში შეიარაღებული გამოსვლის იდეა, რომელიც დასავლეთიდან რეალური დახმარების გარეშე განუხორციელებლად მიაჩნდა. აგვისტოს აჯანყების მარცხმა გ. ვეშაპელი ბოლშევიკურ რეჟიმთან ბრძოლის უპერსპექტივობაში დაარწმუნა, რასაც მის მსოფლმხედველობაში დიამეტრული ცვლილება მოჰყვა. დაუახლოვდა საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებს ევროპაში და ჩადგა კომუნისტური რეჟიმის სამსახურში. გ. ვეშაპელმა 1924 წ. ნოემბერში პარიზში დააარსა გაზეთი „ახალი საქართველო“ (გამოდიოდა 1926 წლამდე პარიზსა და ბერლინში), რომლის მეშვეობით ქართველ ემიგრანტებს საბჭოთა საქართველოში დაბრუნებისაკენ მოუწოდებდა. საქართველოს ეროვნული თავისუფლებისათვის მებრძოლმა ძალებმა გ. ვეშაპელის მოქმედება შეუწყნარებლად მიიჩნიეს. 1926 წლის 10 ივნისს იგი პარიზში რამდენიმე გასროლით სიცოცხლეს გამოასალმა ა. მერაბაშვილმა. დაკრძალეს პარიზში, მონპარნასის სასაფლაოზე. ნეკროლოგები გამოაქვეყნა საქართველოს საბჭოურმა პრესამ („Зария Востока“, „კომუნისტი“). 1928 წელს, მშობლების თხოვნით, გ. ვეშაპელის ცხედარი საქართველოში ჩამოასვენეს და თბილისში, დიდუბის პანთეონში დაკრძალეს. 1937 წელს მისი ნეშტი დიდუბიდან ვაკის სასაფლაოზე გადაასვენეს.

თაყაიშვილი ექვთიმე სიმონის ძე – წმინდა ექვთიმე ღვთისყაგი – (4. I. 1863, სოფელი ლიხაური, ოზურგეთის მაზრა – 21. II. 1953, თბილისი), ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე, აკადემიკოსი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამფუძნებელი, მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდანი. ოზურგეთის სამაზრო სასწავლებლისა და ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის დასრულების შემდეგ, 1887 წ. დაამთავრა პეტერბურგის საიმპერატორო უნი-

ვერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი, იქვე მოიპოვა მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხიც და სამშობლოში დაბრუნდა. აქტიურად ჩაერთო სამეცნიერო, პედაგოგიურ და ეროვნულ-საზოგადოებრივ საქმიანობაში. 1889 წ. აირჩიეს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის წევრად. ამავე წელს დ. ბაქრაძესთან ერთად დააარსა საქართველოს საეგზარქოსო (საეკლესიო) მუზეუმი. კრებდა, სწავლობდა და მუზეუმში აბინავებდა ძველ ნივთებს, სიგელ-გუჯრებსა და ხელნაწერებს, ეპიგრაფიკულ მასალას. პირადად მოიძია „ვეფხისტყაოსნის“ ორ ათეულამდე ხელნაწერი. 1894-1904 წწ. სათავეში ედგა თბილისის ქართულ სათავადაზნაურო სკოლას, რომელიც მისი ხელმძღვანელობით გიმნაზიად გადაკეთდა. 1902, 1907 და 1917 წწ. სამეზის იმოგზაურა სამხრეთ საქართველოში („ოსმალეთის საქართველო“), აზომა და შეისწავლა მრავალი ქართული ისტორიული ძეგლი. 1907 წ. მისი თაოსნობით დაარსდა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, რომელსაც 1921 წლამდე თვითონვე თავმჯდომარეობდა. დააფუძნა ორი სამეცნიერო სერია: „ძველი საქართველო“ და „საქართველოს სიძველენი“ არჩეული იყო სხვადასხვა სამეცნიერო და საქველმოქმედო საზოგადოების შემადგენლობაში. იყო „ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების“ ერთ-ერთი დამფუძნებელი წევრი და თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაში. 1918

წლის მაისში თბილისის უნივერსიტეტის საბჭომ მიანიჭა დოქტორის ხარისხი.

1917 წ. ივნისში ე. თაყაიშვილმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დაფუძნებაში. იმავე წლის ნოემბერში იყო საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის დელეგატი, აირჩიეს საბჭოს წევრობის კანდიდატად. ეროვნული საბჭოს გაფართოებისას, ედვ-ს სიით გახდა საბჭოს წევრი. უძღვებოდა საბჭოს საბიბლიოთეკო კომისიას. იყო ამიერკავკასიის სეიმის სპეციალური კომისიის წევრი, რომელიც საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის ტერიტორიული გამიჯვნის მიზნით შეიქმნა. 1919 წ. თებერვალში, ედვ-ს სიით, მოიპოვა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატის მანდატი, არჩეული იყო კრების თავმჯდომარის ამხანაგად (მოადგილედ), სახალხო განათლების კომისიის წევრად და, ასევე, მისი წინადადებით შექმნილი, კრების საბიბლიოთეკო კომისიის თავმჯდომარედ. პარალელურად, არჩეული იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორად, მისი ორგანიზებით ლექსუმსა და სვანეთში მოეწყო არქეოლოგიური ექსპედიციები, მონაწილეობდა ვანის აკროპოლის გათხრებში. დიდი ღვაწლი მიუძღვის ახალგორის ცნობილი განძის შეგროვებასა და დაცვაში. მისი თაოსნობით 1920 წ. დაფუძნდა საქართველოს ეროვნული არქივი.

1921 წ. საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამყარების გამო, დამხობილი დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ემიგრაციაში გაიხიზნა და თან წაიღო სამუზეუმო განძეულობა. განძის მეთვალყურედ დამფუძნებელმა კრებამ ე. თაყაიშვილი დანიშნა. იგი გაემგზავრა უცხოეთში, სადაც 1945 წლამდე დაყო და სამშობლოში განძთან ერთად დაბრუნდა. 1922 წ. მარტში, პარიზში, იყო იმ ინტერპარტიული კონფერენციის მონაწილე, რომელმაც „საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი“ ჩამოაყალიბა და შექმნა დამფუძნებელი კრების გაფართოებული პრეზიდიუმი. როგორც პრეზიდიუმის წევრი, ესწრებოდა ემიგრანტული მთავრობის სხდომებს. 1924 წ. არ გაიზიარა საქართველოში შეიარაღებული აჯანყების მოწყობის იდეა და ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას. თითქმის მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში საფრანგეთში განაგრძობდა ნაყოფიერ სამეცნიერო-კვლევით მოღვაწეობას. არჩეული იყო პარიზის ნუმისმატთა საზოგადოების წევრად, სა-

ფრანგეთის სააზიო საზოგადოების ნამდვილ წევრად. 1937-1939 წლებში იყო მის მიერვე დაარსებული „ქართული კულტურული და საარქეოლოგიო მასალების გამოცემის ფონდის“ თავმჯდომარე, არჩეული იყო მწერალთა და ჟურნალისტთა საზოგადოების წევრად ემიგრაციაში, შედიოდა სამეცნიერო პერიოდული გამოცემის „Georgica“ (ლონდონი) სარედაქციო საბჭოში. თანამშრომლობდა ქართულ ემიგრანტულ გამოცემებთან: გაზეთ „დამოუკიდებელი საქართველოს“, ჟურნალების: „სამშობლო“, „კავკასიონი“, „ქართლოსი“, „ჯვარი ვაზისა“ და „ბედი ქართლისას“ რედაქციებთან. მისი მონაწილეობით პარიზში დაფუძნდა წმინდა ნინოს სახელობის ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია, არჩეული იყო ამ ეკლესიის მზრუნველთა საბჭოს მუდმივ წევრად. 1945 წ. სამშობლოში დაბრუნებული ე. თაყაიშვილი აღადგინეს თსუ-ს პროფესორად, აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრად, კითხულობდა საჯარო ლექციებს. 1951 წ. საბჭოთა რეჟიმმა მისი შევიწროება დაიწყო, მალე უნივერსიტეტიდან გაანთავისუფლეს და პენსიაზე გადაიყვანეს. მისივე სიტყვით: „ხმა დაყარეს, რომ მე მაქვს სახლში პატიმრობა და ისე დააშინეს მეცნიერები, რომ მათ შეწყვიტეს ჩემთან სიარული“ ე. თაყაიშვილი გარდაიცვალა 1953 წელს, თავდაპირველად დაკრძალეს ვაკის სასაფლაოზე. 1963 წ. დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით, მისი ნეშტი დიდუბის პანთეონში გადაასვენეს, 2000 წ. კი მთაწმინდის მიწას მიაბარეს. 2002 წ. საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდის სხდომამ ე. თაყაიშვილი წმინდანად მერაცხა და უწოდა „წმინდა ექვთიმე ღვთისყავი“, დაიწერა მისი ხატი და ტროპარი, დაარსდა „წმინდა ექვთიმე ღვთისყავის“ მედალი. თბილისსა და სოფელ ლიხაურში გახსნილია მისი სახლ-მუზეუმები, 2008 წ. თბილისში აიგო „წმინდა ექვთიმე ღვთისყავის“ სახელობის ტაძარი. „ექვთიმე ღვთისყავის“ ხსენების დღედ დაწესებულია 3 იანვარი (ძვ. სტილით). 2013 წ. იუნესკო-მ ექვთიმე თაყაიშვილის საიუბილეო წლად გამოაცხადა.

ივანიცვი (ინგილო) რაფიელ ალექ-
სანდრეს ძე (23. VII. 1886, სოფელი
კახი, ზაქათალის ოლქი – 27. VI. 1966,
პარიზი), იურისტი, მთარგმნელი, სა-
სულიერო მოღვაწე, საქართველოს
ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის
თვალსაჩინო წევრი. თავდაპირველი
განათლება თელავის სასულიერო
სასწავლებელში მიიღო, შემდეგ და-
ამთავრა თბილისის გიმნაზია და
მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსი-
ტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. სა-

მშობლოში დაბრუნებული მუშაობდა პედაგოგად და იურისტად,
ეწეოდა საზოგადოებრივ მოღვაწეობას. 1916 წლიდან ქართულ
პერიოდულ პრესაში იბეჭდება მისი წერილები „ინგილო“-ს ფსე-
ვდონიმით. პუბლიკაციები უმთავრესად მისი მშობლიური კუთხის
– საინგილოსა და ქართველ ინგილოთა ცხოვრების ავ-კარგს შეე-
ხებოდა.

რ. ივანიცვი 1917 წ. აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქა-
რთველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაში, იყო საქართვე-
ლოს ეკლესიის საკათალიკოსო საბჭოს წევრი და მდივანი. ედპ-ს
დამფუძნებელ ყრილობაზე არჩულ იქნა პრეზიდიუმის წევრად
და ყრილობის ერთ-ერთი მდივნად. საინგილოს სახელით მიესა-
ღმა ყრილობას და აღნიშნა: „საინგილო ჯამთა ვითარების გამო
მოწყვეტილი იყო ღედა ქვეყანას – საქართველოს, მაგრამ ქა-
რთული სული და გრძნობა იქ არ მომკვდარა. აღდგენილმა საქა-
რთველომ უნდა შემოიერთოს მრავალტანჯული კუთხეც. ამას მო-
ელის საინგილო“ აირჩიეს პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად,
იყო ედპ-ს მთავარი ბეჭდური ორგანოს, გაზეთ „საქართველოს“
რედაქტორის თანამემწე და გაზეთის პოლიტიკური განყოფილე-
ბის გამგე. ედპ-ს სიით შედიოდა საქართველოს ინტერპარტიულ
საბჭოში. 1917 წ. ნოემბერში მონაწილეობდა საქართველოს პირ-
ველი ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, ეროვნული საბჭოს გაფა-
რთოებისას, 1918 წ. მაისში, აირჩიეს მის წევრად, როგორც ზაქა-
თალის ოლქის (საინგილოს) წარმომადგენელი. არჩეული იყო საბ-
ჭოს იურიდიული კომისიის წევრად და მდივნად; მისი ინიციატი-

ვით, საბჭოში შეიქმნა სარწმუნოებრივი კომისია, იყო ამ კომისიის წევრი. რ. ინგილო გაზეთ „საქართველოში“ ბევრს წერდა ახლად შექმნილი ქართული სახელმწიფოს წინაშე მდგარ გამოწვევებზე, მიუთითებდა ამა თუ იმ მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაწყვეტის გზებზე. აღელვებდა საინგილოს ბედი, რომლის მომავალი მხოლოდ საქართველოს ფარგლებში წარმოედგინა. მისი პუბლიცისტური წერილები გამოირჩეოდა პირდაპირობით, აზრის სიცხადით, მძაფრი პოლემიკური ხასიათით.

1921 წელს საქართველოს საბჭოთა ოკუპაციას რ. ინგილო უარყოფითად შეხვდა, დაგმო საინგილოს აზერბაიჯანისათვის გადაცემა და საქართველოს ეკლესიას ზაქათალის ოლქის მართლმადიდებელ მოსახლეობაზე ზრუნვისაკენ მოუწოდა. 1922 წ. თებერვალში იგი დააპატიმრეს, მაგრამ კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსი ხელაიას შუამდგომლობით ციხიდან გაათავისუფლეს. იმავე წელს, სხვა 62 პოლიტიკურ მოღვაწესთან ერთად, საქართველოდან გაასახლეს. თავდაპირველად ცხოვრობდა გერმანიაში, შემდეგ ავსტრიაში. 1926-1948 წწ. იტალიაში –რომში გაატარა, შემდეგ კი საფრანგეთსა და ესპანეთში გადაინაცვლა. თანამშრომლობდა ქართულ ემიგრანტულ გამოცემებთან „დამოუკიდებელი საქართველო“ და „სამშობლო“ ერთა ლიგის ეროვნებათა საბჭოს თავმჯდომარისა და რომის პაპისადმი მიწერილ წერილებში ამხელდა საბჭოთა რეჟიმის მიერ საქართველოში განხორციელებულ რეპრესიებს, მათ შორის კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსის დევნას. ედპ-ს გათიშვის შემდეგ რ. გაბაშვილთან, მ. ამირეჯიბსა დ. ვაჩნაძესთან ერთად, შედიოდა გაზეთ „მამულიშვილის“ ირგვლივ შემოკრებილ ჯგუფში, რომელიც 1929 წ. ა. ასათიანის ჯგუფთან გაერთიანდა. საქართველოს ემიგრირებულმა მთავრობამ მას მიანდო თავისი წარმომადგენლობა რომში, პაპის უწმინდეს კარზე. 1937 წელს იტალიაში წაიკითხა ლექციების ციკლი საქართველოსა და რუსთაველზე. 1942 წელს იტალიის სამეფო კარის შეკვეთით თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ იტალიურ ენაზე. 1942 წ. იტალიურ ენაზე გამოსცა ნაშრომი „საქართველო და მისი მგოსანი შოთა რუსთაველი“ („La Georgia e il suo bardo Scioto Rustaveli“), რომელსაც თან ახლდა „ვეფხისტყაოსნის“ შემოკლებული მისივე თარგმანი. 1948 წ. პარიზიდან მიმართა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ კალისტრატე ცინცაძეს და მღვდლად ხელდასმა ითხოვა.

საეკლესიო კანონების თანახმად, საქართველოს ეკლესიის მეთაურს ამის უფლება არ გააჩნდა. რ. ინგილო ჯერ დიაკვნად, შემდეგ კი მღვდლად კონსტანტინოპოლის მსოფლიო პატრიარქის ლოცვა-კურთხევით ეკურთხა და მადრიდის წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის მართლმადიდებელი ტაძრის წინამძღვრად გამწესდა. ამ ეკლესიაში, რომელიც ირაკლი ბაგრატიონ-მუხრანელისა და სხვა ქართველი ემიგრანტების ძალისხმევით დაარსდა, იგი ღვთისმსახურებას ქართულ, რუსულ და ბერძნულ ენებზე ასრულებდა. მალე აყვანილ იქნა არქიმანდრიტის ხარისხში. თანამშრომლობდა ესპანეთის რადიოსა და რადიო „თავისუფლება-სთან“ (მიუნხენი). რ. ივანიცკი-ინგილო გარდაიცვალა 1966 წ. 27 ივნისს, პარიზში, დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე.

კედია სპირიდონ მალხაზის ძე (20. IX. 1884 ზუგდიდი – 17. V. 1948, პარიზი), პოლიტიკური მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და თავმჯდომარე. ზუგდიდის ექვსკლასიანი საქალაქო სასწავლებლის დასრულების შემდეგ, სწავლა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში გააგრძელა. ჭაბუკი კედიას მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ცნობილმა პედაგოგმა იოსებ ოცხე-

ლმა, რომლის ოჯახშიც ის მოწაფეობის პერიოდში ცხოვრობდა. თავდაპირველად ფედერალისტურ პარტიას დაუკავშირდა, თუმცა მალევე ჩამოშორდა მას, რადგან არ გაიზიარა პარტიის სოციალისტური მიმართულება. სტუდენტურ გამოსვლებში აქტიური მონაწილეობისათვის გიმნაზიიდან გარიცხეს, ხოლო გლეხთა რევოლუციურ მოძრაობასთან კავშირისათვის, მის წინააღმდეგ სისხლის სამართლის საქმეც აღიძრა. 1906 წ. საფრანგეთში გახიზვნა მოახერხა. 1907 წ. ჩაირიცხა სორბონის უნივერსიტეტში საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე. დაამთავრა მონპელიეს უნივერსიტეტი და მუდგა მუშაობას ფიზიოლოგიაში დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად. სტუდენტობისას ფულად შემწეობას ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭოსაგან იღებდა. პირველი მსოფლიო ომის წინ სხვისი პასპორტით სამშობლოში გამოემგზავრა, მაგრამ რუსეთში გამოჩენისთანავე დააპატიმრეს და კრონშტადტის ციხეში ჩასვეს, საიდანაც პეტერბურგის ქართული კოლონიის წევრთა ძალისხმევით განთავისუფლდა. 1914 წ. თბილისში ჩამოვიდა. ქართველი მრეწველებისა და მეცენატების თანადგომით, დააარსა პოლიტიკური, ლიტერატურულ-მხატვრული და ილუსტრირებული გაზეთი „საქართველო“ (პირველი ნომერი გამოიცა 1915 წ. 24 მაისს). სპ. კედიას მოწინავეებსა თუ სხვა პუბლიკაციებს სათქმელის სიცხადე და პირდაპირობა, მიზნობრივი და დახვეწილი სტილი გამოარჩევდა. მიაჩნდა, რომ სამშობლო უზენაესი ღირებულებაა, რომ „ყოველი ნაბიჯი, ყოველი დასაწყები საქმე ეროვნული თვალ-

საზრისით უნდა განიზომებოდეს: იგი უნდა იყოს გზისა და ხერხის მაჩვენებელი კანდელი“. სპ. კელიამ ეროვნული და დემოკრატიული ჯგუფების (ქურნალ „კლდის“, გაზეთების „იმერეთის“ და „სამშობლოს“) შეკავშირების გზით, პოლიტიკური პარტიის შექმნის გეგმა შეიმუშავა, რისთვისაც 1917 წ. მარტში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის საორგანიზაციო მთავარი კომიტეტი ჩამოაყალიბა.

1917 წ. 4-20 ივნისს თბილისში მოწვეულ ყრილობაზე გამოცხადდა საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის შექმნა. ეს იყო პირველი არასოციალისტური პოლიტიკური გაერთიანება საქართველოში, რომლის თავმჯდომარედ ერთხმად იქნა არჩეული სპ. კელია. სპ. კელია მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ევროპაში შექმნილ „საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტთან“, – შედიოდა ამ კომიტეტის საქართველოს ფილიალში. კომიტეტი გერმანიის ხელშეწყობით მოქმედებდა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მისაღწევად იღწვოდა. 1917 წ. სპ. კელია განთავისუფლების კომიტეტთან შესახვედრად დანიასა და შვედეთში ჩავიდა, უკან დაბრუნებისთანავე კი აქტიურად ჩაერთო საქართველოს ეროვნული საბჭოს საქმიანობაში, რომლის წევრადაც იგი ეროვნულ ყრილობაზე დაუსწრებლად აირჩიეს. 1918 წ. მაისში მონაწილეობდა ამიერკავკასია-ოსმალეთის ბათუმის საზავო კონფერენციაში, საიდანაც, როგორც ქართველი ერის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი, გაიგზავნა გერმანიაში ამ ქვეყნის მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად. იმავე წლის ივნისში შეუერთდა ბერლინში ჩასულ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამთავრობო დელეგაციას. 1918 წ. აგვისტოდან საქართველოშია. საქართველოს ეროვნულ საბჭოში ის შედიოდა ჯერ დამფუძნებელი კრების საარჩევნო, შემდეგ კი საკონსტიტუციო კომისიაში. 1919 წ. თებერვალში არჩეულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატად. იყო საკონსტიტუციო, ასევე, თვითმმართველობისა და ადგილობრივი მმართველობის მუდმივი კომისიების წევრი. ედპ-ს საპარლამენტო ფრაქციამ კრებაში მემარჯვენე ოპოზიცია ჩამოაყალიბა. სპ. კელია აკრიტიკებდა ხელისუფლების საქმიანობის ხარვეზებს, მიუთითებდა მის შეცდომებზე, განსაკუთრებით ქვეყნის თავდაცვის განმტკიცების საქმეში, საგარეო ორიენტაციის, ეკონომიკური პოლიტიკის თუ სხვა საკითხებში და სთავაზობდა ალტერნატიულ მოსაზრებებს. მხარს

უჭერდა ორპალატიანი პარლამენტის შემოღებას: პირველი პრო-პორციული სისტემით უნდა აერჩიათ, ხოლო მეორეში ერობათა წარმომადგენლები გაერთიანდებოდნენ. აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავებაში. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით მომზადდა კონსტიტუციის თავი „სახელმწიფო თავდაცვა“

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას სპ. კედია სამშობლოში დარჩა, იატაკქვეშეთში გადაინაცვლა და თავისუფლებისათვის მებრძოლი ეროვნული ძალების ერთ-ერთ ლიდერად მოგვევლინა. 1922 წ. თებერვალში ჩეკამ დააპატიმრა და ჯერ მეტეხის, შემდეგ კი ორთაქალის ციხეში ჩასვა. ერთი წლის შემდეგ საქართველოდან გააძევეს. 1923 წ. ივნისიდან იმყოფებოდა საფრანგეთში, იყო პარიტეტული კოლეგიისა და ემიგრაციაში დაარსებული საქართველოს დამოუკიდებლობის საზღვარგარეთის დელეგაციის წევრი. 1924 წლიდან მისი და სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის გზები გაიყარა. მიზეზად აგვისტოს აჯანყება იქცა, რომლის იდეასაც სპ. კედია არ იზიარებდა. ემიგრაციაში ქართველთა მთლიანობის აღდგენის მიზნით სპ. კედიამ 1925 წ. დააარსა ჟურნალი „სამშობლოსათვის“, ხოლო 1932-1936 წწ. გამოსცემდა გაზეთს „საქართველოს გუმაგი“ ხელმძღვანელობდა გ. მაჩაბლის ამერიკული პარფიუმერული კომპანიის – „პრინცი მაჩაბელი“-ს ფილიალს პარიზში. II მსოფლიო ომის დროს იყო გერმანიის მიერ შექმნილი ქართული ეროვნული კომიტეტის წევრი. ს. კედია გარდაიცვალა პარიზში 1948 წელს, დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე.

ლორთქიფანიძე იასონ მერაბის ძე (30. III. 1866, სოფელი ჩუნეში, ქუთაისის მაზრა – 1949, VII, თბილისი), იურისტი, ფინანსისტი, პუბლიცისტი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წევრი. ქუთაისის გიმნაზიის დასრულებისთანავე შევიდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, რომელიც 1889 წ. დაამთავრა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მსახურობდა სახაზინო მამულების უწყებაში თბილისში,

აქტიურად იყო ჩართული პუბლიცისტურ და საზოგადოებრივ საქმიანობაში. ი. ლორთქიფანიძემ ჯერ განჯაში, შემდგომ კავკავში გააგრძელა მუშაობა იურისკონსულტად. განჯაში თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა ნიკოლოზ ბარათაშვილის საფლავის მოძიებასა და 1893 წ. პოეტის ნეშტის სამშობლოში გადმოსვენებაში. კავკავში მონაწილეობას იღებდა ადგილობრივი ქართული კოლონიის საქმიანობაში, ხელმძღვანელობდა ქართულ სათვისტომოს, იყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების კავკავის ქართული სკოლის მზრუნველთა კომიტეტის თავმჯდომარე, კავკავის ურთიერთდამხმარე საკრედიტო საზოგადოების თავმჯდომარე, არჩეული იყო ამავე ქალაქის სათათბიროს ხმოსნად. 1906 წ. თერგის ოლქიდან დასახელებული იყო რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატობის კანდიდატად.

1917 წლიდან ი. ლორთქიფანიძე იყო ქართული უნივერსიტეტის დამაარსებელი საზოგადოების კომისიის წევრი და განაგებდა მის საფინანსო ნაწილს. 1917 წ. ნოემბერში კოოპტაციის წესით შეიყვანეს ედვ-ს მთავარი კომიტეტის წევრად. იყო ა/კავკასიის ბანკის გამგეობის თავმჯდომარე. 1918 წ. სექტემბერში, როდესაც საქართველოს ეროვნული საბჭო გაფართოვდა, ი. ლორთქიფანიძე ედვ-ს სიით საბჭოს წევრი გახდა. არჩეული იყო საბჭოს საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიის წევრად და თავმჯდომარის მოადგილედ, ასევე, სამანდატო კომისიის წევრად. 1920 წელს, თბილისში საქართველოს სახელმწიფო ბანკის დაფუძნების შემდეგ,

ი. ლორთქიფანიძე მის პირველი მმართველად დაინიშნა. ამ უმნიშვნელოვანესი თანამდებობის ოპოზიციური პარტიის წარმომადგენლისათვის მინდობა ი. ლორთქიფანიძის ავტორიტეტითა და მაღალი პროფესიონალიზმით უნდა აიხსნას. ედპ-სა და მისგან გამოყოფილი ორგანიზაციების გაერთიანებისას, 1921 წ. იანვარში, ი. ლორთქიფანიძე დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის შემადგენლობაშიც აირჩიეს.

1921 წ. თებერვალში, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, ი. ლორთქიფანიძე პოლიტიკურ საქმიანობას ჩამოშორდა. ამის მიუხედავად, იგი აიძულებს ედპ-ს სხვა თვალსაჩინო წევრებთან ერთად ხელი მოეწერა დეკლარაციაზე, რომელიც პარტიის ლიკვიდაციისათვის კონფერენციის მოწვევას ითვალისწინებდა. კონფერენცია 1923 წ. 28 ოქტომბერს გაიმართა და ედპ დაშლილად გამოაცხადა. საბჭოთა ხელისუფლებამ ი. ლორთქიფანიძე 1923 წლამდე დატოვა მმართველის თანამდებობაზე იმავე ბანკში, რომელიც საქართველოს სსრ სახალხო ბანკად გადაკეთდა, შემდეგ მოადგილედ დააქვეითეს, ხოლო 1924 წ. მის მიერვე ჩამოყალიბებული სამრეწველო ბანკის ხელმძღვანელად გადაიყვანეს. 1925 წ. იყო საგამომცემლო ამხანაგობა „ქართული წიგნის“ გამგეობის წევრი. 1927 წლიდან აკრძალული ჰქონდა საფინანსო და საზოგადოებრივი სამსახური. ამ პერიოდში შეუდგა საისტორიო კვლევა-ძიებას და მოამზადა ნაშრომი სახელწოდებით: „ქვემო ქართლი XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში“, რომელიც ორ წიგნად გამოიცა (თბ., 1935-1938). თითოეული მათგანი ორ-ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველი წიგნი წყაროების გამოკვლევასა და გეოგრაფიულ ცნობებს ეთმობა, ხოლო მეორეში მოსახლეობისა და მფლობელობის სტატისტიკაა შესწავლილი. 1937 წ. ი. ლორთქიფანიძე საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში უფროს მეცნიერ-თანამშრომლად მიიღეს და ძველი არქივების მოწესრიგება-აღწერის საქმე დაავალეს. გარდაიცვალა 1949 წლის ივლისში. მის პირად არქივში დაცული მასალები, განსაკუთრებით ეპისტოლური მემკვიდრეობა, მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს საქართველოში საბანკო საქმის შესახებ.

მაჩაბელი მიხეილ ვახტანგის ძე (15. XI. 1858, თბილისი –1927, თბილისი), ჟურნალისტი და საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავლსაჩინო წევრი. 1878 წ. დაამთავრა თბილისის რეალური სასწავლებელი. უმაღლეს განათლებას დაეუფლა მოსკოვის პეტროვსკო-რაზუმოვსკის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიაში, თუმცა დიპლომი არ მიუღია, რადგან სტუდენტურ მღელვარებაში მონაწილეობისათვის სასწავლებელიცა და მოსკოვიც დაატოვებინეს. იყო მოსკო-

ვში პირველი ქართული სათვისტომოს ერთ-ერთი დამაარსებელი. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, 1883 წლიდან მუშაობდა თბილისის თვითმმართველობის საფინანსო განყოფილებაში და სავაჭრო ზედამხედველთა უწყებაში, ასევე, სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროში. 1887-1892 წწ. იყო თბილისის საქალაქო საბჭოს ხმოსანი და საფინანსო-საბიუჯეტო კომისიის წევრი. თანამშრომლობდა გაზეთებთან „ივერია“ და „კავკაზ“-ი. 1899 წლიდან იყო გლეხკაცთა შინათმომწყობი პარტიის მთავარ-გამგე. მისი ინიციატივით, 1907 წ. თავდაზნაურობამ დააარსა საადგილ-მამულო კომისია ყოფილ ყმა-გლეხთათვის მიწის შეძენა-დამუშავებაში ხელშესაწყობად. 1907-1911 წწ. იყო ამ კომისიის თავმჯდომარე. 1909 და 1915 წწ. საქართველოს თავდაზნაურობის მიერ ორჯერ იყო არჩეული ამომრჩევლად სრულიად რუსეთის თავდაზნაურთა ყრილობებზე სახელმწიფო საბჭოს წევრთა ასარჩევად. 1914-1921 წწ. იყო ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების თავმჯდომარე. რედაქტორობდა გაზეთ „ზაკავკაზი“-ს. წერდა ფსევდონიმით „თბილისელი“. მიღებული ჰქონდა რუსეთის მაღალი საიმპერიო ორდენები და მედლები (სტანისლავსკის, ანას, ვლადიმირის). აქტიურ მოღვაწეობას ეწეოდა კავკასიის გეოგრაფიულ და სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებებში; იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, ქართული დრამატული საზოგადოების, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგ-

რაფიო საზოგადოების წევრი, თბილისის სათავადაზნაურო ბანკის საზოგადო კრების წევრი, კახეთის რკინიგზის მშენებლობის კომისიის წევრი და სხვ.

1917 წლიდან მ. მაჩაბელი შედიოდა კავკასიის ლტოლვილთა მომწყობ საბჭოსა და მის აღმასრულებელ კომიტეტში. 1917 წ. ივნისში მონაწილეობდა საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის შექმნაში. იმავე წლის სექტემბერში იგი სრულიად საქართველოს საეკლესიო კრებამ აირჩია საკათალიკოსო საბჭოს წევრად. 1917 წ. ნოემბერში იყო საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის დელეგატი. ეროვნული საბჭოს გაფართოებისას, 1918 წ. მაისში, ედპ-ს სიით გახდა ეროვნული საბჭოს წევრი, სათავეში ედგა საბჭოს სარწმუნოებათა კომისიას. მალე მ. მაჩაბელმა ედპ-ს მთავარ კომიტეტთან შეთანხმებით, უარი განაცხადა საბჭოს წევრობაზე დ. ვაჩნაძის სასარგებლოდ. მ. მაჩაბელი იყო ამიერკავასიის სეიმის სპეციალური კომისიის წევრი, რომელიც საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის ტერიტორიული გამიჯვნის მიზნით შეიქმნა. 1918 წ. სექტემბერში მონაწილეობდა ედპ-საგან გამოყოფილი დამოუკიდებელი ნაციონალ-დემოკრატიული საპარლამენტო ფრაქციის ჩამოყალიბებაში. ამ ფრაქციის ბაზაზე წარმოიშვა საქართველოს ეროვნული (იგივე მიწის მესაკუთრეთა ეროვნული) პარტია, რომლის პირველ კონფერენციაზე, 1920 წ. ოქტომბერში მ. მაჩაბელი მთავარი კომიტეტის წევრად აირჩიეს.

საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციის შემდგომ მ. მაჩაბელი სამშობლოში დარჩა, ჩამომორდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას და მუშაობა დაიწყო საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატში შინა მრეწველობის განყოფილების გამგედ. 1923 წ. სამსახურიდან გაანთავისუფლეს, თუმცა მომდევნო წელს იმავე თანამდებობაზე აღადგინეს. იყო საქართველოში ხელოსნური მრეწველობის კოოპერაციის ჩამოყალიბების აქტიური მონაწილე. მას, როგორც სპეციალისტს, დიდი ღვაწლი მიუძღვის ამ დარგის აღორძინებისა და ორგანიზაციის საქმეში. მ. მაჩაბელი გარდაიცვალა 1927 წელს, დაკრძალულია დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში. ავტორია წიგნისა „გამოკვლევა თიანეთის მაზრის სახელმწიფო გლეხთა ეკონომიკური ყოფა-ცხოვრება“ (თბ., 1887 წ. რუსულ ენაზე).

მაჭავარიანი იოსებ კონსტანტინეს ძე (3. XI. 1873, სოფელი ილემი, შორაპნის მაზრა – 17. IX. 1937, თბილისი), იურისტი, ნაფიცი ვექილი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო წევრი. დაასრულა პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. სამშობლოში დაბრუნებისთანავე ჩაერთო საზოგადოებრივ და პუბლიცისტურ საქმიანობაში, თანამშრომლობდა გაზეთში „ცნობის

ფურცელი“ 1909 წლიდან იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი. მონაწილეობდა ლიტერატურულ გასამართლებებში, დ. ერისთავის პიესის „სამშობლოს“ გმირების გასამართლებაზე მის მიერ ქართულ თეატრში წარმოდგენილი სიტყვა 1910 წ. დაიბეჭდა ჟურნალში „თეატრი და ცხოვრება“ რუსეთის პირველი სახალხო რევოლუციის შემდეგ დაუახლოვდა ეროვნულ-დემოკრატიულ მიმდინარეობას.

1917 წ. ივნისში, ედპ-ს დამფუძნებელ ყრილობაზე, აირჩიეს პარტიის მთავარი კომიტეტისა და მისი პრეზიდიუმის წევრად, ასევე, ედპ-ს თავმჯდომარის მოადგილედ. იმავე წლის აგვისტოში, როგორც ედპ-ს წარმომადგენელი, მონაწილეობდა მოსკოვის სახელმწიფო თათბირის მუშაობაში, ხოლო სექტემბერში დაესწრო კიევში გამართულ ერთა წარმომადგენლების ყრილობას და წარმოდგენა სიტყვა. მან ორივეგან საქართველოს პოლიტიკური უფლებების აღდგენა მოითხოვა. ი. მაჭავარიანი შედიოდა საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს შემადგენლობაში. საბჭოს მეორე გაფართოებისას, 1918 წ. ოქტომბერში, ედპ-ს სიით გახდა ეროვნული საბჭოს წევრი, არჩეული იყო საბჭოს მუდმივმოქმედ იურიდიულ კომისიაში. 1919 წ. თებერვალში, ედპ-ს სიით, არჩეულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატად, იყო კრების იურიდიული კომისიის წევრი. 1921 წ. იანვარში, ედპ-სა და მისგან გამოყოფილი ორგანიზაციების გაერთიანებისას, აირჩიეს გაერთიანებული დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად.

საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, 1921 წ. უცხოეთში არ გახიზნულა. სამშობლოში დარჩა და ძირითადად საადვოკატო მუშაობას ეწეოდა. 1922 წ. კონტრრევოლუციური საქმიანობის ბრალდებით დააპატიმრეს, მაგრამ მალევე გაათავისუფლეს. 1923 წ. სხვა ცნობილ ეროვნულ-დემოკრატიებთან ერთად, აიძულეს ხელი მოეწერა დეკლარაციაზე, რომელიც პარტიის ლიკვიდაციისათვის კონფერენციის მოწვევას ითვალისწინებდა. კონფერენცია 1923 წ. 28 ოქტომბერს გაიმართა და ედვ დამლილად გამოაცხადა. ამის შემდეგ ი. მაჭავარიანი მთლიანად ჩამოშორდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას. იყო საქართველოს ადვოკატთა კოლეგიის წევრი. 1928 წ. საიდუმლო-პოლიტიკურმა განყოფილებამ ეჭვი შეიტანა კომუნისტური ხელისუფლებისადმი ი. მაჭავარიანის ლოიალობაში და იგი ისევ დააპატიმრა. ძიება დიდხანს გრძელდებოდა, თუმცა არასაკმარისი ბრალდების გამო, 1934 წ. სისხლის სამართლის საქმე შეწყდა და გაათავისუფლეს. 1937 წ. ხელახლა დააპატიმრეს. საქმე სსრკ სამხედრო კოლეგიამ განიხილა. ძიების საქმის შენიშვნაში აღნიშნულია: „გადის საქართველოს სახელმწიფო პოლიტ-სამმართველოს საიდუმლო განყოფილებაში, როგორც საგანგებო რაზმელი“. რეპრესირებულთა სია, რომელშიც შეტანილია ი. მაჭავარიანის გვარი და რომელთა სიკვდილით დასჯის თაობაზე თანხმობას ხელს ი. სტალინი, ვ. მოლოტვი და ლ. კაგანოვიჩი აწერენ, 1937 წ. 10 აგვისტოთი თარიღდება. სამხედრო კოლეგიის გადაწყვეტილებით, ი. მაჭავარიანი 1937 წ. 17 სექტემბერს დახვრიტეს. საფლავი უცნობია, არ მოიპოვება ცნობა არც მისი რეაბილიტირების შესახებ. ი. მაჭავარიანი ავტორია ნაშრომისა: სამი სიტყვა – თავისუფლება, თანასწორობა, ძმობა-ერთობა, თბ. , 1905.

ნიკოლაძე ნიკო იაკობის ძე (27. IX. 1843, ქუთაისი – 1. IV. 1928, თბილისი), პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, სამოციანელთა თაობის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. დაამთავრა ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია და 1861 წ. სწავლა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე განაგრძო. სტუდენტურ დემონსტრაციებში მონაწილეობის გამო

დააპატიმრეს და კრონშტადტის ციხეში ჩასვეს. საპატიმროდან განთავისუფლებული უნივერსიტეტს ჩამოაშორეს, პეტერბურგში ცხოვრება აუკრძალეს და საქართველოში გამოისტუმრეს. მონაწილეობდა საქართველოში მიმდინარე ძველ და ახალ თაობათა (მამათა და შვილთა) შორის გამართულ იდეურ-პოლიტიკურ ბრძოლაში. 1864 წ. უცხოეთში წასვლის ნებართვა მიიღო, საფრანგეთში გაემგზავრა და სორბონის უნივერსიტეტში ჩაირიცხა. სწავლობდა ენევეპშიც, დასრულებით კი 1868 წ. ციურიხის უნივერსიტეტი დაასრულა. იქვე, ნაშრომისათვის „განიარლება და მისი ეკონომიკურ-სოციალური მნიშვნელობა“ სამართლის დოქტორის კვალიფიკაციაც მიიღო. პირველი წერილი ჯერ კიდევ გიმნაზიის მოწაფემ ჟურნალ „ცისკარში“ გამოაქვეყნა, პეტერბურგში ნ. ნეკრასოვისა და ნ. ჩერნიშევსკის ჟურნალ „სოვრემენიკ“-თან, ხოლო ევროპაში ა. ჰერცენისა და ნ. ოგარიოვის გაზეთ „კოლოკოლ“-თან თანამშრომლობდა. 1868 წ. რუს ემიგრანტ ლ. მეჩნიკოვთან ერთად ციურიხში სათავეში ედგა ჟურნალ „სოვრემენნოსტ“-ს. ამავე წელს მან და მ. ელპიდინმა გამოსცეს ნ. ჩერნიშევსკის თხზულებათა პირველი ტომი. მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა გადასახლებიდან ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლებაში. ლონდონში ყოფნისას, პ. ლაფარგის მეშვეობით შეხვდა და გაეცნო კ. მარქსს, რომელსაც მისთვის კავკასიაში ინტერნაციონალის წარმომადგენლობა შეუთავაზებია. ნ. ნიკოლაძემ ეს წინადადება არ მიიღო. 1871 წ. მან

და გ. წერეთელმა თბილისში ჟურნალი „კრებული“ დააფუძნეს. ნ. ნიკოლაძის აქტიური მონაწილეობით, 1873 წელს ჟენევაში ჩამოყალიბდა ქართველი სტუდენტი ახალგაზრდობის საზოგადოება „უღელი“ 1873 წ. თანამოაზრეებთან ერთად პარიზში პირველი ქართული ჰექტოგრაფიული გაზეთი „დრომა“ გამოსცა. იმავე წელს სამშობლოში დაბრუნდა, მხარში ამოუღდა „დროების“ ჯგუფს და განაგრძო დაწყებული ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა. 1878 წლიდან რედაქტორობდა მის მიერვე თბილისში დაარსებულ რუსულენოვან ყოველდღიურ გაზეთს „ობზორ“-ი, რომელიც 1880 წ. მთავრობამ დაუხურა, ხოლო თვითონ სტავროპოლში გადასახლებით დასაჯეს. 1887-1891 წწ. სათავეში ედგა თბილისში გამომავალ რუსულენოვან გაზეთს „ნოვოეობზორენიე“-ს, შემდეგ გამოსცემდა ჟურნალ „მომამეს“ 1894-1912 წწ. იყო ფოთის ქალაქის თავი და დიდი ღვაწლი დასდო პორტიისა და ქალაქის მოდერნიზაციას. მომდევნო რამდენიმე წელი პეტროგრადში მოუწია ცხოვრება, სადაც შეესწრო 1917 წ. თებერვლის რევოლუციას.

ნ. ნიკოლაძე იყო საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. ედპ-ს პირველ ყრილობაზე 1917 წ. ივნისში, ყრილობის საპატიო თავმჯდომარედ აირჩიეს. 1917 წ. ნოემბერში იყო საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის დელეგატი. ყრილობამ იგი ეროვნული საბჭოს შემადგენლობაში, საბჭომ კი თავისი აღმასრულებელი კომიტეტის წევრობის კანდიდატად აირჩია. 1918 წ. მაისში, როგორც ამიერკავკასიის დელეგაციის წევრმა, მონაწილეობა მიიღო ბათუმის საზავო კონფერენციაში. ბათუმში ქართველი დელეგატების გერმანიის დელეგაციასთან დაახლოებამ დააჩქარა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის გამოცხადება, რამიც თვალსაჩინო წვლილი ნ. ნიკოლაძეს მიუძღვის. აქვე შეადგინა მან საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის ერთ-ერთი პროექტი, რომელიც ბათუმში ჩასულ ნ. ჟორდანიას გადასცა. 1918 წ. 27-28 მაისს ჩართული იყო საქართველოსა და გერმანიას შორის ფოთის დროებითი შეთანხმების გაფორმებაში. შემდეგ ა. ჩხენკელთან და სხვ. ერთად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელით, გაემგზავრა ბერლინში გერმანიის მთავრობასთან ურთიერთობის დასამყარებლად. სამშობლოს თავისუფლებისათვის გაწეული ღვაწლისათვის საქართველოს დამოუკიდებლობის კო-

მიტეტმა ნ. ნიკოლაძე თამარ მეფის ორდენით დააჯილდოვა. 1919 წ. შედიოდა პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე წარგზავნილი საქართველოს ოფიციალური დელეგაციის შემადგენლობაში, თუმცა საფრანგეთის ვიზა ვერ მიიღო და სტამბოლიდან უკანვე დაბრუნდა. 1919 წ. თებერვალში, ედპ-ს სიით, არჩეულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატად, იყო კრების გზათა კომისიის წევრი. 1920 წ. აპრილში დეპუტატობისაგან განთავისუფლდა, რადგან მივლინებულ იქნა ევროპაში საქართველოს ეკონომიკური მისიის წევრად.

საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას ნ. ნიკოლაძე საზღვარგარეთ იმყოფებოდა. იგი დარჩა დასავლეთ ევროპაში, სადაც მინდობილი ჰქონდა ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა სააქციონერო საზოგადოება „ჩემო“-ს წარმომადგენლობა. 1922 წ. მონაწილეობდა პარიზში გამართული ინტერპარტიული კონფერენციის მუშაობაში, რომელმაც ჩამოაყალიბა „საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ და შექმნა „საქართველოს დამფუძნებელი კრების გაფართოებული პრეზიდიუმი“ როცა საბჭოთა რეჟიმმა კონცესიების პრაქტიკა დაუშვა, ნ. ნიკოლაძე დიდი ინტერესით დაეძებდა უცხოელ ინვესტორებს საქართველოს ბუნებრივი რესურსების გონივრული ექსპლუატაციისათვის. ცნობილი ამერიკელი მრეწველი ჰარიმანი საქართველოში მისი რჩევით ჩამოვიდა. 1924 წ. სამშობლოში დაბრუნდა. აგვისტოს აჯანყების წინააღმდეგი იყო და საქართველოს დამკომის წევრებსაც გამოსვლისაგან თავის შეკავებას ურჩევდა. 1925 წ. მისი თაოსნობით თბილისში ჩამოყალიბდა ამხანაგობა „ქართული წიგნი“ (გამოსცა ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა სრული კრებული და სხვ.). ცალკეულ წლებში იყენებდა ფსევდონიმებს: „ნიკიფორე გ.“, „სკანდელი“, „რიონელი“. მისი პუბლიკაციები გაბნეულია ათეულობით ქართულ, რუსულ თუ ფრანგულენოვან ჟურნალსა და გაზეთში. გამოქვეყნებულია ნ. ნიკოლაძის თხზულებათა 10 ტომი, ბევრი მისი ნააზრევია ჯერაც ელოდება გამოცემას. დიდი როლი შეასრულა ქართული ლიტერატურის კრიტიკის განვითარებაში. მის სახელთანაა დაკავშირებული ფოთი-თბილისის რკინიგზის მშენებლობა და მრავალი სხვა საქვეყნო პრაქტიკული საქმე. ნ. ნიკოლაძე გარდაიცვალა 1928 წელს, დაკრძალულია თბილისში, მთაწმინდის პანთეონში.

ერული გიორგი ღურმიშხანის ძე (22. X. 1865, ქ. ბათუმი – 9. X. 1951 პარიზი), მუნიციპალური და პოლიტიკური მოღვაწე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი კოალიციური მთავრობის წევრი (ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი), საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი. 1886 წ. დაასრულა თბილისის კადეტთა კორპუსი და იმავე წელს გაემგზავრა საფრანგეთში,

პარიზის სამთო ინსტიტუტში აგრონომიის შესასწავლად. შემდეგ შევიდა მოსკოვის პეტროვსკო-რაზუმოვსკის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიაში, რომლის სრული კურსი დაამთავრა 1893 წ. სამშობლოში დაბრუნებისთანავე ჩაერთო საზოგადოებრივ და პუბლიცისტურ საქმიანობაში. იყო გაზეთ „ივერიის“ თანამშრომელი (შედიოდა იმ ჯგუფში – კიტა აბაშიძე, იაკობ ცინცაძე, ილია ნაკაშიძე, ვასილ წერეთელი, – რომელიც „ახალგაზრდა ივერიელებად“ იწოდება). არჩეული იყო ქართული სასკოლო კომიტეტისა და სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის ზედამხედველი კომიტეტის წევრად, ასევე, დრამატული საზოგადოების გამგეობაში. 1897-1903 წწ. იყო ცენზორი კავკასიის საცენზურო კომიტეტში, შემდეგ მუშაობდა სამიწათმოქმედო სამინისტროს სამუშაო რგოლის მოხელედ. 1903 წ. აირჩიეს ბათუმის საქალაქო გამგეობის წევრად. დიდი ხნის განმავლობაში მოღვაწეობდა ბათუმის, შემდეგ თბილისის თვითმმართველობაში, იყო თბილისის საქალაქო საბჭოს ხმოსანი, გამგეობის წევრი და საფინანსო კომისიის თავმჯდომარე. თავისი ნაყოფიერი საქმიანობით მან არა მხოლოდ კავკასიაში, არამედ მთელი რუსეთის მასშტაბით, საუკეთესო, პროგრესული მუნიციპალური მოღვაწის სახელი დაიმსახურა. 1905-1906 წწ. ილია ჭავჭავაძესა და ნიკო ნიკოლაძესთან ერთად შედიოდა პეტერბურგში წარგზავნილ დელეგაციაში, რომელმაც სახელმწიფო საბჭოსაგან სამხრეთ კავკასიისათვის სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებში მონაწილეობის უფლება მოითხოვა. რუსეთის პირ-

ველი რევოლუციის პერიოდში ქმედითი მონაწილეობა მიიღო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დაარსებისათვის გამწვანებულ მუშაობაში, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა, თუმცა მაშინ პოლიტიკური პარტია ვერ ჩამოყალიბდა. იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წამდელი წევრი, 1908-1910 წწ. სათავეში ედგა საზოგადოების ბათუმის განყოფილების გამგეობას.

1917 წ. შედიოდა ოზაკომთან ჩამოყალიბებული ეროვნებათა საბჭოს შემადგენლობაში. იყო ქართული უნივერსიტეტის დამაარსებელი საზოგადოების, ასევე საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოს წევრი. 1917 წ. ივნისში, ედპ-ს დამფუძნებელ ყრილობაზე იგი ყრილობის თავმჯდომარის ერთ-ერთ მოადგილედ აირჩიეს. ყრილობამ მოისმინა დღის წესრიგით გათვალისწინებული მისი მოხსენება „საქართველოს ფინანსები“. დელეგატებმა გაიზიარეს გ. ჟურულის თვალსაზრისი, რომ „საქართველოს ავტონომიის დამყარება და არსებობა ფინანსების მხრივ უზრუნველყოფილია“ გ. ჟურული პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად იქნა არჩეული, მოგვიანებით იგი ედპ-ს ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტის წევრადც აირჩიეს. 1917 წ. სექტემბერში მონაწილეობდა საქართველოს საეკლესიო კრების მუშაობაში (იყო კრების ერთ-ერთი თავმჯდომარე), რომელმაც აირჩია საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი. იმავე წლის ნოემბერში იყო საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის დელეგატი, არჩეულ იქნა ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წ. მაისში, როგორც ამიერკავკასიის დელეგაციის მრჩეველი, მონაწილეობდა ბათუმის საზავო კონფერენციაში. 1918 წ. 26 მაისს, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნისას, შევიდა მისი პირველი კოალიციური მთავრობის შემადგენლობაში, როგორც ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი. ეს პოსტი მან ნ. ჟორდანიას პრემიერობის პერიოდშიც შეინარჩუნა 1919 წ. მარტამდე, ვიდრე საქართველოს დამფუძნებელი კრება მთავრობას არჩევნებში გამარჯვებული ერთი პარტიის – სოციალ-დემოკრატთა წარმომადგენლებით დააკომპლექტებდა. მისი ფაქსიმილე დაფიქსირებულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახაზინო (5%-იანი) ერთწლიანი ვალდებულებების ნომინალებზე, რომლებიც 1919 წ. იანვარში

მოსახლეობიდან ნაღდი ფულადი მასის ამოსაღებად იქნა გამოშვებული. გ. ჟურული 1917 წ. არჩეული იყო ქიათურის შავი ქვის მრეწველთა ყრილობის თავმჯდომარის მოადგილედ, 1919 წლიდან ხელმძღვანელობდა ქიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭოს. 1919-1920 წწ. მინდობილი ჰქონდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარმომადგენლობა ბათუმში განლაგებულ მოკავშირეთა არმიის სარდლობასთან.

1921 წელს, საბჭოთა რუსეთის მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, გ. ჟურული, მთავრობის წევრებთან ერთად ემიგრაციაში გაიხიზნა. ცხოვრობდა საფრანგეთში. შედიოდა რ. გაბაშვილის იმ ჯგუფში, რომელიც 1926 წ. ემიგრაციაში პირველი გამოეყო ედპ-ს და გაზეთ „მამულიშვილის“ ირგვლივ დაჯგუფდა. გ. ჟურული გარდაიცვალა 1951 წელს პარიზში, დაკრძალულია ლევილის ქართველთ სასაფლაოზე. ავტორია მეტად საინტერესო მოგონებებისა ილია ჭავჭავაძეზე.

სურგულაძე პეტრე როსტომის ძე (1877, სოფელი ჩიბათი, ოზურგეთის მაზრა – 6. IX. 1931, სტამბოლი), ჟურნალისტი, საქართველოს თავისუფლებისათვის აქტიური მებრძოლი, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და თვალსაჩინო წევრი. 1894 წ. დაამთავრა თბილისის ალექსანდრეს სახელობის საოსტატო (სამასწავლებლო) ინსტიტუტი. პედაგოგიურ საქმიანობას შეუდგა ქუთაისის პროგიმნაზიაში გამგე-მასწავლებლად,

ხოლო შემდეგ მუშაობდა თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის ისტორიის პედაგოგად. პირველი პუბლიცისტური წერილი გაზეთ „კვალში“ ჯერ კიდევ 1897 წ. დაბეჭდა. წერდა ფსევდონიმებით „პ. ს-ძე“ და „X“ მას შემდეგ, რაც „კვალი“ მესამე დასის ხელში გადავიდა. პ. სურგულაძემ სათანამშრომლოდ „ივერიაში“ გადინაცვლა. დიდი ინტერესი გამოიწვია ამ გაზეთში დაბეჭდილმა მისმა წერილების სერიამ „ვითარება გურიაში“, რომელშიც ფართოდაა ასახული გურიის მოსახლეობის მღვთმარეობა რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში. 1905 წ. ფალკე წიგნაკად გამოსცა ნარკვევი „ეროვნული ენა“ იყო „ქართველ ჟურნალისტთა კავშირის“ ბიუროს წევრი, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წამდელი წევრი, მინდობილი ჰქონდა საზოგადოების კავკასიის, გომარეთისა და სხვ. სკოლების რევიზორობა, გამოდიოდა მოხსენებებით საზოგადოებისა თუ მისი გამგეობის სხდომებზე. კითხულობდა ლექციებს თბილისის სახალხო უნივერსიტეტში. 1908 წ. სათანამშრომლოდ მიიწვიეს ჟურნალში „განათლება“ 1909 წ. პ. სურგულაძის რედაქტორობით დაარსდა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების ყოველკვირული ჟურნალი „ერი“ რომელიც თერგდალეულთა ჟურნალისტურ ტრადიციებს განაგრძობდა და მთელ ძალიანხევას ეროვნული ინტერესების დაცვას ახდარდა. ცენზურისათვის თვალის ახვევის მიზნით, განაგრძნა ნაღ.-ნაღ. იცვლიდა რედაქტორობა და დასახელებას განაგრძნა 1910 წლიდან „ივენი ერის“, „ქართველი ერის“, „სა-

ქართულოს მოამბის, „ერის“ სახელწოდებით). ჟურნალში დაბეჭდილი გ. გვაზავას წერილების სერიისათვის „ჩეხია“, რომელიც ცალკე ბროშურადაც გამოიცა, 1910 წ. სისხლის სამართლის საქმე აღიძრა. „არსებული წყობილების დასამხობად მზადებისათვის“ ბრალდებით ავტორი დააპატიმრეს, რედაქტორმა პ. სურგულაძემ კი სასჯელს თავი საზღვარგარეთ გახიზვნით დააღწია. 1910 წ. ჟენევაში ჩამოაყალიბა „თავისუფალი საქართველოს ჯგუფი“, რომლის მიზანი იყო საქართველოს რუსეთისაგან ჩამოშორება და სუვერენულ სახელმწიფოდ ფორმირება. 1913-1914 წწ. იქვე გამოსცემდა ჟურნალს „თავისუფალი საქართველო“ (სულ გამოვიდა 4 ნომერი). პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისას, ჯგუფის ბაზაზე პ. სურგულაძის თავმჯდომარეობით შეიქმნა „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“. კომიტეტი გერმანიის სახელისუფლებო წრეებთან კავშირში მოქმედებდა და თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის პირობების შემზადებაში.

1917-1918 წწ. სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა სავანის სტამბაში დაიბეჭდა პ. სურგულაძის სამი წიგნაკი: 1. „საქართველო თავისუფლებისაკენ“; 2. „საქართველო როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო“ და 3. „დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობა“ 1918 წ. მაისში, პ. სურგულაძე, როგორც მრჩეველი, ბერლინიდან თან გამოჰყვა გერმანიის სამთავრობო დელეგაციას ბათუმის საზავო კონფერენციაზე. მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართული დელეგაციის გენერალ ფონ ლოსოვთან დაკავშირებაში, რამაც დააჩქარა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის გამოცხადება. 1919 წ. პ. სურგულაძე ედპ-ს სიით არჩეულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატად, იყო სამხედრო კომისიის წევრი. შედიოდა აგრეთვე დამფუძნებელი კრების დროებით კომისიაში, რომელმაც 1919 წ. მარტში ახალციხე-ახალქალაქის მაზრებში სერვერ-ბეგის ხელმძღვანელობით მოწყობილი აჯანყების მიზეზები, შედეგები და რეგიონში არსებული ვითარება შეისწავლა. ხშირად აქვეყნებდა სტატიებს ედპ-ს მთავარ ბეჭდვით ორგანოში, გაზეთ „საქართველოში“ სახელმწიფოებრივი და სამხედრო აღმშენებლობის აქტუალურ საკითხებზე. მათგან აღსანიშნავია: „დამფუძნებელი კრება და ჩვენი საგარეო პოლიტიკა“, „საქართველოს ჯარი“, „ჯარი

და მოსწავლე ახალგაზრდობა“, „მშობლიური ენის დამკვიდრება ქართულ ჯარში“ და სხვ.

საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, პ. სურგულაძე 1921 წ. ემიგრაციაში გაიხიზნა, დასახლდა თურქეთში და იქიდან განაგრძობდა ბრძოლას საბჭოური რეჟიმის წინააღმდეგ. შედიოდა სტამბოლის პოლიტკომისიის შემადგენლობაში, იყო ედპ-ს საზღვარგარეთული ცენტრალური ბიუროს წევრი. თანამშრომლობდა პარიზში გამომავალ ჟურნალთან „თავისუფალი საქართველო“, იცავდა ქართველი ერის ყველა სასიცოცხლო ძალის გაერთიანება-შეკავშირებისა და საერთო ფრონტით მოქმედების იდეას. პ. სურგულაძე გარდაიცვალა 1931 წელს სტამბოლში, დაკრძალულია იქვე.

ქარუმიძე შალვა ალექსანდრეს ძე (1887, სოფელი თორტიზა, გორის მაზრა – 1. III. 1952. ბერნი), საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. საშუალო განათლება თბილისის ქართულ გიმნაზიაში მიიღო, 1912 წ. დაამთავრა მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი. თბილისში დაბრუნების შემდეგ იყო ისტორიის პედაგოგი ქართულ

გიმნაზიაში, დედათა საოსტატო ქართულ სემინარიასა და დედათა ინსტიტუტში. 1913 წლიდან, როგორც მიწვეული ლექტორი, სახალხო უნივერსიტეტში კითხულობდა ლექციებს მსოფლიო ისტორიის საკითხებზე. იმავე წელს არჩეულ იქნა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების წევრად. 1914 წ. ამიერკავკასიის მომხმარებელ საზოგადოებათა კავშირის ყრილობამ მას საზოგადოების საბჭოს წევრობა მიანიჭა. მონაწილეობდა საქართველოში ჩამოყალიბებულ საქველმოქმედო საზოგადოების საქმიანობაში. იყო ამ საზოგადოების რწმუნებული ხევსურეთის საქმეებში. თანამშრომლობდა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების ჟურნალ „კლდესა“ და გაზეთ „საქართველოში“, მისი კორესპონდენციები იბეჭდებოდა ასევე ბერლინში გამოშვალ „ქართულ გაზეთში“. შ. ქარუმიძე შედიოდა საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის თბილისის ფილიალში, დაკისრებული ჰქონდა მეზობელ ერებთან თანხმობისათვის მუშაობა, მასვე ევალებოდა ევროპაში მოქმედ კომიტეტთან მუდმივი კავშირის უზრუნველყოფა. 1917 წ. ჩავიდა სტოკჰოლმში, სადაც შეხვდა კომიტეტის წევრებს. საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში შეტანილი წვლილისათვის შ. ქარუმიძეს განთავისუფლების კომიტეტმა თავისი მთავარი ჯილდო – თამარ მეფის ორდენი მიანიჭა.

1917 წ. მაისში შ. ქარუმიძე, როგორც ეროვნულ-დემოკრატიულ დელეგაციის წევრი, დაესწრო გაერთიანებულ მთიელთა კავშირის პირველ ყრილობას კავკასიაში. იყო საქართველოს ეროვნულ-დე-

მოკრატიული პარტიის საორგანიზაციო მთავარი კომიტეტის წევრი და მონაწილეობა მიიღო პარტიის პროგრამისა და წესდების შედგენაში. 1917 წ. ივნისში, პარტიის დამფუძნებელმა ყრილობამ იგი ელბ-ს მთავარი კომიტეტის წევრად აირჩია. ყრილობაზე წარმოთქვა სიტყვა, რომელშიც ხაზგასმულია: „ჩვენ ისეთი დრომა უნდა ავაფრიალოთ, რომელიც უზენაეს იდეალამდინ მიგვიყვანს, მაგრამ ვეკრძალოთ კი, რომ დრომა იგი არ დაგვახრევინონ“. მ. ქარუმიძე ელბ-ს სიით შედიოდა საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს შემადგენლობაში და მონაწილეობა მიიღო საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მუშაობაში (1917 წ. ნოემბერი). საქართველოს ეროვნულ საბჭოს გაფართოებისას, 1918 წ. 29 მაისს, ის საბჭოში შეიყვანეს. არჩეული იყო საბჭოს სამეურნეო-საგამგეო კომისიის წევრად. საქართველოს პარლამენტში წარმოთქვა სიტყვა საღვთო რჯულის სწავლების გაუქმების წინააღმდეგ. 1918 წ. სექტემბერში ელბ-დან გავიდა, შეუერთდა დამოუკიდებელ ნაციონალ-დემოკრატიულ პარტიას (იგივე ეროვნული, იგივე მიწის მესაკუთრეთა ეროვნული პარტია) და გახდა მისი თავმჯდომარის მოადგილე. 1920 წ. მაისში, საქართველოს დამფუძნებელი კრების მეორე დამატებითი არჩევნების შედეგად, ეროვნული პარტიის სიით ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატის მანდატი მოიპოვა. აქტიურად მონაწილეობდა სასოფლო კოოპერატივებისა და ამხანაგობების ჩამოყალიბებაში. 1921 წ. თებერვალში მის მიერ ერწო-თიანეთში შედგენილი ფშავ-ხევსურთა რაზმი იცავდა თბილისს შემოჭრილი მტრისაგან.

ბოლშევიკური ოკუპაციის პირველ ხანებში მ. ქარუმიძე საზღვარგარეთ არ წასულა, სამშობლოში დარჩა და არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ იატაკქვეშა მუშაობაში ჩაერთო. შედიოდა ელბ-ს არალეგალური ც-ს შემადგენლობაში. 1923 წ. ამ ორგანოს მინდობილობით, იგი კონსტანტინოპოლში ჩავიდა და თურქეთის ხელი-სუფლების წარმომადგენლებს საქართველოსათვის ჯარითა და იარაღით დახმარება სთხოვა. იმავე წელს ემიგრაციაში გაიხიზნა, ცხოვრობდა ჯერ თურქეთში, შემდეგ საფრანგეთში, გერმანიასა და შვეიცარიაში. ფართოდ იყო ჩაბმული ანტისაბჭოთა საქმიანობაში. შედიოდა ელბ-ს კონსტანტინოპოლის ბიუროს შემადგენლობაში. 1926 წ. ქართველ ემიგრანტ ვ. სადათიერაშვილთან, მაღალი თანამდებობის გერმანელ მოხელეებთან, საერთაშორისო

ფინანსური წრეებისა და ბანკების წარმომადგენლებთან ერთად, მონაწილეობდა ყალბი საბჭოთა ჩერვონცების დაბეჭდვის ოპერაციაში, რომელიც მიმართული იყო სსრ კავშირის ეკონომიკური დასუსტებისაკენ. საბჭოთა მართლმსაჯულებამ მ. ქარუმიძეს დაუსწრებლად დახვრეტა მიუსაჯა, ხოლო გერმანიის სასამართლომ, რომლის პროცესი 1930 წლამდე გაგრძელდა, მის წინააღმდეგ აღძრული საქმე ამნისტიით შეწყვიტა. სააპელაციო სასამართლომ განაჩენი შეცვალა და ქარუმიძეს ორი წლითა და ოთხი თვით პატიმრობა შეუფარდა, თუმცა ამ დროს ის უკვე შვეიცარიაში იმყოფებოდა და სასამართლოს გადაწყვეტილებაც ქალაქდზე დარჩა. გერმანიაში ნაცისტური მმართველობის დამყარების შემდეგ, 1934 წ. ეს განაჩენი საერთოდ გაუქმდა, ხოლო მ. ქარუმიძეს „მესამე რაიხში“ ცხოვრების უფლება მიეცა. იყო გერმანიის ქართველ ნაციონალისტთა ორგანიზაციის გაზეთ „კლდის“ რედაქტორი, დაკავშირებული იყო ჰ. ბამატის პარიზულ ჟურნალ „კავკასიის“ ქართულ რედაქციასთან, ასევე, 1934 წ. საფრანგეთში შექმნილ კავკასიის ხალხთა კონფედერაციასთან. მეორე მსოფლიო ომის დაწყების წინ კვლავ შვეიცარიაში გადავიდა. მ. ქარუმიძე გარდაიცვალა ბერნის სულით სნეულთა სამკურნალოში 1952 წელს, დაკრძალულია ბერნშივე.

ქიქოძე გერონტი დიმიტრის ძე (21. VIII. 1885, სოფელი ბახვი, ოზურგეთის მაზრა – 1. VIII. 1960, თბილისი), მწერალი, მთარგმნელი, კრიტიკოსი, ლიტერატურათმცოდნე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო წევრი. ქუთაისის რეალური სასწავლებლის დასრულების შემდეგ, 1903 წლიდან, სწავლობდა ლაიფციგის, შემდეგ ბერნის უნივერსიტე-

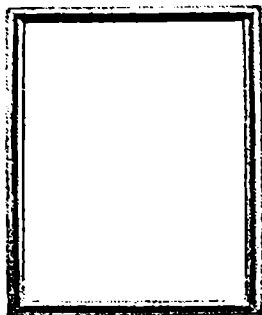
ტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1912 წ. თავდაპირველად სოციალ-დემოკრატიულ მიმდინარეობას მიემხრო და მისი ბოლშევიკური ფრთის იდეოლოგია გაიზიარა, თანამშრომლობდა ჟურნალ „მოგზაურთან“, რომელშიც 1905 წ. დაბეჭდა პირველი პუბლიცისტური წერილი. ცარიზმის საწინააღმდეგო საქმიანობისათვის ორჯერ (1905 და 1910 წწ.) იყო დაპატიმრებული სხვადასხვა ვადით. ლიტერატურული მოღვაწეობა დაიწყო 1910 წლიდან. ევროპაში ყოფნისას დაუკავშირდა ქენევაში აღმოცენებულ „თავისუფალი საქართველოს ჯგუფს“ (ხელმძღვანელი პ. სურგულაძე), რის შედეგადაც განიცადა მნიშვნელოვანი მსოფლმხედველობრივი ტრანსფორმაცია – კოსმოპოლიტურიდან ეროვნულზე საფუძველზე გადაინაცვლა. პირველი მსოფლიო ომის დაწყების წინ სამშობლოში დაბრუნდა, ეწეოდა პუბლიცისტურ საქმიანობას ლიბერალური მიმართულების ჟურნალ-გაზეთებში, დაუახლოვდა მომავალ ეროვნულ-დემოკრატებს.

1917 წ. ივნისში, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დამფუძნებელ ყრილობაზე გ. ქიქოძე გამოვიდა დღის წესრიგით გათვალისწინებული მოხსენებით „პოლიტიკური მომენტის შესახებ“ და პარტიის სამოქმედო გზად რეალისტური პოლიტიკის გატარება დასახა. ყრილობაზე აირჩიეს პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად. ედპ-ს სიით იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წევრი და მონაწილეობა მიიღო საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მუშაობაში (1917 წ. ნოემბერი), სადაც არჩეულ იქნა საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. იყო საბჭოს საკონსტიტუციო, ასევე, საბიუჯეტო და საფინანსო კომისიების წევრი. 1918

წ. სექტემბრიდან 1919 წლის 18 მაისამდე რედაქტორობდა ედპ-ს გაზეთს „საქართველო“, წერდა საყურადღებო მეთაურ წერილებს, სხვა სტატიებს ეროვნულ და სახელმწიფოებრივ პრობლემებზე. 1919 წ. თებერვალში გ. ქიქოძე ედპ-ს სიით გახდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი. 1919 წ. გამოაქვეყნა წერილების კრებული „ეროვნული ენერგია“, რომელშიც განხილულია თანადროულობის ბევრი აქტუალური პრობლემა, მათ შორის „ენა და ეროვნული ენერგია“, „დიდი და პატარა სამშობლოს“ თემა და სხვ. 1920 წ. გამოვიდა მისივე ბროშურა „პოლიტიკური წერილები“, რომელშიც ცდილობდა დაესაბუთებინა აზრი, რომ „თუ დამფუძნებელი კრება საბჭოურ კონსტიტუციას მიიღებს, საქართველო თავიდან აიცილებს ტერორსა და სამოქალაქო ომს“ 1919 წ. მაისში გ. ქიქოძე ედპ-დან გავიდა, მაგრამ დამფუძნებელ კრებაში დარჩა როგორც დამოუკიდებელი დეპუტატი. 1921 წ. მარტში საქართველოს რევკომმა იგი, რამდენიმე მოღვაწესთან ერთად, გაგზავნა ბათუმში, რათა ნ. ჟორდანიას სამშობლოში დარჩენაზე დაეყოლიებინათ, თუმცა უშედეგოდ.

საქართველოში კომუნისტური რეჟიმის დამყარების შემდეგ გ. ქიქოძე ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას, 1921-1922 წწ. იყო მიწათმოქმედების სახალხო კომისრის მოადგილე, ხოლო შემდეგ ლიტერატურულ და კულტურულ-საგანმანათლებლო ასპარეზზე გადაინაცვლა. მცირე ხნით მუშაობდა გაზეთ „კომუნისტის“ სტილისტად. 1927-1928 წწ. იყო ლიტერატურული დაჯგუფება „არიფიონის“ ერთ-ერთი დამფუძნებელი და ხელმძღვანელი, აღმანახ „არიფიონის“ თანარედაქტორი. 1931-1932 წწ. თსუ-ში კითხულობდა დასავლეთ ევროპის ლიტერატურის ისტორიის კურსს. საბჭოთა ხელისუფლებისაგან დიდ პატივში არ ყოფილა, მაგრამ არც რეპრესიები განუცდია. 1934 წ. მონაწილეობდა მოსკოვში გამართულ მწერალთა საკავშირო პირველი ყრილობის მუშაობაში. გამოარჩევდა საზოგადოებრივი ცხოვრების, ქართული და უცხოური მწერლობის, ფილოსოფიის, ხელოვნების, ეთიკის, ესთეტიკის ღრმა ცოდნა. მისი ესეები თუ სტატიები დაწერილია უზადო ქართულით. ნათარგმნი აქვს კ. მარქსისა და ფ. ენგელსის ცალკეული ნაშრომები, ო. ბალზაკის, სტენდალის, პ. მერიმეს, ა. ფრანსის, ა. დოდესა და სხვ. ნაწარმოებები. მის მიერ ფრანგულიდან ნათარგმნი „მაგრენის ტყავი“, „წითელი და შავი“, „ტრისტან და

იზოლდა: „დმერთებს სწყურიათ“ ქართული მთარგმნელობითი ლიტერატურის კლასიკურ ნიმუშებადაა მიჩნეული. იყო მრავალი პუბლიკაციის ავტორი ლიტერატურათმცოდნეობის, კრიტიკის, ხელოვნების სფეროში; მის კალამს ეკუთვნის მემუარული ხასიათის ნაშრომები „განთიადიდან შუადღემდე“ და „თანამედროვის ჩანაწერები“ მხატვრულ-დოკუმენტური პროზის ჟანრის ეს მოგონებები. როგორც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის, ისე საბჭოთა პერიოდის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სინამდვილის საინტერესო პირველწყაროა. გ. ქიქოძე გარდაიცვალა 1960 წელს, დაკრძალულია თბილისში, მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში.

ჩიქოვანი დავით გიორგის ძე (1887, სოფ. სუხჩე, სენაკის მაზრა – ?), – პუბლიცისტი, აგრონომი, პოლიტიკური მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. 1908 წ. დაამთავრა თბილისის სათავადაზნაურო ქართული გიმნაზია და იმავე წელს ჩაირიცხა ლიეჟის (ბელგია) ფრანგულენოვან სახელმწიფო უნივერსიტეტში საინჟინრო განხრით. მატერი-

ალური ხელმოკლეობის გამო სწავლის დასრულება ვერ შეძლო და ორი წლის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნდა. 1910 წ. რვა თვის განმავლობაში იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლში, როგორც გაზეთ „სახალხო გაზეთის“ საკუთარი კორესპონდენტი. წერდა ქართველ მაჰმადიანთა და ოსმალეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თემებზე. მისი მონაწილეობით დაარსდა „ქართველ მაჰმადიანთა დამხმარე საზოგადოება“, რომლის წესდება ოსმალეთის მთავრობამ დაამტკიცა. 1911 წელს, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სტიპენდიით, გაემგზავრა პეტერბურგში და სწავლა უმაღლეს სამეურნეო კურსებზე განაგრძო. როგა პირველი მსოფლიო ომი დაიწყო, მიატოვა სასწავლებელი და შრომით საქმიანობას შეუდგა. მუშაობდა მდივნად ქ. პელსინგფორსში ფინეთის სახელმწიფო რკინიგზათა მთავარ სამმართველოში. იქიდან თანამშრომლობდა გაზეთ „საქართველოსთან“. სხვადასხვა წლებში წერდა ფსევდონიმებით: „დ. გორგაძე“, „დ. ნინოშვილი“, „ჯავიდ-ბეი“, „სუხჩელ-სუმაჭახელი“, „გორდელი“ და სხვ. საქართველოს სოციალისტურ-ფედერალისტური პარტიის დაარსების დროიდან იყო ამ პარტიის წევრი, ეკუთვნოდა მემარცხენე ფრთას და თანაუგრძნობდა ანარქიზმსა და კომუნიზმს. პარტიაში დარჩა 1914 წლამდე, რის შემდეგაც თანდათან ეროვნულ-დემოკრატიულ მიმართულებას დაუახლოვდა.

დ. ჩიქოვანი ფინეთიდან სამშობლოში 1917 წ. პირველ ნახევარში დაბრუნდა. ამ წლის ივნისში იყო ედპ-ს დამფუძნებელი ყრილობის დელეგატი. მიიჩნევდა, რომ გლეხობას საკუთარი ინტერესების უფრო ქმედითი დამცველი უნდა ჰყოლოდა, ვიდრე სოციალისტური პარტიები იყვნენ. ის და მისი თანამოაზრეები

მოითხოვდნენ მემამულეთათვის ნორმაზე მეტი ფართობის უსას-ყიდლოდ ჩამორთმევას და მიწის მუშაკთათვის უფასოდ ღარიგე-ბას, მაშინ, როდესაც ედვ მხარს უჭერდა „ნორმის ზედმეტი მიწის მემამულისაგან გამოსყიდვას, სამართლიანი შეფასებით“. 1917 წ. ოქტომბერში ედვ-ს მცირერიცხოვანი ჯგუფი ჩამოშორდა, რო-მელმაც თავი საქართველოს რადიკალ-დემოკრატიულ გლეხთა პარტიად გამოაცხადა. პარტიის ბუჭდური ორგანოს, გაზეთ „ჩვენი რესპუბლიკის“ რედაქტორად დ. ჩიქოვანი დაამტკიცეს, რომელიც ასევე მთავარი კომიტეტის წევრადც აირჩიეს. მასვე დაკისრებული ჰქონდა პარტიის ყოველკვირეული ორგანოს გაზეთ „გლეხი“-ს რე-დაქტორობა. რადიკალ-დემოკრატების დაპირისპირება ეროვნუ-ლ-დემოკრატებთან ჯერ კიდევ ედვ-ს დამფუძნებელ ყრილობაზე გამოიკვეთა. უმრავლესობამ უარყო დ. ჩიქოვანის თვალსაზრისი და პროგრამაში არ შეიტანა მუხლი, რომელიც საქართველოს დამოუკიდებლობის დაუყოვნებლივ გამოცხადებას ითვალისწი-ნებდა. რადიკალ-დემოკრატიული გლეხთა პარტია იყო პირველი პოლიტიკური ორგანიზაცია საქართველოში, რომელმაც ოფიცია-ლურად დააყენა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის საკითხი. 1917 წ. ნოემბერში დ. ჩიქოვანი მონაწილეობდა საქა-რთველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, ყრილო-ბამ იგი ეროვნული საბჭოს წევრობის კანდიდატად აირჩია. 1919 წ. თებერვალში მან რადიკალ-დემოკრატიული გლეხთა პარტიის სიით მონაწილეობა მიიღო საქართველოს დამფუძნებელი კრე-ბის არჩევნებში, მაგრამ დეპუტატის მანდატი ვერ მოიპოვა. 1919 წ. დაიწინა სახელმწიფო კონტროლის ვიცე-დირექტორად. 1920 წ. ნოემბერში რადიკალ-დემოკრატიული გლეხთა და საქართველოს ეროვნული პარტიები გაერთიანებაზე შეთანხმდნენ და ახალ პო-ლიტიკურ ორგანიზაციას „მიწის მესაკუთრეთა დემოკრატიული პა-რტია“ უწოდეს. ამ დროიდან დ. ჩიქოვანი პარტიულ საქმიანობას ჩამოშორდა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემ-დგომ დ. ჩიქოვანი სამშობლოში დარჩა და მუშაობა სახელმწიფო კონტროლის სისტემაში განაგრძო, რომელიც მუშათა და გლეხთა ინსპექციად გადაკეთდა. 1922 წ. შინაგან საქმეთა სახალხო კომი-სარიატში საქმეთა მმართველად გადაიყვანეს; 1923-1924 წწ. მუშა-ობდა ჩაქვის სახალხო მამულის გამგედ, მომდევნო ორი წელი მი-

წის სახალხო კომისარიატში საქმეთა მმართველობა ებარა, ხოლო 1925 წლიდან იყო უმუშევარი. 1928 წ. ივლისში სახელმწიფო პოლიტიკურმა სამმართველომ დააპატიმრა აჭარაში სსრკ-თურქეთის საზღვრის არალეგალურად გადაკვეთის მცდელობისათვის. იმავე წლის დეკემბერში მიესაჯა ექვსი თვით გამოსასწორებელ სახლში ჩასმა წინასწარი პატიმრობის ვადის ჩათვლით. 1929 წ. მარტში გაანთავისუფლეს შრომითი საქმიანობის დაწყების უფლებით. 1931 და 1934 წწ. საბჭოთა სამართალდამცავი სტრუქტურები რამდენჯერმე დაინტერესდნენ მისი საგამოძიებო საქმით. მომდევნო პერიოდში დ. ჩიქოვანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ფაქტები, ასევე, გარდაცვალების თარიღი უცნობია.

წერეთელი ვასილ გიორგის ძე (18. I. 1862, სოფელი ცხრუკვეთი, შორაპნის მაზრა – 23. X. 1937, თბილისი), პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, ექიმი, პუბლიცისტი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო წევრი. 1884 წ. დაასრულა ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია და შევიდა ოდესის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე, საიდანაც ორი წლის შემდეგ გადავიდა იურიდიულ ფაკულტეტზე. თავდაპირველად ნაროდნიკულ წრეში

გაერთიანდა, შემდეგ კი მარქსისტი გახდა. სტუდენტურ მოძრაობაში მონაწილეობისათვის 1887 წ. „მგლის ბილეთით“ გარიგხეს უნივერსიტეტიდან და საქართველოში ეტაპით გამოგზავნეს. ცხოვრობდა და საქმიანობდა ბათუმში. 1893 წ. ჩაირიცხა კიევის უნივერსიტეტის სამკურნალო ფაკულტეტზე, რომლის სრული კურსი დაამთავრა 1899 წ. იყო ქიათურის მწარმოებელთა საავადმყოფოს გამგე, საექიმო მოღვაწეობას ეწეოდა თბილისში, თიანეთში, ბაქოს გუბერნიაში, რაჭაში, ქუთაისსა და სხვ. არჩეული იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის განყოფილების წევრად. იყო ჟურნალ „თეატრის“ მუდმივი თანამშრომელი, შემდეგ „ივერიის“ რედაქციაში გადაინაცვლა (შედიოდა იმ ჯგუფში-კიტა აბაშიძე, იაკობ ცინცაძე, ილია ნაკაშიძე, გიორგი ჟურული – რომელიც „ახალგზარდა ივერიელებად“ იწოდება), წერილებს აქვეყნებდა, ასევე, გაზეთებში: „დროება“, „ცნობის ფურცელი“, „კოლხიდა“, „საქართველო“ 1907 წ. ბათუმის რუსულენოვან გაზეთ „ჩერნომორსკი გოლოს“-ში თანამშრომლობისათვის, ბათუმის ოლქის გენერალ-გუბერნატორის განკარგულებით, ქალაქიდან გაასახლეს. 1912 წლიდან დაუკავშირდა ქუთაისურ გაზეთ „იმერეთს“ (შედიოდა მის სარედაქციო კოლეგიაში), ხოლო მოგვიანებით რედაქტორობდა მის ნაცვლად გამოცემულ გაზეთს „სამშობლო“, იყო ასევე, ქუთაისური გაზეთის „ჩვენი ქვეყანა“ თანარედაქტორი. წერდა ფსევდონიმებით: „ურო“, „კვესი“, „ულმო-

ბელი“, „ზემო იმერელი“, „ისარი“ და სხვ. არჩეული იყო ქუთაისის საქალაქო თვითმმართველობის საბჭოს წევრად, ლექციებს კითხულობდა სახალხო უნივერსიტეტში. 1916 წ. შეადგინა და ქუთაისში გამოსცა ნაშრომი „ქართული სამეცნიერო და საფილოსოფოსო ტერმინოლოგია იოვანე პეტრიწის თარგმანის მიხედვით“
3. წერეთელი თავდაპირველად სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიაში შედიოდა და რევოლუციური საქმიანობისათვის განიცდიდა დევნას, რის გამოც დროებით არალეგალურად ცხოვრებაც მოუწია. შემდეგ დაუახლოვდა ეროვნულ-დემოკრატიულ მიმდინარეობას და მისი ერთ-ერთი თეორეტიკოსი გახდა.

1917 წ. 3. წერეთელმა გამოსცა რამდენიმე წიგნაკი, კერძოდ: „ავტონომია და ფედერაცია: 1783 წ. ტრაქტატი, ავტონომია და ფედერაცია“; „გლეხთა საკითხი: (შეიძლება თუ არა მოისპოს კერძო საკუთრება მიწაზე)“ და სხვ. იყო ედპ-ს საორგანიზაციო მთავარი კომიტეტის წევრი. პარტიის დამფუძნებელ ყრილობაზე (1917 წ. ივნისი) აირჩიეს ყრილობის თავმჯდომარის მოადგილედ. შედიოდა ედპ-ს ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტში. მონაწილეობდა საქართველოს ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, არჩეულ იქნა ეროვნული საბჭოს წევრობის კანდიდატად. 1918 წ. მაისში, საქართველოს ეროვნული საბჭოს გაფართოებისას, ედპ-ს სიით შევიდა საბჭოს შემადგენლობაში, აირჩიეს საბჭოს ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის კომისიის წევრად. 1918 წ. სექტემბერში მან გ. ვეშაპელთან და სხვებთან ერთად ჩამოაყალიბა „დამოუკიდებელი ნაციონალ-დემოკრატიული საპარლამენტო ფრაქცია“, რომელიც გამოეყო ედპ-ს და საფუძველი დაუდო დამოუკიდებელი ნაციონალ-დემოკრატიული პარტიის შექმნას (იგივე ეროვნული პარტია, იგივე მიწის მესაკუთრეთა ეროვნული პარტია). 3. წერეთელი მცირე ხნით ამ პარტიის თავმჯდომარის მოადგილე იყო. 1920 წ. შეადგინა „საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი“, რომელიც გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა. მიუღებლად მიაჩნდა საქართველოს ფედერაციული მოწყობა და ნეიტრალიტეტი, ასაბუთებდა პრეზიდენტის ინსტიტუტის საჭიროებას. აკრიტიკებდა მოქმედ საარჩევნო წესს, რომელიც, მისი აზრით, „პარტიულ დიქტატურას“ განაპირობებდა და მოითხოვდა მოქალაქეს ნება ჰქონოდა, აერჩია, ვინც სურს, „სულ ერთია, მისი პარტიის კაცია თუ არა ასარჩევი კანდიდატი“

საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამყარების შემდეგ, ვ. წერეთელი ჩამოსცილდა პოლიტიკურ საქმიანობას და ძირითადად სამედიცინო მოღვაწეობით იყო დაკავებული. 1921-1926 წ. წ. მუშაობდა ქუთაისში, შემდეგ ცხოვრობდა და საქმიანობდა თბილისში. 1926-1930 წლებში იყო ქართული სამედიცინო ჟურნალის „სამკურნალო მოამბე“ (1927-1929 წწ. ეწოდებოდა „ჯანსაღობის მოამბე“, შემდეგ – „საბჭოთა მედიცინა“) რედაქტორი. ვ. წერეთელი გარდაიცვალა 1937 წელს, დაკრძალულია თბილისში, ვერის ძველ სასაფლაოზე.

ჯავახიშვილი დიმიტრი ვასილის ძე (23. IX. 1882, სოფ. ძევერა, გორის მაზრა – 2. XI. 1971, თბილისი), ექიმი-კურორტოლოგი, პროფესორი, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. სწავლობდა თბილისის ქართულ სათავადაზნაურო გიმნაზიაში, მაგრამ რადგან ამ სასწავლებელს ატესტატის გაცემის უფლება არ ჰქონდა, ერევნის გიმნაზიაში გადავიდა და ატესტატიც იქ მიიღო. 1903 წ. ოდესის უნივერსიტეტის სამედი-

ცინო ფაკულტეტზე შევიდა, იღებდა თბილისის თავადაზნაურთა საკრებულოს სტიპენდიას. როდესაც ოდესაში შავრაზმელობა ებრაელთა დარბევა მოაწყვეს, დ. ჯავახიშვილი სტუდენტურ რაზმში გაერთიანდა და ებრაელებს თავდასხმებისაგან იცავდა. სტუდენტთა რევოლუციური მღელვარების გამო 1905 წ. უნივერსიტეტში სწავლა შეწყდა. დ. ჯავახიშვილი საქართველოში დაბრუნდა და მუშაობას ფილოქსერის საწინააღმდეგო პარტიაში შეუდგა. 1907 წ. სწავლა ისევ ოდესაში გააგრძელა, მაგრამ მალე მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსიტეტში გადავიდა და 1909 წ. მისი სამედიცინო ფაკულტეტი დაამთავრა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მუშაობდა ჯერ მიხეილის საავადმყოფოში, შემდეგ სიღნაღის მაზრის სოფელ გურჯაანში ამბულატორიის გამგედ. ეწეოდა საზოგადოებრივ საქმიანობასაც, თანამშრომლობდა გაზეთთან „კახეთის ხმა“, აქვეყნებდა სტატიებს რუბრიკით „ექიმის წერილები“ 1911 წლიდან იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი. 1912 წ. მონაწილეობა მიიღო ამიერკავკასიის სამოქალაქო სამსახურის ექიმთა პირველი ყრილობის მუშაობაში, გამოვიდა მოხსენებით და დასვა საკითხი ახტალის ტალახით მკურნალობის გაუმჯობესების შესახებ. პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე მობილიზაციით სამხედრო სამსახურში გაიწვიეს, დანიშნეს „ქვეითი ქართული ჯარის რაზმის“ („დრუჟინა“) უფროს ექიმად და რაზმთან ერთად სამხრეთ-და-

საველე საქართველოში გაგზავნეს. იყო ტრაპიზონში გახსნილი საველე ჰოსპიტალის უფროსი ორდინატორი, საიდანაც პირველი ქართული ცხენოსანი პოლკის უფროს ექიმად გადაიყვანეს. 1917 წ. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ კავკასიის ფრონტი დაიშალა, დ. ჯავახიშვილი თბილისში დაბრუნდა და მუშაობდა ქალაქის სამხედრო ჰოსპიტალში. არჩეული იყო თბილისის საგუბერნიო საექიმო სამმართველოსთან შექმნილი საბჭოს თავმჯდომარედ.

დ. ჯავახიშვილი დაუახლოვდა ეროვნულ-დემოკრატიული მმართველების ჯგუფს და 1917 წ. ივნისში მონაწილეობა მიიღო ედპ-ს დამფუძნებელი ყრილობის მუშაობაში. 1917 წ. ნოემბერში იგი კოოპტაციის გზით ედპ-ს მთავარი კომიტეტის წევრი გახდა. 1918 წ. მაისში, ეროვნული საბჭოს გაფართოებისას, დ. ჯავახიშვილი მის შემადგენლობაში შევიდა როგორც ედპ-ს წარმომადგენელი. იყო ეროვნული საბჭოს ჯანმრთელობის კომისიის წევრი და მდივანი, ასევე, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის კომისიის წევრი. მონაწილეობდა ედპ-საგან გამოყოფილი დამოუკიდებელი ნაციონალ-დემოკრატიული ფრაქციისა და მთავარი კომიტეტის ჩამოყალიბებაში, იყო ამ კომიტეტის მდივანი. 1918 წ. 16 ივლისს იგი საქართველოს ეროვნული საბჭოს შემადგენლობიდან გავიდა. 1919 წ. ეროვნული პარტიის სიით კენჭს იყრიდა დამფუძნებელ კრებაში, მაგრამ მანდატი ვერ მიიღო. 1920 წ. არჩეული იყო ეროვნული პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად, ხოლო ედპ-სა და მისგან გამოყოფილი ორგანიზაციების გაერთიანებისას, 1921 წ. იანვარში, დ. ჯავახიშვილი დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის შემადგენლობაშიც აირჩიეს.

1921 წლიდან, საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამყარების შემდეგ სამშობლოში დარჩა და ჩაერთო წინააღმდეგობის მოძრაობაში. 1922 წ. კოოპტაციის წესით შევიდა ედპ-ს არალეგალური ცკ-ს შემადგენლობაში. 1923 წ. აპრილში დააპატიმრეს. იმავე წლის აგვისტოს დამდეგს ციხიდან გაანთავისუფლეს და აიძულეს ედპ-ს სხვა თვალსაჩინო წევრებთან ერთად ხელი მოეწერა დეკლარაციაზე, რომელიც პარტიის ლიკვიდაციისათვის კონფერენციის მოწვევას ითვალისწინებდა. კონფერენცია 1923 წ. 28 ოქტომბერს გაიმართა და ედპ დაშლილად გამოაცხადა. ამის შემდეგ დ. ჯავახიშვილი მთლიანად ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას და სამეცნიერო-პედაგოგურ სარბიელზე გადაინაცვლა. ჯერ დაინიშნა

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამკურნალო ფაკულტეტის თერაპიის კათედრის ორდინატორად, შემდეგ კი საქართველოს ჯანდაცვის სახალხო კომისარიატის საკურორტო სამმართველოს სამედიცინო-სანიტარული განყოფილების გამგედ. 1928 წ. აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქართველოს კურორტოლოგიისა და ფიზიოთერაპიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დაარსებაში. ამ დროიდან იყო ფიზიოთერაპიული განყოფილების ხელმძღვანელი, ხოლო 1938 წ. ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილედ დააწინაურეს სამეცნიერო მუშაობის დარგში. 1934-1938 წწ. განაგებდა თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტის პედიატრიის ფაკულტეტის კურორტოლოგიისა და ფიზიოთერაპიის კათედრას, 1938-1959 წწ. იყო იგივე კათედრის ხელმძღვანელი თბილისის ექიმთა დახელოვნების სახელმწიფო ინსტიტუტში. 1953 წ. გახდა პროფესორი, 1965 წ. მიენიჭა საქართველოს მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის წოდება. პირველმა შეისწავლა კუმისის ტალახის სამკურნალო თვისებები და მეცნიერულად დაასაბუთა ახტალის ტალახის სამკურნალოდ გამოყენების შესაძლებლობა. შეისწავლიდა ასევე, წყალტუბოს, ბორჯომისა და ნაბეღლავის მინერალური წყლების სამკურნალო თვისებებს. დიდი ღვაწლი მიუძღვის კურორტ ახტალის მშენებლობასა და განვითარებაში. ეწეოდა საზოგადოებრივ საქმიანობას, რამდენჯერმე იყო არჩეული თბილისის მმრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს დეპუტატად. იყო საქართველოს სამედიცინო-ბიოლოგიური საზოგადოების ერთ-ერთი დამაარსებელი, თბილისის კურორტოლოგთა და ფიზიოთერაპევტთა სამეცნიერო საზოგადოების უცვლელი თავმჯდომარე, მრავალი სხვა სამეცნიერო საზოგადოების წევრი. დაჯილდოებული იყო შრომის წითელი დროშისა და „საპატიო ნიშნის“ ორდენებით. დ. ჯავახიშვილი გარდაიცვალა 1971 წელს თბილისში. ავტორია ექიმთა და სტუდენტთათვის განკუთვნილი სახელმძღვანელოსა კურორტოლოგიაში (1945), გამოქვეყნებული აქვს ასევე, წიგნები და ბროშურები: „ახტალის ტალახი და მისი მნიშვნელობა“ (1925); „კუმისის ტალახის სამკურნალო თვისებაანი“ (1927); „კურორტი წყალტუბო“ (1934); „ახტალა“ (1939) და სხვ.

მეგარსხანა ოპოზიცია სოციალისტ-ფედერალისტები

ალექსი-მესხიშვილი მალვა ვლადიმერის ძე (26. IV. 1884, თელავი – 18. VI. 1960, თბილისი) – ქართველი იურისტი, ადვოკატი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. 1902 წელს, თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, სწავლა განაგრძო ნოვოროსიის (ოდესის) საიმპერატორო უნივერსი-

ტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე, საიდანაც გადავიდა იურიდიულ ფაკულტეტზე. 1904 წელს სტუდენტურ მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობისათვის გარიცხეს უნივერსიტეტიდან. უმაღლესი იურიდიული განათლების მიღება დაასრულა 1909 წელს ხარკოვის უნივერსიტეტში. თბილისში დაბრუნებისთანავე შევიდა საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში და ჩაება მის მუშაობაში, რისთვისაც მცირე ხნით დააპატიმრეს კიდეც. 1910 წლიდან ეწეოდა საადვოკატო საქმიანობას ჯერ ნაფიცი ვეჯილის თანამშემწედ, შემდეგ ადვოკატად. იცავდა პოლიტიკური რეჟიმის მხილებისათვის ბრალდებულ ქართული ჟურნალ-გაზეთის რედაქტორებსა და გამომცემლებს.

1917 წლის სექტემბერში მ. ალექსი-მესხიშვილმა ჯერ მონაწილეობა მიიღო პეტროგრადში ჩატარებული ეროვნულ სოციალისტური პარტიების კონფერენციაში, შემდეგ კი დემოკრატიული თათბირის მუშაობაში. არჩეულ იქნა წინაპარლამენტის წევრად. იყო თბილისში ჩამოყალიბებული ქართული საუნივერსიტეტო საზოგადოების წევრი. შედიოდა საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოში, 1917 წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, სადაც აირჩიეს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამ-

ფუძნებელი კრების დეპუტატი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. შედიოდა კრების იურიდიული კომისიაში. 1918 წლის 26 მაისიდან 1919 წლის 20 მარტამდე, ჯერ ნოე რამიშვილის, შემდეგ ნოე ჟორდანიას კოალიციურ მთავრობაში, ეკავა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრის პოსტი. თვალსაჩინო წვლილი მიუძღვის ახალი ქართული სახელმწიფოს საკანონმდებლო ბაზის შექმნაში. მას შემდეგ, რაც საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობა ერთპარტიული (სოციალ-დემოკრატიული) გახდა, მ. ალექსი-მესხიშვილი, როგორც ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი, ოპოზიციაში ედგა ხელისუფლებას.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, მ. ალექსი-მესხიშვილი ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა სამშობლოში, თუმცა პოლიტიკურ საქმიანობას თავი დაანება. საბჭოთა რეჟიმი ერთხანს მას მაინც ეჭვით უყურებდა და ორჯერ კიდევაც დააპატიმრა. განთავისუფლების შემდეგ ხანგრძლივად მუშაობდა დამცველთა (ადვოკატთა) კოლეგიაში და არაერთგზის იყო არჩეული მისი პრეზიდენტის შემადგენლობაში. 1925 წელს, ე. წ. პარიტეტული კომიტეტის პროცესზე, იცავდა 1924 წლის აგვისტოს ეროვნული აჯანყების ორგანიზებაში ბრალდებულ პოლიტიკურ პატიმართა ჯგუფს. მ. ალექსი-მესხიშვილი გარდაიცვალა 1960 წელს.

ბარათაშვილი იოსებ (ოსიკო) ალექ-
სანდრეს ძე (4. XI. 1874, სოფელი ბორ-
ბალო, თბილისის მაზრა – 1937, თბი-
ლისი) – ქართველი იურისტი, პუბლი-
ცისტი, საზოგადო და პოლიტიკური მო-
ღვაწე, სოციალისტ-ფედერალისტთა
პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. 1895
წელს დაამთავრა თბილისის პირველი
გიმნაზია, 1899 წელს კი პეტერბურგის
უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულ-
ტეტი. საქართველოში დაბრუნების

შემდეგ აქტიურად იყო ჩართული ქვეყნის კულტურულ, საგანმა-
ნათლებლო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, აქვეყნებდა პუბლი-
ცისტურ წერილებს. როგორც თბილისის საოლქო სასამართლოს
ნაფიცი ვეჟილი, ეწეოდა საადვოკატო პრაქტიკას, გამოირჩეოდა
მაღალი პროფესიონალიზმითა და მჭევრმეტყველებით, გამოდი-
ოდა დამცველად პოლიტიკურ საქმეებზეც (მაგალითად, არსენა
ჯორჯიაშვილის საქმე). იყო სოციალისტ-ფედერალისტური პა-
რტიის მთავარი კომიტეტის წევრი. 1906 წელს თბილისის გუბერ-
ნიიდან არჩეულ იქნა რუსეთის პირველი სახელმწიფო სათათბი-
როს დეპუტატად. შედიოდა „ტრუდოვცთა“ ფრაქციაში, ემხრო-
ბოდა სიკვდილით დასჯის გაუქმებას, მკრებებისა და პრესის
თავისუფლებას. სათათბიროს დათხოვნის შემდეგ ხელი მოაწერა
ე. წ. ვიბორგის საპროტესტო მოწოდებას „ხალხს სახალხო წარმო-
მადგენლებისაგან“, რომელიც სამოქალაქო დაუმორჩილებლობი-
საკენ მოუწოდებდა. ამის გამო სხვა ხელმძღვანელებთან ერთად გა-
ასამართლეს, ჩამოართვეს საარჩევნო ხმის უფლება და მიუსაჯეს
სამთვიანი პატიმრობა. იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გა-
მავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი, ქართული დრა-
მატული საზოგადოების გამგეობის თავმჯდომარის მოადგილე.

1917 წელს იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წე-
ვრი, თბილისის უნივერსიტეტის დამფუძნებელი საზოგადოების
წევრი, იმავე წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრი-
ლობის მუშაობაში. არჩეული იყო ეროვნული საბჭოს წევრად, 1918
წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის
აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამ-

ფუძნებელი კრების დეპუტატი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. ხელმძღვანელობდა კრების სარეგლამენტო კომისიას, იყო საკონსტიტუციო, სამანდატო და შრომის კომისიების წევრი. 1919 წელს არჩეული იყო თბილისის საქალაქო საბჭოს ხმოსნად.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, ი. ბარათაშვილი საქართველოში დარჩა და ჩაება წინააღმდეგობის მოძრაობაში. როგორც მემარჯვენე ფედერალისტთა არალეგალური ორგანიზაციის აქტიური წევრი, მონაწილეობას იღებდა ანტისაბჭოთა საქმიანობაში, რისთვისაც 1922-1924 წლებში რამდენჯერმე იყო დაპატიმრებული. ი. ბარათაშვილი სამსონ დადიანსა და კირილე ნინიძესთან ერთად იცავდა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსისა და მოძღვართა ჯგუფს, რომელთაც ბრალი ანტისაბჭოთა პროპაგანდასა და საეკლესიო განძეულის გადამალვაში ედებოდათ. 1923 წელს ი. ბარათაშვილი მონაწილეობდა საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის თვითლიკვიდაციაში, რომელიც თავსმოხვეული და ორგანიზებული იყო საბჭოთა რეჟიმის მიერ. 1924 წლის აგვისტოს ეროვნული აჯანყების მარცხის შემდეგ ი. ბარათაშვილი ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას და მთლიანად საადვოკატო სფეროში გადაინაცვლა. იყო საქართველოს დამცველთა (ადვოკატთა) კოლეგიის წევრი, საიდანაც 1937 წელს გარიცხეს ერთ-ერთ სასამართლო პროცესზე „პროვოცაციული გამოსვლის“ გამო. იმავე წლის 17 აგვისტოს დააპატიმრეს სოციალისტ-ფედერალისტური კონტრრევოლუციური არალეგალური ორგანიზაციის წევრობის ბრალდებით. ი. ბარათაშვილი სსრკ უზენაესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიის გამსვლელი სესიის 1937 წლის 13 სექტემბრის განაჩენის საფუძველზე დახვრიტეს 14 სექტემბერს. რეაბილიტირებული იქნა 1956 წელს.

გელევანიშვილი იოსებ კონსტანტინეს ძე (I. 1872, სოფელი მცხეთა, დუშეთის მაზრა – 24. XII. 1939, მცხეთა) – ქართველი გენერალი, სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, დრამატურგი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი. დაამთავრა თბილისის კადეტთა კორპუსი და პავლოვსკის სამხედრო სასწავლებელი. შემდგომ სწავლობდა რუსეთის იმპერიის გენშტაბის აკადემიაში.

1904 წლიდან იყო საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის წევრი. შტაბსკაპიტნის ჩინით მსახურობდა არმიაში, რომელსაც 1906 წელს თავი დაანება პოლიტიკური რწმენის გამო. იმავე წელს დააპატიმრეს ფედერალისტური პარტიის სამხედრო ორგანიზაციის მიერ ორგანიზებულ დუშეთის ხაზინის ძარცვაში მონაწილეობისათვის, აყარეს სამხედრო ღირსება და მეტეხის ციხეში ჩასვეს. გათავისუფლების შემდეგ მოღვაწეობდა სალიტერატურო სარბიელზე. იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი. წერდა პიესებს, აგრძელებდა პარტიაში საქმიანობას და თანამშრომლობდა ფედერალისტურ პრესასთან ფსევდონიმებით „ი. გე-ვა-ლი“ და „გე-ვა-ლი“. „პირველი მსოფლიო ომის წლებში იყო გაზეთ „სახალხო საქმის“ სამხედრო კორესპონდენტი.

1917 წლის ოქტომბერში, ი. გელევანიშვილმა თბილისში მონაწილეობა მიიღო ქართული პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენელთა ფარულ შეხვედრაში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრ მიხაკო წერეთელთან. შეხვედრაზე მიღწეულ იქნა შეთანხმება საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებაზე, როგორც კი ამისთვის შესაფერისი მომენტი დადგება. 1917 წლის ნოემბერში საქართველოს ეროვნულ საბჭოსთან არსებულმა სამხედრო სექციამ ი. გელევანიშვილი დანიშნა ქართული სამხედრო კორპუსის შტაბის უფროსად. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში ჯერ პოლკოვნიკის, შემდეგ გენერლის წოდებით მონაწილეობდა სამხედრო ოპერაციებში. 1919 წლის თებე-

რვალში სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის სიით არჩეულ იქნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელ კრებაში. იყო კრების სამეურნეო-საგამგეო კომისიის წევრი. იმავე წლის აპრილში დატოვა მანდატი და მთლიანად გადაინაცვლა სამხედრო სამსახურში.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა სამშობლოში და შევიდა ქართული წითელი არმიის შემადგენლობაში. საბჭოთა რეჟიმი უნდობლად უყურებდა ი. გედევანიშვილს და იგი 1922 წლის მაისში მცირე ხნით დააპატიმრა. 1923 წელს, როგორც ფედერალისტური პარტიის წარმომადგენელი, ი. გედევანიშვილი შედიოდა სამხედრო ცენტრში, რომელიც დამკომთან ერთად ამზადებდა ანტისაბჭოთა აჯანყებას. ამის გამო იგი ცენტრის სხვა წევრების მსგავსად დააპატიმრეს და 1923 წლის მაისში დახვრეტის განაჩენი გამოუტანეს, მაგრამ სიკვდილით არ დაუსჯიათ და ციხიდანაც გაათავისუფლეს. იმავე წელს მონაწილეობდა მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის „თვითღიკვიდაციაში“ და გახდა კომუნისტური პარტიის წევრი. მუშაობდა ხელოვნების მთავარ სამმართველოში, საქართველოს ცენტრალურ არქივში, 1926-1928 წლებში იყო ზაქარია ფალიაშვილის სახელობის თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრის დირექტორი. ი. გედევანიშვილი გარდაიცვალა 1939 წლის 24 დეკემბერს, მცხეთაში. დაკრძალულია სვეტიცხოვლის ეზოში. ავტორია პიესების: „მსხვერპლი“ (1911), „გამცემი“ (1912) და სხვ. გამოქვეყნებული აქვს წიგნები: „სამხედრო ხელოვნება საქართველოში“ (1915); „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“ (1939).

დადიანი სამსონ პლატონის ძე (23. XII. 1886, სოფელი მოდინახე, ზუგდიდის მაზრა – 10. XII. 1937, თბილისი) – ქართველი იურისტის, პოლიტიკოსი, სოციალისტ-ფედერალისტი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი. თბილისის ქართული გიმნაზიის დასრულების შემდგომ, შევიდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, რომელიც 1908 წელს დაამთავრა. სტუდენტო-

ბის წლებში ჩაება სოციალისტ-ფედერალისტ სტუდენტთა საქმიანობაში, რითაც პეტერბურგის ოხრანკის ყურადღებაც მიიპყრო. 1908 წლიდან გახდა საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის წევრი. 1909-1910 წლებში ორჯერ იყო დაპატიმრებული პოლიტიკური საბაბით. აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ პერიოდულ პრესაში, პუბლიკაციებს აქვეყნებდა „ს. დადიას“, „ს. და-ნის“, „და-ნის“, „შან-დინის“ და სხვ. ფსევდონიმით. მუშაობდა სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის იურისკონსულტად. იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი. 1913 წელს ჟურნალ „განათლებაში“ დაიბეჭდა მისი ნარკვევი „საზოგადოებრივი აზრი XIX საუკუნის ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში.“ ს. დადიანის კალამს ეკუთვნის ასევე, 1905 წლის რევოლუციისადმი მიძღვნილი ნაწარმოები „ჯვარედინ გზაზე“ და ისტორიული დრამა „გიორგი სააკაძე.“

1917 წელს იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წევრი, იმავე წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრილობის მუშაობაში. აირჩიეს ეროვნული საბჭოს წევრად, 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. არჩეული იყო შრომისა და საკონსტიტუციო კომისიების წევრად. ხშირად და კრიტიკულად გამოდიოდა დამფუძნებელი კრების პლენარულ სხდომებზე. ქმედითი მონაწილეობა მიიღო სა-

ქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავება-განხილვასა და მიღებაში. ამ პერიოდში ფედერალისტურ პრესაში გამოქვეყნდა მისი ლექციები: „როგორი რესპუბლიკა სჯობია ხალხისათვის“, „უნიტარული და ფედერაციული რესპუბლიკა“ და ვრცელი მიმოხილვა „ჩვენი კონსტიტუცია – განხილული ხალხოსნური სახელმწიფო უფლების თვალსაზრისით.

1921 წელს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობის შემდეგ, ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა სამშობლოში და ჩაბმული იყო წინააღმდეგობის მოძრაობაში. 1921 წლის აპრილში, თბილისში, სამხედრო ტაძრის ეზოში, დედაქალაქის დაცვისას დაღუპული იუნკრების, ჯარისკაცებისა და ოფიცრების 40 დღის აღსანიშნავ სამგლოვიარო დემონსტრაციაზე წარმოთქვა სიტყვა, რის გამოც მცირე ხნით დააპატიმრეს. ს. დადიანი ხელმოწერედ 1922 წლის 10 თებერვალს დააპატიმრეს, გაასამართლეს და 6 თვით ციხეში ჩასმა მიუსაჯეს. გათავისუფლდა 1922 წლის 22 აგვისტოს. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საკოორდინაციო ორგანოს – დამოუკიდებლობის კომიტეტის (იგივე პარიტეტული კომიტეტის) შექმნის შემდეგ, როგორც სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წარმომადგენელი, შედიოდა დამკომში. საგანგებო კომისიამ („ჩეკა“) ს. დადიანი კიდევ ერთხელ 1923 წლის თებერვალში შეიპყრო და ამჯერად რამდენიმე კვირიანი პატიმრობა აკმარა. ს. დადიანი იოსებ ბარათაშვილსა და კირილე ნინიძესთან ერთად იცავდა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსისა და მოძღვართა ჯგუფს, რომელთაც ბრალი ანტისაბჭოთა პროპაგანდასა და საეკლესიო განძეულის გადამალვაში ედებოდათ. 1924 წლის აგვისტოს ეროვნული აჯანყების დაწყებამდე, ს. დადიანმა დამოუკიდებლობის კომიტეტში პარტიის სახელით, გამოსვლაში მონაწილეობაზე უარი განაცხადა. ამის მიუხედავად, იგი მაინც დააპატიმრეს. 1925 წლის ივლის-აგვისტოში, საქართველოს სსრ უზენაეს სასამართლოში მიმდინარეობდა ე. წ. „პარიტეტული კომიტეტის პროცესი“, რომლის საბრალდებო სკამზე ს. დადიანიც იჯდა. მას ანტისაბჭოთა აჯანყების ორგანიზებაში ადანაშაულებდნენ, მაგრამ სასამართლომ ბრალი ვერ დაუსაბუთა და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან გაათავისუფლა. მომდევნო წლებში ხელი აიღო რეჟიმთან დაპირისპირებაზე, ცხოვრობდა თბილისში, ეწეოდა საადვოკატო საქმიანობას, იყო დამ-

ცველთა (ადვოკატთა) კოლეგიის წევრი. ამის მიუხედავად, მაინც ვერ ასცდა პოლიტიკურ რეპრესიებს. 1937 წელს ისევ დააპატიმრეს და ბრალად სოციალისტ-ფედერალისტური კონტრრევოლუციური არაღუგალური ორგანიზაციის წევრობა წაუყენეს. საქართველოს სსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატთან არსებული განსაკუთრებული სამეულის, ე. წ. „ტროიკის“ გადაწყვეტილების საფუძველზე ს. დადიანი დახვრიტეს 1937 წლის 11 დეკემბერს.

ლასხიშვილი გიორგი მიხეილის ძე (19. XII. 1866, ქუთაისი – 15. III. 1931, თბილისი) – ქართველი პუბლიცისტი, რედაქტორი, საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და ლიდერი. 1885 წელს დაასრულა ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია. გაერთიანებული იყო მოსწავლეთა არალეგალურ წრეში და ეცნობოდა აკრძალულ ლიტერატურას. მოწაფეობის წლებში გამოცა ხელნაწერი ჟურნალი „სტიკირი“,

რომელიც გამსჭვალული იყო ეროვნული სულისკვეთებით. 1884 წელს ჩაირიცხა ოდესის (ნოვოროსიის) უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, თუმცა ლექციებს ისმენდა ისტორია-ფილოლოგიის განხრითაც. სწავლის პარალელურად, ჩაება ქართველ და კავკასიელ სტუდენტთა სათვისტომოების, ასევე, რევოლუციური ორგანიზაციის „ახალგაზრდა ნაროდნაია ვოლიას“ ოდესის კომიტეტის მუშაობაში. სტუდენტურ მღელვარებაში მონაწილეობისათვის 1887 წელს ორი კვირით დააპატიმრეს, უნივერსიტეტიდან გარიცხეს და პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ, ეტაპით, სამშობლოში დააბრუნეს. ქუთაისში ჩამოსული, რამდენიმე ხნის შემდეგ კვლავ დააპატიმრეს და 6 თვე ციხეში ამყოფეს. შემდეგ საქმიანობას ადგილობრივ საადგილმამულო ბანკში შეუდგა, მაგრამ 1889 წლის ზაფხულში კვლავ დააპატიმრეს და 5 წლით ციმბირში გადაასახლეს. სასჯელის მოხდისთანავე, 1894 წელს დაბრუნდა საქართველოში. წელიწად-ნახევრის განმავლობაში მუშაობდა ილიას „ივერიის“ რედაქციაში, თანამშრომლობდა „ნოვოე ობოზრენიეში“, „მომბეში“, „კვალში“ მისი პუბლიკაციები ქვეყნდებოდა ფსევდონიმებით: „ლალი“, „ლა-ლი“, „ლასი“, „გაბისონია“, „ესიკელა კვაჭანტირაძე“ და სხვ. იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და დრამატული საზოგადოების გამგეობათა წევრი, თვალსაჩინო წვლილი მიუძღვის ქართული სახალხო თეატრის ჩამოყალიბებაში. 1900 წლიდან იყო ფაქტობრივი რედაქტორი გაზეთ „ცნობის ფურცლისა“, სადაც

მისივე მონაწილეობით, ჩაისახა მომავალი სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ძირითადი ბირთვი. 1905 წელს გაემგზავრა პარიზში, სადაც უხელმძღვანელა გაზეთ „საქართველოს“ ორი ნომრის გამოცემას. 1906 წელს პეტერბურგში მონაწილეობა მიიღო სრულიად რუსეთის ჟურნალისტთა ყრილობის მუშაობაში, ხოლო მომდევნო წელს ფინეთში მოხსენებით გამოვიდა რუსეთის სხვადასხვა სარევოლუციო პარტიათა კონგრესზე, რომელიც შეიკრიბა ეროვნულ საკითხზე სამსჯელოდ. 1910 წელს შვიდი თვით დააპატიმრეს, როგორც ფედერალისტთა პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრი, ხოლო როდესაც ხუთი წლით კავკასიის სამეფისნაცვლოდან გაასახლეს, საცხოვრებლად ხარკოვი აირჩია, სადაც სამი წელი დაყო. შემდეგ ბაქოში გადასვლა მოახერხა და მუშაობდა გაზეთ „ბაკუმი“, იმავდროულად, „განის“ ფსევდონიმით წერდა სტატიებს პეტერბურგის გაზეთის „სტოლიჩნაია მოღვა“-სათვის. 1913 წელს დაბრუნდა თბილისში. საქმიანობდა ჯერ თბილისის საადგილ-მამულო ბანკში, ზედამხედველ კომიტეტის მდივნად, მერე კი ქუთაისის საადგილმამულო ბანკში გამგეობის წევრად. არჩეული იყო აგრეთვე, ტფილისის სასოფლო-სამეურნეო ბანკის საბჭოს წევრად.

1917 წელს გ. ლასხიშვილი იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წევრი, იმავე წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, სადაც აირჩიეს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის თებერვლიდან იყო ამიერკავკასიის სეიმის წევრი. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. შედიოდა კრების საკონსტიტუციო კომისიაში. 1918 წლის 26 მაისიდან 1919 წლის 20 მარტამდე, ჯერ ნოე რამიშვილის, შემდეგ ნოე ჟორდანიას კოალიციურ მთავრობაში, ეკავა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განათლების მინისტრის პოსტი. მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ახალი საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნასა და სკოლის გაეროვნულების საქმეში. მისი მინისტრობის პერიოდში, 1918 წლის სექტემბრიდან თბილისის უნივერსიტეტი სახელმწიფო უმაღლეს სასწავლებლად გარდაიქმნა. მას შემდეგ, რაც საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობა ერთპარტიული (სოციალ-დემოკ-

რატიული) გახდა, გ. ლასხიშვილი, როგორც ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი, ოპოზიციაში გადავიდა.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა სამშობლოში და ჩაება წინააღმდეგობის მოძრაობაში. ანტისაბჭოთა საქმიანობის ბრალდებით ორჯერ იყო დაპატიმრებული: 1922 წლის თებერვალში და 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების პერიოდში. აჯანყების დამარცხების შემდეგ ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას და ორი წლის განმავლობაში მუშაობდა სახელმწიფო დაწესებულებებში – საგარეო ვაჭრობის სახალხო კომისარიატსა და სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარიატში. 1926 წლიდან იყო პენსიონერი. გ. ლასხიშვილი გარდაიცვალა 1931 წლის მარტში, დაკრძალულია მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში. 1934 წელს გამოქვეყნდა მისი მოგონებების წიგნი „მეშუარები (1885-1915)“

მდივანი სვიმონ ჯურგენის ძე (3. IV. 1874, დაბა ხონი, ქუთაისის მაზრა – 13. XII. 1937, ლევილი, საფრანგეთი) – პოლიტიკური მოღვაწე, დიპლომატი, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის თვალსაჩინო წევრი, საქართველოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი (მოადგილე). პირველდაწყებითი განათლების ხონში მიიღო, შემდეგ კი ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზია დაასრულა. გიმნაზიის კლ-

ლებში ეზიარა სოციალისტურ იდეოლოგიას და მისი ერთგული მიმდევარიც გახდა. მომდევნო წლები ოდესაში გაატარა, სადაც დაამთავრა ნოვოროსიის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტი და მუშაობას შეუდგა ქალაქის თვითმმართველობაში. სტუდენტობისას აქტიურად იყო ჩართული უნივერსიტეტში წარმოებულ რევოლუციურ მოძრაობაში. 1905 წელს, სამშობლოში დაბრუნებისთანავე შევიდა სოციალისტ-ფედერალისტთა სა-რევოლუციო პარტიაში და იყო მისი მთავარი კომიტეტის წევრი. 1906 წლიდან დასახლდა ბათუმში, არჩეული იყო „საურთიერთო ნდობის საზოგადოების“ ქართული ბანკის ხელმძღვანელად. განაგრძობდა საზოგადოებრივ და პოლიტიკური საქმიანობასაც – იყო ქალაქ ბათუმის თვითმმართველობის ხმოსანი, ფედერალისტური პარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის თავმჯდომარე. რედაქტორობდა ადგილობრივ ყოველდღიურ გაზეთს „Черноморское эхо“, რომელიც მალევე აკრძალეს, ხოლო რედაქტორი მცირე ხნით დააპატიმრეს.

1917 წლის სექტემბერში ს. მდივანმა ჯერ მონაწილეობა მიიღო პეტროგრადში ჩატარებული ეროვნულ სოციალისტური პარტიების კონფერენციაში, შემდეგ კი დემოკრატიული თათბირის მუშაობაში (აკაკი ჩხენკელსა და შალვა ამირეჯიბთან ერთად, წარმოადგენდა საქართველოს ინტერპარტიულ საბჭოს), სადაც აირჩიეს წინაპარლამენტის წევრად. იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წევრი, იმავე წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრილობის მუშაობაში. არჩეული იყო ეროვნული საბჭოს წევრად, 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს და-

მოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. არჩეული იყო კრების თავმჯდომარის ამხანაგად, გარეშე საქმეთა კომისიის თავმჯდომარედ, სამხედრო, ასევე, საბიუჯეტო და საფინანსო კომისიების მდივნად, გზათა კომისიის წევრად. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნიდან ახლო ხანში ს. მდივანი დაინიშნა ელჩად სომხეთის რესპუბლიკაში, 1920 წლის ბოლოს კი გაიგზავნა დიპლომატიური მისიის ხელმძღვანელად თურქეთის ანკარის მთავრობასთან (იმავ პერიოდში, ანკარაში საბჭოთა რუსეთის დიპლომატიური წარმომადგენელი იყო მისი ძმა ბუდუ მდივანი).

1921 წლის მარტში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობის შემდეგ, ს. მდივანი თურქეთში შეუერთდა ემიგრაციაში გახიზნულ ნოე ჟორდანიას მთავრობას, მაგრამ გარკვეული დროით აქვე დარჩა, როგორც სტამბოლის პოლიტიკური კომისიის წევრი. მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქართველოს იატაკქვეშა წინააღმდეგობის მოძრაობისა და ემიგრირებული მთავრობის მოქმედებათა კოორდინირებაში. შედიოდა პარიზში ჩამოყალიბებულ ცენტრალურ საპროპაგანდო-სააგიტაციო კომისიასა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების გაფართოებულ პრეზიდიუმში. 1922 წელს, იგი შეიყვანეს ქართული პოლიტიკური ორგანიზაციების მაკოორდინებელ ინტერპარტიული საზღვარგარეთის ბიუროს, შემდეგ ინტერპარტიული კომიტეტის შემადგენლობაში, რომელიც ანტიბოლშევიკური მოძრაობის გასაძლელად საფრანგეთში შეიქმნა. იმავ წელს ს. მდივანი აკაკი ჩხენკელთან, ირაკლი წერეთელთან და სხვ. ერთად იყო გენუაში გაგზავნილი ემიგრაციული მთავრობის დელეგაციის წევრი, თუმცა დელეგაციას კონფერენციაში მონაწილეობის უფლება არ მიეცა. ემიგრაციის წლებში ს. მდივანი თურქეთისა და საფრანგეთის გარდა, საქმიანობდა პოლონეთშიც. სათავეში ედგა ვარშავის ქართულ სათვისტომოს (იგივე ვარშავის „ქართული კომიტეტი“). მონაწილეობა მიიღო „კავკასიის კონფედერაციის პაქტის“ შედგენასა და „კავკასიის განთავისუფლების კომიტეტის“ ფორმირებაში. იყო „პრომეთეისტული“ მოძრაობის ერთ-ერთი აქტივისტი, თანამშრომლობდა ჟურნალ „პრომეთეს“ ფრანგულენოვან გამოცემაში, იყო ვარშავის „პრომეთეს“ კლუბის

წევრი. ასეთი დატვირთვის მიუხედავად, კავშირი არ გაუწყვეტია სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიასთანაც და ჩართული იყო მისი საზღვარგარეთული ორგანიზაციის მუშაობაშიც. 1928 წელს ს. მდივანი, საბჭოთა კავშირის მოთხოვნის საფუძველზე, თურქეთის მთავრობამ სტამბოლიდან არაოფიციალურად გააძევა, რის შემდეგაც იგი პარიზში დამკვიდრდა და განაგრძობდა პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ საქმიანობას. ს. მდივანი გარდაიცვალა 1937 წლის 13 დეკემბერს, საფრანგეთში, ქალაქ სომოში. დაკრძალულია ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე.

ნუცუბიძე მალვა ისაკის ძე (14. XII. 1888, სოფელი ფარცხანაყანევი, ქუთაისის მაზრა – 6. I. 1969, თბილისი) – ქართველი მეცნიერი, აკადემიკოსი, ფილოსოფოსი, ლიტერატურათმცოდნე, მთარგმნელი და საზოგადო მოღვაწე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი. დაწყებითი განათლება დაბა ხონში მიიღო და სწავლა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში გააგრძელა, რომელიც 1906 წელს დაასრულა. რედაქტორობდა გიმნაზიის

მოსწავლეთა არალეგალურ ჟურნალს „განთიადი“ 1904 წელს გახდა რსდმპ-ს წევრი, 1905 წელს სიტყვა წარმოთქვა ცნობილი რევოლუციონერის ალექსანდრე (სამა) წულუკიძის დაკრძალვაზე. 1910 წელს დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტი ფილოსოფიის განხრით. მუშაობა დაიწყო ყუბანის ოლქში ისტორიის, ფსიქოლოგიისა და ლათინური ენების მასწავლებლად. 1911 წლიდან ჩამოშორდა რსდმპ-ს, რომელშიც ირიცხებოდა როგორც ბოლშევიკური ფრაქციის წევრი. 1911-1914 წლებში სწავლობდა ლაიფციგის უნივერსიტეტში, სადაც 1915 წელს მოიპოვა ფილოსოფიის დოქტორის ხარისხი. მის სახელს უკავშირდება ორიგინალური ფილოსოფიური მოძღვრების – ალეთოლოგიის (მოძღვრება ქეშმარიტებაზე) ჩამოყალიბება. 1915 წელს შევიდა ფედერალისტური პარტიაში, იყო პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრი.

1916-1917 წლებში მ. ნუცუბიძე პეტროგრადის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტია. 1917 წლის სექტემბერში მონაწილეობა მიიღო პეტროგრადში ჩატარებული ეროვნულ სოციალისტური პარტიების კონფერენციის მუშაობაში, სადაც აირჩიეს სრულიად რუსეთის ეროვნული სოციალისტური პარტიების ცენტრალური საბჭოს წევრად. ამ საბჭოს წარმომადგენლის სტატუსით, იმავე თვეში დაესწრო პეტროგრადის თათბირს. არჩეულ იქნა წინაპარლამენტის წევრად. 1917 წლის ნოემბერში აირჩიეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკი-

დებლობის აქტს. იყო ქართული უნივერსიტეტის დამფუძნებელი საზოგადოების წევრი, აქტიური მონაწილეობა მიიღო თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაში. 1918 წელს დააარსა „პეტრიწის სახელობის საფილოსოფიო საზოგადოება“ 1919 წლის 12 მარტიდან იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიიდან. შედიოდა კრების განათლებისა და საბიბლიოთეკო კომისიებში. მისი გამოსვლები დამფუძნებელ კრებაში გამოირჩეოდა სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლების მწვავე კრიტიკით.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციის პერიოდში, მ. ნუცუბიძე ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა საქართველოში და საბჭოური რეჟიმის მიმართ განეწყო ლოიალურად. სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის გაყოფისას ამჯობინა მისი მემარცხენე ნაწილის წევრობა და რევკომის ნებართვით დაარსებულ გაზეთ „სოციალისტ-ფედერალისტში“ თანამშრომლობა. ამ გაზეთიდან იგი საზოგადოებას ბოლშევიკურ ხელისუფლებასთან კომპრომისისაკენ მოუწოდებდა. 1921 წლის ივნისში, მას შემდეგ, რაც წარუმატებლად დასრულდა ფედერალისტთა მემარცხენე და მემარჯვენე ნაწილების გაერთიანების ცდა, პარტიიდან გავიდა. 1922 წლიდან იყო საქართველოს სსრ და ამიერკავკასიის საბჭოთა სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტების წევრი. სხვადასხვა წლებში ეკავა თსუ-ს პრორექტორის, ფუნდამენტალური ბიბლიოთეკის დირექტორის, მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის კათედრის გამგის, პროფესორის თანამდებობები. ხანგრძლივად ხელმძღვანელობდა უცხოეთთან კულტურული კავშირების საქართველოს საზოგადოებას. 1925, 1928 წლებში სამეცნიერო მივლინებით ორჯერ იმყოფებოდა ბერლინის უნივერსიტეტში. როგორც მოწვეული პროფესორი, კითხულობდა ლექციებს ლაიფციგის უნივერსიტეტში. 1927 წელს თსუ-ში დაიცვა სადისერტაციო ნაშრომი და მიენიჭა ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. 1926 და 1931 წლებში ბერლინში გერმანულ ენაზე გამოიცა მისი ორი წიგნი: „ქვემარბეობა და შემეცნების სტრუქტურა“ და „ფილოსოფია და სიბრძნე.“ იყო ქართული ფილოსოფიის ისტორიის თვალსაჩინო მკვლევარი. დიდი წვლილი შეიტანა ფსევდოდოინისე არეოპაგელისა და პეტრე იბერის იდენტობის საკითხის კვლევაში. რუსულ

ენაზე თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“, „აბდულმესიანი“, „თამარიანი“ და ხალხური „ამირანიანი“. ამ აღიარება-დამსახურების მიუხედავად, დროდადრო განიცდიდა შევიწროებასა და დევნას. 1938 წელს დააპატიმრეს, როგორც „გერმანიის ფაშიზმის აგენტი“ და მოსკოვში ლუბიანკის ციხეში მოათავსეს. 1953 წელს, ხელისუფლების მითითებით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საერთო კრებამ მას აკადემიის ნამდვილი წევრის წოდება ჩამოართვა, იმავე წელსვე გაათავისუფლეს თსუ-ს პროფესორის თანამდებობიდან და აუკრძალეს ლექციების კითხვა ფილოსოფიაში. მოგვიანებით ხელისუფლების დამოკიდებულება მის მიმართ შეიცვალა. დაჯილდოებული იყო შრომის წითელი დროშის ორდენით. შ. ნუცუბიძე გარდაიცვალა 1969 წლის იანვარში, დაკრძალულია თსუ-ის ბაღში. ავტორია სახელმძღვანელოებისა ლოგიკაში, ესთეტიკასა და ფილოსოფიაში. მის კალამს ეკუთვნის მრავალი სამეცნიერო ნაშრომი ქართულ, რუსულ და გერმანულ ენებზე, მათ შორის: „აღეთოლოგიის საფუძვლები“ (1922); „Wahrheit und Erkenntnisstruktur. Erste Einleitung in den Aletheiologischen Realismus“, (1926); „Philosophie und Weisheit“ (1931); „ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ. I-II, (1956, 1958); „კრიტიკული ნარკვევები: აზროვნება და შემოქმედება“ (1966); „Руставели и Восточный Ренессанс“ (1947); „Творчество Руставели“ (1958); „Петр Ивер и античное философское наследие“ (1963). გამოცემულია შ. ნუცუბიძის „შრომების“ 9 ტომი.

რცხილაძე გრიგოლ (გიგო) სვიმო-
ნის ძე (1876, სოფ. ფანიანი, სიღნა-
ღის მაზრა (სხვა ცნობით, სოფელი
მამიანი, თელავის მაზრა – 8. XII.
1934. თბილისი) – ქართველი იუ-
რისტი, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი,
პოლიტიკური მოღვაწე, საქართვე-
ლოს სოციალისტ-ფედერალისტთა
პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. 1895
წელს, თბილისის მესამე გიმნაზიის
კურსდამთავრებულმა, სწავლა განა-
გრძო პეტერბურგის უნივერსიტეტის
იურიდიულ ფაკულტეტზე, რომელიც

დაასრულა 1900 წელს. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ შევიდა
ფედერალისტთა პარტიაში და აქტიურად ჩაება საზოგადოებრი-
ვ-პოლიტიკურ საქმიანობაში. 1906 წელს მას, როგორც მთავარი კო-
მიტეტის წევრს, მინდობილი ჰქონდა ფედერალისტური პარტიის
პროგრამის შედგენა, რომელიც მომდევნო წელს დაამტკიცა პა-
რტიის მეოთხე კონფერენციამ. 1906 წელს დახურული „ცნობის
ფურცლის“ მაგივრად გამოვიდა გაზეთი „შრომა“, რომელსაც ალ.
ღიასამიძის შემდეგ გრ. რცხილაძე რედაქტორობდა. ეს გაზეთიც
მალე აკრძალეს, რედაქტორი პასუხისმგებამი მისცეს და ერთი
წლამდე პატიმრობა მიუსაჯეს. „შრომის“ ნაცვლად გრ. რცხილა-
ძის რედაქტორობით იმავე წელს დაარსდა გაზეთი „მეგობარი“.
გრ. რცხილაძე ფსევდონიმებით გ. რ. „ზანგი“, „ზ-გი“ „რანგი“ თა-
ნამშრომლობდა ფედერალისტური მიმართულების გაზეთებში
„ისარი“, „ამირანი“, „დროება“, „სახალხო გაზეთი“, „სახალხო ფუ-
რცელი“ და სხვ. არჩეული იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის
გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილ წევრად. 1908 წელს
მისი თავმჯდომარეობით შეიქმნა „ქართული სიტყვაკაზმული
მწერლობის საზოგადოება.“ იყო ამ საზოგადოების ეგიდით გამო-
ცემული ლიტერატურული კრებულის „გრდემლის“ რედაქტორი.
1910 წელს პარტიის სხვა ლიდერებთან ერთად კიდევ ერთხელ
დააპატიმრეს და ამჯერად მეტეხის ციხეში ათი თვე ამყოფეს.

1917 წელს გრ. რცხილაძემ ცალკე წიგნაკად გამოაქვეყნა ნა-
რკვევი „ამიერ-კავკასიის თვითმმართველობა.“ იყო საუნივერსი-

ტეტო საზოგადოების გამგეობის წევრი და თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა პირველი ქართული უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების საქმეში. შედიოდა საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოში, იმავე წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, სადაც აირჩიეს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. შედიოდა კრების აგრარულ კომისიაში. დანიშნული იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარმომადგენლად ოსმალეთის მთავრობასა და საქართველოში შემოსულ მოკავშირეთა არმიის სარდლობასთან.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას გრ. რცხილაძე ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა სამშობლოში და ჩაება წინააღმდეგობის მოძრაობაში. მინდობილი ჰქონდა ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის (მემარჯვენეთა) წარმომადგენლობა საქართველოს დამოუკიდებლობის (პარიტეტულ) კომიტეტში. 1923 წლიდან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში კითხულობდა სამოქალაქო სამართლის კურსს. 1924 წლის აგვისტოს ბოლოს დააპატიმრეს ანტისაბჭოთა აჯანყების ორგანიზების ბრალდებით. სხვა 46 პოლიტპატიმართან ერთად 1925 წელს გაასამართლა საქართველოს სსრ უზენაესმა სასამართლომ და გაათავისუფლა ბრალდების დაუსაბუთებლობის გამო. შემდგომ პერიოდში მუშაობდა სხვადასხვა დაწესებულებებში იურისკონსულტად. გრ. რცხილაძე გარდაიცვალა 1934 წელს. დაკრძალულია მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში.

ფირცხალავა სამსონ გიორგის ძე (4. III. 1872, სოფ. მათხოჯი, ქუთაისის მაზრა – 26. VII. 1952, თბილისი) – ქართველი საზოგადო, პოლიტიკური მოღვაწე, ჟურნალისტი და პუბლიცისტი, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და ლიდერი. ხონის ორკლასიანი სასწავლებლის დასრულების შემდეგ, 1889-1893 წლებში სწავლობდა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში. 1893 წ. ჩა-

ირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, რომელიც 1898 წ. დაამთავრა. მონაწილეობდა სტუდენტურ გამოსვლებში, იყო უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს წევრი. ქართულ ჟურნალ-გაზეთებთან თანამშრომლობა 1893 წლიდან დაიწყო. მუშაობდა ქუთაისის სახაზინო პალატაში და ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა კანტორაში, 1901 წლიდან კი თბილისში გადმოინაცვლა. 1901-1902 წლებში იყო გაზეთ „ივერიის“ კორექტორი და აქვეყნებდა პუბლიცისტურ სტატიებსაც. 1902 წელს გადავიდა გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ რედაქციაში. შედიოდა იმ მთავარ კომიტეტში, რომელთანაც დაკავშირებულია საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის ჩამოყალიბება. 1906 წ. დააარსა გაზეთი „გლეხი“ და იყო მისი ფაქტობრივი რედაქტორი (ოფიციალური რედაქტორ-გამომცემელი – მ. ადამაშვილი (მიხეილ ჯავახიშვილი). გაზეთი ეწეოდა გლეხთა ბრძოლის პროპაგანდას მიწისა და სოციალური თავისუფლებისთვის. „გლეხის“ დახურვის შემდეგ იგივე ჯგუფი გამოსცემდა ყოველკვირეულ გაზეთს „მიწა“. 1906 წ. ს. ფირცხალავა დააპატიმრეს და ერთი თვით მეტეხის ციხეში ჩასვეს. 1907 წელს მისი მონაწილეობით შედგა და გამოიცა კრებული „ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება“. 1908 წელს აირჩიეს აკაკი წერეთლის საიუბილეო კომიტეტის მდივნად. 1908-1910 წწ. მესვეურობდა სალიტერატურო გამოცემებს გაზეთი „მზე“ და ჟურნალი „ფასკუნჯი.“ მისი ფსევდონიმები იყო: „სიტყვა“, „კალამი“, „სანვინი“, „საფარი“ და სხვ. ს. ფირცხალავას თვალსაჩინო როლი ეკისრა ქა-

რთველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმიანობაში, 1902-1910 წლებში არჩეული იყო ამ ორგანიზაციის მდივნად და საქმეთა მმართველად, პარალელურად, უძღვებოდა ბიბლიოთეკისა და კანცელარიის მუშაობასაც. 1907-1909 წლებში ეკავა ფედერალისტთა პარტიის მთავარი კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილის თანამდებობა. იგი, როგორც პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი, 1910 წელს გადაასახლეს ქალაქ ტვერში, სადაც 1913 წლის აპრილამდე დაყო. სამშობლოში დაბრუნებული განაგრძობდა პარტიაში მუშაობას და ეწეოდა პუბლიცისტურ მოღვაწეობას. მისი რედაქტორობით მომზადდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის საიუბილეო აკადემიური გამოცემა (გამოქვეყნდა 1922 წელს).

1917 წელს იყო საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს წევრი, იმავე წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრილობის მუშაობაში. არჩეული იყო ეროვნული საბჭოს წევრად, 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. იყო დამფუძნებელი კრების ადგილობრივი თვითმმართველობის, საპროპაგანდო, სარედაქციო და ხელოვნების კომისიების წევრი. სათავეში ედგა ფედერალისტთა საპარლამენტო ფრაქციას, რომელმაც მმართველი სოციალ-დემოკრატიის მემარცხენე ოპოზიცია შეადგინა. 1917-1921 წლებში რედაქტორობდა პარტიულ გაზეთს „სახალხო საქმე“, სისტემატურად აქვეყნებდა მოწინავეებს ქვეყნის ყველაზე აქტუალურ და საჭირობოროტო საკითხზე. მისი პუბლიკაციები გამოირჩევა პრობლემათა მრავალფეროვნებით, დაკვირვებული ხედვით, სადა და ფართო მკითხველისათვის გასაგები სტილით.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, ს. ფირცხალავა საქართველოში დარჩა და წინააღმდეგობის მოძრაობაში ჩაება. 1922 წ. 10 თებერვალს დააპატიმრეს და მეტეხის ციხეში პატიმრობა მიუსაჯეს. საქართველოს მწერალთა კავშირის შუამდგომლობით, იმავე წლის სექტემბერში საპყრობილიდან გაათავისუფლეს, მაგრამ აიძულეს დაეტოვებინა სამშობლო და ემიგრაციაში გახიზნულიყო. ცხოვრობდა საფრანგეთში ლევილის ქართულ კერაში. აქტიურად იყო ჩართული ქართული ემიგრაციის პოლიტიკურ თუ კულტურულ მუშაობაში. შედიოდა ქართული პო-

ლიტიურე პარტიების საერთო ფრონტში, თანამშრომლობდა გაზეთში „დამოუკიდებელი საქართველო“, იყო ფედერალისტური ჟურნალის „სახალხო საქმე“ გამომცემელი და რედაქტორი. თანამემამულე ემიგრანტების შვილებს ასწავლიდა მშობლიურ ენასა და ლიტერატურას. 1948 წელს, ირწმუნა რა საბჭოთა ხელისუფლების პროპაგანდის, დაბრუნდა საქართველოში. მუშაობდა სახელმწიფო მუზეუმის ბიბლიოთეკის გამგედ. 1951 წლის ბოლოს ანტისაბჭოთა საქმიანობის ბრალდებით დააპატიმრეს და შრომა-გასწორების კოლონიაში 25 წლით პატიმრობა მიუსაჯეს. გავრცელებული ცნობით, იგი 1952 წელს შუა აზიაში გადაასახლეს და თითქოს გზაში, მატარებელში გარდაიცვალა. ბოლო კვლევების თანახმად, ს. ფირცხალავა თბილისში, ციხის საავადმყოფოში გარდაიცვალა 1952 წ. 26 ივლისს (იხ. საქართველოს დამფუძნებელი კრება. 1919, თბ. , 2016, გვ. 396). სამსონ ფირცხალავა ავტორია ისტორიული თხზულებებისა ილია ჭავჭავაძეზე, თამარ მეფეზე, ძველ მესხეთზე, საქართველოს უძველესი ისტორიის საკითხებზე. ჯერ კიდევ 1918 წელს გამოსცა ნაშრომი „ეროვნება და ეროვნული თავისუფლება“, რომელშიც განხილულია ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის გზები. გამოქვეყნებული აქვს საყურადღებო მემუარები „მოგონებათა ფურცლები“ და სხვ.

დლონტი თევდორე (თედო) ზუ-
რაბის ძე (20. IV. 1888, სოფ. ლან-
ჩხუთი, ოზურგეთის მაზრა - 11.
VII. 1937, თბილისი) — ქართველი
პოლიტიკოსი, პუბლიცისტი, ეკო-
ნომისტი, თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის რექტორი 1926-1928
წლებში. ლანჩხუთის ორკლასიანი
სკოლისა და ფოთის საქალაქო სა-
სწავლებლის დასრულების შემდეგ,
1903-1904 წლებში ექსტერნად სწა-
ვლობდა ბათუმის გიმნაზიაში. მოწა-

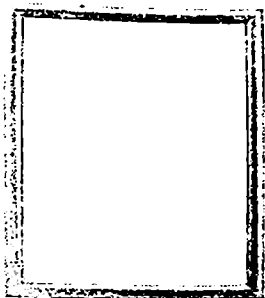
ფეობის წლებშივე დაინტერესდა პოლიტიკური და ეკონომიკური
ლიტერატურით, გახდა რდსმპ წევრი და შედიოდა მის მენშევიკურ
ფრაქციაში. რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში თავის
სოფელში ხელმძღვანელობდა მკითხველთა პოლიტიკურ წრე-
ებს, პარალელურად, რუსულ და ქართულ სოციალ-დემოკრატიულ
(მენშევიკურ) პრესაში ათავსებდა სტატიებს, რისთვისაც 1906
წელს ადმინისტრაციული წესით განდევნეს მაზრის ფარგლები-
დან. მოგვიანებით ჩაირიცხა პეტერბურგის კომერციულ ცოდნათა
ინსტიტუტში და შეუდგა კლასიკური ეკონომიკური მეცნიერების
შესწავლას. თანამშრომლობდა სხვადასხვა მიმართულების ქა-
რთულ გამოცემებთან, მათ შორის იყო გაზეთები „ახალი გზა“,
„მერცხალი“, „კოოპერაცია“, „სახალხო ფურცელი“, ჟურნალი
„კლდე“ და სხვ. წერდა ფსევდონიმებით: „თ. დ.“, „ფედკა“, „ლან-
ჩხუთელი ფედკა“, „მაგარი“, „მოუსვენარი“, „მტკიცე“, „სპეტიკი“
სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ მცირე ხნით მუშაობდა ბა-
ქოში, ხოლო 1911 წელს დაბრუნდა საქართველოში. 1912 წლიდან
იყო საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრი
და მისი ერთ-ერთი ლიდერი, რამდენჯერმე იყო რეპრესირებული
პოლიტიკური საბაბით.

1917 წლის ნოემბერში, საქართველოს ეროვნულ ყრილო-
ბაზე, აირჩიეს ეროვნული საბჭოს წევრობის კანდიდატად. 1918 წ.
მაისში, საბჭოს გაფართოებისას, ფედერალისტთა პარტიისაგან
გახდა ეროვნული საბჭოს (ოქტომბრიდან იწოდა საქართველოს
პარლამენტად) წევრი. შედიოდა ფედერალისტთა პარტიის მთა-

ვარ კომიტეტში, ხელმძღვანელობდა თბილისის კოოპერატივ „მეურნეს“, იყო ამიერკავკასიის საკოოპერაციო კავშირის საზედამხებ-ველო საბჭოს წევრი. 1919 წლის აპრილში, იოსებ გედევანიშვილის ნაცვლად, ადგილმონაცვლეობის საფუძველზე, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის სიით გახდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი, არჩეული იყო გზათა და აგარარული მუდმივი კომისიების, ასევე, ზოგიერთი სხვა დროებითი კომისიის წევრად. 1921 იანვარში გამოვიდა საბჭოთა კონსტიტუციის აღიარების წინადადებით, იმავე წელს, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის გაყოფისას, იგი მემარცხენე ნაწილის ერთ-ერთი ლიდერი და შემდეგ თავმჯდომარეც გახდა.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციის პერიოდში, თ. ღლონტი ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა საქართველოში და საბჭოური რეჟიმის მიმართ განეწყო ლოიალურად. რევკომის ნებართვით დააარსა გაზეთი „სოციალისტ-ფედერალისტი“ და მისი მეშვეობით საზოგადოებას ბოლშევიკურ ხელისუფლებასთან კომპრომისისაკენ მოუწოდებდა. იყო „სოციალისტ-ფედერალისტის“ ნაცვლად გამოცემული გაზეთ „ტრიბუნის“ ერთ-ერთი მესვეურიც. 1922 წელს მონაწილეობა მიიღო ოკუპირებული საქართველოს საბჭოების I ყრილობაში, სადაც აირჩიეს საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის წევრად. 1923 წლის ნოემბერში მემარცხენე სოციალისტურ-ფედერალისტურმა პარტიამ, რომელსაც სათავეში თ. ღლონტი ედგა, თვითღიკვიდაცია გამოაცხადა და საქართველოს კომუნისტურ პარტიას შეუერთდა. კომპარტიის წევრი გახდა თ. ღლონტიც. იმავე წელს დაინიშნა ფინანსთა სახალხო კომისრის რწმუნებულად საქართველოში. 1925 წლიდან იყო ამიერკავკასიის საბჭოთა სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის წარმომადგენლის მოადგილე მოსკოვში. 1926 წელს, ივანე ჯავახიშვილის ნაცვლად, დაინიშნეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორად. მისი რექტორობისას, საუნივერსიტეტო გაზეთ „ტიფლისის უნივერსიტეტის“ სახელი შეეცვალა და ეწოდა „პროლეტარულ სტუდენტთა ხმა“ შეიცვალა ასევე მისი რედაქტორი პროფესორი აკაკი მანიძეც. უნივერსიტეტის რექტორობის პერიოდში ღლონტმა უსაფუძვლოდ გააყრიტყა ივანე ჯავახიშვილისა და მისი თანამოაზრეების მოღვაწეობა. 1928 წელს თ. ღლონტი გადაიყვანეს ამიერკავკასიის

საბჭოთა სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის მუდმივ წარმომადგენლად რსფსრ-ში, ხოლო შემდეგ, როგორც მარგანეცის საექსპორტო საზოგადოების გამგეობის წევრი, მიავლინეს გერმანიაში. 1930 წელს დაბრუნდა თბილისში, მუშაობდა ცეკავშირის გამგეობის წევრად, იყო ამიერკავკასიის საბჭოთა სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის კომუნალური მეურნეობის სახალხო კომისარი, საქართველოს კომუნალური ბანკის დირექტორი, 1934 წელს დაინიშნა საქართველოს სსრ ფინანსთა და კომუნალური მეურნეობის სახალხო კომისრად. „დიდი ტერორის“ დროს, 1937 წლის ივნისში, თ. ღლონტი დააპატიმრეს კონტრრევოლუციური ორგანიზაციის წევრობის ბრალდებით. იმავე წლის ივლისში, სსრ კავშირის უზენაესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიის გამსვლელი სესიის განაჩენის საფუძველზე, დახვრიტეს. თ. ღლონტი რამდენიმე წიგნის ავტორია, მათ შორის „ერობა საქართველოში“ (1915), „თხზულებანი, წგნ. 1: ავტონომია და ფედერაცია. მასალები“ (1917); „მენშევიკური და საბჭოთა საქართველო“ (1926); „ეროვნული საკითხი და საქართველოს ფინანსები“ (1926).

გობეჩია ივანე ჰავლეს ძე (10. XII. 1883, ქუთაისი – 1. X. 1937, თბილისი) – პოლიტიკური მოღვაწე, პუბლიცისტი, სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. 1902 წლიდან იყო ესერთა პარტიის წევრი, რევოლუციურ მუშაობას ეწეოდა მუშათა ორგანიზაციებში, რისთვისაც რამდენჯერმე იყო დაპატიმრებული.

1906 წელს იყო რუსეთის მეორე სახელმწიფო სათათბიროს ესერთა ფრაქციის მდივნის თანამემწე. თანამშრომლობდა ბაქოში გამომავალ ეროვნულ, ლიბერალური მიმართულების ქართულ გაზეთში „მარცვალი.“ 1910 წელს დაბრუნდა საქართველოში და მუშაობას შეუდგა ქუთაისში ნაფიცი ვეჟილის თანამემწედ. სასამართლო პროცესებზე არაერთგზის გამოვიდა პოლიტიკური პატიმრების დამცველად.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მუშაობდა სხვადასხვა თანამდებობაზე, მათ შორის, იყო: ქუთაისის საგუბერნიო აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილე, ქუთაისის გუბერნიის კომისარი, ქუთაისის მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოს თავმჯდომარის ამხანაგი, კავკასიის არმიის სამხარეო საბჭოს წევრი, ქუთაისის საქალაქო საბჭოს თავმჯდომარის ამხანაგი. ქუთაისი გარნიზონმა აირჩია კავკასიის არმიის პირველი და მეორე ყრილობის დელეგატად, იმავე წლის მაისში, როგორც დელეგატი, მოსკოვში მონაწილეობდა ესერთა პარტიის მესამე ყრილობის მუშაობაში, სექტემბერში, პეტროგრადის დემოკრატიულ თათბირზე წარმომადგენდა ქუთაისის საქალაქო საბჭოს. 1917 წლის ნოემბერში ეროვნულ ყრილობაზე აირჩიეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის თებერვლიდან იყო ამიერკავკასიის სეიმის წევრი. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს

დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი, არჩეული იყო კრების სამეურნეო-საგამგეო კომისიის თავმჯდომარის ამხანაგად, საგარეო საქმეთა და იურიდიული კომისიების მდივნად, საკონსტიტუციო, ცენტრალური საარჩევნო, თვითმმართველობისა და საპენსიო კომისიების წევრად.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციის პერიოდში, ი. გობეჩია ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა საქართველოში და აირჩია საბჭოთა რეჟიმთან კომპრომისის გზა. 1922 წლის მარტში, ქართველ ესერთა მესამე ყრილობაზე, პარტიაში მომხდარი განხეთქილების შედეგად, ივანე გობეჩია ლეო მენგელიასთან ერთად ორგანიზაციის „მემარცხენე“ ფრთას მიემხრო და არჩეულ იქნა მის ცენტრალურ კომიტეტში (მცირე ხნით გამოსცემდნენ გაზეთ „შრომას“). ამ ფრთამ პარტიიდან გარიცხა „მემარჯვენე“ წევრები (თავის მხრივ, „მემარჯვენეებმა“ პარტიიდან გარიცხულად „მემარცხენე“ ფრთა გამოაცხადეს). 1922 წლის მაისში ი. გობეჩია ჩეკამ დააპატიმრა, თუმცა „არააქტიურ ელემენტად“ მიიჩნია და იმავე წლის ივლისში გაათავისუფლა. ამის შემდეგ იგი პოლიტიკურ საქმიანობას ჩამოშორდა, ცხოვრობდა და საქმიანობდა თბილისში, იყო დამცველთა (ადვოკატთა) კომისიის წევრი. მუშაობდა თბილისის საქალაქო საბჭოს საფინანსო განყოფილების იურისკონსულტად. 1937 წელს, „დიდი ტერორის“ პერიოდში კვლავ დააპატიმრეს, ამჯერად ესერთა ანტისაბჭოთა კონტრრევოლუციური ორგანიზაციის წევრობის ბრალდებით. სსრ კავშირის უზენაესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიის გამსვლელმა სესიამ მას დახვრეტა მიუსაჯა, რაც სისრულეში იქნა მოყვანილი 1937 წლის 1 ოქტომბერს.

გობეჩია იოსებ ჰავლეს ძე (1879, ქუთაისი – 1960, საფრანგეთი) – პოლიტიკური მოღვაწე, პუბლიცისტი, სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ შევიდა ოდესის (ნოვოროსიის) უნივერსიტეტის მათემატიკურ ფაკულტეტზე. 1901 წელს სტუდენტთა მღელვარებაში მონაწილეობისათვის დააპატიმრეს და აღმინისტრაციული წესით სამ-

შობლოში გამოგზავნეს. იმავე წელს, ქუთაისში, საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 წლისთავის იუბილეს აღნიშვნის საპროტესტოდ სიტყვით გამოსვლის გამო ისევ დააპატიმრეს და პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ ოდესაში გაასახლეს, სწავლის გაგრძელების უფლების გარეშე. 1902 წელს ნება დართეს შესულიყო უნივერსიტეტში, მაგრამ კვლავ აქტიურად ჩაება სტუდენტურ მოძრაობაში და ამჯერად ერთი წლით ციხეში ყოფნა მოუწია. სასჯელის მოხდის შემდეგ, 1905 წელს დაბრუნდა საქართველოში, შევიდა სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიაში და ეწეოდა არალეგალურ მუშაობას. მისი ქმედითი მონაწილეობით ჩამოყალიბდა ესერთა მებრძოლი რაზმი, რომელმაც ტერორისტული აქტები განახორციელა საქართველოში დამსჯელი ექსპედიციის მეთაურის, გენერალ ალიხანოვ-ავარსკის, თბილისის პოლიცმანისტერ მარტინოვისა და სხვ. მიმართ. 1905 წლის ბოლოსა და 1906 წლის დასაწყისში, როგორც ესერთა ორგანიზაციის ამიერკავკასიის საოლქო კომიტეტის წევრი, მონაწილეობდა სოციალისტ-რევოლუციონერთა პირველი ყრილობის მუშაობაში ფინეთში (ქ. იმატრა), ხოლო მომდევნო წელს კუტაისოვის (სხვა ცნობით, – კლინინი) ფსევდონიმით იყო პარტიის მეორე ყრილობის დელეგატი ქ. ტამერფორსში (ფინეთი). თბილისში დაბრუნების შემდეგ დააპატიმრეს და კავკასიიდან გაასახლეს. სხვისი გვარით ჩავიდა ოდესაში და რექტორის მოვალეობის შემსრულებლის, პროფესორ ვასილ პეტრიაშვილის დახმარებით, შეძლო დაესრულებინა ადგილობრივი უნივერსიტეტი. 1909-1911 წლებში იმყოფებოდა

ბაქოში, კითხულობდა ლექციებს სახალხო უნივერსიტეტში და თანამშრომლობდა ქართული ეროვნულ-ლიბერალური გაზეთის „მარცვალ“-ს რედაქციაში. მას შემდეგ, რაც ჟანდარმერიამ მისი ვინაობა შეიტყო, იძულებული გახდა საზღვარგარეთ გაქცეულიყო. ჯერ პარიზის ობსერვატორიაში მოეწყო, მერე გრენობლის პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში ინჟინერ-ელექტრიკოსის სპეციალობას დაეუფლა და მუშაობდა ინჟინრად.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციიდან ახლო ხანში იოსებ გობეჩია პეტროგრადში დაბრუნდა. დროებითა მთავრობამ იგი კავკასიის ფრონტის სამხედრო კომისრად დანიშნა. 1917 წლის ნოემბერში ეროვნულ ყრილობაზე აირჩიეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტის წევრი და ესერთა ფრაქციის თავმჯდომარე, 1919 წლის თებერვალში ესერთა პარტიის სიით მოიპოვა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატის მანდატი, შედიოდა კრების სამხედრო კომისიაში.

1921 წელს საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას ემიგრაციაში არ გახიზნულა, სამშობლოში დარჩა და ცდილობდა გამოეძებნა საბჭოთა რეჟიმთან კომპრომისის გზა. 1922 წლის მარტში, ქართველ ესერთა მესამე ყრილობაზე, პარტიაში მომხდარი განხეთქილების შედეგად, „მემარცხენე“ ფრთამ იოსებ გობეჩია, ივანე ლორთქიფანიძე და სხვ. „მემარჯვენეები“ პარტიიდან გარიცხა. თავის მხრივ, „მემარჯვენეებმა“ პარტიიდან გარიცხულად „მემარცხენე“ ფრთის წევრები გამოაცხადეს. 1922 წელს, როგორც სოციალისტ-რევოლუციონერთა (მემარჯვენეების) წარმომადგენელი, იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის (იგივე პარიტეტული კომიტეტის) წევრი. 1923 წელს დამკომმა იგი საიდუმლოდ საფრანგეთში მიავლინა ემიგრირებულ მთავრობასთან დასაკავშირებლად. ი. გობეჩია დარჩა პარიზში და აქტიურად ჩაერთო ქართული ემიგრაციის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. იყო გაზეთ „დამოუკიდებელი საქართველოს“ რედაქტორი და ადმინისტრატორი, თანამშრომლობდა ქართულ ემიგრანტულ ჟურნალ-გაზეთებთან. გარდაიცვალა 1963 წელს. დაკრძალულია ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე.

ლორთქიფანიძე ივანე ნესტორის ძე (30. VII. 1890, სოფელი მარანი, სენაკის მაზრა – 14. XI. 21. 10. 37 1937), ქართველი პოლიტიკოსი, სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის თვალსაჩინო წევრი. 1900 წელს შევიდა თბილისის გიმნაზიაში, სადაც ჩაება ესერთა ახალგაზრდული წრის მუშაობაში. ამის გამო 1905 წელს დროებით დააპატიმრეს და გარიცხეს „მგლის ბილეთით“ (სწავლის გაგრძელების უფლების ჩამორთმევით), თუმცა 1907 წელს

მაინც შეძლო გიმნაზიის დამთავრება. იმავე წელს ჩაირიცხა ხარკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე, რომელიც დაასრულა 1913 წელს. სტუდენტობისას აქტიურად მონაწილეობდა რევოლუციურ საქმიანობაში, ხარკოვის კომიტეტის დავალებით ხელმძღვანელობდა მოსწავლეთა სოციალისტ-რევოლუციურ წრეებს, სათავეში ედგა უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს. 1913 წელს სამი თვით დააპატიმრეს და შემდეგ სარატოვის გუბერნიაში გაასახლეს. პირველი მსოფლიო ომის წლებში გაიწვიეს მობილიზაციით და რუმინეთის ფრონტზე იყო საველე პოსპიტლის სამხედრო ექიმი.

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, 1917 წლის მაისში, არჩეულ იქნა ოდესის სამხედრო ოლქის მუშათა, ჯარისკაცთა, მეზღვაურთა და ოფიცერთა საბჭოების ყრილობის დელეგატად, სადაც მიანდვეს ყრილობის თავმჯდომარეობა, შემდეგ კი აირჩიეს ოდესის ქალაქის სათათბიროს თავმჯდომარედ. 1917 წლის სექტემბერში მონაწილეობა მიიღო პეტროგრადის დემოკრატიული თათბირის მუშაობაში და არჩეულ იქნა წინაპარლამენტის შემადგენლობაში. იყო სრულიად რუსეთის მუშათა, გლეხთა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოების პირველი და მეორე ყრილობების დელეგატი, აირჩიეს სრულიად რუსეთის მუშათა, გლეხთა და ჯარისკაცთა დეპუტატების ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პირველი მოწვევის წევრად. იმავე წლის ნოემბერში, ესერთა პარტიის სიით, რუმინეთის ფრონტიდან არჩეული იყო რუსეთის დამფუძნებელი

კრების დეპუტატად, მონაწილეობდა 5 იანვრის სხდომაში, როდესაც ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ კრება გარეკა და დათხოვნილად გამოაცხადა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, როგორც რუსეთის დამფუძნებელი კრების დეპუტატი, გახდა ამიერკავკასიის სეიმის წევრი. 1917 წლის ნოემბერში ი. ლორთქიფანიძე ეროვნულ ყრილობაზე აირჩიეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტის წევრი. 1918 მაისში, ქართველი ესერები გამოეყვნენ რუსეთის პარტიას და ივნისში დააფუძნეს საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია. ი. ლორთქიფანიძე არჩეული იყო პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრად. 1918 წლის 26 მაისიდან 1919 წლის 20 მარტამდე, ი. ლორთქიფანიძეს ჯერ ნოე რამიშვილის, შემდეგ ნოე ჟორდანიას კოალიციურ მთავრობაში, ეკავა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გზათა მინისტრის თანამდებობა. 1920 წლის მაისში, საქართველოს დამფუძნებელი კრების მეორე დამატებითი არჩევნების შედეგად, არჩეულ იქნა კრების დეპუტატად სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან. იყო ტექნიკური და საპენსიო კომისიების წევრი.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას, ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა სამშობლოში და ჩაება წინააღმდეგობის მოძრაობაში. 1922 წლის მარტში, ქართველ ესერთა მესამე ყრილობაზე, პარტიაში მომხდარი განხეთქილების შედეგად, ი. ლორთქიფანიძე იოსებ გობეჩიასთან ერთად „მემარჯვენეთა“ შორის აღმოჩნდა. 1922 წლის მაისში „მემარჯვენე“ ესერთა სხვა ლიდერებთან ერთად იგი კონტრრევოლუციის ბრალდებით დააპატიმრეს, მიესაჯა სამი წლით გამასწორებელ ბანაკში გადასახლება, მაგრამ ავადმყოფობის გამო სასჯელი თბილისის საგუბერნიო ციხეში მოიხდა. 1924 წლის აგვისტოს ეროვნული აჯანყების დღეებში ისევ დააპატიმრეს. 1925 წელს ანტისაბჭოთა აჯანყების ორგანიზებაში ბრალდებულ სხვა პოლიტპატიმრებთან ერთად გაასამართლეს. ბრალის დაუსაბუთებლობის გამო სასამართლომ იგი უდანაშაულოდ ცნო და პასუხისგებისაგან გაათავისუფლა, რის შემდეგაც ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას. ცხოვრობდა და მუშაობდა თბილისში. 1929 წლიდან იყო საქართველოს სსრ ჯანმრთელობის სახალხო კომისარიატის სანიტარულ-ჰიგიენური

სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი. „დიდი ტერორის“ პერიოდში, 1937 წელს დააპატიმრეს და ბრალად წაუყენეს, რომ „შეთაურობდა ესერების კონტრრევოლუციურ იატაკქვეშა ორგანიზაციას, შევიდა ინტერპარტიული კომიტეტის შემადგენლობაში, რომელიც ხელმძღვანელობდა საქართველოში მოქმედ ყველა კონტრრევოლუციურ, ტერორისტულ, დივერსიულ-შავნებულურ და ჯაშუშურ ანტისაბჭოთა პარტიების საქმიანობას.“ შინსახომის სამეულის გადაწყვეტილების საფუძველზე ი. ლორთქიფანიძე დახვრიტეს 1937 წლის 14 ნოემბერს.

ნათაძე გრიგოლ (გიგო) იასონის ძე (16. I. 1878, სოფელი კასპი, გორის მაზრა – 25. V. 1951, თბილისი) – ქართველი ისტორიკოსი, პედაგოგი, პოლიტიკოსი, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის თვალსაჩინო წევრი. სწავლობდა თბილისის ქართულ სათავადაზნაურო გიმნაზიაში, საიდანაც გადავიდა ვაჟთა მეორე გიმნაზიაში და დაასრულა იგი 1908 წელს. იმავე წელს ჩაირიცხა კიევის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტზე.

სტუდენტურ მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობისათვის 1901 და 1902 წლებში ორჯერ გარიცხეს უნივერსიტეტიდან. 1902 წელს სწავლა ჟენევის უნივერსიტეტში განაგრძო, თუმცა ერთი წლის შემდეგ, უსახსრობის გამო, იძულებული გახდა, სამშობლოში დაბრუნებულიყო. თავს კერძო გაკვეთილებით ირჩენდა, თანამშრომლობდა ქართულ პერიოდულ პრესაში ფსევდონიმით „გან-ბარიძე.“ იყო რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის წევრი. 1905 წელს დააპატიმრეს რევოლუციური საქმიანობისათვის, ციხიდან გათავისუფლდა ამნისტიით 1905 წლის 17 ოქტომბრის მანიფესტის საფუძველზე. 1907 წელს ექსტერნად დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტი და დაბრუნდა საქართველოში. მუშაობდა პედაგოგად ჯერ თბილისის ქართულ სათავადაზნაურო, მერე კი ქუთაისის ქართულ სათავადაზნაურო გიმნაზიაში. პარალელურად, კითხულობდა ლექციებს „სახალხო უნივერსიტეტში“ იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი, შედიოდა ამ საზოგადოების თბილისის განყოფილების გამგეობაში.

1917 წლის ნოემბერში მონაწილეობდა ეროვნული ყრილობის მუშაობაში, სადაც აირჩიეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების აქტს. 1918 წლიდან იყო საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრი. მუშაობდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლი-

კის განათლების სამინისტროში უმაღლეს და საშუალო სასწავლებელთა მთავარ გამგედ. 1919 წლის თებერვალში, საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის სიით, მოიპოვა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების დეპუტატის მანდატი. არჩეული იყო კრების პრეზიდიუმის წევრად, სარედაქციო კომისიის მდივნად, განათლების, სამანდატო, სარედაქციო და საფინანსო კომისიების წევრად. 1919 წლიდან კითხულობდა მსოფლიო ისტორიის კურსს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 1920 წელს მიიწვიეს თბილისის სახალხო უნივერსიტეტის რექტორად.

1921 წელს საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას ემიგრაციაში არ გახიზნულა, სამშობლოში დარჩა და ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას. 1924 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში; 1926 წლიდან არჩეული იყო თსუ-ს პროფესორად. მომდევნო წლებში მუშაობდა ამიერკავკასიისა და საქართველოს კომუნისტურ უნივერსიტეტებში, პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ცენტრალურ არქივში, მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის თბილისის ფილიალში. 1941 წელს მიენიჭა მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის წოდება. გ. ნათაძე გარდაიცვალა 1951 წელს, თბილისში. ავტორია სახელმძღვანელოებისა მსოფლიოს ძველი და შუა საუკუნეების ისტორიაში, მის კალამს ეკუთვნის ასევე, არაერთი სამეცნიერო ნაშრომი: „ინგლისის მოკლე ისტორია“ (1919); „დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია. სახელმძღვანელო უმაღლეს სასწავლებლებისათვის (1933); „საქართველოს ისტორიის მოკლე სოციოლოგიური მიმოხილვა, ნაწ. 1. ნაწ. 2 (1925) და სხვ.

შენგელაია ლეონ (ლეო) ანდრიას ძე (1887, სოფ. ობუჯი, ზუგდიდის მაზრა – 3. X. 1937) – ქართველი პოლიტიკოსი, იურისტი. საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის ლიდერი. დაამთავრა, სავარაუდოდ, ქუთაისი გიმნაზია და სწავლა გააგრძელა რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთი უნივერსიტეტის (არ არის ცნობილი – რომლის) იურიდიულ ფაკულტეტზე. 1908 წლიდან ჩანს რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის შემადგენლობაში.

აქტიურად თანამშრომლობდა პარტიის პერიოდულ გამოცემებთან. პოლიტიკური მოტივით არაერთგზის იყო დაპატიმრებული და იხდიდა სასჯელს რუსეთის სხვადასხვა საპყრობილეში.

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, 1917 წელს დააარსა „თავისუფალი გიმნაზია“ და იყო მისი გამგე. იმავე წელს გამოსცა ორი ბროშურა: „რას ამბობენ სოციალ-დემოკრატები გლეხების შესახებ“ და „რა არის მიწის სოციალიზაცია?: როგორ უნდა გადაწყდეს მიწის საკითხი“ 1917 წლის ნოემბერში ლ. შენგელაია ეროვნულ ყრილობაზე აირჩიეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრად. 1918 წლის 26 მაისს ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს. იყო საქართველოს პარლამენტის წევრი. 1918 მაისში, ესერთა პარტიის კავკასიის ორგანიზაციების VII ყრილობაზე, ქართველი ესერები გამოეყვნენ რუსეთის პარტიას და ივნისში დააფუძნეს საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია. ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარედ აირჩიეს ლ. შენგელაია, რომელიც, პარალელურად, იყო პარტიის ცენტრალური ორგანოს, გაზეთ „შრომის“ სარედაქციო კოლეგიის წევრი და ფაქტობრივი რედაქტორი. 1919 წლის თებერვალში ესერთა პარტიის სიით არჩეულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატად, იყო ესერთა საპარლამენტო ფრაქციის თავმჯდომარე, შედიოდა კრების შრომის, აგრაულ და სარედაქციო კომისიებში. 1921 წლისათვის პარტიამ მისი ხელმძღვანელობით შეიმუშავა და დამფუძ-

ნებელ კრებას წარუდგინა საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი, რომელიც უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს არ განუხილავს.

1921 წელს, საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციის პერიოდში, ლ. შენგელაია ემიგრაციაში არ გახიზნულა, დარჩა საქართველოში და ცდილობდა გამოენახა საბჭოთა რეჟიმთან კომპრომისის გზა. 1922 წლის მარტში, ქართველ ესერთა მესამე ყრილობაზე, პარტიაში მომხდარი განხეთქილების შედეგად, ლ. შენგელაიამ ივანე გობეჩიასთან ერთად ორგანიზაციის „მემარცხენე“ ფრთა და მისი ხელმძღვანელობა შეადგინა. 1922 წელს რედაქტორობდა ხელახლა მცირე ხნით გამოცემულ ესერულ გაზეთს „შრომა“. კრიტიკულად შეხვდა ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნასა და ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის (Хен) შემოღებას, აკრიტიკებდა საბჭოთა ხელისუფლების ეროვნულ პოლიტიკას. 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების შემდეგ პოლიტიკურ საქმიანობას ჩამოშორდა, მუშაობდა საქართველოს რევოლუციის მუზეუმში. „დიდი ტერორის“ დროს, 1937 წლის ივლისში დააპატიმრეს და ბრალად წაუყენეს ესერთა ანტისაბჭოთა კონტრრევოლუციური ორგანიზაციის ხელმძღვანელობა. სსრ კავშირის უზენაესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიის გამსვლელი სესიის გადაწყვეტილების საფუძველზე, ლ. შენგელაია დახვრიტეს იმავე წლის ოქტომბერში. რეაბილიტირებულია 1957 წლიდან. ლ. შენგელაიას ხშირად, შეცდომით აიგივებენ ლეო ქიაჩელთან, რომლის ნამდვილი სახელია და გვარია ლეო მიხეილის ძე შენგელაია.

OPPOSITION SPECTRUM IN THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA (1918-1921)

SUMMARY

The paper discusses the essence of the opposition and studies the history of the activity of both the right-wing and left-wing oppositions in the Democratic Republic of Georgia, it is clear what was the niche that the opposition spectrum occupied in the political system of the newly emerging state; Here is shown the influence of the opposition on the modern transformation of society, its democratization and development.

The institutionalization of the opposition in Georgian reality began with the first National Congress of Georgia (November 1917), which elected a multi-party National Council.

The book considers the National Democratic Party of Georgia and the groups separated from it (Radical Democratic Peasants' Party and National Party), which functioned as independent political organizations for a short time as the right-wing opposition, which in January 1921, united again into one party. As for the left-wing opposition spectrum, it consisted of the Socialist-Federalist Revolutionary Party of Georgia and the Socialist-Revolutionary (ESR) Party of Georgia (the paper does not discuss the Bolshevik Party of Georgia because it was not perceived as an opposition force. The Bolsheviks did not recognize the Democratic Republic of Georgia and all their activities before legalization and even after it were aimed at overthrowing the Georgian state).

Both directions of the opposition had their own factions within the National Council, Parliament of Georgia and Constituent Assembly. They had their own representatives in the praesidium and permanent commissions of the highest legislative body of Georgia, which was a means of controlling the activities of the government.

An effective mechanism of opposition control was the MP's written question, to which the government member had to answer. Right-wing opposition used this form of parliamentary activity more often. According to the opinion of the rightists, it was easier to focus the

attention of the leaders of the country on acute and urgent issues.

The right-wing opposition confronted the ruling party in matters of foreign-political orientation, in discussions on the strengthening of the country's defence capability, in the process of discussing and solving economic and agrarian problems, etc.

The government of the Republic and the social-democratic majority of the Constituent Assembly belatedly, but nevertheless, took into account the opinions of their critics and tried to reflect them both in legislation and practical activities.

Left-wing political organizations were distinguished by more ideological proximity and similarity of views to the government, as a force with a socialist outlook, which was due to the almost identical social base of these parties. In the book, numerous facts of the left-wing opposition sharing the majority point of view, supporting its separate legislative initiative are verified, but there was a circle of issues around which the views of the government and the left-wing opposition spectrum differed radically.

The SRs mainly argued with the majority that they were allegedly delaying the construction of socialism and demanded the government accelerate the movement "from socialist power to socialism" They presented the Constituent Assembly of Georgia as a "body for social expansion of the revolution".

Socialist-revolutionaries did not like the government's economic policy either.

The dominance of the ruling party in all spheres of state life caused constant criticism of the government from the leftist opposition. The Federalist Party demanded that the economic perspective of the government be imbued with a socialist economy, rather than the anarchy of capitalist production.

The opposition frequently had attempts to discredit the government. In response, the ruling party turned to the demonization of the opposition spectrum and did not shy away from compromising the opponents, and for this reason, for the representatives of the opposition, also used the practice of giving them labels.

Nevertheless, the political language of the country's highest legislative body was within the limits of correctness. The shorthand reports of the Constituent Assembly do not record the fact of the deputy's expulsion from the hall. Rarely, but still, there were cases when the opposition factions left the plenary session as a sign of protest.

On various issues, the opposition had alternative plans and could offer the population both a different vision and ways of acting in opposition to the ruling power's opinions criticized or generally resented it.

The active participation of the opposition fractions in the development and approval of the Constitution of Georgia is considered as a fact of the opposition's constructive cooperation with the government. The diplomatic service of the Democratic Republic of Georgia, namely the embassies and representative offices opened in foreign countries, which were largely entrusted to the representatives of the opposition, is also presented as an example of the successful cooperation of the opposition with the ruling power.

Several leaders of the opposition in the Democratic Republic of Georgia, apart from being politically well prepared, at the same time, were distinguished by their education and literacy. They had a high moral authority in society, although neither the right-wing nor the left-wing opposition considered itself a real alternative to the government, as it lacked the necessary resources. The fight for the government was not a priority for the opposition. The opposition factions were content with exposing illegalities and violations on the part of the administration, with critical responses to the perceived shortcomings in the government's work in the social, political, and economic spheres, as well as with proposing individual changes in draft laws, etc. The opposition, in fact, did not use the legislative initiative, and neither the issue of extraordinary elections was raised in the constituent assembly.

The opposition used diverse models of relations with the government: there was open confrontation, constructive cooperation, search for compromises, unconditional support etc. Nevertheless, the ruling

social-democratic majority did not see the opposition as an equal partner when making decisions and expressed its clear superiority with the majority of votes.

The opposition in the highest legislative body of the country was not distinguished by its large number, but this circumstance did not prevent it from occupying a prominent place in the political system of the Georgian state. The existence of the institution of opposition in the Democratic Republic of Georgia confirms the wideness of the public political space, and it can be considered one of the visible indicators of the modernization of the newly created state.